

प्रदेश कृषि डायरी

२०८२

कृषि विकास निर्देशनालय
दिपायल, डोटी

प्रदेश कृषि डायरी २०८२

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
भूमी व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय
दिपायल, डोटी

व्यक्तिगत विवरण

नाम: .....

पद: .....

कार्यालयको नाम: .....

ठेगाना: .....

फोन: .....

ईमेल: .....

वेभसाइट: .....

मोवाईल नं. ....

स्थायी ठेगाना: .....

फोन नं. ....

कर्मचारी संचयकोष नं. ....

नागरीक लगानी कोष नं. ....

चालक अनुमती पत्र नं. ....

नागरिकता नं./राहदानी नं. ....

सावधिक जिवन वीमा कोष नं. ....

जिवन विमा नं. ....

रक्त समुह: .....

कुनै दुर्घटना भएमा खबर गरिदिनुहोस: .....

.....

.....

.....

वि.स. २०८२ को नेपाली पात्रो

वैशाख २०८२ April/May 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
	१	२	३	४	५	६
७	८	९	१०	११	१२	१३
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७
२८	२९	३०	३१			

जेठ २०८२ May/June 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१

आषाढ २०८२ June/July 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०	३१	३२			

श्रावण २०८२ July/Aug 2025						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१

भाद्र २०८२ Aug/Sept 2025						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०	३१				

आश्विन २०८२ Sept/Oct 2025						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
			१	२	३	४
५	६	७	८	९	१०	११
१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५
२६	२७	२८	२९	३०	३१	

कार्तिक २०८२ Oct/Nov 2025						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
३०						१
२	३	४	५	६	७	८
९	१०	११	१२	१३	१४	१५
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९

मशिर २०८२ Nov/Dec 2025						
आईतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
	१	२	३	४	५	६
७	८	९	१०	११	१२	१३
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७
२८	२९					

पौष २०८२ Dec/2025 Jan 2026						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
		१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०	११	१२
१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९
२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०			

माघ २०८२ Jan/Feb 2026						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
				१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९		

फागुन २०८२ Feb/Mar 2026						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
					१	२
३	४	५	६	७	८	९
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३
२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०

चैत्र २०८२ Mar/Apr 2026						
आइतवार	सोमवार	मंगलवार	बुधवार	विहिवार	शुक्रवार	शनिवार
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
१	२	३	४	५	६	७
८	९	१०	११	१२	१३	१४
१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१
२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
२९	३०					

विषयसूची

विषय	पृष्ठ
१. कृषि विकास निर्देशानलय, दिपायल, डोटी	१
२. महत्वपूर्ण तथ्याङ्क	३
३. कृषि तथा पशुपंछी सम्बन्धी तथ्याङ्क	६
४. विभिन्न कार्यालयको फोन, इमेल र वेभसाइट	२०
५. कृषि सँग सम्बन्धित नीति, तथा ऐन नियम	६९
६. सोह्रौँ योजनामा (२०८१/०८२-२०५८/०८६)	७३
७. कृषि विकास रणनीति (ADS) वारे संक्षिप्त जानकारी	७५
८. राष्ट्रिय किसान आयोग	८३
९. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना	८४
१०. कृषि, पशुपंछी तथा जडीवुटी वीमा	९३
११. कृषि जन्य वालीहरुको उन्मोचित/पञ्जिकृत वीउ वीजनहरुको विवरण	१०४
१२. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरु एवं बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका	१५८
१३. माटो	१६०
१४. तरकारी खेती सम्बन्धी विवरण	१७३
१५. फलफूल	१९२
१६. बाली संरक्षण	२१०
१७. कृषि बजारका विवरणहरु	२८२
१८. कृषि औजार/उपकरणहरुको विवरण	२८३
१९. कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालयका निकायहरुबाट उपलब्ध हुने सेवाहरुको दर/रेट	२९१
२०. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि विकास रणनीति PADS ९२०७९/८०-२०९३/९४)	२९६
२१. किसान सुचीकरण कार्यक्रम	३००
२२. NAFHA (पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना)	३०२
२३. बोर्डो मिश्रण बनाउने र प्रयोग गर्ने तरिका	३०६
२४. Some Important Formula	३०७
२५. रुपान्तरण तालिका	३१०

१. कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी

परिचय

सुदूरपश्चिमको दिपायलमा २०४० सालमा क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयको स्थापना भएको थियो । तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मिति २०४९।४।१ को निर्णय अनुसार कृषि मन्त्रालय अन्तरगत साविकको कृषि विभाग र पशु सेवा विभागको एकिकरण भई कृषि विकास विभाग र क्षेत्रियस्तरमा क्षेत्रीय कृषि विकास निर्देशनालय नामाकरण गरिएतापनि २०५२ सालमा कृषि विभागको नयाँ संरचना अनुरूप कृषि विभाग अन्तरगत क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयको स्थापना भएको थियो ।

नेपालको संविधान २०७२ अनुसार राज्यको पुनसंरचना र राज्य शक्तिको बाँडफाँड र तिन तहका सरकारहरू गठन भए पश्चात प्रदेश सरकारको गठन संगै भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको स्थापना भइ कृषि विकासको निर्देशनालयको संगठन संरचना नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदबाट मिति २०७५/३/२६ मा स्विकृत भई आ.ब. ०७५/०७६ को श्रावणमा कृषि विकास निर्देशनालयको स्थापना भयो ।

कृषि विकास निर्देशनालयको संगठन लाई अनुगमन एवं सुपरिवेक्षण कार्यमा बढी सक्षम र सुदृढ बनाउनको साथै विभिन्न कार्यविधिहरू तयार पार्ने र कृषि विकासका कार्यक्रमलाई एकिकृत रूपमा संचालन गराउन कृषि विकास निर्देशनालयमा प्रमुखको व्यवस्था गरिएको छ । यस अन्तरगत सुदूरपश्चिम प्रदेशका ९ वटा जिल्लामा रहेका कृषि ज्ञानकेन्द्रहरू, माटोतथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विउ विजन प्रयोगशाला, तरकारी जर्म प्लाज्म सम्बर्द्धन वीउ उत्पादन केन्द्र, र सुख्खा फलफूल विकास केन्द्र कृषि विकास निर्देशनालयको प्रशासनिक नियन्त्रणमा रहन्छन्। हाल यस निर्देशनालयमा ९ वटा शाखाहरूबाट कार्यक्रम संचालन तथा अनुगमन, मुल्यांकनको कार्यहरू हुदै आएको छ।

कृषि विकास निर्देशनालयको कार्य विवरण

- प्रदेश अन्तरगत कृषि बाली/वस्तुको विकास एवं विस्तारका लागि आवश्यक नीति तथा व्यवसायीक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने तथा सोमा सयहोग गर्ने ।
- प्रदेश स्तरमा खाद्य सुरक्षाको अवस्थाको अनुगमन तथा विश्लेषण गरी प्रदेश सरकार लाइ पृष्टपोषण ।
- प्रदेश स्तरमा खाद्यसुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्णको पहिचान गरी विकास एवं प्रवर्दन ।
- प्रदेशमा संचान हुने संघीय कृषि विकास कार्यक्रमको संयोजन र समन्वय ।
- प्रदेश स्तरको कृषि सम्बन्धी तथ्यांक संकलन एवं अद्यावधिक गर्ने ।
- प्रदेश स्तरमा कृषि विकासमा संलग्न निकायहरूविच समन्वय गर्ने गराउने ।
- प्रदेश स्तरको बजार तथा अन्य कृषि पुर्वाधार विकास नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन ।
- प्रदेश स्तरमा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन ।

- प्रदेश स्तरमा पोष्ट हार्भेष्ट व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीति, योजना तथा मापदण्ड बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।
- प्रदेश स्तरीय कृषि उपज बजारस्थलको व्यवस्था गर्ने ।
- प्रदेश स्तरमा उपयुक्त रणनीतिक स्थानमा थोक, खुद्रा तथा हाट बजार, संकलन केन्द्र तथा अन्य बजार पुर्वाधार विकास ।
- प्रदेश अन्तरगतका कृषि व्यवसायीहरूलाई विभिन्न सेवा सुविधा एवं सहूलियत उपलब्ध गराउने ।
- प्रदेश स्तरीय मल, वीउ लगायतका कृषि सामग्रीको आपूर्तिस्थितीको नियमित अनुगमन तथा नियमन सम्बन्धी कार्य ।
- प्रदेश स्तरमा कृषि प्रसार कार्यक्रम सूचना तथा संचार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगलाई वढावा दिने निति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन ।
- प्रदेश स्तरको बाली संरक्षण तथा व्यवसायीक कीट विकास सम्बन्धी उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन ।
- स्थान विशेषका आधारमा मौरीपालन, रेशम खेती, च्याउ उत्पादन कार्यक्रम संचालनका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- प्रदेश स्तरको माटो सुधार सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन ।
- प्रदेश स्तरमा माटोको उर्वराशक्ती नक्सा तयार गरी सोको आधारमा उर्वराशक्ति सुधारका लागि आवश्यक कार्य गर्ने ।
- कृषि क्षेत्रको संघिय तथा प्रादेशिक निति, मापदण्ड कार्यान्वयन तथा पृष्टपोषण गर्ने ।

२. महत्वपूर्ण तथ्याङ्क

कुल क्षेत्रफल

क्र.स.	क्षेत्र	नेपाल क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत	सुदूरपश्चिम प्रदेश क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	हिमाली क्षेत्र	५१,८१७	३५	७,९३२.८३४	४०.६०
२	पहाडी क्षेत्र	६१,३४५	४२	६,७४८.७७०६	३३.५४
३	तराई क्षेत्र	३४,०१९	२३	४,८५७.३९५४	२४.८६
		१,४७,१८१	१००	१९,५३९	१००

स्रोत: कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०८१

भु-उपयोग

क्र.स.	क्षेत्र	क्षेत्रफल (००० हेक्टर)	प्रतिशत
१	खेती गरिएको जमिन	३०९१	२१
२	खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१०३०	७
३	वनजंगल	४२६८	२९
४	झाडी	१५६०	१०.६
५	चरन खर्च	१७६६	१२.००
५	पानी	३८३	२.६
६	अन्य	२६२०	१७.८०
जम्मा		१४७१८	१००

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2021/2022

भु-उपयोग (सुदूरपश्चिम प्रदेश)

क्र सं	विवरण	तथ्यांक
१	कुल खेति योग्य जमिन (हेक्टर)	३,६९,७९६
२	खेति गरिएको क्षेत्रफल (हेक्टर)	३,१८,५२६
३	कृषि पेशामा निर्भर जनसंख्या (प्रतिशत)	८४
४	कुल सिंचित क्षेत्रफल जम्मा (हेक्टर)	५६.४३
५	प्रति कृषक परिवार खेतियोग्य जग्गा उपलब्धता (हेक्टर)	०.५३

स्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/०८१

भु-उपयोग (सुदूरपश्चिम प्रदेश जिल्ला अनुसार)

जिल्ला	कुल क्षेत्रफल (हे.)	खेतीयोग्य जमिन (हे.)	खेती गरिएको जमिन (हे.)	सिंचित क्षेत्रफल (हे.)		
				वर्षभरी	आंशिक	जम्मा
कैलाली	३२३५००	९००००	८६४५०	४८७००	२७३००	७६०००
कञ्चनपुर	१६१७४१	५९६०२	५६६०२	१६१७४	२३८११	३९९८५
अछाम	२११०८५	५६३४७	४२४१३	३७५	६५९३	१०३०८
डोटी	१९६०१८	३२२७६	२५५००	८०८२	६४३५	१४५१७
डडेलधुरा	१५३८००	११६१६	१०६६७	३०९१	१८०६	४८९७
बैतडी	१४५११३	३१४८५	२५७००	२८७७	७६२३	१०५००
बाजुरा	२१८८००	२४३१९	२०१५५	३४७५	१७६०	५२३५
बझाङ	३६७८४५	३४६०७	२८२१४	७८९५	२९५५	१०८५०
दार्चुला	२३२२००	२९५४४	२२८२५	५४९५	१९६३	७४५८
जम्मा	२०१०१०२	३६९७९६	३१८५२६	९९५०४	८०२४६	१७९७५०
प्रतिशतमा				३१.२४	२५.१९	५६.४३

श्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/०८१

कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित मुल्यमा)

(रु. दश लाखमा)

क्र.स.	क्षेत्र	२०७८/०७९		२०७९/०८०		२०८०/०८१ (प्रारम्भिक)	
		मुल्य	प्रतिशत	मुल्य	प्रतिशत		
१	कृषि क्षेत्र (कृषि, वन र मत्स्य पालन)	१०४०८१५.६९	२४.४५	११३३३२८.९८	२३.९१	१२१६६४७.६९	२४.०९
२	गैह कृषि	३२१५१६८.९४	७५.५५	३६०५६११.७१	७६.०९	३८३३४४४.७१	७५.९१
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/कुल मुल्य अभिवृद्धि (आधारभुत मुल्य)		४२५६९८४.६३		४७३८९४०.६९		५०५००९२.३२	
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादकको मुल्यमा)		४९७६५५७.६९		५३४८५२७.६३		५७०४८४४.३७	

श्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, २०८१

कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको वार्षिक वृद्धिदर (औद्योगिक वर्गीकरण अनुसार) (स्थिर मूल्यमा) (प्रतिशतमा)

क्र.स.	क्षेत्र	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१ (संशोधित)
१	कृषि क्षेत्र (कृषि, वन र मत्स्यपालन)	२.३५	२.७६	३.०५
२	गैहकृषि क्षेत्र	५.७९	२.२४	३.६२

श्रोत: राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय, २०८१

सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन

विवरण	आर्थिक वर्ष					
	२०७५/ ०७६	२०७६/ ०७७	२०७७/ ०७८	२०७८/ ०७९	२०७९/ ०८०	२०८०/० ८१
सुदूरपश्चिम प्रदेशको कुलगार्हस्थ्यउत्पादन(उपभोक्ताको मुल्यमा, रु अर्बमा)	२४३	२७३	२९३.९१	३३८.७२	३७६	४०४.२८

श्रोत: प्रादेशिक आर्थिक गतिविधि अध्ययन, वार्षिक प्रगती प्रतिवेदन २०८०/०८१ नेपाल राष्ट्र बैंक, धनगढी

नेपालको जनसंख्या (२०७८)

जम्मा जनसंख्या	२,९१,६४,५७८
१ पुरुष	१,४२,५३,५५१ (४८.८७%)
२ महिला	१,४९,११,०२७ (५१.१३%)
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशतमा)	०.९२%
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.	१९८
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (वि.स. २०७८) औषत	५७.३%
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (पुरुष)	५३.६%
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (महिला)	४६.४%
कोरा जन्मदर हजारमा	१४.१६
कोरा मृत्युदर हजारमा	६.८
कुल प्रजनन दर (नेपाल बहुसूचक सर्वेक्षण, २०७६)	२.०
घर परिवार संख्या	६६,६६,९३७

श्रोत: राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, २०८१

सुदूरपश्चिममा जनसंख्या (२०७८)

विवरण		
जम्मा जनसंख्या		२६९,४७८३
१	पुरुष	१२७,२७८६
२	महिला	१४२,१९९७
जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशतमा)		०.५२
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.		१३८
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत *		८४
घर परिवार संख्या (वि.स. २०७८)		५७७,१०२
साक्षरता दर (प्रतिशतमा)		७६.२३
पुरुष साक्षरता		८५.४३
महिला साक्षरता		६८.१९
परिवारको औषत आकार		४.६७

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८, वार्षिक उपलब्धी तथा तथ्यांक पुस्तीका २०७९/०८०

भू.व.कृ.स.मन्त्रालय धनगढी *, आर्थिक सर्वेक्षण २०७९/८० आर्थिक मामिला मन्त्रालय धनगढी कैलाली

३. कृषि तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी तथ्याङ्क

३.१ नेपालको प्रमुख कृषि जन्य वालीहरूको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति

(क) खाद्यान्न वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७८/०७९		२०७९/०८०		२०८०/०८१	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
धान	१४७७३७८	५१३०६२५	१४४७७८९	५४८६४७२	१,४३८,९८९	५,७२४,२३४
मकै	९८५५६५	३१०६३९७	९४०२५६	२९६९२२२	९९६,०४४	३,१९३,८६९
गहु	७९६९७८	२१४४५६८	६९७७६२	२०९८४६२	६८१,८५१	२,०३५,५५९
कोदो	२६७०७१	३३९४६२	२२७९३४	३१०८४७	२२४,९३५	३००,७३२
जौ	२३१३४	३२१५६	१७६३६	२६०६९	१८,५९९	२४,९३१
फापर	१६१२३	१९२९०	११८५७	१५०८६	११,२५३	१४,५१६
जम्मा	३४८६२४९	१०७७२४९८	३३४३२३५	१०९०६०१४	३,२९१,६७१	११,२९३,८४१

(ख) नगदे वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७८/०७९		२०७९/०८०		२०८०/०८१	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
तेलहन	२६०६४५	२८७३४४	२४४०४६	२७०४८२	२३९,०३३	२६२,५६१
आलु	१९८२५६	३४१०८२९	२०३८१२	४८७८१६	२११,५०५	३,५२१,७९४
रवर	५१०	२२१	४०२	१९४		

उखु	६२५६७	३१५९६३४	६२८३३	३१३०१०९	५५,४४०	२,७६०,४९५
जुट	७१९५	१०२१७	७२२०	१०२०५	७,२१०	१०,२२०
कपास	१५५	१७२	६०	६५	५६	५६

(ग) दलहन वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७८/०७९		२०७९/०८०		२०८०/०८१	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
मसुरो	१९८४५४	२५२२८३	१७३०११	२००७८७	१४५,९८४	१५२,९३६
चना	१०७९३	१२१९६	१०४०८	११९८०	८,९२९	९,९४०
रहर	१५५१२	१५९७७	११७४५	१२७१०	१२,४४७	११,६०५
मास	२८३८३	२६११४	२६२३९	२४७५४	२५,३६७	२३,७०२
खेसरी	१०४०७	१२०७२	५६४३	६४०४	५०४६	५५४६
गहत	१२२४८	१४३३०	६१०९	६०९७	५१३९	५२२८
भटमास	२४९२१	३५१३८	२६८४२	३६६७२	२२,५४९	२८,५२०
हिमाली सिमि			६५६०	८३३६	६,६७५	८,७१२
अन्य	३३८३२	४०२६०	२९७००	३२४६८	२६,१६४	३०,३३२
जम्मा	३३४५५०	४०८३७०	२९६२५७	३४०२०६	२५८,३००	२७६,५२०

(घ) अन्य वालीहरू

क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन

वाली	२०७८/०७९		२०७९/०८०		२०७९/०८०	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
फलफूल	१२९५३२	१४१६७५०	१३९२०३	१५२७७००	१३९,२४६	१,५०८,७०१
तरकारी	२८९८३९	४१५३१५७	३०२१३५	४३७६००७७	३११,८८५	४,४४०,११६
चिया	१७०००	२४६००	२०२३७	२६३७९	२०,७६०	२६,९८३,१७५
कफी	३३४६	३५५	३६५९	३९४.४	४,३०५	५०१
खुर्सानी	१२८७०	८३८९८	११३४९	८६९९२	८,३८२	४५,८६०
अलैची	१५९७५	८७१४	१५९७५	८६७४	१६,३८२	८,८०८
अदुवा	२२४४१	२८७८१३	२३८२९	३०९५३३	२,४३०	२८९,३३०
लसुन	९९४३	७४७६३	९५७०	७३५६७	९,५५८	७२,३५९
वेसार	१०८४७	१११०७४	९०२२	९०४२८	८,८०७	८९,८४०
रेसम कोया	१४६७	३५.५५	६४४	३.५		
मह (मौरी घारसंख्या)	२४८९९५	५१६८	२४५०१०	४३०८		
च्याउ		१४३००		१५११७		

स्रोत: कृषि तथा पशुपुन्डी विकास मन्त्रालय, २०८१

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रमुख कृषि जन्य वालीहरूको क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति
(२०८०/०८१)

क) खाद्यान्न वाली क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स.	वाली	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	धान	१८३,३१७	६४८,९४२.१८	३.५४	१७९,०४६	६७२,९२८.८०	३.७६
२	मकै	५०,६०७	१०४,२५०.४२	२.०६	४९,२५८	१०६,९९७.६७	२.१७
३	गहु	१४४,५८२	३३९,०९२.७८	२.२९	१३९,७३२	३२०,६९.९०	२.३५
४	कोदो	१७,११२	१९,५०७.६८	१.१४	१४,२०६	१६,३८८.९०	१.१५
५	फापर	३१८	२४१.६८	०.७६	३१५.५०	२२९.७५	०.७३
६	जौ	८,८३२	११,८३४.८८	१.३४	७,२२७	९,२४५.७५	१.२८
७	उवा	११०	१०७.८०	०.९८	११२	११५	१.०३
८	कागुनो	१३५	१०९.३५	०.८१	१४३	११८.७०	०.८३
९	चिनो	३०	३०.००	१.००	३४	३६	१.०६

ख) तेल वाली क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स	वाली	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	तोरी	२२५.४१	२२७६.६.४१	१.०१	२२,५६५	२३,३३२.२४	१.०३
२	ससौं	१	१	१	१	१	१
३	रायो	२२	१८.०४	०.८२	२२	१८	०.८२
४	सुर्यमुखी	१८०	२३०.४	१.२८	१८२	२२८.५३	१.२६
५	तिल	१७३९	१९,६५.०७	१.१३	१,७२४	१,९७४.९७	१.१५
६	बदाम	८३२	१०५६.६४	१.२७	८०५.००	९२९.५०	१.१५
७	आलस	१४०	१२१.८	०.८७	१४०.	१२२.	०.८७

ग) नगदे वाली: क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स	वाली	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	उखु	६१९,७.५०	३५९,३२१	५७.९८	६२२६	३५९,००६	५७.६६
२	आलु	१८२०१	२२१,५३६	१२.१७	१८१९१	२४,७९,०३.५०	१३.६३

घ) मसला वाली क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स	वाली	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	अलैची	३५.८	४७,६१४	१.३३	२५.१०	२६.०५	१.०४
२	अदुवा	१४,३९.८२	२१,३६६.९२९	१४.८४	१५,२८.८०	२२,५७०.८०	१४.७६

३	लसुन	१९०२.५	१९९७६.२५	१०.५	१८९३.००	२०४८९.५०	१०.८२
४	बेसार	१४६९.७	१६५६३.५१९	११.२७	१४९३.८०	१६२४९.७५	१०.८८
५	सुख्खा खुर्सानी	१५७५.२८	८८०५.८१५२	५.५९	१५७७.१५	९७५६.३०	६.१९

ड) दलहन वाली क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

क्र.स.	वाली	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व
१	मसुरो	१५८७५.५	१४९२२.९७	०.९४	१५८५३.२१	१४४१७.८२	०.९१
२	चना	२०४.००	२३८.०७	१.१७	२०४.५०	२५२.७२	१.२४
३	रहर	५०५	९५९.५	१.९	१८८.४०	२६८.६६	१.४३
४	मास	३११२	२७६९.६८	०.८९	३१०३.००	२८५६.५२	०.९२
५	गहत	१४४०	१२०९.६	०.८४	१९६२.००	१६४४.४७	०.८४
६	भटमास	८९७८	१२७४८.७६	१.४२	८५४३.००	१२०९०.६३	१.४२
७	सिमि	१४०२	१५९८.२८	१.१४	१४३८.००	१६२४.५०	१.१३

च) फलफूल वाली: क्षेत्रफल: हेक्टर, उत्पादन: मे.टन, उत्पादकत्व: मे.टन/हेक्टर

सुन्तला जात फलफूल

क्र.स.	वाली	२०७९/०८०				२०८०/०८१			
		क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/ हेक्टर)	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/ हेक्टर)
१	सुन्तला	१६२९.६६	१०७८	११४९१.४८	१०.६६	१७१५	१११७	११३८९.८४	८१.५५
२	मौसमी	१०९०.३	७९४	८६७८.४२	१०.९३	१११५	८०४.१२	८८६४.९९	७७.२५
३	कागती	१६०२.३३	७१७	५७८६.१९	८.०७	९४२	४१८	३७२५.५८	७०.२८
४	अमिलो	६९४.३	४५३	३४४२.८	७.६	७४२	४६१.२०	३८१०.४२	७५.२९
५	अन्य	११५	५०	३५७.५	७.१५	११७	५२.४०	३५९.५५	३९.००

हिउदे फलफूल:

क्र.स.	वाली	२०७९/०८०				२०८०/०८१			
		क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/ हेक्टर)	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनशिल क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/ हेक्टर)
१	स्याउ	७८१.५	४७८	४०६७.७८	८.५१	८१३.७३	४९६	४२४२.३४	६.००
२	नास्पाती	३५५	२३०	२७४३.९	११.९३	३५६	२२८	२१७२	९.५३
३	ओखर	२१९३	७७३.३	४४०७.८१	५.७	२३०५	७८७.८५	४४००.५	५.५९
४	आरु	३७७	२४४.६	१५९७.२३८	६.५३	३७६	२४५.६०	१६२१.९०	६.६०
५	पुलम	१६८	१०८.७५	८७६.५२५	८.०६	१६०	१०४.८५	८४७.३७	८.०८
६	खुर्पाणी	१०२	४१	३०२.१७	७.३७	७.३७	५७.५०	४२.००	३०९.००
७	हलुवावेद	७.५	२.५	१५	६	७	१.५०	१२.५०	८.३३

क्र. स.	वाली	२०७९/०८०				२०८०/०८१			
		क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनक्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनक्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)
८	अनार	१४०.५	५६.९५	३५३.०९	६.२	१४३.	५९.५३	३७८.५३	६.३६
९	किवि	८८.५	२४.५	७८.१५५	३.१९	१०४.५	३१	१२७.१०	४.१०
१०	आरुखडा	१०१	५७	५३९.२२	९.४६	१११	६२	५९०.००	९.५२

वर्षे फलफूल:

क्र.स	वाली	२०७९/०८०				२०८०/०८१			
		क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनक्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादनक्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)
१	आप	२१०८	१४३३	१२६९६.३८	८.८६	२०३८	१४५७.१२	१३६१९.७६	९.३५
२	केरा	२३६२	१८८६.५	४१६७२.७९	२२.०९	२१६२.५०	१६८६	४०२५२.९५	२३.८७
३	अम्बा	५७९	४७०.०७	४४०९.२६	९.३८	५५७	६४६.०७	४१८०.२६	६.४७
४	मेवा	१२७	९९	१३०८.७८	१३.२२	१२२	९६.२०	१२५८.३१	१३.०८
५	रुखकटहर	१२०.६	५५.४	७०४.१३	१२.७१	८१.६०	५२.६०	६५७.६०	१२.५०
६	भुईकटहर	९	७	८०.०१	११.४३	११	७	८५.००	१२.१४
७	लिचि	३६१.७	२९१.८	२८८०.०७	९.८७	३५९	२९०	२८७३.००	९.९१

ख) तरकारी

वाली	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)	क्षेत्रफल (हेक्टर)	उत्पादन (मे.टन)	उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)
तरकारी	२२,००८.२७	२८९,४०२.५६	१३.१५	२४५४२.४१	३२४११५.०९	१३.२१

ज) च्याउ उत्पादन

क्र.सं.	जिल्ला	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		कुल टनेल संख्या	च्याउ उत्पादन (केजी)	च्याउ उत्पादन (मे.टन)	कुल टनेल संख्या	च्याउ उत्पादन (केजी)	च्याउ उत्पादन (मे.टन)
१	कैलाली	२०८०	४५००००	४५०	२५००	२४८०००	२४८
२	कञ्चनपुर	१००	४००००	४०	१२५	६२५०	६
३	अछाम	४३	८३००	८	५०	९६५१	१०
४	डोटी	१३०	५०००	५	१३०	८०००	८
५	डडेलधुरा	२५	७०००	७	३०	९०००	९
६	बैतडी	१२	१५४०	२	१२	१५४०	२
७	बाजुरा	१०	५५००	६	१३	५८५०	६

क्र.सं.	जिल्ला	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		कुल टनेल संख्या	च्याउ उत्पादन (केजी)	च्याउ उत्पादन (मे.टन)	कुल टनेल संख्या	च्याउ उत्पादन (केजी)	च्याउ उत्पादन (मे.टन)
८	बझाड	०	०	०	१०	१०००	१
९	दार्चुला	९५	१४२५०	१४	१००	१२०००	१२
	जम्मा	२४९५	५३१५९०	५३२	२९७०	३०१२९१	३०१

झ) मह उत्पादन

क्र.सं.	जिल्ला	२०७९/०८०			२०८०/०८१		
		कुल घर संख्या	मह उत्पादन (केजी)	मह उत्पादन (मे.टन)	कुल घर संख्या	मह उत्पादन (केजी)	मह उत्पादन (मे.टन)
१	कैलाली	३२००	९४०००	९४	३२००	८३०००	८३
२	कञ्चनपुर	२००	१०००	१	२२५	११२५	१
३	अछाम	१३८१	१४५७५	१५	१५४९	१६३४८	१६
४	डोटी	३६००	१८०००	१८	३६८०	२१३४४	२१
५	डडेल्धुरा	१०८००	८५०००	८५	११५००	८६२५०	८६
६	बैतडी	२८५०	१६४५	२	३२४०	१९८००	२०
७	बाजुरा	३८००	१९५००	२०	४०००	१९८७८	२०
८	बझाड	३१००	९३५०	९	३०००	९०००	९
९	दार्चुला	५६००	५७०००	५७	६०००	६००००	६०
	जम्मा	३४५३१	३०००७०	३००	३६३९४	३१६७४५	३१७

स्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल डीटी, वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/२०८१

३.२ पशुपन्छी सम्बन्धी तथ्याङ्क

(क) पशुपन्छी संख्या

क्र.सं.	विवरण	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	गाई/गोरु	७४६६८४१	७४१३९९७	४७५०३२९	५,१९८,३८८
२	भैसी/रंगो	५१५९९३१	५१३२९३१	३०८१०६२	३,३०७,०३१
३	भेडा/भेडी	७९३७२५	७७२०५	५०१८४९	६३३,२२२
४	वाखा/बोका/खसी	१३४४२६१४	१३९९०७०३	१४५४१२४४	१५,२८९,९५४
५	सुंगुर/वंगुर	१५८८८३८	१५०४६२४	१३५७५०७	१,४९७,४११
६	कुखुरा	७३४१८०७७	६६८०३११७	६५२०५२५०	५६,९१६,५६७
७	हंस	४२७२२६	६०५९४४	१३२५९९९	७९६,७५८
८	दुधालु गाई	१२०९०४१	१२२३०६१	९१६५७९	१,०६३,१८९
९	दुधालु भैसी	१६३०६४२	१६६६८२७	८५१२७२	१,२५१,३२३

१०	फुल दिने कुखुरा	११३७४०११	१०१३१६४२	१२७२५०५३	१३,४८७,१२२
११	फुल दिने हाँस	२५०५३२	३०२४७३	६६१९३८	४४४,२९२
१२	याक/नाक/चौरी	६५४०६	६२५६१	५३१९५	७१,९१३
१३	घोडा/खच्चड/गधा	५४८६४	५४२४८	१७३३२	३३,८५०

स्रोत: पशु सेवा विभाग, २०८१

(ख) पशुपंक्षी तथा मत्स्यजन्य उत्पादन विवरण

क्र.स.	विवरण	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	दुध उत्पादन (मै.टन)	२४७९८९९	२,५६६,६१४	२६१३८४३	२,६८३,८७४
१.१	गाई	१०६०४८७	१,१०१,८१२	१२१४०४६	१,२८१,७१८
१.२	भैंसी	१४१९४१२	१,४६४,८०२	१३९९७९७	१,४०२,१५६
२	मासु उत्पादन (मै.टन)	५२०७४२	५१२,७८८	४३००८५	४४७,७६७
२.१	रॉगो	१८८१७२	१९४,०९०	११६५०३	१३८,२७१
२.२	भेडा	२९४६	२,८८०	१८७४	२,७६२
२.३	बोका/खसी	७०७५५	७४,२४१	७७१६२	८६,२८०
२.४	सुंगुर/बंगुर	३१४५०	३६,०५९	३२५३३	३९,१८३
२.५	कुखुरा	२२६९५९	२०४,९२३	२००६५८	१८०,०७६
२.५	हाँस	४४२	५९६	१३५५	१,१९५
३	अण्डा (गोटा हजारमा)	१४९,३५५०	१,३३०,६०२	१६०७३३३	१,६४५,४०७
३.१	कुखुरा	१४७५६२०	१३०६३८०	१५४७१०३	१,६०२,७५५
३.२	हाँस	१७९३०	२४२२३	६०२२९	४२,६५२
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	५८४०००	५६७४१२	३८११०६	३८९,७४२
५	माछा (मै.टन)	१०४६२३	१०८३८५	११३७३६	१२३,४०३

स्रोत: पशु सेवा विभाग, २०८१

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पशुपंक्षी तथ्यांक

क्र.स.	विवरण	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	गाई/गोरु	१०१७३४६	१०१९,३८४	१०२०२३३	१०१६५६०	१०१२९७०
२	भैंसी/रॉगो	५१९,७४२	५१७,४२२	५१००९९	५०८,६७०	५४१,५१९
३	भेडा/भेडी	९०६०६	९०९०६	९२४८१	९३५९०	९०९६०
४	बाखा/बोका/खसी	९८३७३९	९,८४६,०२२	१००८,२९०	१०२,६४३९	१,५०,५५६०
५	सुंगुर/बंगुर	४४३०८	४४६०८	४७६९६	४८२८२	१००,६२३
६	कुखुरा	२९,५३,५११	३०,०२,१११	३०,२७,४२८	३०,७१,०२३	३५,७२,०२४
७	हाँस	१४३८४	१४,८८४	१३,६१८	१३,१२१	२,५६,५७
८	दुधदिने गाई	१,५५,४२२	१,५४,३२२	१,६०,३३९	१,५८,६२०	२,८३,६३२
९	दुधदिने भैंसी	१,५९,५८०	१,५९,८८०	१,६०,३०४	१,५९,५८०	२००,३६२
१०	फुल पार्ने कुखुरा	४,९१,३४७	५,०१,४४७	५,०८,१४२	५,१६,२३१	१,२५,०२०

११	फुल पार्ने हाँस	६७५२	६७९८	६७८६	६७९९	१५३९४
१२	खरायो	६६७९	६६८२	७५५४	८२१३	८२९४
१३	घोडा/खच्चड/गधा	५७११	५७१८	६१५६	६८२०	५३५१
१४	याक/नाक/चौरी	१००३	१०१६	११९०	१२८०	२०२६

श्रोत: पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय दिपायल, डोटी, २०८१

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पशुजन्य उत्पादन

क्र.स	विवरण	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	दुध उत्पादन (मे.टन)	२४८९७०	२४९२९४	२४८५३२	२४९८६५	८०३६६३
१.१	गाई	११२७७७	११२९९६	११३२६९	११३९८९	३८२९०३
१.२	भैसी	१३६१९३	१३६२९८	१३५२६३	१३५८७६	४२०७६०
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	३२७५	३२७७४.२	३५६२९	३७००६	४३७८९
२.१	रौगा/भैसी	१९७५५	१९७५९.५	२२२२२	२२९६७	२३०१५
२.२	भेडा	३४०	३४२.३	३६०	३७२	३८७
२.३	बोका/खसी	८०८३	८०८३.६	८४१७	८८४५	१३५५०
२.४	सुँगुर/बंगुर	९९९	१०३५	१०११	१०९५	३३८१
२.५	कुखुरा	३५२२	३५३७	३६०३	३७११	३४२९
२.६	हाँस	१६	१६.८	१६	१६.२	१९
३	फुल उत्पादन (हजार)	७५४४८	७५५१७.५	४४६२१	४८७२३	३१५७४
३.१	कुखुरा	७०८३८	७०९०३	४४०७४	४८१४३	२८८८०
३.२	हाँस	६१०	६१४.५	५४७	५८०	२६९४
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	७५०९४	७५०९८.७	७८५४१	७९८९५	८९१४१
५	माछा उत्पादन (मे.टन)	१६१४	१६१८	१७३९.३५	१८२०	३२०३

श्रोत: पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी, २०८१

३.३ रासायनिक मल विक्री वितरणको स्थिती (परिमाण मे.टन)

सामग्री	२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
रासायनिक मल (जम्मा विक्री)	३७६६२२.४८	२२७८३६	३४२७२३	४५८,३१८
युरिया	२२३३५८.८५	१४३४८२.२०	२२६१४८	२५९,५४२
डि.ए.पी.	१४०१६६.६३	७७७९९.८७	११०१२०	१८४,०४६
पोटास	१३०९७.००	६६३३.८५	६४५५	१४,७३०

श्रोत: कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०८१

३.४ नेपाल सरकार मन्त्रपरिषदद्वारा निर्धारण गरिएको न्यूनतम समर्थन/खरिद मुल्य सम्बन्धी विवरण

क्र. स.	वाली/वस्तु	समर्थन/खरिद मुल्य	एकाई	तोकिएको मुल्य			कैफियत
				आ.व. २०७९/०८०	आ.व. २०८०/०८१	आ.व. २०८०/०८१	
१	धान (मोटा)	न्यूनतम समर्थन मुल्य	रु. प्रति क्विण्टल	२९६७	३१९८	३४१०।५१	
२	धान (मध्यम)		रु. प्रति क्विण्टल	३१२८	३३६२	३५८०।६२	
३	धान (चैते)		रु. प्रति क्विण्टल		२७०७।२८	२८००।६९	१८ % सम्म चिथ्यान भएको
४	गाहुँ		रु. प्रति क्विण्टल	३३५१	३६५०	३८६७।३८	
५	उखु	न्यूनतम खरिद मुल्य	रु. प्रति क्विण्टल	५४०	५६५	५८५	
		सरकारले उपलब्ध गराउने प्रवर्द्धन खर्च	रु. प्रति क्विण्टल	७०	७०		
६	कच्चा दुध	किसानले प्राप्त गर्ने मुल्य	रु. प्रति लिटर (४०% फ्याट, ८०% एस एन एफ)	६५	-		

श्रोत: कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०८१

आ.व. २०८१/०८२ का लागी कफीको न्यूनतम सहमत मुल्य

२०८१ मंशिर १ गते देदी लागु हुने गरी यस वर्षको कच्चा कफीको मुल्य निम्नानुसार तोकिएको छ ।

फ्रेस चेरी कफी

ग्रेड A रु १०५/०० प्रति केजी (नोट: ८०० मिटर भन्दा माथि, प्राङ्गारिक पद्धती अपनाएर उत्पादन गरिएको, ठिक्क पाकेको, पानीमा राख्दा डुव्ने, केलाएर छानिएको चेरीलाई ग्रेड A मानिनेछ ।

ग्रेड B रु ९५/०० प्रति केजी (नोट: ग्रेड A मा नपरेका अन्य कफीलाई ग्रेड B भनिन्छ)

पार्चमेन्ट कफी

ग्रेड A रु ५३५/०० प्रति केजी (नोट: ग्रेड A गुणस्तरको फ्रेस चेरीबाट उत्पादन भएको, पानीमा राख्दा डुव्ने, ११% चिथ्यान भएको कफी पार्चमेन्टलाई ग्रेड A मानिनेछ)

ग्रेड B रु ४८२।- प्रति केजी (नोट: ग्रेड B गुस्तरको कफीबाट उत्पादन भएको पार्चमेन्टलाई ग्रेड B मानिनेछ ।

ड्राइ चेरी कफी

ग्रेड A रु २८०/०० प्रति केजी (नोट: ग्रेड A गुणस्तरको फ्रेस चेरीबाट उत्पादन भएको ड्राइ चेरीलाई ग्रेड A मानिनेछ)

ग्रेड B रु २४७।- प्रति केजी (नोट: ग्रेड B गुस्तरको फ्रेस चेरीबाट उत्पादन भएको ड्राइ चेरीलाई ग्रेड B मानिनेछ ।

विभिन्न वर्षहरूमा तोकिएको कफीको न्युनतम सहमत मुल्य

क्र.सं.	प्रकार	२०७९	२०८०	२०८१
१	फ्रेस चेरी A	९५	१००	१०५
२	फ्रेस चेरी B	८५	९०	९५
३	पार्चमेन्ट A	४७५	५००	५३५
४	पार्चमेन्ट B	४२०	४५०	४८२
५	ड्राइ चेरी A	१७०	२००	२८०
६	ड्राइ चेरी B	११५	१५०	२४७

३.५ उपभोग्य खाद्यान्न स्थिति (Cereal Balance Sheet)

उपभोग योग्य खाद्यान्नहरूको विवरण (आ.व. २०७९/०८०)

(मे.टन)

प्रदेश	जनसंख्या	प्रशोधित खाद्यान्न							आवश्यक खाद्यान्न	वचत वा न्यून
		चामल	मकै	कोदो	फापर	गहु	जौ	जम्मा		
कोशी	५०५३६२३	७३२२४५	७६९२५७	८९४९४	४६६९	११९४९७	४८२	१७१५६४५	९४९२६६	७६६३७९
मधेश	६२२८२४३	७६०२६१	१३८१२८	२६८५	०	५५२३५५	४७	१४५३४७७	११२७३१२	३२६१६५
बागमती	६२३०५५१	२७४१००	५३३५५४	५९३४०	३०४८	१२५३०७	५७६	९९५९२५	१२३२७६६	-२३६८४१
गण्डकी	२५१२२६७	२१४०८१	३०७०३२	६५४६३	१२१६	६५८१९	३३९	६५३९४९	४९७०५७	१५६८९२
लुम्बिनी	५२१७२७५	६३०५१९	३३२८३१	१०३४९	८८१	४२९७९०	९३२	१४०५३०३	९६८६१४	४३६६८९
कर्णाली	१७१९७९२	७०७६२	१६५२७४	१७०५५	२५३६	१२११२४	३३६१	३८०११३	३३९६३८	४०४७५
सुदूरपश्चिम	२७४४८६७	३२२४४२	७४५६४	११५५४	५५	२८७१९९	१५०१	६९७३१५	५१३१२७	१७९१८८
जम्मा	२९७०६६१८	३००४४१२	२३२०६४१	२५५९३९	१२४३९	१७०१०९१	७२३८	७३०१७२६	५६३२७८०	१६६८९४६

श्रोत: कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०८१

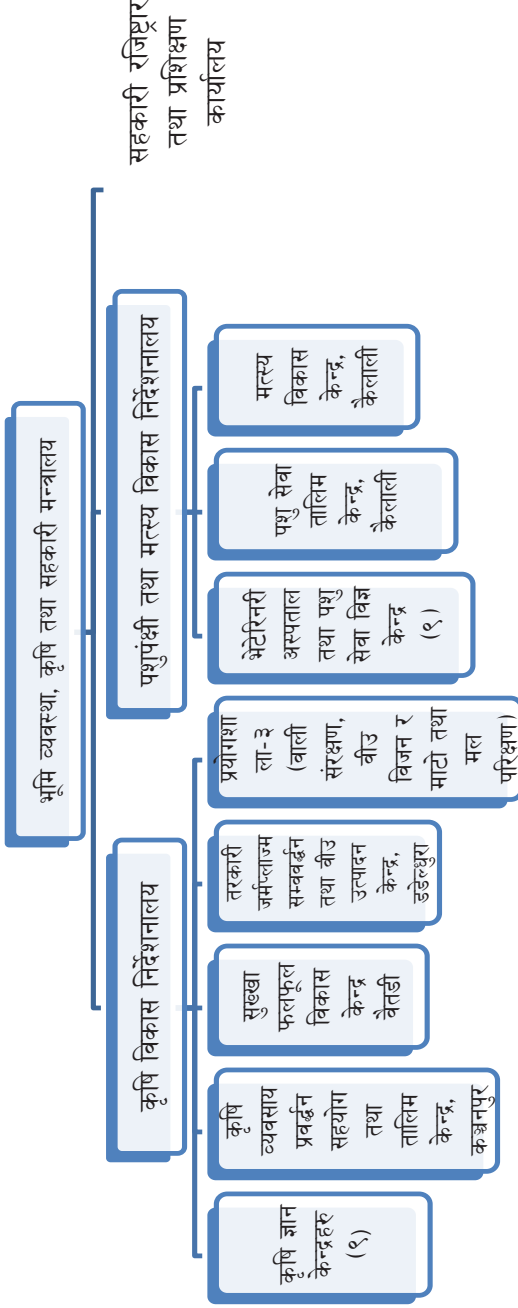
आ.व. २०७९/०८० मा सुदूरपश्चिम प्रदेशको खाद्यान्न बासलात (Cereal Balance Sheet)

(मे.टन)

क्र.स.	जील्ला	जनसंख्या	उत्पादन (मे.टन)							आवश्यक खाद्यान्न	बचत वा न्यून
			चामल	मकै	गहुँ	कोदो	जौ	फापर	जम्मा		
१	दार्चुला	१३३३१०	६१२७	६७३५	८६६३	९५६	१९५	०	२२६७६	२६७९५	-४१२०
२	बझाङ्ग	१८९०९७	१८४२६	६०६८	११६१७	२१८६	४४४	०	३८७४०	३६११८	२६२३
३	बाजुरा	१३८५२३	६३६६	२१२८	११३४५	४१८१	२४२	६४	२४३२६	२७८४३	-३५१७
४	डडेल्धुरा	१३९६०२	७९३४	५६९६	११४७९	४६०	५९	०	२५६२९	२६६६४	-१०३५
५	अछाम	२२९८१६	१८०१७	१०४९२	१७५२०	२६०४	७२	०	४८७०५	४३८९५	४८१०
६	बैतडी	२४२१५७	६९१४	१२३७०	१००००	३९७	६१	०	२९७४१	४६२५२	-१६५११
७	डोटी	२०५६८३	१४४५३	६८५३	१२९५४	४२८३	६	२	३८५५१	३९०८०	-५२९
८	कैलाली	९०४६६६	१६०२४०	१०१८७	८८७५१	१०३	१४३	०	२५९४२३	१६८६२७	९०७९६
९	कञ्चनपुर	५१३७५७	९५८९०	९९५५	७८९४४	०	८०	०	१८४८७०	९८१२८	८६७४२
	जम्मा	२६९६६११	३३४३६७	७०४८३	२५१२७४	१५१७०	१३०१	६६	६७२६६२	५१३४०१	१५९२६०

श्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय दिपायल, डोटी, वार्षिक प्रतिवेदन, २०८०/०८१

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय मातहतका कार्यालयहरु

प्रदेश अन्तर्गत व्यवसायिक उत्पादनमा अगाडी बढेका बाली र पकेट क्षेत्रहरु:

जिल्लाको नाम	बालीको नाम	स्थान
कैलाली	धान र गहुँ	जिल्लाभरी (पहाडी क्षेत्र बाहेक)
	मसुरो, तोरी	भजनी, जोशीपुर, बलिया, जानकीनगर, मुनुवा, मसुरीया, हसुलिया
	केरा	टिकापुर, चौमाला, मसुरिया, मालाखेती, श्रीपुर, फुलवारी
	आलु र ताजा तरकारी	धनगढी, टिकापुर, लम्की, चुहा, बेलादेविपुर, सुब्बड, चौमाला, श्रीपुर, गेटा, सहजपुर, निगाली
	सुन्तलाजात फलफूल	सहजपुर, निगाली, पण्डौन, मोहन्याल
	अदुवा	सहजपुर, निगाली, पण्डौन, मोहन्याल, खैराला
	मौरी	मसुरिया, सहजपुर
कञ्चनपुर	धान र गहुँ	जिल्लाभरी
	तोरी, मसुरो	बेलौरी, परासन, त्रिभुवनवस्ति, वेल्डांडी, लालझाडी, झलारी
	केरा	कृष्णपुर, वेदकोट, बेलौरी, त्रिभुवनवस्ती, भिमदत्त न.पा.को उत्तरी भेग
	आलु र ताजा तरकारी	भिमदत्त न.पा., वेदकोट, झलारी, बेलौरी, रामपुर विलासपुर, वेल्डांडी, कृष्णपुर
डडेल्धुरा	आलु र ताजा तरकारी	अमरगढी न.पा., गन्यापथुरा न.पा., आलिताल, वगरकोट, भागेश्वर
	धान	परशुराम न.पा.
	सुन्तलाजात फलफूल	अमरगढी न.पा., भागेश्वर, अजयमेरु
	मौरी	आलिताल गा.पा. र परशुराम न.पा.
बैतडी	धान	दशरथचन्द न.पा. सेरा, पाटन, सलेना
	आलु र ताजा तरकारी	बिनासौं, जरगौं, ग्वाल्लेक, गुरुखोला, सिद्धपुर, सिद्धेश्वर
	मकै र भटमास	जिल्लाभरी
	मौरी	दशरथचन्द न.पा., दोगडाकेदार न.पा.
	सुन्तलाजात फलफूल	सुर्नयां गा.पा., दोगडाकेदार
	ओखर	सुर्नयां गा.पा.
दार्चुला	धान र गहुँ	लेकम, उकु, लाली, बाँकु
	आलु र ताजा तरकारी	महाकाली न.पा., गोकुलेश्वर, पशित
	मकै	मालिकार्जुन
	स्याउ	व्यास, अपिहिमाल, मर्मा
	ओखर	शैल्यशिखर, महाकाली, मालिकार्जुन, लेकम

बझांग	आलु र तरकारी	जयपृथ्वी, छविस पाथिभेरा, सुर्मा, खसड छात्रा, मष्टा, दुर्गाथली, साईपाल
	भटमास	बुंगल, मष्टा, सुर्मा, दुर्गाथली, तलकोट
	मकै	मष्टा, सुर्मा, दुर्गाथली, विन्थडचिर
	कोदो	थलारा, मष्टा, दुर्गाथली
वाजुरा	स्याउ र ओखर	स्वामीकार्तिक, जगन्नाथ, हिमाली, बुढीनन्दा, त्रिवेणी गा.पा. हरू
	आलु र तरकारी	बडीमालिका न.पा., छेडेदेह, बुढीगंगा
	सिमी	गौमुल गा.पा.
	सुन्तलाजात फलफूल	गौमुल गा.पा., बाह्रविस बुढीगंगा गा.पा.
डोटी	आलु र तरकारी	शिखर न.पा., दिपायल शिलगढी न.पा, आदर्श गा.पा., के.आई.सिंह गा.पा., पूर्वचौकि गा.पा., सायल गा.पा., जोरायल
	सुन्तलाजात फलफूल	के.आई.सिंह गा.पा., बडीकेदार गा.पा., बोगटान फुड्सील गा.पा.
	अदुवा	बोगटान फुड्सील गा.पा., बडीकेदार गा.पा., सायल गा.पा.
	धान, गहुं र मकै	जोरायल गा.पा.
	कोदो	जिल्लाभरी
अछाम	आलु र तरकारी	मंगलसैन, जनालीवण्डाली, साफेवगर, पञ्चदेवल विनायक, कमलबजार, चौरपाटी, लुंग्रा, विरपथ, कालागाउँ, रामारोशन भाटाकाटिया
	भटमास	चौरपाटी, रामारोशन, मेल्लेख, बान्नीगढी, कमलबजार, विनायक, कालिकास्थान, साफेवगर, ढकारी, तुर्माखांद, मंगलसैन
	मकै	चौरपाटी, मेल्लेख, रामारोशन, मंगलसैन बान्नीगढी, विनायक, कालिकास्थान, साफेवगर, चण्डीका, ढकारी, तुर्माखांद,

४. विभिन्न कार्यालयको फोन, इमेल र वेबसाइट

४.१ संघीय मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
१	रक्षा मन्त्रालय सिंहदरवार,	☎ ०१-४२११२८९	info@mod.gov.np www.mod.gov.np
२	गृह मन्त्रालय सिंहदरवार,	☎ ०१-४२११२०८, ४२११२१४ टोल फ्रि.नं. १११२	gunaso@moha.gov.np control@moha.gov.np www.moha.gov.np
३	परराष्ट्र मन्त्रालय सिंहदरवार	☎ ०१-४२००१८२, १८३, १८४, १८५ Toll Free No: 1660-01-00186	info@mofa.gov.np www.mofa.gov.np
४	अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ	☎ ०१-४२११३००, ४२११७४८ मन्त्रीज्यूको निजी सचिवालय ☎ ४२११८०९, १३९०	moev@mof.gov.np www.mof.gov.np
५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ	☎ ०१ ४२६२५४३, ४२६२६९६	info@mohp.gov.np www.mohp.gov.np
६	उर्जा जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय, सिंहदरवार,	☎ ०१-४२११४२६, ४२११५१६	info@moewri.gov.np www.moewri.gov.np
७	उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११४५५	info@moics.gov.np www.moics.gov.np
८	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११९८७, ४२११७८६, ४२११७०२	infolaw@moljpa.gov.np www.moljpa.gov.np
९	शहरी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार,	☎ ०१-४२११६७३	info@moud.gov.np www.moud.gov.np
१०	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२००३५६, ४२११९९०, ४२००३७९	info@moe.gov.np www.moe.gov.np
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११७३२, ९३१, ६५५, ६०३, ८८०	info@mopit.gov.np www.mopit.gov.np
१२	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार,	☎ ०१-४२११६७८, ४२११७९१, ४२११७३३	info@moless.gov.np www.moless.gov.np
१३	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११५६७	info@mofe.gov.np www.mofe.gov.np
१४	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२००३१८, ४२००४३२, ४२००२९१	info@mofaga.gov.np www.mofaga.gov.np
१५	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	☎ ०१-४२११९०५, ४२११९५०, टोल	info@moald.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
	मन्त्रालय, सिंहदरवार	फ्रि.नं. १६१८०७०७७७७७९	www.moald.gov.np
१६	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२०००८२, ४२००४०८	info@mowcsc.gov.np www.mowcsc.gov.np
१७	सस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११६६९, ४२११८४६	info@tourism.gov.np www.tourism.gov.np
१८	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२००५४२, ५४०, ५३९, ५४३	info@moys.gov.np http://www.moys.gov.np
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११५५६	info@mocit.gov.np www.mocit.gov.np
२०	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय, सिंहदरवार,	☎ ०१-४२११६९३ टोल फ्रि: १६६०-०१-४२१११	info@mowss.gov.np www.mowss.gov.np
२१	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, सिंहदरवार	☎ ०१-४२११६६६ Toll free no: १६६००१०००३०	info@molcpa.gov.np www.molcpa.gov.np

४.२ कृषि तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालय

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
मन्त्री	☎ ०१-४२११९२९	info@moald.gov.np www.moald.gov.np Toll free no: 1618-070-777779
माननीय मन्त्री ज्यूको निजी सचिवालय	☎ ०१-४२११९२९	
गुनासो व्यवस्थापन कक्ष	☎ ०१-४२११४७६	gunaso@moald.gov.np info@moad.gov.np https://twitter.com/hello_MOALD gunaso.moald
सचिव (कृषि तर्फ)	☎ ०१-४२११८०८	info@moald.gov.np
सचिव (पशुसेवा तर्फ)	☎ ०१-४२११७०६	info@moald.gov.np
महाशाखाहरु		
क.प्रशासन महाशाखा	☎ ०१-४२११९३२	info@moald.gov.np
आन्तरिक प्रशासन (पशुपन्थी कर्मचारी प्रशासन समेत) शाखा	☎ ०१-४२३२८०९	info@moald.gov.np
कृषि कर्मचारी प्रशासन शाखा	☎ ०१-४२३२८०९	agriadmin@moald.gov.np
कानून तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा	☎ ०१-४२३२८०९	

आर्थिक प्रशासन शाखा	☎ ०१-४२०००४२	
ख.कृषि विकास महाशाखा	☎ ०१-४२११६८७	
कृषि सामग्री व्यवस्थापन तथा प्रविधि शाखा	☎ ०१-४२११८२७	aims.moad@gmail.com
कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११८२७	budget.moad@gmail.com
कृषि विकास रणनीति समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११८२७	ads@moald.gov.np
ग.खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा	☎ ०१-४२११९१५	fooddivision001@gmail.com
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
खाद्य प्रविधि एवं स्वच्छता शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
कृषि जैविक विविधता तथा वातावरण शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
घ.योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा	☎ ०१-४२११६६५	
नीति समन्वय शाखा		
बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	☎ ०१-४२११८४१	budget.moald@gmail.com
विकास सहायता समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११९५०	
मानव संशासन, लैङ्गिक विकास तथा समावेशी शाखा	☎ ०१-४२११९५०	hrd.gender@moald.gov.np
तथ्याङ्क तथा विश्लेषण शाखा	☎ ०१-४२११९५०	statistics@moald.gov.np
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन शाखा	☎ ०१-४२११९५०	me_moad@yahoo.com
ङ.कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसाय प्रबर्द्धन महाशाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि कर्जा विमा तथा विपद व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि व्यवसाय तथा बजार प्रबर्द्धन शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि भौगोलिक सुचना प्रविधि शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
कृषि यान्त्रिकरण तथा साना सिचाई शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
क्वारेन्टाइन समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११९४०	
च.पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास महाशाखा	☎ ०१-४२११८३२, ४२११४७७	
नक्ष सुधार तथा अनुवांशिक श्रोत	☎ ०१-४२११४८०	

व्यवस्थापन शाखा		
पशुपन्छी उत्पादन तथा प्रविधि प्रवर्द्धन शाखा	☎ ०१-४२११४८०	
चरन तथा आहारा व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२११४८०	
मत्स्य विकास शाखा	☎ ०१-४२११७०६	moaldfisheries@gmail.com
छ.पशु स्वास्थ्य महाशाखा	☎ ०१-४२११४७४	ahd@moald.gov.np
पशु चिकित्सा तथा रोग समन्वय शाखा	☎ ०१-४२११७०६	
भेरेरीनरी जनस्वास्थ्य एवं पशु कल्याण शाखा	☎ ०१-४२११७०६	
पशुपन्छी औषधी व्यवस्थापन तथा नियमन शाखा	☎ ०१-४२११७०६	

मन्त्रालयको प्रवक्ता र सूचना अधिकारी

नाम	फोन	इमेल/वेबसाइट
प्रवक्ता, सहसचिव कृषि विकास महा शाखा	☎ ०१-४२११९१५	
सूचना अधिकारी	☎ ०१-४२११९५०	

४.३ राष्ट्रिय किसान आयोग

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
किर्तिपुर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५९०६१८०, ५९०६१८२, ५९०६१७६	nfcnepal2017@gmail.com www.nfc.gov.np टोल फ्रिं. १६६००१०६१८२
अध्यक्ष	☎ ०१-५९०६१७८, ९८५१०८७७७७१	
प्रवक्ता	९८५८४२०७१२	
सदस्य सचिव	☎ ०१-५९०६१७९, ९८५१२२७१६०	

४.४ मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रिय निकायहरू

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
१. कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AITC), हरिहरभवन	प्रमुख ☎ ०१-५५५५१२७, ☎ ०१-५४२२२५८, ५४२५६१७, ५५२२२४८, ५०१०१४१	info@aitc.gov.np aitc2075@gmail.com www.aitc.gov.np Kishan Call Center Toll free no: 16600195000
२. बीज विज्ञान गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन	☎ ०१-५५२१३५९, ५४२६२७६	sqccnepal@gmail.com www.sqcc.gov.np

३. प्लान्ट क्वारेन्टीन एवम् बिषादी व्यवस्थापन केन्द्र (PQPMC), हरिहरभवन	☎ ०१-५०१०१११, ५४५३७९८, ५४३५८४४	info@npponepal.gov.np chief@npponepal.gov.np
३.१ क्वारेन्टीन कार्यालय काकड भित्ता	☎ ०२३-५६२०५७, ९८५२६६२०५७	kakarbhitta@npponepal.gov.np
३.२ क्वारेन्टीन कार्यालय, विराटनगर	☎ ०२१-४३५३०९, ९८५२६६२०५७	biratnagar@npponepal.gov.np
३.३ क्वारेन्टीन कार्यालय, वीरगन्ज	☎ ०५१-५२२९९६, ९८५५०१६०९६	birgunj@npponepal.gov.np
३.४ क्वारेन्टीन कार्यालय, भैरहवा	☎ ०७१- ४१८०१२, ९८५७०१६३७१	bhairahawa@npponepal.gov.np
३.५ क्वारेन्टीन कार्यालय, नेपालगन्ज	☎ ०८१- ४१२००७६, ९८५८०२७३२३	nepalgung@npponepal.gov.np
३.६ क्वारेन्टीन कार्यालय, गङ्गाचौकी	☎ ०९९- ४०२०७५, ९८५८७८५३३	gaddachauki@npponepal.gov.np
३.७ क्वारेन्टीन कार्यालय, भन्टावारी	☎ ९८२७००९३१०	bhantabari@npponepal.gov.np
३.८ क्वारेन्टीन कार्यालय, मलंगवा	☎ ०४६-४२१५१२, ९८४२६७२८६८	malangawa@npponepal.gov.np
३.९ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलेश्वर	☎ ९८५४०३३३७३	jaleshwor@npponepal.gov.np
३.१० क्वारेन्टीन कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	☎ ०११- ५९०५०६, ९८५१३३५३४०	tatopani@npponepal.gov.np
३.११ क्वारेन्टीन कार्यालय, टिमुरे, रसुवा	☎ ०१०- ५४३१०९ , ९८६३१९५१३०	timure@npponepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, (त्रि. अ. वि., काठमाडौं)	☎ ०१-४११२३८१	tiaktm@npponepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु	☎ ०७६- ५२०८४५, ९८५७०५३८४५	krishnanagar@npponepal.gov.np
३.१३ क्वारेन्टीन कार्यालय, झुलाघाट, बैतडी	☎ ९८५८७२६५४३	jhulaghat@npponepal.gov.np
३.१४ क्वारेन्टीन कार्यालय, लोमाङथाङ, मुस्ताङ	☎ ९८५७८४९०९१	lomangthang@npponepal.gov.np

४.५ कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू

कार्यालयको नाम	फोन नं	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरू
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना (PMAMP) खुमलटार ललितपुर	☎ ०१-५४४६९०६, ५५२०३४६	pmamp.pmu@gmail.com, info@pmamp.gov.np www.pmamp.gov.np	सबै जिल्ला
कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम (ASDP) सुर्खेत	☎ ०८३-५२५४०३	info@asdp.gov.np	कर्णाली प्रदेशका सबै जिल्ला
रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना, टिकापुर, कैलाली	☎ ०९१- ५६१४१४	rjkip@dwri.gov.np www.rjkip.gov.np	कैलाली
नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रम	०१-५५२८५०८ ५४४८८३०		कोशी प्रदेशका सबै जिल्लाहरू
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, (FANSEP): हरिहरभवन, ललितपुर आयोजना क्लष्टर इकाई <ul style="list-style-type: none"> राजविराज, सप्तरी जनकपुर, धनुषा चौतारा, सिन्धुपाल्चोक गोरखा बजार, गोरखा 	☎ ०१- ५५५२९७१ ९८५२८२१२३१ ९८६९६६५१९९ ९८५१०५४२४१	fansep2018@gmail.com www.fansep.moald.gov.np fansepsaptari@gmail.com	(८ जिल्ला) सिराहा र सप्तरी धनुषा र महोत्तरी सिन्धुपाल्चोक रदोलखा गोरखा र धादिङ्ग
पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल आयोजना (Nuts and Fruit in Hilly Areas Project-NAFHA) आयोजना कार्यान्वय एकाइ, विराटनगर, कोशी/ हेटौडा, बागमती/ कास्की, गण्डकी/सुर्खेत,कर्णाली/डोटी, सुदूरपश्चिमि	०१-५९०५०३७, ५९०५७४२, ५९०५०३५	cpmu.nafha@gmail.com	कोशी प्रदेश, बागमती प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशका १०० वटा स्थानिय तहहरूमा लागु हुने।
ग्रामिण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना (REED) हरिहरभवन, ललितपुर आर्थिक कोरिडोर कार्यालय, पाखीबास, धनकुटा वर्दिबास, महोत्तरी	०१- ५९००३५२ ०२६-४०५१७१ ०४४-५५०७४८,	reed.moald@gmail.com reedecodhankura@gmail.com reed.bardibas@gmail.com	१. मध्य पहाडी लोकमार्ग (बागमती प्रदेश) २. पूर्व पश्चिम राजमार्ग र हुलाकी राजमार्ग

बुटवल, रुपन्देही डडेल्धुरा	५५०७२४ ०७१-४२२०१७, ४२२१२७ ०९६-५९०९९१, ५९०९९२	reedecobutwal145@ gmail.com reed.dadeladhura@ gmail.com	(मधेश) ३. मध्य पहाडी लोकमार्ग (गण्डकी) ४. भालुवाङ्ग-रोल्पा राजमार्ग (लुम्बिनी) ५. महाकाली राजमार्ग (सुदूरपश्चिम प्रदेश)
उच्च मुल्य कृषि वस्तु उत्थानशील कार्यक्रम (RHVAP), किर्तिपुर	☎ ०१-५३२३०३०	rhvapnepal.pco @ gmail.com	१ लुम्बिनी प्रदेश: जिल्ला ७ स्थानिय तह ३१ २ कर्णाली प्रदेश: जिल्ला ८ स्थानिय तह ३२ ३ सुदूरपश्चिम प्रदेश: जिल्ला ५ स्थानिय तह १७

४.६ कृषि विभाग तथा अन्तरगतका निकायहरू

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	☎ ०१-५५२१३२३	doa.agri2014@gmail.com www.doenepal.gov.np
उपमहानिर्देशक (योजना अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा)	☎ ०१-५०१०१२४	
प्रशासन शाखा उपसचिव	☎ ०१-५५२१०९१	
प्रशासन शाखा	☎ ०१-५५२१६४८	doa.agri2014@gmail.com
लेखा शाखा	☎ ०१-५५२५२४३	doa.ac2070@gmail.com
स्टोर		
योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा	☎ ०१-५५२४२२९	planning235@gmail.com
बजार विकास आर्थिक विज्ञेषण तथा तथ्यांक शाखा	☎ ०१-५४२१०७६	
उपमहानिर्देशक (कृषि उत्पादकत्व महाशाखा)	☎ ०१-५५२११२७	doa.agri2014@gmail.com
बागवानी विकास शाखा		
बाली विकास शाखा		
व्यावसायिक किट विकास शाखा		
माटो व्यवस्थापन शाखा		
उपमहानिर्देशक (प्रविधि तथा समन्वय)	☎ ०१-५०१०२२१	

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
महाशाखा)		
प्रविधि विस्तार शाखा		prabidhibistar2075@gmail.com
कृषि इंजिनियरिंग तथा पोष्ट हार्भेष्ट शाखा		
कृषि उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन शाखा		doaproductiion18@gmail.com
बाली संरक्षण शाखा		
उपमहानिर्देशक (केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन इकाई)		cpmu.doa@gmail.com

कृषि विभाग मातहतका निकायहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./ फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय फलफुल विकास केन्द्र, किर्तिपुर	☎ ०१-५९०५७४२, ५०५३, ५०३५	www.ncfd.gov.np ncfd.gov.np@gmail.com
१.१	उष्ण प्रदेशिय बागवानी केन्द्र नवलपुर सर्लाही	☎ ०४६-५०११०१	tropicalhorticulture123@gmail.com
१.२	समशितोष्ण बागवानी केन्द्र, किर्तिपुर	☎ ०१-४३३०५४९, ४३३०४०४, ४३३०५५०	chckirtipur@gmail.com www.wthc.gov.np
१.३	सुन्तला जात फलफुल विकास केन्द्र तानसेन पाल्पा	☎ ०७५-५२०१४७ ९८४३२१७६४४	info@cdcpalpa.gov.np www.cdcpalpa.gov.np
१.४	कफि विकास केन्द्र अपिचौर गुल्मी	☎ ०७९-६९११९६ ९८५७०८११९६	cofeegulmi@gmail.com www.cdcgulmi.gov.np
१.५	सितोष्ण बागवानी केन्द्र, मार्फा मुस्ताङ्ग	☎ ०६९-४०००३४ ९८५७६३२०१५	thdc.marpha@gmail.com www.thdcmustang.gov.np
२	राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसला बाली विकास केन्द्र किर्तिपुर	☎ ०१-५९०७०१५, ७०१२ ९८५११३८८६	info@ncpvs.gov.np vdd.gov.np@gmail.com www.vdd.gov.np
२.१	तरकारी बाली विकास केन्द्र खुमलटार, ललितपुर	☎ ०१-५५२३१४१, ९८४९९२९२२४	vcdekhumaltar@gmail.com www.cvspc.gov.np
२.२	तरकारी वीउ उत्पादन केन्द्र, रुकुम	☎ ०८८-४९०१०७, ९८५७८२४२७२	rukumfarm@gmail.com www.vspcrukum.gov.np
२.३	आलु बाली विकास केन्द्र, निगाले सिन्धुपाल्चोक	☎ ०११-६८५८१६,	nigalefarm@gmail.com
२.४	अलैचि बाली विकास केन्द्र, फिक्कल इलाम	☎ ०२७-५४०१३२, ९८५२६८०९६७,	alaichibikash033@gmail.com
३	केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला (माटो, विउ, बाली संरक्षण) हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५२०३१४ ९८५१२२५७७३	centralaglab.sspp@gmail.com www.centralaglab.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./ फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
४	कृषि पुर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र ललितपुर	☎ ०१-५५२२४३९, ५५२४२२७, ५५२४२२८, ५५२९६४७	campid2075@gmail.com www.caidmp.gov.np
४.१	कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र नक्टाझिझ, धनुषा	☎ ९८५४०३०३३७ ९८५४०२९३३७	ampcnaktajhij@gmail.com www.ampcnaktajhij.gov.np
५	व्यावसायिक किट विकास केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५२४२२५, ९८५११८८८१३	doiednepal@gmail.com www.cied.gov.np
५.१	मौरी विकास केन्द्र गोदावरी ललितपुर	☎ ०१-५१७४१३८, ९८५११५५९०८	bgodawari@gmail.com www.apidc.gov.np
५.२	रेशम विकास केन्द्र खोपासी, काभ्रे	☎ ०११-४४०३१४, ९८५११६१३२५	khopasisericulture2032@gmail.com www.sdc.gov.np
६	बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र श्रीमहल, पुल्चोक	☎ ०१ ५५२११५१, ५५५०२२६	www.doacrop.gov.np cdabc2018@gmail.com
६.१	कृषि विकास फार्म चन्द्रडाँगी, झापा	☎ ९८५२६५५८७०	adfchandrangi@gmail.com
६.२	कृषि विकास फार्म, सुन्दरपुर	☎ ९८५८७५०३९५	kbfsundarpur@gmail.com

४.७ पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू

शाखा	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
महा-निर्देशक	☎ ०१-५५२२०५६	dg@dls.gov.np www.dls.gov.np
पशुपन्छी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	☎ ०१-५५२९६१०	dls.adicd@gmail.com
महामारी, रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-४२६११६५	
भेटेनरी इपिडिभियोलोजि शाखा	☎ ०१-४२५०७१७	vetepi@net.gov.np
एकिकृत स्वास्थ्य शाखा	☎ ०१-५५२९६१०	
पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा (उपमहानिर्देशक)	☎ ०१-५५५४११२	caqoktm@gmail.com
जोखिम विश्लेषण शाखा	☎ ०१-५५५४११२	
आन्तरिक तथा सिमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन शाखा	☎ ०१-५५५४११२	
आयात निर्यात नियमन शाखा	☎ ०१-५५२५४७९	
पशुपन्छी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा उपमहानिर्देशक	☎ ०१-५५२२०५९	agrcandeads@gmail.com
पशुपन्छी तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक	☎ ०१-५५२२०५९	

शाखा	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
विक्षेपण शाखा		
पशुपन्छी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा	☎ ०१-५५२२०५९	
मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा	☎ ०१-५५२२०५९	
आयोजना समन्वय इकाइ	☎ ०१-५४४२९१५	pcu@dls.gov.np
योजना तथा अनुगमन शाखा	☎ ०१-५५२९६१०	dlsplanningmonitoring@gmail.com
प्रशासन शाखा	☎ ०१-५५२२४७९	

पशुसेवा विभाग मातहतका निकायहरू:

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र बालाजु, काठमाण्डौ	☎ ०१-४३५०६०९, ४३८५८५४, ४३५०८३३	dofnep@gmail.com
१.१	मत्स्य मानव संशाधन विकास तथा प्रविधि परीक्षण केन्द्र जनकपुरधाम, धनुषा	☎ ०४१-५२०१५६	fdtcjnk@gmail.com
१.२	प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रवर्द्धन एवं संरक्षण केन्द्र हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५६-५२०५६७	fdchetauda@gmail.com
१.३	मत्स्य शुद्ध नल्ल संरक्षण तथा प्रवर्द्धन श्रोतकेन्द्र ठुटेपिपल, रुपन्देही	☎ ०७१-४२९३१६	fdcbhairahawa@yahoo.com
२	केन्द्रीय पशुपंक्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५३१२१४३ ०१-५३१२१७६	Info@cvl.gov.np
२.१	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ	☎ ०२१-४७०२०८	rvlbrt@gmail.com
२.२	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर, धनुषा	☎ ०४१-५२०७२४	inforvljanakpur@gmail.com
२.३	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	☎ ०६१-५२०४१९	rvl.pokhara@gmail.com
२.४	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०२५०	rvlsurkhet@gmail.com
२.५	पशुपन्छी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी, कैलाली	☎ ०९१-५२२९८२	rvldhn@gmail.com
३	खोरेत तथा सिमाविहिन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाला वुढानिलकण्ठ, काठमाण्डौ	☎ ०१-४३७०६५७, ४३७२५०८, ४३७०६५०	nfmndnepal@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
४	राष्ट्रिय पन्क्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला चितवन	☎ ०५६-५२७५ ४१	nalchitwan@gmail.com
५	केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय, त्रिपुरेश्वर काठमाण्डौ	☎ ०१-५३६१३८२, ५३६८१५३	crvhnepal@gmail.com , www.crvh.gov.np
६	भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला, बुढानिलकण्ठ, काठमाण्डौ	☎ ०१-४६५०४५७, ४६५०८३३	vsdrktm@gmail.com
७	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५३१५७०३, ५३५२३४८	info@nvpl.gov.np
८	पशु क्वारेन्टाइन, कार्यालयहरू		
८.१	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकरभिट्टा क: चेकपोष्ट पशुपतिनगर, इलाम ख: चेकपोष्ट, भद्रपुर झापा ग: चेकपोष्ट गौरीगंज, झापा घ: चेकपोष्ट काकाडभित्ता झापा	☎ ०२३-५६२१४८	aqojhapa@gmail.com
८.२	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर क. चेकपोष्ट, रानी मोरङ्ग ख. चेकपोष्ट, भण्टाबारी सनसरी गं चेकपोष्ट, माडर सिराहा	☎ ०२१-४३५५०१ ०२०-४४४०११ ०२५-४६००५४ ०३३-४०००६५	aqobrt@gmail.com
८.३	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर, धनुषा क. चेकपोष्ट, जठरी धनुषा ख. चेकपोष्ट, भिष्टामोड महोत्तरी ग. चेकपोष्ट, मलंगवा सर्लाही	☎ ०४१-५२०७२६ ०४१-५२०२२८ ०४६-५२०४३६	quajpr@gmail.com
८.४	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विरगंज पर्सा क. चेकपोष्ट, औरीया रौतहट ख. चेकपोष्ट, मटिअर्वा, बारा ग. चेकपोष्ट, पथलैया बारा घ. चेकपोष्ट, जितपुर पर्सा	☎ ०५१-५२८५२० ०५१-५२८९७० ०५३-५२०४०४ ०५६-५२०९८३	pashuoffice@gmail.com ,
८.५	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भैरहवा रुपन्देही क. चेकपोष्ट, वेलहिया रुपन्देही	☎ ०७१-५२०३०६ ०७१-४१८११० ०७६-५२०५७६	aqobhairahawa@gmail.com ,

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
	ख. चेकपोष्ट, कृष्णनगर कपिलवस्तु ग. चेकपोष्ट, महेशपुर, नवलपरासी	९८५७०१७८५२	
८.६	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगंज, वाके क. चेकपोष्ट, नेपालगंज, वाके ख. चेकपोष्ट, गुलरिया, बर्दिया ग: चेकपोष्ट, भालुवाङ्ग, दाङ्ग	☎ ०८१-५३६९९५ ०८१-४१२०११ ०८१-५२०४९१	aqonepalgunj@gmail.com nepalgunj@dls.gov.np gulriya@dls.gov.np
८.७	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काठमाण्डौ क. चेकपोष्ट, तातोपानी ख. चेकपोष्ट, त्रि.अ.वि., काठमाडौं ग. चेकपोष्ट, रामनगर चितवन घ. अस्था यी चेकपोष्ट, नागदुङ्गा ड. अस्था यी चेकपोष्ट, टि मुरे रसुवा	☎ ०१-४३७७१५३ ०११-४८०२१८ ०१-४४६८१५६ ०५६-५९९१७०	ktmquarantine@gmail.com
८.८	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, गड्डाचौकी क. चेकपोष्ट गड्डाचौकी, कन्चनपुर ख. चेकपोष्ट, धनगढी ग. चेकपोष्ट, दार्चुला घ. चेकपोष्ट, बेलौरी कञ्चनपुर	☎ ०९९-४०२१३३ ९८५८७७७३३ ९८५८७८७३४ ९८५८७८७३६ ९८५८७८७३७ ९८५८७८७३५	animalquarantinekanchanpur@gmail.com, aqogaddachauki@gmail.com aqcpdhn123@gmail.com belauricheckpost4@gmail.com
९	राष्ट्रिय पशुपंक्षी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५२२०३१ ५५४२९१४, ५५४२०१६	nlrmpo.gov.np info@nlrmpo.gov.np
९.१	याक अनुवांशिक श्रोतकेन्द्र स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बु	☎ ०३८-५४०१२४	yakfarm2075@gmail.com
९.२	भेडा अनुवांशिक श्रोतकेन्द्र पानसयखोला, नुवाकोट	☎ ०१०-५६०४६२ ९८४७८४४५७०	sheepgenetic@gmail.com
९.३	बाखा अनुवांशिक श्रोतकेन्द्र बुढीतोला, कैलाली	☎ ०९१-५२९३४२ ९८५८४२५३४२	gdfbuditola@gmail.com
९.४	घाँसेवाली अनुवांशिक श्रोत केन्द्र रंजितपुर, सर्लाही	☎ ०४६-५०११०८, ५०११७६,	charan_ranjitpur@yahoo.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
९.५	गाई अनुवांशिक श्रोत केन्द्र जिरी, दोलखा	☎ ०४९-४०००६६	cgrcjiri@gmail.com
१०	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभेष्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५०१००५९, ५०१००५६	nafqlm2004@gmail.com
११	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, मालेपाटन पोखरा	☎ ०६१-६२२२८४, ०६१-५०५३९१	nlbc.pokhara@gmail.com
१२	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय लहान सिराहा	☎ ०३३-५३३२७३	nlbolahan@gmail.com
१३	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय नेपालगंज बाके	☎ ०८१-५२१०२०	nlbo.nepalgunj@gmail.com
१४	राइजोवियम तथा घाँसेबाली विउविजन प्रयोगशाला, जनकपुर	☎ ०४१-५२१६८६	seeddhanusa@dls.gov.np
१५	सार्क आर. एस. यु., त्रिपुरेश्वर काठमाडौं	☎ ०१-४२६४६२२	saarcrus@gmail.com
१६	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद	☎ ०१-५३६१२१० ५३५९१४४	info@vcn.gov.np
१७	पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी परिषद, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५३६१५२१ ९८४९४५४००६	www.ahlspec.gov.np ahlspec2080@gmail.com

४.८ खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण विभाग

पद	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	☎ ०१-४२६२३६९	info@dftqc.gov.np
उप- महानिर्देशक राष्ट्रिय खाद्य तथा दाना रेफरेन्स प्रयोगशाला	☎ ०१-४२५८७५३	dftqclab@gmail.com
उप- महानिर्देशक खाद्य तथा दाना स्वच्छता एवं गुणस्तर नियमन महाशाखा	☎ ०१-४२६३४३०	qcddftqc@gmail.com
उप- महानिर्देशक खाद्य प्रविधि विकास तथा पोषण महाशाखा	☎ ०१-४२६२७३९	rijal.somkanta@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरु

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, विराटनगर, मोरंग	☎ ०२१-४७०२२९	ftqcobrt@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, जनकपुर, धनुषा	☎ ०४१-५९०११७	ftqcoj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-४१२८१९ ९८५५०८८५४३	ftqcohtd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, पोखरा, कास्की	☎ ०६१-५५०४२४ ९८५६०५०४२४	ftqcdopokhara@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, भैरहवा, रुपन्देही	☎ ०७१-५२०१५७	ftqcobhw@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, नेपालगंज, बाँके	☎ ०८१-५२९५३७	ftqconepalgunj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, धनगढी, कैलाली	☎ ०९१-५२२९७२	ftqco091@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय विरेन्द्रनगर सुर्खेत	☎ ०८३-५५२२५३० ९८५८०७२५३०	ftqcd083surkhet@gmail.com

खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालयहरु

क्र.स.	खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	काकडभिट्टा, झापा	☎ ०२३-५६२९६५	fqlokkvtanepal@gmail.com
२	रानी, विराटनगर	☎ ०२१-४३५०८८	feiqcobrt@gmail.com
३	जलेश्वर, महोत्तरी	☎ ०४४-५२११७७	ftqcdojaleshwar@gmail.com
४	वीरगन्ज, पर्सा	☎ ०५१-५३४९६९	feiqcobrj@gmail.com
५	तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	☎ ९८४२५२९३१०	fqltatopani@gmail.com
६	टिमुरे, रसुवा	☎ ०१०-५४३१०६	feiqcoraswa@gmail.com
७	बेलहिया, रुपन्देही	☎ ०७१-५२५०४८	feiqco.belahiya@gmail.com
८	कृष्णनगर, कपिलवस्तु	☎ ०७६-५२०७२८	fiেকrn@gmail.com
९	नेपालगन्ज, बाँके	☎ ०८१-५२०१२३	feiqconpjbanke@gmail.com
१०	धनगढी, कैलाली	☎ ०९१-४१७०३९	feiqcodhi2075@gmail.com
११	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-४०२०५१	fqlmnr@gmail.com
१२	त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, काठमाडौं	☎ ०१-४११२३४९, ९८५१२३७३६९	feiqco.tia@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुणनियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरु

क्र.स.	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	भद्रपुर, झापा	☎ ०२३-४५५००७	ftqcdojhapa@gmail.com
२	इनरुवा, सुनसरी	☎ ०२५-५६१०४६	ftqcdosunsari@gmail.com
३	धनकुटा, संगमचोक, धनकुटा	☎ ०२६-५२१३७६	ftqcdodhankuta@gmail.com
४	त्रियुगा, उदयपुर	① ९८५२८३५००३	Ftqcdogaighat35@gmail.com
५	राजविराज न.पा.सप्तरी	☎ ०३१-५२२५२३	saptariftqcd@gmail.com
६	जलेश्वर, महोत्तरी	☎ ०४४-५२११७७	ftqcdojaleshwar@gmail.com
७	मलंगवा, सर्लाही	☎ ०४६-५२०९४२	Ftqcd5malangwa@gmail.com
८	विरगंज, पर्सा	☎ ०५१-५२७०८७	ftqcdoparsa@gmail.com
९	भरतपुर, चितवन	☎ ०५६-५३२१४५	chitwanftqcd@gmail.com
१०	कमलामाई, सिन्धुली	☎ ०४७-५२१४१३ ① ९८०११९०९८३	ftqcd.sindhuli@gmail.com
११	धुलिखेल, धुलिखेल	☎ ०११-४९०२२०	ftqcdodhulikhelkavre@gmail.com
१२	ववरमहल, काठमाडौं	☎ ०१-४३५२४९० ९८५१३४२८३०	ftqcdoktm@gmail.com
१३	विदुर, नुवाकोट	☎ ०१०-५६१७२५	ftqcdobn@gmail.com
१४	ब्यास, दमौली, तनहुँ	☎ ०६५-५६०९७५	ftqcdodamauli@gmail.com
१५	बागलुंग, बागलुंग	☎ ०६८-५२१८३५	ftqcdobaglung@gmail.com
१६	कपिलवस्तु., कपिलवस्तु	☎ ०७६-५६०६०८	ftqcdokv@gmail.com
१७	तानसेन, पाल्पा	① ९८४२६८०५००	ftqcdopalpa@gmail.com
१८	घोराही, दाङ	☎ ०८२-५२३४८३ ① ९८५७८२४४८४	ftqcdodang@gamil.com
१९	चन्दननाथ, जुम्ला	☎ ०८७-५२००४३	apcjumla@gmail.com
२०	दशरथचन्द्र, बैतडी	☎ ०९५-५२०६७३	ftqcdobai@gmail.com
२१	सीलगढी, डोटी	☎ ०९४-४२०३२४	ftqcdivdoti@gmail.com
२२	अमरगढी, डडेल्धुरा	☎ ०९६-४२००३३	ftqcd096ddl@gmail.com

४.९ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

क्र.सं.	कार्यालय	फोन फ्याक्स	ईमेल
१	क. कार्यकारी निर्देशक - आन्तरिक लेखा परिक्षण महाशाखा - पदपुर्ति समितिको कार्यालय	☎ ०१-४२५६८३७ ☎ ०१-४२५८७८७	ednarc@ntc.net.np
	ख. निर्देशक, योजना तथा समन्वय - योजना महाशाखा - अनुगमन तथा मुल्यांकन महाशाखा - तालिम तथा छात्रवृत्ति महाशाखा	☎ ०१-४२६२५६७ ४२६६८३१ ४२१५५०० ४२६२६५०	pcdnarc@gmail.com pdnarc@gmail.com me.div.narc@gmail.com tsdnarc@gmail.com
	ग. निर्देशक, वाली तथा बागवानी अनुसन्धान	☎ ०१-४२६२४४०	chdnarc@gmail.com
	घ. निर्देशक, पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान	☎ ०१-४२६२५७०	dirlivenfish@gmail.com
	ङ. निर्देशक, आर्थिक प्रशासन आर्थिक प्रशासन महाशाखा	☎ ०१-४२६२५८५ ४२६२६६३	
	च. निर्देशक, प्रशासन - कर्मचारी प्रशासन महाशाखा - सामान्य प्रशासन महाशाखा - सम्पत्ति व्यवस्थापन महाशाखा	☎ ०१-४२६२५०४ ५४०३६	narc3adm@gmail.com mail4narc@gmail.com Sampati.narchq@gmail.com
२	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार ललितपुर	☎ ०१-५५४०८९३	nari_narc@yahoo.com
३	राष्ट्रिय वाली विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५२११६९	agronomydivision@gmail.com
४	राष्ट्रिय वाली रोग विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५२३१४३	balirogbigyan@gmail.com
५	राष्ट्रिय बाह्य अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५४०८१७	outreachdivision@yahoo.com
६	राष्ट्रिय कीट विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५३६२२४	Ento.narc@gmail.com
७	राष्ट्रिय माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५२११४९	matobigyan@gmail.com
८	राष्ट्रिय वाली प्रजनन तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५४०६१४ ५५४०६१५	abdncarc@gmail.com npbgrc.narc@gmail.com
९	राष्ट्रिय कृषि ईन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५४०३०७ ५५२४३५१	aed.narc@gmail.com aed@narc.gov.np
१०	राष्ट्रिय बागवानी अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५१५१०२४	hrtdivision@gmail.com
११	राष्ट्रिय बीउ विज्ञान प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५२३०४०	seedtechnarc@gmail.com
१२	राष्ट्रिय व्यवसायिक वाली अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५४५२२१	ccdncarc@gmail.com
१३	राष्ट्रिय जैविक प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५३९६५८ ५५३३०३१	narc.biotechdiv@gmail.com
१४	राष्ट्रिय कृषि वातावरण अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५३१००३	env.narc@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन फ्याक्स	ईमेल
१५	राष्ट्रीय खाद्य अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५४४४५९	frd.narc@gmail.com
१६	राष्ट्रीय कृषि प्रविधि सूचना केन्द्र	☎ ०१-५५२३०४१	cpdd@narc.gov.np
१७	राष्ट्रीय कृषि निति अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५४०८१८	apros.narc@gmail.com
१८	राष्ट्रीय कृषि आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५२७५१३१	narc.genebank@gmail.com
१९	राष्ट्रीय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान खुमलटार	☎ ०१-५५२४०४०	nasri.khumaltar2016@gmail.com
२०	राष्ट्रीय पशु आहारा अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५२३०३९	annd@narc@gmail.com
२१	राष्ट्रीय पशु प्रजनन तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५३२९२२ ५५२३९६०	anbc.narc@gmail.com
२२	राष्ट्रीय पशु स्वास्थ्य अनुसन्धान केन्द्र	☎ ०१-५५५१५२२	vetresearchdivision@gmail.com
२३	राष्ट्रीय मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र गोदावरी	☎ ०१-५१७४२६३ ५१७४११५	fisheriesresearch_division@yahoo.com
२४	राष्ट्रीय आलु वाली अनुसन्धान कार्यक्रम	☎ ०१-५५२२११४ ५५५२०३३	nprp.khumaltar@gmail.com
२५	राष्ट्रीय मकै वाली अनुसन्धान कार्यक्रम रामपुर, चितवन	☎ ०५६-५९१००१	nmp2012@gmail.com
२६	पहाडी वाली अनुसन्धान कार्यक्रम, काभ्रे, दोलखा	☎ ९८५११२९७८५	hcrpkabre@gmail.com
२७	राष्ट्रीय गाई अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	☎ ०५६-५९१०७१	nrcp@narc.gov.np
२८	राष्ट्रीय पन्ड्डी अनुसन्धान कार्यक्रम परवानीपुर	☎ ९८५६०३४९०४	narpparwanipur@gmail.com
२९	राष्ट्रीय चरन तथा घासेवाली अनुसन्धान कार्यक्रम खुमलटार	☎ ०१-५५२३०३८	pfird25@gmail.com
३०	चरन तथा घाँसेवाली अनुसन्धान केन्द्र धुन्चे, रसुवा	☎ ०१०-५४०१३७	arspasture@live.com
३१	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, त्रिसुली, नुवाकोट	☎ ०१-५६०२२६	troutfish.trisshuli@gmail.com
३२	रेन्वो ट्राउट मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	☎ ०१०-५४००२४	troutfish.rasuwa@gmail.com
३३	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, गण्डकी प्रदेश, लुम्ले कास्की	☎ ९८५६०१००६९ ९८५६०२०७८७	rarslumle@gmail.com
३४	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र वेगनास, कास्की	☎ ०६१-५६००८९	frepokhara@gmail.com
३५	राष्ट्रीय बाखा अनुसन्धान कार्यक्रम, वन्दीपुर तनहु	☎ ९८६७६९२४२०	nggrpbandipur@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन फ्याक्स	ईमेल
३६	बागवानी अनुसन्धान केन्द्र मालेपाटन पोखरा	☎ ०६१-५२०३८५	arsmalepatan@gmail.com
३७	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय लुम्बिनी प्रदेश खजुरा बाके	☎ ०८१-६२१२२६	rarskhajura@gmail.com
३८	राष्ट्रिय गहु वाली अनुसन्धान कार्यक्रम भैरहवा, रुपन्देही	☎ ०७१-४२१०००७ ९८५७०२३९२६	nwrp.bhairahawa@gmail.com
३९	कोशेवाली अनुसन्धान कार्यक्रम खजुरा, बाके	☎ ०८१-५६०४३४	nglrp_rampur@hotmail.com
४०	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम वलेटक्सार, गुल्मी	☎ ९८५७०६४९९१	crp.gulmi@gmail.com
४१	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, मधेश प्रदेश परवानीपुर वारा	☎ ९८५५०१२१६३	rarspar@yahoo.com doar.p2.narc@gmail.com
४२	राष्ट्रिय धान वाली अनुसन्धान कार्यक्रम हर्दिनाथ, धनुषा	☎ ९८५४०२०४६५	nrrpjk@gmail.com
४३	राष्ट्रिय उखुवाली अनुसन्धान कार्यक्रम जितपुर, वारा	☎ ०५१-६९०४८९	srpnarc@gmail.com
४४	तेल वाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नवलपुर सर्लाही	☎ ०४६-५७०००२	norp_nawlapur@yahoo.com
४५	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, वेलाचापी, धनुषा	☎ ९८५४०२४३३०	arsbelachapi@gmail.com
४६	कृषि यन्त्र परिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र नवलपुर, सर्लाही	☎ ०४६-५७०३१४	amtrc.narc@gmail.com
४७	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, विरगन्ज पर्सा	☎ ०५१-५२२२३०	aircranighat@gmail.com
४८	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, कोशी प्रदेश तरहरा, सुनसरी	☎ ०२५-४७६४६१ ९८५२०४६२४५	rarst.narc@gmail.com doarp1.narc@gmail.com
४९	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखीवास, धनकुटा	☎ ०२६-४०५१११	arspakh@gmail.com
५०	राष्ट्रिय भैसी अनुसन्धान कार्यक्रम, तरहरा, सुनसरी	☎ ०२५-४७५४११	nbrp.tarahara69@gmail.com
५१	जुटवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, ईटहरी, सुनसरी	☎ ०२५-५८१०१८	juteitahari@yahoo.com
५२	राष्ट्रिय सुन्तला जात अनुसन्धान कार्यक्रम, पारीपाल्ते, धनकुटा	☎ ०२६-५२२०५५	nrcpdhankuta@gmail.com
५३	राष्ट्रिय व्यवसायिक कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम, पाखीवास, धनकुटा	☎ ९८५२०६०७५२	ncarpkakhribas@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन फ्याक्स	ईमेल
५४	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जौवारी, ईलाम	☎ ०२७-५४०५३९	arsjaubari@gmail.com
५५	राष्ट्रिय बंगुर अनुसन्धान कार्यक्रम		nsrpnarc@gmail.com
५६	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, कर्णाली प्रदेश, दशरथपुर, सुर्खेत	☎ ९८५८०५१०१७	surkhetars@gmail.com
५७	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, विजयनगर, जुम्ला	☎ ०८७-५२००२३	arsvijaynagar@yahoo.com
५८	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र, राजीकोट, जुम्ला	☎ ०८७-६९००२८	hrsrajikot@gmail.com
५९	अदुवावाली अनुसन्धान कार्यक्रम, कपुरकोट सल्यान	☎ ०८८-४१०००३	ngrp.narc@gmail.com
६०	भेडा वाखा अनुसन्धान कार्यक्रम, गुठिचौर, जुम्ला	☎ ९८४९३६५८६६	sgrpjumla2@gmail.com
६१	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र, किमुगाँउ, दैलेख	☎ ०८९-४२०१५६	hrsdailekh@gmail.com
६२	कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश, भागेतडा, डोटी	☎ ०९४-४१२१६२	arsdoti@gmail.com
६२	उच्च पर्वतीय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, गुठीचौर, जुम्ला	☎ ९८४९३६५८६६	marijumla@gmail.com

४.१० कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, कुलेध्वर, काठमाडौं

क्र.सं	पद	फोननं /फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	अध्यक्ष	☎ ०१-५३७९६७०	aicl@ntc.net.np
२	सञ्चालक		www.kscl.gov.np
३	प्र. संचालक	☎ ०१-५३७९७१५	bpaiicl@yahoo.com

प्रधान कार्यालयमा अन्तरगतका महाशाखा

क्र.सं.	महाशाखा	फोन नं.	क्र.सं.	महाशाखा	फोन नं.
१	वितरण व्यवस्था महाशाखा	☎ ०१-५३७९३६२	४	योजना तथा जनशक्ती व्यवस्थापन महाशाखा	☎ ०१-५३७९३६१
२	खरिद महाशाखा	☎ ०१-५३७९८१९	५	आर्थिक महाशाखा	☎ ०१-५३७४७१९
३	बीउ विजन महाशाखा	☎ ०१-५३७४२४१	६	आ.ले.प. शाखा	☎ ०१-५३०२१०३

प्रादेशिक/शाखा कार्यालयहरू

क्र.सं.	महाशाखा	फोन नं.	ईमेल
क)	प्रादेशिक कार्यालय, विराटनगर	☎ ०२१-५२५४२८	biratnagar@kscl.gov.np

क्र.स.	महाशाखा	फोन नं.	इमेल
१	शाखा कार्यालय, धनकुटा	☎ ०२६-५२०२४९	dhnkuta@kscl.gov.np
२	शाखा कार्यालय, विर्तामोड	☎ ०२३-५४०००५	birtamod@kscl.gov.np
३	शाखा कार्यालय, ईलाम	☎ ०२७-५२००१७	ilam@kscl.gov.np
४	शाखा कार्यालय, इटहरी	☎ ०२५-५८१०२२	ithari@kscl.gov.np
५	शाखा कार्यालय, गाईघाट	☎ ०३५-४२०१०३	gaighat@kscl.gov.np
६	वी.वि.उ.फार्मस्युम्का	☎ ०२५-५६२१५२	jhumka@kscl.gov.np
ख)	प्रादेशिक कार्यालय, विरगञ्ज	☎ ०५१-५२२०३०	birgunj@kscl.gov.np
१	शाखा कार्यालय, लाहान	☎ ०३३-५६०२८४	lahan@kscl.gov.np
३	शाखा कार्यालय, जनकपुर	☎ ०४१-४२०४०७	janakpur@kscl.gov.np
४	शाखा कार्यालय, राजविराज	☎ ०३१-५२०२९७	rajbiraj@kscl.gov.np
५	शाखा कार्यालय, धल्केबर	☎ ०४१-५६०००८	dhalkebar@kscl.gov.np
६	शाखा कार्यालय, नवलपुर	☎ ०४६-५७०००५	nawalpur@kscl.gov.np
७	शाखा कार्यालय, चन्द्रपुर	☎ ०५५-५४०२२५	chapur@kscl.gov.np
८	उपशाखा कार्यालय, कलैया	☎ ०५३-५५००२२	kalaiya@kscl.gov.np
ग)	प्रादेशिक कार्यालय, हेटौडा	☎ ०५७-४१२४५७	hetauda@kscl.gov.np
१	शाखा कार्यालय, त्रिशूली	☎ ०१०-५६०११४	trishuli@kscl.gov.np
२	शाखा कार्यालय, गजुरी	☎ ०१०-४०२०८६	gajuri@kscl.gov.np
३	शाखा कार्यालय, भरतपुर	☎ ०५६-५९५११३	bharatpur@kscl.gov.np
४	शाखा कार्यालय, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०११७	sindhuli@kscl.gov.np
५	शाखा कार्यालय, धुलिखेल	☎ ०११-४९०३०६	dhulikhel@kscl.gov.np
६	शाखा कार्यालय, काठमाडौं	☎ ०१-४२७९७२१	kathmandu@kscl.gov.np
घ)	प्रादेशिक कार्यालय पोखरा	☎ ०६१-५२०४१६	pokhara@kscl.gov.np
१	शाखा कार्यालय, दमौली	☎ ०६५-५६०१९३	damauli@kscl.gov.np
२	शाखा कार्यालय, पर्वत	☎ ०६७-४२०१४३	parbat@kscl.gov.np
३	शाखा कार्यालय, कावासोती	☎ ०७८-५४०९२२	kawasoti@kscl.gov.np
४	शाखा कार्यालय, स्याङ्जा	☎ ०६३-४२३१३६	syangja@kscl.gov.np
ङ)	प्रादेशिक कार्यालय भैरहवा	☎ ०७१-५२०१४०	bhairahawa@kscl.gov.np
१	शाखा कार्यालय, पाल्पा	☎ ०७५-५२०१३८	palpa@kscl.gov.np
२	शाखा कार्यालय, परासी	☎ ०७८-५२०१२०	parasi@kscl.gov.np
३	शाखा कार्यालय, बहादुरगञ्ज	☎ ०७६-५३००४९	bahadurgunj@kscl.gov.np
४	शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज	☎ ०८१-४१५३४२	nepalgunj@kscl.gov.np
५	शाखा कार्यालय, तौलिहवा	☎ ०७६-५६००२२	taulihawa@kscl.gov.np
६	शाखा कार्यालय, दाङ/घोराही	☎ ०८२-५६००४०	ghorahi@kscl.gov.np
७	शाखा कार्यालय, गुलरिया	☎ ०८४-४२०१०८	gulariya@kscl.gov.np

क्र.स.	महाशाखा	फोन नं.	इमेल
८	शाखा कार्यालय, लमही, दाङ	☎ ०८२-५४०१२०	lamahi@kscl.gov.np
९	शाखा, तुल्सीपुर, दाङ	☎ ०८२-५२००१०	tulsipur@kscl.gov.np
च)	प्रादेशिक कार्यालय सुर्खेत	☎ ०८३-५२०२८२	Surkhet@kscl.gov.np
छ)	प्रादेशिक कार्यालय, धनगढी	☎ ०९१-५२१३१०	dhangadhi@kscl.gov.np
१	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	☎ ०९९-५२१३४३	mahendranagar@kscl.gov.np
२	उपशाखा कार्यालय, डोटी, दिपायल	☎ ०९४-४४०२८०	doti@kscl.gov.np

४.११ कृषि तथा पशुपन्छी विकाससँग सम्बन्धित बोर्ड/ समिति

क्र.सं.	सचिवालय	फोन/ फ्याक्स	इमेल
१	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	☎ ०१-५१२३०८६	kalimatimarket@gmail.com
२	कपास विकास समिति, खजुरा बाँके	९८५२६५५९७०	vijayaji_23@yahoo.com
३	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, हरिहरभवन ललितपुर	☎ ०१-५५४४७४७, ५५२५४००	nddbnepal@mail.com
४	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, किर्तिपुर, काठमाण्डौ	☎ ०१-५९०७१०८, ५९०७१०९	info@ntcdb.gov.np planning@ntcdb.gov.np
४.१	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, विर्तामोड, झापा	☎ ९८४२७३२५४३ ०२३-५३०५९२	jhapa@ntcdb.gov.np
४.२	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, मालेपाटन, पोखरा	☎ ०६१-५८६१२३, ५५०४२२	pokhara@ntcdb.gov.np
४.३	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, फिक्कल, इलाम	☎ ०२७-५४०१५८ ९८४९१५१६५९	fikal@ntcdb.gov.np ntcdbfikal@gmail.com
४.४	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, मंगलबारे, इलाम	☎ ९८०४१५७४३१	mangalbare@ntcdb.gov.np
४.५	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, जसविरे, इलाम	☎ ९८४२०७०५२०	jasbire@ntcdb.gov.np
४.६	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, हिले, धनकुटा	☎ ०२६-५४०११२	hile@ntcdb.gov.np
४.७	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोल्मा, तेह्रथुम	☎ ९८४२६७२३७६	solma@ntcdb.gov.np
४.८	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, लालीखर्क, पाँचथर	☎ ९८४२६३७२३५	lilikharka@ntcdb.gov.np
४.९	चिया तथा कफी विकास		

	कार्यालय उपकेन्द्र, चिलिडदिन, पाचथर		
४.१०	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, उपकेन्द्र, एकतिन, पाचथर		
४.११	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, रानीपौवा, नुवाकोट	☎ ९८४१५६३५३४	nuwakot@ntcdb.gov.np
४.१२	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, वडडाँडा, प्यूठान	☎ ९८५१३२०६५२ ९८४५४३६९८४	pyuthan@ntcdb.gov.np
४.१३	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोलखुम्बु	☎ ९८४४६९४९७१	solu@ntcdb.gov.np

४.१२ दुग्ध विकास संस्थान

क्र.स.	कार्यालय	फोन/ फ्याक्स	इमेल
१	केन्द्रीय कार्यालय, लैनचौर काठमाडौं	अध्यक्ष: ☎ ०१-४४१२६९६ महाप्रबन्धक: ४४१४८४१ रिसेप्सन/सोधपुछ ☎ ०१-४४११७१०, ४४१३६९६	info@dairydev.com.np टोल फ्रि नं. १६६००१०४४४४
२	काठमाडौं दुग्ध वितरण आयोजना, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र, बालाजु, काठमाडौं	प्रमुख ☎ ०१-४३५००३९ विक्रि शाखा: ४३५५०२४ सोधपुछ: ४३५००९२	
३	दुग्ध पदार्थ विक्री वितरण आयोजना, लैनचौर, काठमाडौं	प्रमुख ☎ ०१-४४३२६२४ विक्रि शाखा: ४४११३९७	
४	विराटनगर दुग्ध वितरण आयोजना, कंचनबारी, मोरङ	प्रमुख ☎ ०२१-४२०२३६ सोधपुछ: ४२००४०, ४२०१०५	
५	हेटौंडा दुग्ध वितरण आयोजना, हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र, हेटौंडा, मकवानपुर	प्रमुख ☎ ०५७-४१२८१२ विक्रि शाखा: ४१२४७९	
६	जनकपुर दुग्ध वितरण आयोजना, ढल्केबार, महोत्तरी	प्रमुख ☎ ०४१-५६००२० सोधपुछ: ५६०१९५, ५६०१९६	
७	लुम्बिनी दुग्ध वितरण आयोजना, बुटवल औद्योगिक क्षेत्र, बुटवल, रुपन्देही	प्रमुख ☎ ०७१-५४०५४३ सोधपुछ: ५४१५४३	

८	नेपालगञ्ज दुग्ध वितरण आयोजना, कोहलपुर, बाँके	प्रमुख ☎ ०८१-५४००८३	
९	धनगढी दुग्ध वितरण आयोजना अत्तरीया, कैलाली	☎ ०९१-५५१२९३	

चिज/पनिर उत्पादन केन्द्र

याक चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.	कञ्चन चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.
गोसाँइकुण्ड, रसुवा	① ९७४१०४६६३२	पशुपतिनगर, इलाम	① ९८६१४५४९३०
लामटाङ्ग, रसुवा	① ९७४१३०९६५२	रक्सौ ईलाम	① ९८४१७१३८४७
गत्लाङ्ग, रसुवा	① ९८४४४६५९८४	नयावजार ईलाम	① ९८४२७८११५९
धुन्चे रसुवा	① ९७४१०८७१३९	माईपोखरी, इलाम	① ९८६२७४५३२३
चोर्दुङ्ग, रामेछाप	① ९८१३९१८७२५	राँके, पाचथर	① ९८५२६८०६८४
फिके सोलुखुम्बु	① ९७४१०८७१३२	गोपेटार, पाचथर	① ९९८१६९८०९८९
चैखु, दोलखा	① ९६१४९६०७१७	चरिभन्ज्याङ्ग, पाचथर	① ९८४१७०७४९४
टिमुरे, रसुवा	① ९८५१२१८३१६		
थुमन, रसुवा	① ९८२३४३७३७१		
मोजरेला तथा पनिर उत्पादन केन्द्र			
नगरकोट, भक्तपुर	① ९८४१३००६६७	छकुवेसी	① ९८४१७९५५९२
छिपाभन्ज्याङ्ग	① ९८४१३८८५१४	भकुण्डेवेसी, काभ्रे	① ९८४१४३०५७३
भिमखोरी, काभ्रे	① ९८४१७६१६४३	कार्तिक देउराली, काभ्रे	① ९८१८३२७३३०

४.१३ प्रदेशमा रहेका निकायहरू

कोशी प्रदेश

कार्यालयको नाम	फोननं.	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विराटनगर।	☎ ०२१-४२१११४	opcpl@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, विराटनगर	☎ ०२१-४७५१६६	info.ocmcm@pl.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, विराटनगर	०२१-४४०६१४	lsachibalaya@gmail.com
उद्योग, कृषि तथा सहकारीमन्त्रालय, विराटनगर	☎ ०२१-४७०१५८	molmacbiratnagar@gmail.com

मधेश प्रदेश

कार्यालय	फोन नं.	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, जनकपुरधाम, धनुषा	☎ ०४१-५२१७४३, ५२८३७९, ५२६६५९	info@ocs.p2.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, जनकपुरधाम,		provinceassemblyp2@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, जनकपुरधाम, धनुषा	☎ ०४१-५२३१३३, ५२७२२१, ५२५३३९	ocmcm@p2.gov.np
भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, जनकपुरधाम	☎ ०४१-४२६१११	info.molmac@madhesh.gov.np

बागमती प्रदेश

कार्यालय	फोन नं	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२४९६९	ocsbagamati@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२७५०५	state3assembly@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२२३८५, ५२२३८७, ५२२३९७, ५२२८९७, ५२२८९८	ocmcm@bagamati.gov.np
कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय हेटौडा	☎ ०५७-५२५६४२, ५२५६४७	molmac@bagamati.gov.np

गण्डकी प्रदेश

कार्यालय	फोन नं. /फ्याक्स	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, पोखरा	☎ ०६१-४६७५५५	Info.oph@gandaki.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, पोखरा	☎ ०६१-५२०८००	gandakiprovince@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, पोखरा	☎ ०६१-४६७६४८, ४६७८५१	ocmcm@gandaki.gov.np, ocmcm.gandaki@gmail.com
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, पोखरा	☎ ०६१-४६७८८५	molmacprovince4@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश

कार्यालय	फोन नं./ फ्याक्स	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, बुटवल	☎ ०७१-५४३३३६	off.chiefofstate5@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, देउखुरी	☎ ९८५७०७२११५	assembly.state5@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, देउखुरी		info.ocmcm@lumbini.gov.np
कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय, देउखुरी	☎ ०७१-५४००५१	molmac.butwal@gmail.com

कर्णाली प्रदेश

कार्यालय	फोननं./ फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विरेन्द्रनगर	☎ ०८३-५२३२६९	krlprovince@gmail.com oph@karnali.gov.np
प्रदेश सभा सचिवालय, विरेन्द्रनगर	☎ ०८३-५२१५०८	karnalipradesh@gmail.com
मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, विरेन्द्रनगर	☎ ०८३-५२४८३२	ocmcmkarnali@gmail.com
भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विरेन्द्रनगर	☎ ०८३-५२२५९५, ५२००८२, ५२०२७३	molmacp6@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश

कार्यालय	फोननं. /फ्याक्स	इमेल
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, धनगढी	☎ ०९१-५२४२७३	ophsudurpaschim@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, धनगढी	☎ ०९१-५२२४८९	pradeshsabha7@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, धनगढी	☎ ०९१-५२३२३२, ५२३९५७	admin.ocmcm@ sudurpashchim.gov.np
भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, धनगढी	☎ ०९१-४१६६२१, ४१७२२५, ४१६१६८	molmac7@gmail.com www.molmac.p7.gov.np

४.१४ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशुपन्छी सम्बद्ध कार्यालयहरु

कोशी प्रदेश

(कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोननं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, विराटनगर, मोरङ	☎ ०२१-५११३५८, ९८५२०४५५९६	doadprovince1@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, झुम्का, सुनसरी	☎ ०२१-५६२०२२, ९८५२०५५७७१	abpstejhumkap1@gmail.com
१.२	बीउ विजन प्रयोगशाला झुम्का, सुनसरी	☎ ०२५-५६२१२४, ६४२, ९८५२०६३१३५	seedlabpljhumka@gmail.com
१.३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ	☎ ०२१-४७०७३२, ९८५२०२९५५९	plantprotectionlabpl@gmail.com
१.४	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी	☎ ०२५-५६२०९९, ९८५२०६३२८३	soillabpljhumka@gmail.com
१.५ कृषि ज्ञान केन्द्रहरु			
१	पाँचथर	☎ ०२४-४६०१३०,	akcpachthar@gmail.com

		९८५ २६८१४६८	
२	ईलाम	☎ ०२७-५२००४६, ९८५ २६८१६६८	akcillam@gmail.com
३	झापा	☎ ०२३-४५५०५६, ९८५ २६७१०९	akcjhapa@gmail.com
४	भोजपुर	☎ ०२९-४२०१३०, ९८५ २०६२१३०	akcbhojpurl30@gmail.com
५	संखुवासभा	☎ ०२९-५६०१३०, ९८५ २०५८८७	akcsankhuwasabha@gmail.com
६	धनकुटा	☎ ०२६-५२०४७८, ९८५ २०५०४२४	akcdhankuta@gmail.com
७	सुनसरी	☎ ०२५-५६०१२४, ९८५ २०६५१२४	akcsunsari@gmail.com
८	मोरङ्ग	☎ ०२१-५९०८५२, ९८५ २०८१०५१	akcmorang@gmail.com
९	खोटाङ्ग	☎ ०३६-४२०१३०, ९८५ २८४९१३०	khotangakc@gmail.com
१०	सोलुखुम्बु	☎ ०३६-५२०१३०, ९८५ २८५११३०	akcsolukhumbu@yahoo.com
११	ओखलढुङ्गा	☎ ०३७-५२०१३०, ९८५ २८४०१३०	akcokhaldhunga@gmail.com
१२	उदयपुर	☎ ०३५-४२०१३०, ९८५ २८३५०६७	akcudaypur@gmail.com
१३	तेह्रथुम	☎ ०२६-४६०१३०, ९८५ २०७५५४१	akcterhthum@gmail.com
१४	ताप्लेजुङ्ग	☎ ०२४-४६०१३०, ९८५ २६६०१३०	akcudaypur@gmail.com

पशुपन्छी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर, मोरङ्ग	☎ ०२१-५१४०५१, ९८५२०२९५८७	lfdbrt@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, दुहवी, सुनसरी	☎ ०२५-५४०७०८, ९८५२०४०४४७	lstcp1sun@gmail.com
१.२ भेरेरिनी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू			
१	पाँचथर	☎ ०२७-५२०१२७, ९८५२६८४१२७	vhlspanchthar@gmail.com
२	झापा	☎ ०२३-५२११६१, ९८५२६७१३९०	vhlsjhapa@gmail.com
३	संखुवासभा	☎ ०२९-५६२१५९,	vhlsankhuwasava@gmail.com

		९८५२०९९९९९	
४	धनकुटा	☎ ०२६-५२२२२८०, ९८५८०२२२८३	vhlshdankuta@gmail.com
५	मोरङ्ग	☎ ०२९-४७९९५८, ९८५२०३०२३९	vhlsmorang@gmail.com
६	सुनसरी	☎ ०२५-५६५९६२, ९८५२०५५६२५	vhlssunsari@gmail.com
७	ओखलढुङ्गा	☎ ०३७-५२०२९०, ९८५२८४२९०	vhlsokhaldhunga@gmail.com
८	उदयपुर	☎ ०३५-४२०९२९, ९८५२८३५००६	vhlsudayapur@gmail.com
९	ताप्लेजुङ्ग	☎ ०२४-४६०९७६, ९८५२६६०९७६	vhlsectaplejung@gmail.com
१०	इलाम	☎ ०२७-५२३०४३, ९८५२६२६९२७	vhlsecilam@gmail.com
११	तेह्रथुम	☎ ०२६-४६०९२२७, ९८५२०६०९२७	vhlsecterhthum@gmail.com
१२	भोजपुर	☎ ०२९-४२०९२९, ९८५२०५५६२५	vhlsecbhojpur@gmail.com
१३	खोटाङ्ग	☎ ०३६-४२०९०७, ९८५२८४९९२६	vhlseckhotang@gmail.com
१४	सोलुखुम्बु	☎ ०३८-५२०९०३, ९८५२८७३९२३	vhlsecsolukhumbu@gmail.com

मधेश प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, नक्टासिज, धनुषा	☎ ०४१-५९१७९४ ९८५४०२००६३	addmadheshpradesh@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, नक्टासिज, धनुषा	☎ ९८५४०२६२५०	ratnaktajhij@gmail.com
१.२	उष्ण प्रदेशिय बागवानी नर्सरी विकास केन्द्र, जनकपुर धनुषा	☎ ०४९-५२०२४७	bagwanijanakupur@gmail.com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, राजविराज, सप्तरी	☎ ०३९-५२९६९५, ९८५२८५४६९५	soillabsaptari@gmail.com
१.४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला,	☎ ०३९-५२००५०	pplsiraha@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
	सिराहा		
१.५	बीज विजन प्रयोगशाला, जलेन्द्र, महोत्तरी	☎ ९८५४०२२४२५	seedlabprovince2@gmail.com
१.६ कृषि ज्ञान केन्द्रहरू			
सप्तरी		☎ ०३१-५२००५०, ९८५२८२०७६५	dadosaptari@gmail.com
सिराहा		☎ ९८४१२८८९२४	akcsiraha@gmail.com
धनुषा		☎ ०४१-४२०३७९	akcdhanusha@gmail.com
सर्लाही		☎ ०४६-५२००३०	sarlahiacc@gmail.com
महोत्तरी		☎ ९८५४०३२२४५	akcmahottari@gmail.com
बारा		☎ ०५३-५५००१७	dado.bara@yahoo.com
रौतहट		☎ ०५५-५२०२८८	dadorauthat@gmail.com
पर्सा		☎ ०५५-५२१८७९, ९८५५०३६८११	agriscienceparsa@gmail.com

पशुपन्थी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, जनकपुर, धनुषा	☎ ०४१-५९०२४२, ९८५४०२५६९९	doldmp planning@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, जनकपुर, धनुषा	☎ ०४२-४२०३४२, ९८४५१२१८७५	istc.dhanusha@gmail.com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, फत्तेपुर, सप्तरी	☎ ०३१-५५००९२, ९८५२८२०९३५	fdcfattepur2029@gmail.com
१.३	मत्स्य विकास केन्द्र, लहान, सिराहा	☎ ०३३-४१५०१०, ९८५२८३१११४	fdclahan@gmail.com

१.४ भेरेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

सिराहा		☎ ०३३-५२०००८, ९८५२८३४८०१	vhlsec.siraha@gmail.com
सप्तरी		☎ ०३१-५२०१४२, ९८५२८२२१४२	vhlsec.saptari@gmail.com
धनुषा		☎ ०४१-४२०१४६, ९८५४०२६०२१	vhlsec.dhanusha@gmail.com
महोत्तरी		☎ ०४४-५२००७३, ९८५४०३१०७३	vhlsec.mahottari@gmail.com
सर्लाही		☎ ०४६-५२०१४५,	dlsosarlahi@yahoo.com

	९८५४०७७५७	
पर्सा	☎ ०५१-५२२५५१, ९८५५०३५२५२	vhlsec.parsa@gmail.com
रौतहट	☎ ०५५-५२०१२५, ९८५५०४१५४९	vhlsec.rautahat@gmail.com
वारा	☎ ०५३(५५०१७३, ९८५५०४९८१२	vhlsec.bara@gmail.com

वागमती प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२११०४, ९८५५०१६४६६	addhetaudap3@gmail.com
१.१	कृषि तालिम केन्द्र, भण्डारा, चितवन	☎ ९८५१२७९७५२	abpstc.p3@gmail.com
१.२	प्रदेश वीउ बीजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-४१२५५१, ९८५११४५४०४	seedlabhetauda@gmail.com
१.३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५३६४६२, ९८५११७६८३९	p3ppl2075@gmail.com
१.४	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-४१२५३५, ९८४५६९९६०७	rstl_hetauda@yahoo.com
१.५	वागवानी विकास केन्द्र, बोच, दोलखा	① ९८५४०४५४१२	boanch.gov@gmail.com
१.६	पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	☎ ०१-५१७४२६०, ९८५१२०४२६०	pdkgodawari@gmail.com
१.७	वागवानी विकास केन्द्र, नुवाकोट	☎ ९८४१९३७९५८	horticentertrishuli@gmail.com
१.८	वागवानी विकास केन्द्र, दामन मकवानपुर	☎ ०५७-६२०४४९, ९८५५०१०४४९	thncdaman@gmail.com
१.९	वागावानी विकास केन्द्र, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०१२१, ९८५४०४१३२०	kandamulsindhuli@gmail.com
१.१०	वागवानी विकास केन्द्र, पाँचखाल, काभ्रे	☎ ०११-४९९०५५, ९८५११८४६००	scdcpanchkhal@gmail.com
१.११	व्यवसायिक किट विकास फार्म, भण्डारा, चितवन	☎ ०५६-५८००९१, ९८५५०५६००२	kimbunarsarybhandara@gmail.com
१.१२	व्यवसायिक किट विकास फार्म, धुनिवेशी धादिङ	☎ ०१०-४०११११, ९८९८५११९७९११	pssc.dhunibesi@gmail.com
१.१३	व्यावसायिक किट विकास फार्म चित्तापोल भक्तपुर	☎ ०१-५११६०२४, ९८५१३३५८५४	silkbhaktapur024@gmail.com
१.१४	मौरीपालन विकास कार्यक्रम, भण्डारा चितवन	☎ ०५६-५५०६५३, ९८५५०६६६५३	beekeeping_bhandara@yahoo.com

२. कृषि विकास कार्यालयहरु		
ललितपुर	☎ ०१-५५३४५७३, ९८५१२१६४३६	akclalitpur@gmail.com
काभ्रे	☎ ०११-४९०२०१, ९८५५०६६१०४	akckavre@gmail.com
नुवाकोट	☎ ०१०-५६०१२८, ९८५११५०१२८	akcnuwakot@gmail.com
धादिङ्ग	☎ ०१०-५२०१२८, ९८५११३९१२८	akcdhading@gmail.com
रामेछाप	☎ ०४८-५४००६३, ९७४१६६९२४६	akc.ramechhap2075@gmail.com
सिन्धुली	☎ ०४७-५२०१६६, ९८५४०४२२६६	akcsindhuli@gmail.com
चितवन	☎ ०५६५२०११५, ९८५५०५९५७०	akcchitwan@gmail.com

पशुपन्थी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ९८५५०२५२५४, ०५७-५२४३१९	dffd3p@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, ललितपुर	☎ ९८५१२०४८७९, ०१- ५५२००१०	lstcp3@gmail.com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, कुलेखानी, मकवानपुर	☎ ०५७-६२०२३७, ९८५५०७०२३७	rfdckulekhani@gmail.com
१.३	मत्स्य विकास केन्द्र, भण्डारा चितवन	☎ ९८५५०६२०८५, ०५६-५५००८५	fdcbhandara@gmail.com
१.४	बाखा विकास फार्म, चितलाड, मकवानपुर	☎ ९८५५०६९४८४, ०५७-५४०४१४	chitlanggoat@gmail.com

१.५ पशु सेवा कार्यालयहरु

ललितपुर	☎ ०१-५५४७३७७, ९८५११३७९७०	vhleclalitpur@gmail.com
चितवन	☎ ९८५५०६५१७६, ०५६- ५२०१७६	vhlseccchitwan@gmail.com
मकवानपुर	☎ ९८४१२९३४२९, ०५७- ४१२८२८	vhospitalmak@gmail.com
सिन्धुली	☎ ९८५४०४१७८५, ०४७- ५२०१८५	vhalsecsindhuli@gmail.com
नुवाकोट	☎ ०१०-५६००१२, ९८४५१११४३४	dlsonuwakot12@gmail.com

धादिङ	☎ ०१०-५२०१०७, ९८५१२१३८७४	vethospitaldhading@gmail.com
दोलखा	☎ ०४९-४२१११५, ९८५४०४५११५	dlsodolakha@gmail.com
काभ्रेपलाञ्चोक	☎ ९८५९१६४५९४, ०११- ४९०२६६	vhsscshulikhel2019@gmail.com

गण्डकी प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, मालेपाटन, कास्की	☎ ०६१-५२०२७३, ९८५६०११४६५	addgandakipradesh@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, कास्की	☎ ०६१-५२५४४८, ९८५६०१५४४८	abpstcpokhara@gmail.com
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	☎ ०६१-४६१५४५, ९८५६०३५५४५	ppl.gandaki@gmail.com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, पोखरा	☎ ०६१-४६०१८७, ९८५६०३५१८७	saftlgandaki@gmail.com
१.४	प्रदेश वीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, पोखरा, कास्की	☎ ०६१-४६८१०१, ९८५६०३१०१	seedlabgandaki@gmail.com
१.५	बागवानी विकास श्रोत केन्द्र, पोखरा, कास्की	☎ ०६१-५२२०२९, ९८५६०३४५२९	hdrcpokhara2021@gmail.com
१.६	व्यवसायीक किट विकास केन्द्र, वन्दीपुर, तनहुँ	☎ ०६५-५२०१०४, ९८५६०६३१०४	cie.gandaki77@gmail.com
१.७	कृषि विकास श्रोत केन्द्र, स्याङ्गजा	☎ ०६३-४२०१३०, ९८५६०८०१३०	adrcsyangja@gmail.com

१.८ कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

लमजुङ	☎ ०६६-५२०१३०, ९८५६०४५२३०	akclamjung@gmail.com
मनाङ्ग	☎ ०६६- ४४०२१३, ९८५६०४६३०६	akcmanang@gmail.com
गोरखा	☎ ०६४-४२०११३, ९८५६०३०६४९	akcgorkha@gmail.com
तनहुँ	☎ ०६५-५६२४६७, ९८५६०६४१३०	aktctanahun@gmail.com
नवलपरासी (ब.सु.पू.)	☎ ०७८-५४११५४, ९८५७०८८१५४	akcnawalpur@gmail.com

स्याङ्जा	☎ ०६३-४२०१३०, ९८५६०५५२७६	akcsyangja@gmail.com
कास्की	☎ ०६१-४६१२५०, ९८५६०२८४४४	akckaski@gmail.com
म्याग्दी	☎ ०६९-५२०१३०, ९८५७६२२१४४	akcmyagdi@gmail.com
मुस्ताङ्ग	☎ ०६९-५९०००६, ९८५७६५७१५७	akcjomsom@gmail.com
पर्वत	☎ ०६७-४२०१३०, ९८५७६३००२३	akcparbat@gmail.com
बागलुङ्ग	☎ ०६८-५२०२९०, ९८५७६६५९७८	akcbaglung77@gmail.com

पशुपंक्षी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, पोखरा, कास्की	☎ ०६१-५२०४५४, ५७७५, ९८५६०६४२२६	dlfd.gandaki@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, माटिपानी पोखरा	☎ ०६१-५२४१९५	rltcpokhara@gmail.com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, मिर्मी स्याङ्जा	☎ ०६३-४०३००६	cfdcmirmi@gmail.com

१.३ भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

गोरखा	☎ ०६४-४११२५१, ९८५६०४०२९१	vhl.gorkha@gmail.com
स्याङ्जा	☎ ०६३-४२५०००, ९८५६०६४१०८	vhl.syangja@gmail.com
तनहुँ	☎ ०६३-५६०२०५, ९८५६०६५२०५	vhl.tanahun@gmail.com
नवलपरासी व.सू.पूर्व	☎ ०७८-४१०९१, ९८५७०४८८६१	vhl.nawalpur@gmail.com
लमजुङ	☎ ०६६-५२०१३१, ९८५६०४५३२१	vhl.lamjung@gmail.com
पर्वत	☎ ०६७-४२०१२३, ९८५७६३०८५५	vhl.parbat@gmail.com
कास्की	☎ ०६१-५८३३५६, ९८५६००४८८८	vhl.kaski@gmail.com

बागलुङ	☎ ०६८-५२२४७५, ९८५७६२३१२१	vhl.baglung@gmail.com
मनाङ्ग	☎ ०६६-४४०११३, ९८५६०३०२७४	vhl.manang@gmail.com
म्याग्दी	☎ ०६९-५२०१२१, ९८५७६२६२३४	vhl.magdi@gmail.com
मुस्ताङ्ग	☎ ०६९-४४०१२१, ९८५७६५११२१	vhl.mustang@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, बुटवल, रुपन्देही	☎ ०७१-५३३१०५	doad.p5@gmail.com, doadplanning.p5@gmail.com
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०४४२	abpstckhajura@gmail.com
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०००२	rpplkhajura@gmail.com
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	☎ ०८१-५६०४२३	rstlsmd2@gmail.com
१.४	बीउ विजन प्रयोगशाला, रुपन्देही भैरहवा	☎ ०७१-४२१०२०	bhairahawaseedlab@gmail.com
१.५	बीउ विजन प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	☎ ०८१-५६०४२३	seedlabkhajura@gmail.com

१.६ कृषि ज्ञान केन्द्रहरू

नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	☎ ०७८-५२०१२६, ०६, ९८५७०४५१०६	akcnawalparasi@gmail.com
गुल्मी	☎ ०७९-५२०१२६, ९८५७०६७२२६	akcgulmi2075@gmail.com
अर्घाखाँची	☎ ०७७-४२०१२६, ०५५, ९८५७०६३९२६	akcarghakhanchi@gmail.com
पाल्पा	☎ ०७५-५२०२९४, ९८५७०६५२९४	akcpalpa@gmail.com
रुपन्देही	☎ ०७१-५९०१३०, ९८५७०५२९२८	akerupandehi@gmail.com
कपिलवस्तु	☎ ०७६-५२००६३,	akckapilvastu@gmail.com

	९८५७०५३०६४	
दाङ	☎ ०८२-५६०१३०, ५६००२५	akcdang@gmail.com
बाँके	☎ ९८५८०४००२७	akcbanke@gmail.com
रोल्पा	☎ ०८६-४४०३०२, ९८५७८२४५०५	akcroipa@gmail.com

पशुपन्थी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, बुटवल, रुपन्देही	☎ ०७१-४२०४३४, ४३५, ४३६, ४३८४९६	doldfp5@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, नेपालगञ्ज, बाँके	☎ ०८१-५२०३०४	rlsc2014@gmail.com
१.२	कुखुरा विकास फार्म, खजुरा बाँके	☎ ०८१-५६०२०१	pdfkhjura@gmail.com
१.३	मत्स्य विकास केन्द्र, शमशेरगञ्ज, बाँके	☎ ०८१-४०००२७	fdsumsergunj@gmail.com
१.४	पशुपन्थी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला नवलपरासी	☎ ०७८-५९०४५०	vetlabnawalparasi@gmail.com
१.५	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्थी विकास कार्यालय बर्दिया	☎ ०८१-४२१२०७	ialdobardiya@gmail.com
१.६	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्थी विकास कार्यालय प्युठान	☎ ०८६-४२०१८७	ildo.pyuthan@gmail.com
१.७	एकिकृत कृषि तथा पशुपन्थी विकास कार्यालय रुकुम पुर्व	☎ ०८८-४१२१७१	ildorukumest@gmail.com

१.८ भेटरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरु:

गल्मी	☎ ०७-१५२०२२७	vethosgulmi@gmail.com
पाल्पा	☎ ०७५-४२०१४५	vethospalpa@gmail.com
अर्घाखाँची	☎ ०७७-४२०११६	vethosparghakhanchi@gmail.com
कपिलवस्तु	☎ ०७६-५६००२१	vethoskapilvastu@yahoo.com
नवलपरासी (वर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	☎ ०७८-४२१०१०	vethosnawalparasi@gmail.com
रुपन्देही	☎ ०७१-५२६५०६	vethosrupandehi@gmail.com

रोल्पा	☎ ०८६-४४००५६	vethosrolpa@gmail.com
दाङ	☎ ०८२-५६००२१	vethosdang@gmail.com
बाँके	☎ ०८१-५२०२५४	vethosbanke@gmail.com

कर्णाली प्रदेश

कृषि

क्र.स	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०३०५	doadsurkhet@gmail.com
१.१	कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन प्रशिक्षण केन्द्र, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०४६८	abpstcsurkhet2075@gmail.com
१.२	एकिकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎ ०८३-५२३७२१, ९८५८०७७७०	integratedaglabskt@gmail.com
१.३	वागवानी विकास केन्द्र, जुफाल, डोल्पा	☎ ०८७-५५१०४६	hdcdolpa@gmail.com
१.४	वागवानी विकास केन्द्र, दार्मा, हुम्ला	☎ ९८६६२८०३६८	hdchumla50@gmail.com

१.५ कृषि विकास कार्यालयहरू

सल्यान	☎ ०८८-५२०१३०	adosalyan2076@gmail.com
पश्चिम रुकुम	☎ ०८५-८३००१९	akerukum@gmail.com
दैलेख	☎ ०८९-४२०१४५	adodailekh76@gmail.com
जाजरकोट	☎ ०८९-४३०१२५	akcjajarkot@gmail.com
डोल्पा	☎ ०८७-५५००९९	akcdolpa@gmail.com
हुम्ला	☎ ०८७-६८००११	akchumla@gmail.com
जुम्ला	☎ ०८७-५२००२७	akcjumla@gmail.com
मुगु	☎ ०८७-४६००८६	akcmugu@gmail.com
कालीकोट	☎ ०८७-४४०११८	adokalikot@gmail.com

पशुपन्छी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्छी विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०२८८, ५२३६४७, ५२३५५६	dldssurkhet@gmail.com
१.२ पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालयहरू			

सल्यान	☎ ०८८-५२०३८२	vetsecsalyan@gmail.com
दैलेख	☎ ८९-४१००८५	vetsecdailekh@gmail.com
जाजरकोट	☎ ०८९-४३००३०	jkthso.2076@gmail.com
रुकुम पश्चिम	☎ ०८८-५३००१०	vetsecrukum@gmail.com
कालिकोट	☎ ०८७-४४००२३	vetseckkt@gmail.com
जुम्ला	☎ ०८७-५२००२८	vetsecjumla@gmail.com
डोल्पा	☎ ०८७-५५००५२	vetsecdolpa@gmail.com
हुम्ला	☎ ०८७-६८००१०	vetsechumla@gmail.com
मुगु	☎ ०८७-४६००७६	vetsecmugu@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश

कृषि

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	☎ ०९४-४४०१८७, ०९४-४४००१०,	adddipayal@gmail.com add@sudurpashchim.gov.np
१.१	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०९२५	ratc.sundarpur@gmail.com apbstc@sudurpashchim.gov.np
१.२	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०९२५	pplsundarpur2007@gmail.com ppl@sudurpashchim.gov.np
१.३	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०६८९	rstlsundarpur@gmail.com soillab@sudurpashchim.gov.np
१.४	विउ विजन प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-५२०५८४	rstlsnp@gmail.com seedlab@sudurpashchim.gov.np
१.५	सुख्खा फलफुल विकास केन्द्र, सतबाँझ बैतडी	☎ ०९५-६९०५७१	dfdcbaitadi@yahoo.com dfdc@sudurpashchim.gov.np
१.६	तरकारी जर्मप्लाज्म सम्बद्धन तथा विउ उत्पादन केन्द्र, डडेलधुरा	☎ ०९६-४२०१७५	vspc.tarkari@gmail.com vgpcspc@sudurpashchim.gov.np
१.७ कृषि ज्ञान केन्द्रहरू			
बैतडी		☎ ०९५-५२०१५४	akcbaitadi2075@gmail.com akcbaitadi@sudurpashchim.gov.np
दार्चुला		☎ ०९३-४२०४४७, ४२०३४०	akcdarchula@gmail.com akcdarchula@sudurpashchim.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
डडेल्धुरा		☎ ०९६-४१०१७९	akcdadeldhura@gmail.com akcdadeldhura@sudurpashchim.gov.np
डोटी		☎ ०९४-४१११२६	akcdoti@sudurpashchim.gov.np dotiakc@gmail.com
अछाम		☎ ०९७-६२०११८७	akcachham@gmail.com akcachham@sudurpashchim.gov.np
बझाङ		☎ ०९२-४२१०४५	akcbajhang@gmail.com akcbajhang@sudurpashchim.gov.np
बाजुरा		☎ ०९७-५४५४१०१४	akcbajura@gmail.com akcbajura@sudurpashchim.gov.np
कञ्चनपुर		☎ ०९९-५२२१८३	akckanchanpur@gmail.com akckanchanpur@sudurpashchim.gov.np
कैलाली		☎ ०९१-५२३२८९,	akckailali@gmail.com akckailali@sudurpashchim.gov.np

पशुपन्थी विकास

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
१	पशुपन्थी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	☎ ०९४-४०१४६	doldfdoti@gmail.com
१.१	पशु सेवा तालिम केन्द्र, धनगढी	☎ ०९१-५२१३३९	rltcdhangadhi@gmail.com
१.२	मत्स्य विकास केन्द्र, गेटा कैलाली	☎ ०९१-५७५१२०	fdckalali@gmail.com

१.३ भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू

कञ्चनपुर	☎ ०९९-५२११७६	vethospitalkan@gmail.com
कैलाली	☎ ०९९-५२१११४	vhlkailali@gmail.com
डडेल्धुरा	☎ ०९६-४१०११४	vethospitaldadeldhura@gmail.com
दार्चुला	☎ ०९३-४२०१०४	vethospitaldarchula@gmail.com
बैतडी	☎ ०९५-६२०१०२	dlsoptan.baitadi@yahoo.com
डोटी	☎ ०९४-४२०११४	vethospitaldoti@gmail.com
बाजुरा	☎ ०९७-५४१०६४	vethospitalbajura@gmail.com
अछाम	☎ ०९७-६२०१०२	vethos22achham@gmail.com
बझाङ	☎ ०९२-४२१०४०	bajhangvhsec@gmail.com

४.१५ कृषि शिक्षण संस्थाहरु

क्र.स.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन (AFU)	☎ ०५६-५९९६५५, ५९९७७७,	info@afu.edu.np Post Box No. 13712
कृषि तथा वन विश्वविद्यालयका आङ्गिक कलेजहरु			
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, मरिण, कपिलाकोट, सिन्धुली	☎ ९८५५०७८१०९	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, पाखीवास, धनकुटा	☎ ९८५५०६४३६२ ०२६-५४०५९६४	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, पुरनचौर, कास्की	☎ ०६९-५०३००७, ९८४५०६६६७	cnrmkaskiadmin.afu.edu.np
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, किसाननगर, महोत्तरी	☎ ९८५५०५३८०३	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, टिकापुर, कैलाली	☎ ९८४५०४६७४६	
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, खजुरा, वाके	☎ ९८५८०३४४३२	cnrmkhajura@afu.edu.np
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, दुल्लु दैलेख	☎ ९८५८०४५४४५	cnrmdullu@afu.edu.np
	प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन कलेज, माडिचौर रोल्पा		
२	कृषि तथा पशुविज्ञान अध्ययन संस्थान, किर्तिपुर, डिनको कार्यालय, काठमाण्डौ	☎ ०१-४३३०६००	info@iaas.edu.np
आङ्गिक कलेजहरु/ Constituent Campus			
	लमजुङ्ग क्याम्पस, सुन्दरवजार लमजुङ्ग	☎ ०६६-४०२०३७	lamjungiaas@gmail.com
	पव्लीहवा क्याम्पस, पव्लिहवा, रुपन्देही	☎ ०७९-५०६००९९	info.iaas.pc@gmail.com info@iaaspc.edu.np
	गौरधार कृषि क्याम्पस, गौरादह	☎ ०२३-४८०२७५	kgauradaha22@gmail.com

	झापा		
	रामपुर क्याम्पस, खैरेनी, चितवन	☎ ०५६-५८३००२	rampurcampus@iaas. edu.np info@rc.tu.edu.np
सम्बद्ध कले/Affiliated Colleges and Programs			
	कृषि तथा पशुविज्ञान सामुदायिक क्याम्पस, गोकुलेश्वर, वैतडी	☎ ०९३-४०००४४	info@gaasc.edu.np
	College of Life Sciences, Tulsipur-6 Dang	☎ ०८२-५२२९७८, ५२२९५७	info@mari.edu.np
	प्रियु प्राविधिक कलेज, लमही, देउखुरी, दाङ	☎ ९८५७८४४३३५	ptc.iaas@gmail.com
	महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, (B.Sc.Hort.Program) इलाम	☎ ०२७-५२००२०, ५२०६६५, ५२९६५३	mrmcampus_ilam@yah oo.com
३	पुर्वाञ्चल विश्वविद्यालय अन्तर्गतका कलेजहरू		
	Girija Prasad Koirala Collage of Agriculture and Research Center (GPCAR), Biratnagar, Morang	☎ ०२९-४२५०९९, ९८५२०२३४००, ९८२०७२५९९९	pugpcar@gmail.com
	हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चर साइन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी	☎ ०९-४२७३३४९	info@hicast.edu.np
	Nepal Polytechnic Institute, Bhaktpur, Chitwan	☎ ०५६-५२४९८६	info@npi.edu.np
४	काठमाण्डौ विश्वविद्यालय अन्तरगतका कलेजहरू		
	प्राविधिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, सानोठिमि, भक्तपुर	०९-६६३०९८७, ६६३०४०९	info@titi.gov.np
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय कृषि विज्ञान संकाय, डिनको कार्यालय, टिकापुर कैलाली	☎ ०९९-५६०२६५	dean@fwuagriculture.edu .np
६	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायीक तालिम परिषद, सानोठिमि, भक्तपुर	☎ ०९-६६३०४०८, ६६३०७६९	info@ctevt.gov.np research@ctevt.org.np

४.१६ च्याउ बीउको श्रोतकेन्द्रहरुको विवरण

क्र.स.	कार्यालय	ठेगाना	फोन नं.
१	ARES Mushroom	च.न.पा.-४, काठमाण्डौ	☎ ९८५११५५८१८
२	विजय कृषिफर्म	महालक्ष्मीन.पा.-४	☎ ९८४१०७३७३७
३	ललितपुर च्याउको बिउ उत्पादन केन्द्र	महालक्ष्मीन.पा.-१	☎ ९८४१६१३७४८
४	बज्रवाराहिच्याउ बीउ उद्योग	गोदावरीन.पा.-११	☎ ९८४१५९३३७९
५	वि.वाइ.पि. च्याउ केन्द्र	नागार्जुन न.पा.-७	☎ ९८१३६३९४१८
६	हिमालयन च्याउ फर्म	पोखरा	☎ ९८४६०३३४१५
७	ए एण्डसीमसरुम	पोखरा ५, कास्की	☎ ९८४६०४९६९०
८	प्रिन बायोटेक एण्डरिसर्चसेन्टर	पोखरा १४, कास्की	☎ ९८५६०२३७३५
९	माछापुच्छ्रेच्याउ तथा बिउ उत्पादन	माछापुच्छ्रे२ कास्की	☎ ९८४६७७७४९८
१०	बाद ्रंगा एग्रोबिजनेस	दे बचु ली२ नवलपरासी(स.पु)	☎ ९८०३०४३३७६
११	मस नेपाल प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-१२, काठमाण्डौ	☎ ९८५१०३३८९८
१२	बिग एग्रीकल्चर प्रा.लि.	हेलम्बु४, सिन्धुपालचोक	☎ ९८५११६८०४२
१३	गोकणेश्वर च्याउ विउ उत्पादन प्रयोगशाला एण्डरिसर्चसेन्टर	गोकणेश्वर-४, काठमाण्डौ	
१४	विलड् कृषिफर्मप्रा.लि.	तारकेश्वर न.पा.-०२	
१५	मसरुम सीड नेपाल एण्डरिसर्चसेन्टर प्रा. लि.	मध्यपुर ठिमी३	☎ ९८४११४०९२६
१६	लुम्बिनीच्याउ फर्म	बुटवल उप.म.न.पा. १२	☎ ९८४७१५५१९४
१७	सवल च्याउ तथा कृषिउद्यम समुह	बुटवल उप.म.न.पा. १३	☎ ९८५७०७२९४५
१८	एलिशा च्याउ तथा बीउ उत्पादन फर्म	कोहलपुर ५, बाँके	☎ ९८०४५५४७६१
१९	धुर्वकृषिफर्मप्रा. लि.	कोहलपुर २, बाँके	☎ ९८४१३५२१२३
२०	उद्यमशील कृषिवहुउद्देश्यीय सहकारीसंस्थालि.	लमही४, दाङ्ग	
२१	यू.स. कृषिफर्म	लमही६. दाङ्ग	
२२	एग्रोइन मसरुम	चन्द्रागिरीन.पा.-१, काठमाण्डौ	☎ ९८४१२००५०३
२३	क्वालिटीमशरुम स्पाम प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-१२. काठमाण्डौ	☎ ९८४१२२९२७७
२४	आ.र. मशरुम एण्डरिसर्चसेन्टर प्रा.लि.	गोदावरीन.पा.-१२ ललितपुर	☎ ९८५१११७३३१७
२५	बहुउद्देश्यकृषितथा च्याउ खेतिफर्म	राप्तीगा.पा. ०४ दाङ्ग	☎ ९८५७८३१९६१
२६	सिन्धुलीच्याउ फर्म	कमलामाई न.पा.-६	☎ ९८४९५०४८०२

		सिन्धुली	
२७	मिराज च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	जोशीपुर गा.पा. -०६ कैलाली	☎ ९८१२६९६११९
२८	फार वेस्टर्नएग्रोफर्म	धनगढीउप.म.न.पा. ३ कैलाली	☎ ९८४९६३३५६९
२९	मनकामना च्याउ फर्म	हेटौडा उप.म.न.पा.-११ मकवानपुर	☎ ९८५५०७१४३४
३०	श्रेष्ठ एग्रिकल्चर फर्म	भरतपुर - २७ चितवन	☎ ९८४१३२३८९२
३१	सोनिट मशरुम एण्डस्पाम हाउस प्रा.लि.	चन्द्रागिरीन.पा.-०२, काठमाण्डौ	☎ ९८४१३२३८९२
३२	एग््रीमुन बायोटेक नेपाल	रामग्राम न.पा.-०५ नवलपरासी(सु. पश्चिम)	☎ ९८४७५४६१५६
३३	ओम केदार च्याउ तथा तरकारीफर्म	धनगढीउप.म.न.पा. १२ कैलाली	☎ ९८४८४४९९३३
३४	विज्ञान च्याउ उद्योग	भद्रपुर १०, झापा	☎ ९८०४९१८३४५
३५	पाथिभरा च्याउ उद्योग	वर्तिमोड ०३, झापा	☎ ९८४७०७०५५६
३६	नेपाल च्याउ उद्योग	बुढीगंगा,०७, मोरङ	☎ ९८०४००४८१०
३७	नेपाल ब्रदर्शमशरुम एण्डएग्रोइरिश्चप्रा. लि.	सुन्दरहरैचा, ०४, मोरङ	☎ ९८६२३०९७०७
३८	आधुनिक च्याउ उद्योग	उर्लावारी, ०७, मोरङ	☎ ९८४४६४७३६९
३९	गौरीच्याउ उद्योग	चन्द्रपुर -०५, रौतहट	
४०	दिलमाया च्याउ उद्योग	चन्द्रपुर - ०५, रौतहट	☎ ९८५५०४३७१०
४१	नेपाल च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	ललितपुर-२८, हरिसिद्धि	☎ ९८५११७६७७४
४२	हरिसिद्धिच्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	ललितपुर - २८, हरिसिद्धि	
४३	सीडल्याण्डनेपाल प्रा. लि.	सुर्यविनायक -०५, भक्तपुर	☎ ९८४१८४८३२७
४४	एग््रीफस्टप्रा. लि.	सुर्यविनायक -०९, भक्तपुर	☎ ९८४१२८६११८
४५	युनिक च्याउ उद्योग	मध्यपुर ठिमी-०३ भक्तपुर	
४६	माँ दुर्गामसरुम इनदस्ट्री	चन्द्रगिरि- १२ काठमाण्डौ	
४७	Agro business centre for research and development	रविभवन	☎ ९८५१०३१६१७
४८	मि.सि. आई. पशु तथा कृषिफर्म	खाँदवारीन.पा.-१, संखुवासभा	
४९	नवयुग प्रेरणा एग््रीकल्चर प्रा.	शारदा न.पा.-१३ सल्यान	
५०	शिवाकोटी एग्रो हव प्रा.ली.	वर्तिमोड १०, झापा	☎ ९८०१४४४०००
५१	पुष्पा च्याउ वीउ उत्पादन केन्द्र	गौरादह ९, झापा	☎ ९८०६०१७५७६
५२	दुङ्गाना च्याउ उद्योग	गौरादह ९, झापा	☎ ९८१६९६४४९२
५३	अत्राहम मल्टिप्रपोज कृषि फर्म	कोहलपुर २, बाके	☎ ९८४१३५२१२३

४.१७ मौरी श्रोत केन्द्रको संलग्न संघसंस्थाहरुको विवरण

क्र.स.	श्रोत केन्द्रको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नम्बर
१	नर्सिङ्ग मौरीघार उद्योग	सिफल ७, काठमाण्डौ	९८४३१२५१९१
२	वावा मौरीपालन श्रोत केन्द्र	रत्ननगर २, चितवन	०५६-५६००७५
३	चितवन मौरीपालन श्रोत	भरतपुर ९, चितवन	९८५५०५८१५५
४	गोरखा मौरीपालन	भरतपुर ९, चितवन	९८५५६५६१७०
५	लक्ष्मी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	प्रगतीनगर ३, नवलपरासी	०७८-५७५०१८
६	माउन्टेन वी कन्सर्न	धापाखेल, ललितपुर	९८६०५७४१६१
७	माउन्ट एभरेष्ट हनी प्रोडक्ट एको वी प्रोडक्ट	पिठुवा ३, चितवन	९८४५०२४२९९
८	रासी एपिकल्चर सेन्टर	घोराही ११, दाङ्ग	०८२-२५६२४१६
९	सागर मौरीघार उद्योग	गैडाकोट ८, नवलपरासी	०५६-५०११५६
१०	ढकाल मौरीपालन श्रोतकेन्द्र	भक्तपुर, सुनसरी	९८४४०३४६९१
११	सत्यवती वी कन्सर्न	मणिग्राम २, रुपन्देही	०७१-५७०२७५
१२	शिवशक्ती वी इन्डिष्ट्रिज	भरतपुर १०, चितवन	०५६-५२०२८६
१३	त्रिगाँउ सिटि वी फार्मिङ्ग केन्द्र	अर्जुनधारा ७, झापा	०२३-५४०९४५
१४	गार्डन सिटि वी फार्मिङ्ग केन्द्र	लेखनाथ ३, कास्की	०६१-५६१२५९, ९८५६०२२४६०
१५	मौरीपालन वर्कस तथा मौरी उकरण श्रोत केन्द्र	गोदावरी ५, ललितपुर	९८४१२३१६०१
१६	गण्डकी वी कन्सर्न	गोगवु, काठमाण्डौ	९८५१०९३२५९
१७	मणी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मदनपोखरा ५, पाल्पा	
१८	सामना मौरी तथा मह उत्पादन केन्द्र	प्युठान ६, प्युठान	९८४७९२८५७६
१९	स्वर्गद्वारी मौरीपालन उद्योग	तुलसीपुर न.पा. १०, दाङ्ग	
२०	शिवशक्ती मौरीपालन श्रोत केन्द्र	घोराही ११, दाङ्ग	९८४७८१०९५७
२१	दाङ्ग हनी प्रोडक्सन सेन्टर	घोराही १, दाङ्ग	९८५७८३१८४०
२२	प्राकृतिक मह उत्पादन तथा मौरीपालन फर्म	तुलसीपुर न.पा. ६, दाङ्ग	९८५७८२२५६८
२३	युनिक मौरीपालन उद्योग	मनहरी ३, मकवानपुर	९८५५०६८३०४
२४	सामुहिक मौरीपालन श्रोत केन्द्र	नेत्रगञ्ज ३, सर्लाही	९८५४०३७५७९
२५	नेपाल बी कन्सर्न	भरतपुर १०, चितवन	९८५११२८८००
२६	सितारा वी कन्सर्न	खैरहनी ४, चितवन	९८५५०६३५९३

२७	वाणगंगा मौरीपालन समुह	कपिलवस्तु	☎९८४७००८८०३
२८	मनकामना मौरीपालन श्रोतकेन्द्र	जाते ९, मोरङ्ग	☎९८४२०४८८७०
२९	सुर्यमुखी मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मसुरिया ७, कैलाली	☎९८४६९२८९९९
३०	धौलागिरी वी कन्सर्न	देउराली ६, म्याग्दी	☎०८५-९०९९९९९
३१	आचार्य वी फर्म	बिरेन्द्रनगर ११, सुर्खेत	☎९८४८०३८६६२
३२	गौरीसंकर मौरीपालन श्रोत केन्द्र	मसुरिया ७, कैलाली	☎९८५८४२९७६९
३३	ओम शिवशक्ती मौरीपालन उद्योग	कोहलपुर ११, बाके	☎९८४८३५९०२५
३४	मौरीपसल	मिनभवन, ललितपुर	☎०१-५५४७२७८
३५	गाडेन एपियरी	नारायण स्थान, काठमाण्डौ	☎९८४९८६९३३०
३६	लुम्बिनी एपिकल्चर सेन्टर, ललितपुर	कुसुन्ती १३, ललितपुर	☎९८४९३६०९४९
३७	सुजिता मौरीपालन तथा घर उद्योग	सुन्दरवजार, लमजुङ्ग	☎९८९६६५३२६६
३८	लक्ष्मी विकिपिडिया वर्कसप	इलाम न.पा. ८, इलाम	☎९८४४६७२९८७

४.१८ कृषि सम्बन्धी व्यवसायिक संघसंस्थाहरू

सि. नं.	संस्थाको नाम	सम्पर्कनं.	इमेल
१	बंगुर व्यवसायी संघ, नेपाल	☎०१-५१००५९९, ९८५९९८३८९९	pean.pignepal@gmail.com
२	नेपाल वीउ व्यवसायी संघ	☎९८५८४२०५६०	
३	नेपाल पोल्ट्री सप्लायर्स कल्याणकारी संघ	☎०५६-५७९६४९	neplapoultryforum@gmail.com
४	नेपाल कुखुरा बजार व्यवस्थापन संघ	☎०५६-५७९६४९	
५	नेपाल अण्डा उत्पादक संघ	☎०५६-५७९६४९	
६	नेपाल हाचरी उद्योग संघ	☎९८४५०२३०५२, ०१-४८९२८२९	nepalhatcheryinda\$\$0@gmail.com
७	राष्ट्रिय कृषक समूह महासंघ, नेपाल	☎ ०१ ४९०५०७९/ ०९८, ९८४००२७८६६	nfgfnepal@gmail.com
८	फ्लोरिकल्चर एशोसिएसन नेपाल (FAN)	☎ ५२६९०८९	info@fanepal.org.np
९	नर्सरी व्यवसायी संघ, नेपाल		info.nurseryassociationnepal@gmail.com

४.१९ कृषि सम्बन्धी टेलिभिजन संस्थाहरु

सि.नं.	टेलीभिजनको नाम	टेलीफोन नं.	इमेल/वेबसाईट
१	कृषि टि.भि.	☎ ०१-६२०१३३०	
२	हाप्पो किसान टेलिभिजन, बल्खु १४, काठमाण्डौ	☎ ०१-४२८८६०९, ९८५१३३३१००	kishantelevision@gmail.com

४.२० कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरुको विवरण

सि.नं.	टेलीभिजनको नाम	टेलीफोन नं.	इमेल/वेबसाईट
१	कृषिसामाहिक	☎ ९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com
२	कृषिजर्नल	☎ ९८४१४४५७५३	krishijournal@yahoo.com
३	एग्रोटाइम्समासिक पत्रिका	☎ ९८५१०९७९२	info@agro.com.np
४	भेट टाइम्स	☎ ९८५१०५४८६८	vettimesnpl@gmail.com
५	कृषिअनलाइन	☎ ९८४१९४०६९५	habbroadcast@gmail.com
६	हलो खबर पत्रिका	☎ ९८५१०३०३००	halokhabar@gmail.com
७	कृषिपत्रिका	☎ ०१-५५५५८५४	krishipatrika1@gmail.com
८	कृषिपना	☎ ०१-५९१०८२४ ९८५११९५४३०	krishipana@gmail.com
९	आरसीटाइम्समासिक, पोखरा	☎ ०६१-५४३६२२	arsi.times@gmail.com
१०	egronews.com	☎ ९८५१०५१२८१	krishiuddham@gmail.com
११	कृषिसूचना	☎ ९८४११७२०९०	krishisuchana@gmail.com
१२	Krishidaily.com	☎ ९८५५०३४९३५	krishidaily@gmail.com
१३	कृषिसंजाल	☎ ९८५५०३४९३५	infokrishisanjal@gmail.com

४.२१ नेपालमा कृषिसँग सम्बन्धित क्षेत्रमा कार्यरत अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरुको विवरण

अ.गै.स.सं.को नाम/ठेगाना	सम्पर्क नं.	ईमेल
Heifer Project International, USA	☎ ०१ ५२५०५५४	heifer.nepal@heifer.org
Practical Action, UK	☎ ०१ ४४२३६३९, ४४२३६४०	info@practicalaction.org.np
Mennonite Central Committee (MCC), Canada	☎ ०१ ५४३२३३८, ६९२४७६२	nepalinfo@mcc.org
AMDA MINDS, Japan	☎ ०१-४५२९२९९	amdamins.nepaloffice@gmail.com
Adventist Development and Relief Agency international in Nepal (ADRA), USA	☎ ०१- ५४५५९१३/१४, ९८४११९८४१	Leighton.fletcher@adraneal.org
Association for International solidarity in ASIA (ASIA ONLUS-Italy)	☎ ०१-४००१६५०	n.acharya@asia-ngo.org
Catholic Relief Services (CRS), USA	☎ ९८०६५५४५५४	katherine.price@crs.org
Deutsche Welthungerhilfe e. V., Germany	☎ ०१-५४५२०६०	seema.luitel@

अ.गै.स.सं.को नाम/ठेगाना	सम्पर्क नं.	ईमेल
		welthungerhilfe.de
Foundation for International Development/Relief(FIDR), Japan	☎ ०१-४४२०६२४	fidrnepal@fidr.org.np
Handicap International Federation, France	☎ ०१-४३७८४८२, ९८०१९०७७००	hinepal@hi-nepal.org
IM Swedish Development Partner, Nepal	☎ ०१-५५५९४९९, ९८०३८९१०७४	maria.kempe@imsweden.org
International Foundation for Electoral Systems (IFES), USA	☎ ०१-४४९५६३०, ४४४९५४८	rregmi@ifes.org
Japan Association and Asia Friendship Society (JAFS), Japan	☎ ०१-४३५३९६५	jafsnepal7@gmail.com
Swisscontact, Switzerland	☎ ०१-५५२८५०८, ५५४८८३०	sanjay.karki@swisscontact.org
International Development Enterprises (IDE), USA	☎ ९८५९९२९०५७	cohara@ideglobal.org

४.२२ कृषि प्राविधिकहरूको पेशागत संस्थाहरू

संस्था	फोन	ईमेल/वेबसाईट
नेपाल कृषि प्राविधिक एशोसिएशन (NATA)	☎ ०१-५५४४९७४	nata2064@gmail.com
नेपाल पाराभेटेनरी एण्ड एसोसिएसन (NEVLA)	☎ ०१-४२६८९५५, ९८५९२४०५५३	nevlacc@yahoo.com
नेपाल पशु स्वास्थ्यसेवा प्राविधिक संघ (NELTA)	☎ ०१५९०९०६२	neltakathmandu2071@gmail.com
नेपाल फिसरिज प्राविधिक संघ	☎ ९८५७०९९९३५	
नेपाल एनिमल साइन्स एसोसिएसन (NASA)	☎ ५५२९६५०	nasanepal2014@gmail.com
नेपाल भेटेरिनरी एसोसिएसन (NVA)	☎ ०१-५३५७४९६	nveta2024@gmail.com
भेटेरिनरी अभ्यासकर्ता संघ नेपाल (VPAN)	☎ ९८५९०००९०४	vpan2060@gmail.com
नेपाल कृषि अर्थशास्त्र समाज	☎ ९८४९२७५८९५	nepalagricosociety@gmail.com
नेपाल कृषिप्रसार समिति	☎ ९८४९२७५८९५	naeanepal@gmail.com
नेपाल कृषिमहासंघ	☎ ९८५९००७२६४	info@naf.org.np
नेपाल हर्टिकल्चर सोसाइटी	☎ ९८४३४५४५७९	nepaleshorticulture@gmail.com
बाली संरक्षण समिति नेपाल	☎ ९८४९३६९६९५	plantprotectionsociety.nepal@gmail.com
एग्रोनोमी सोसाइटी नेपाल (ASoN)	☎ ९८५९९२९००२	info@ason.org.np
नेपालिज सोसाइटीअफ सोयल साइन्स	☎ ९८४९३८५९३५	info@ason.org.np
नेपाल मत्स्यसमाज	☎ ०१-४३८५६४६	nefish.office@gmail.com

सोसाइटीअफ एग्रीकल्चरल साइन्टिस्टस नेपाल (SAS-Nepal)	☎ ९८५११८३३५२	info@sasnepal.org.np
नेपाल खाद्यवैज्ञानिक तथा प्राविधिज्ञसंघ (NEFOSTA)	☎ ०१-४२५६६२४, ९८६२०७५०४	info@nefosta.org.np
एकीकृत शत्रुजीवव्यवस्थापन प्रशिक्षक संस्थानेपाल (TITAN)	☎ ९८४१५६४८०४	titannepal2002@gmail.com
Plant Breeding and Genetic Society of Nepal (PBAGSN)	☎ ९८६३०२०२२२	pbagsn19@gmail.com
नेपाल कृषि इन्जिनियर्स सोसाइटी(NSAE)	☎ ९८५१०३४४३३	
नेपाल फार्मर्स एडभाइजरी काउन्सिल प्रा.ली.	☎ ०१-४११२२४८	farmerscouncil2021@gmail.com;

४.३१ सुदूरपश्चिम प्रदेशका स्थानीय तहहरूको विवरण

क्र.स	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	इमेल
१	वाजुरा	बडीमालिका नगरपालिका	badimalikamunicipality@gmail.com
२		त्रिवेणी नगरपालिका	ito.trivenimun@gmail.com
३		बुढीगंगा नगरपालिका	ito.budhigangamun7@gmail.com
४		बुढीनन्दा नगरपालिका	ito.budhinanda@gmail.com
५		गौमुल गाउँपालिका	ito.gaumulmun@gmail.com
६		जगन्नाथ गाउँपालिका	jagganathmun@gmail.com
७		स्वामीकार्तिक खापर गाउँपालिका	ito.swamikartikmun@gmail.com
८		खसड छेडेदह गाउँपालिका	icto.chhededaha@gmail.com
९		हिमाली गाउँपालिका	ito.himalirulmun@gmail.com
१०	वझाङ	जयपृथ्वी नगरपालिका	jpmunicipality2014@gmail.com
११		बुंगल नगरपालिका	ito.bungalmun@gmail.com
१२		तलकोट गाउँपालिका	ito.muntalkot@gmail.com
१३		मष्टा गाउँपालिका	ito.mastamun@gmail.com
१४		खसडछान्ना गाउँपालिका	ito.khaptadchhannamun@gmail.com
१५		थलारा गाउँपालिका	thalamun@gmail.com
१६		बिन्थडचिर गाउँपालिका	bitthadchirmun@gmail.com
१७		सूर्मा गाउँपालिका	ito.surmamun@gmail.com

१८		छबिसपाथिभेरा गाउँपालिका	info@chhabispathiveramun.gov.np	
१९		दुर्गाथली गाउँपालिका	durgathalimun23@gmail.com	
२०		केदारस्युँ गाउँपालिका	kedarasymun@gmail.com	
२१		साइपाल गाउँपालिका	ito.saipalmun@gmail.com	
२२	अछाम	मंगलसेन नगरपालिका	mmunicipalityachham1236@gmail.com	
२३		कमलबजार नगरपालिका	kamalbazarmun@gmail.com	
२४		साँफेबगर नगरपालिका	sanfebagamun@gmail.com	
२५		पन्चदेवल विनायक नगरपालिका	panchadevalbinayak@gmail.com	
२६		चौरपाटी गाउँपालिका	chaurpatigaupalika@gmail.com	
२७		मेल्लेख गाउँपालिका	mellekhgaupalika@gmail.com	
२८		बान्निगढी जयगढ गाउँपालिका	log.bannigadhi@gmail.com	
२९		रामारोशन गाउँपालिका	icto.ramaroshanmun@gmail.com	
३०		ढकारी गाउँपालिका	ito.dhakarimun@gmail.com	
३१		तुर्माखाँद गाउँपालिका	ito.turmakhadmun@gmail.com, info@turmakhadmu.gov.np	
३२		डोटी	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	info@dipayalsilgadhimun.gov.np
३३			शिखर नगरपालिका	shikharmunicipality@gmail.com
३४			पूर्वीचौकी गाउँपालिका	ito.purbichaukimun@gmail.com
३५	बडीकेदार गाउँपालिका		info@badikedarmun.gov.np	
३६	जोरायल गाउँपालिका		ito.jrm@gmail.com jorayalrmp@gmail.com	
३७	सायल गाउँपालिका		sayal.doti@gmail.com	
३८	आदर्श गाउँपालिका		aadarshmun@gmail.com	
३९	के.आई.सि. गाउँपालिका		kisingh.rm@gmail.com	
४०	बोगटान फुड्सिल गाउँपालिका		icto.bogatanmun@gmail.com	
४१	कैलाली		धनगढी	info@dhangadhimun.gov.np, dhangadhimun2013@gmail.com

		उपमहानगरपालिका	
४२		टिकापुर नगरपालिका	tikapurmun@gmail.com
४३		घोडाघोडी नगरपालिका	ghodaghodimun@gmail.com
४४		लम्कीचुहा नगरपालिका	lamkicm@gmail.com
४५		भजनी नगरपालिका	info@bhajanimun.gov.np
४६		गोदावरी नगरपालिका	mungodawari@gmail.com, info@godawarimunkaili.gov.np
४७		गौरीगंगा नगरपालिका	info.gaurigangamun@gmail.com
४८		जानकी गाउँपालिका	janakiruralmun@gmail.com, ito.janakimun1@gmail.com
४९		वर्दगोरिया गाउँपालिका	bardagoriyagaupalika2017@gmail.com
५०		मोहन्याल गाउँपालिका	ito.mohanyalmun@gmail.com
५१		कैलारी गाउँपालिका	kailariгаपालिका@gmail.com
५२		जोशीपुर गाउँपालिका	joshipurmun@gmail.com
५३		चुरे गाउँपालिका	chure.gaupalika@gmail.com
५४	कञ्चनपुर	भीमदत्त नगरपालिका	info@bheemdattmun.gov.np, bmunicipality@gmail.com
५५		पुर्नवास नगरपालिका	punarbansagarपालिका55@gmail.com
५६		बेदकोट नगरपालिका	bedkot122municipality@gmail.com
५७		महाकाली नगरपालिका	raghunathbhatt02@gmail.com
५८		शुक्लाफाँटा नगरपालिका	info@shuklaphantamun.gov.np
५९		बेलौरी नगरपालिका	info@belaurimun.gov.np
६०		कृष्णपुर नगरपालिका	ito.krishnapurmun@gmail.com
६१		बेलडाडी गाउँपालिका	beldandirm12@gmail.com
६२		लालझाडी गाउँपालिका	laljhadirmnc@gmail.com
६३		डडेल्धुरा	अमरगढी नगरपालिका
६४	परशुराम नगरपालिका		parshurammun@gmail.com
६५	आलिताल गाउँपालिका		info@aalitalmun.gov.np
६६	भागेश्वर गाउँपालिका		bhageswormun@gmail.com
६७	नवदुर्गा गाउँपालिका		nawadurgaruralmun@gmail.com
६८	अजयमेरु गाउँपालिका		ajayamerugaupalika@gmail.com
६९	गन्यापधुरा गाउँपालिका		ganapdhurarm@gmail.com ict.ganyapdhura@gmail.com

७०	वैतडी	दशरथचन्द नगरपालिका	dnpbaitadi@gmail.com
७१		पाटन नगरपालिका	ptnmun@gmail.com
७२		मेलौली नगरपालिका	melaulimunicipality2073@gmail.com, ito.melaulimun@gmail.com
७३		पुचौडी नगरपालिका	ito.purchaundi@gmail.com
७४		सुर्नया गाउँपालिका	sunayagaupalika@gmail.com
७५		सिगास गाउँपालिका	sigasmun@gmail.com
७६		शिवनाथ गाउँपालिका	ito.shivanathmun@gmail.com
७७		पञ्चेश्वर गाउँपालिका	ito.pancheshwormun@gmail.com
७८		दोगडाकेदार गाउँपालिका	dogadakedargaunpalika@gmail.com, ito.dogadakedar@gmail.com
८९			डीलासैनी गाउँपालिका
८०	दार्चुला	महाकाली नगरपालिका	info@mahakalimun.gov.np, mmdarchula@gmail.com
८१		शैल्यशिखर नगरपालिका	shailyashikhar.gov@gmail.com ito.shailyashikharmun@gmail.com
८२		मालिकार्जुन गाउँपालिका	mrmdarchula@gmail.com
८३		अपिहिमाल गाउँपालिका	info@apihimalmun.gov.np apihimaldarchula@gmail.com
८४		दुहुँ गाउँपालिका	duhunrm@gmail.com ito.duhunmun@gmail.com
७५		नौगाड गाउँपालिका	info@naugadmun.gov.np naugaad@gmail.com
८६		मार्मा गाउँपालिका	rm.marma.darchula@gmail.com
८७		लेकम गाउँपालिका	lekam.rmun@gmail.com
८८		व्याँस गाउँपालिका	infovyansrm@gmail.com

५ कृषि सँग सम्बन्धित नीति, तथा ऐन नियम

कृषि विकासको गतिलाई सहज बनाउन कृषि सम्बन्धी नीति, नियमहरूको महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । सरकारको प्राथमिकता, प्रतिवद्धता र नियमन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न कृषिका विभिन्न नीति ऐन र नियमहरूले समेटेका हुन्छन् । हालसम्म तर्जुमा भएका यस्ता नीति ऐन र नियमहरू निम्न छन् । यी समाग्रीहरू कृषि विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका सम्बन्धित निकायहरूको प्रकाशन वेवसाइटहरूमा उपलब्ध रहेकाछन् ।

नीति हरू

१. राष्ट्रिय बीउ
२. विजन नीति, २०५६
३. राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७
४. राष्ट्रिय मल नीति, २०५८
५. राष्ट्रिय कफी नीति, २०६०
६. राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१
७. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
८. कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३
(संशोधन सहित २०७१)
९. जैविक प्रविधि नीति, २०६३
१०. औद्योगिक नीति, २०६७
११. पन्छीपालन नीति, २०६८
१२. खर्क नीति, २०६८
१३. पुष्प प्रवर्द्धन नीति, २०६९
१४. राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९
१५. आपूर्ति नीति, २०६९
१६. राष्ट्रिय सिमसार नीति, २०६९
१७. सिचाइ नीति, २०७०
१८. कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन नीति, २०७१
१९. सार्वजनिक निति साझेदारी नीति,
२०७२
३४. मत्स्य विकास निति, २०७९
२०. वाणिज्य निति, २०७२
२१. मौरी प्रवर्धन निति, २०७३
२२. राष्ट्रिय वन नीति, २०७५
२३. राष्ट्रिय भूमि नीति, २०७५ (राष्ट्रिय भू-
उपयोग नीति, २०७२ राष्ट्रिय भूमि
नीति, २०७५ को अभिन्न अङ्ग हुने
उल्लेख भएको)
२४. राष्ट्रिय खाद्य स्वच्छता निति, २०७६
२५. राष्ट्रिय कृषि-वन निति, २०७६
२६. एक स्वास्थ्य रणनीति, २०७६
२७. राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नव प्रवर्द्धन
नीति, २०७६
२८. राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति,
२०७६
२९. अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन
नीति, २०७६
३०. राष्ट्रिय दुग्ध विकास निति, २०७८
३१. राष्ट्रिय पशुपन्छी प्रजनन निति, २०७८
३२. राष्ट्रिय पशु प्रजनन नीति, २०७८
३३. राष्ट्रिय

ऐनहरू

१. जलचर संरक्षण ऐन, २०१७
२. पेटेन्ट डिजायन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२
३. दाना पदार्थ ऐन, २०३३
४. बीउ विजन ऐन, २०४५ (दोस्रो संशोधन २०७९)
५. नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८
६. राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०४८
७. आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने वस्तु(बिक्रीवितरण नियन्त्रण) ऐन, २०४९
८. राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
९. राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
१०. आयोडिनयुक्त नुन (उत्पादन तथा बिक्रीवितरण) ऐन, २०५५
११. पशु स्वास्थ्य तथा पशुसेवा ऐन, २०५५
१२. पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५
१३. नेपाल पशुचिकित्सा परिषद् ऐन, २०५५
१४. बिरुवा संरक्षण ऐन, २०६४
१५. सहकारी ऐन, २०७४
१६. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५
१७. जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६
१८. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा व्यवसायी परिषद् ऐन, २०७९
१९. खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर नियन्त्रण ऐन, २०८१

नियमावलीहरू

१. खाद्य नियमावली, २०२७
२. दाना पदार्थ नियमावली, २०४१
३. जीवनाषक विषादी नियमावली, २०५०
४. सिचाई नियमावली, २०५६
५. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६
६. सहकारी नियमावली, २०७५
७. नेपाल पशुचिकित्सा परिषद् नियमावली, २०५७
८. बर्ड फ्लु नियन्त्रण नियमावली, २०७८
९. खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी नियमावली, २०८०
१०. पशु वधशाला र मासु जाँच नियमावली, २०५७
११. बीउ विजन नियमावली, २०८१

आदेशहरू/निर्देशन

- कपास विकास समिति (गठन) आदेश, २०३७
१. रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश, २०५५
  २. कालीमाटी फलफुल तथा तरकारी बजार विकास समिति (गठन) (तेस्रो संशोधन) आदेश, २०६३
  ३. कृषि पशुपन्छी तथा जडिवुटी वीमा निर्देशिका, २०७९

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कृषि सँग सम्बन्धित कानूनहरू

क) प्रदेश सभाबाट पारित भएका ऐनहरू

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी ऐन, २०७५
२. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन ऐन, २०७६
३. सुदूरपश्चिम प्रदेशको बीउ विजन ऐन, २०७७
४. सुदूरपश्चिम प्रदेश दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०७७
५. सुदूरपश्चिम प्रदेशको पशु विकास तथा पशु स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७८

ख) प्रदेश सरकार (मन्त्रीपरिषद) बाट स्विकृत नियम, गठन आदेश

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी नियमावली, २०७६
२. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन नियमावली, २०७९

ग) प्रदेश सरकार (मन्त्रीपरिषद) बाट स्विकृत रणनिति

१. सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि विकास रणनिति (२०७९/०८०-२०९३/०९४)

घ) सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार बाट स्विकृत कृषि सँग सम्बन्धित कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड

१	आयआर्जन तथा उत्पादनमुलक कार्यमा सहकारी संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७५
२	कृषि औजार यन्त्र उपकरण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७५
३	कोल्डस्टोर, कोल्डरुम र राइपेनिङ्ग च्याम्बर निर्माण कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७५
४	डेरी तथा मासु पसल सुधार कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
५	पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
६	युवा लक्षित पशु विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
७	सिमान्तकृत वर्ग लक्षित पशुपालन कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५
८	स्वरोजगारमुलक तालिम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७५
९	कृषि यान्त्रीकरणका लागि साझेदारीमा कस्टम हाईरिङ्ग सेन्टर स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७५
१०	कृषि यान्त्रीकरण अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७६
११	कृषि जन्य उद्योग स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१२	कोल्डस्टोर, कोल्ड च्याम्बर र राइपेनिङ्ग च्याम्बर स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७६
१३	भूमिहिनका लागि सुरक्षित बसोबास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१४	मिल्क एनालाइजर वितरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७६
१५	मुख्य मन्त्री एकिकृत कृषि तथा पशुपंक्षी विकास कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, २०७६
१६	पशुपंक्षी मोडेल फार्म स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१७	व्यवसायीक प्याज खेती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१८	व्यवसायीक केरा खेती कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
१९	सहकारी संघ संस्थालाई अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७६
२०	सामुदायिक छाडा पशु कल्याण प्रवर्द्धन गर्न गौशाला निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६
२१	दुध उत्पादन र बजारीकरण आधारमा अनुदान कार्यविधि, २०७६
२२	करार सेवामा कृषि प्राविधिक कर्मचारी छनौट कार्यविधि, २०७७
२३	एकिकृत कृषि बजार निर्माण, हस्तान्तरण तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२४	कृषि उष्मायन पद्धति मार्फत कृषि उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७७
२५	कृषि विधार्थि मार्फत अध्ययनसँगै आयआर्जन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२६	सुदूरपश्चिम प्रदेशको वाली तथा पशुधन व्रीमाको प्रिमियममा थप अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०७७
२७	कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसायमा अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७७
२८	प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७
२९	सुदूरपश्चिम प्रदेशको सहकारी संघ संस्था पुर्गठन तथा एकिकरण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७७
३०	चक्लावन्दिमा कृषि कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७७

३२	कोरोना प्रभावित तथा विदेशबाट फर्किएका युवा लक्षित कार्यक्रम कार्यान्वयन मापदण्ड, २०७७
३३	माटो स्वस्थता प्रमाणपत्र (Soil Health Card) कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७७
३४	सुन्तलाजात फलफूल वगैँचा पुनस्थापना तथा हास रोग नियन्त्रण कार्यक्रम संचालन निर्देशिका, २०७७
३५	सुदूरपश्चिम प्रदेश सहकारी संघसंस्था दर्ता दिग्दर्शन, २०७७
३६	सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उच्च प्रजनन मानको जमेको विर्य वितरण तथा प्रयोग निर्देशिका, २०७८
३७	धान मिल मोडेलमा मसिनो धान उत्पादनको प्रतिफलमा आधारित अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
३८	कृषि अनुसन्धान, प्रसार र शिक्षा कार्यक्रम (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७८
३९	भिमदत्त उत्कृष्ट कृषक पुरस्कार कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८
४०	कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसायमा अनुदान परिचालन कार्यविधि पहिलो संसोधन, २०७८
४१	सुदूरपश्चिम प्रदेश खाद्य परिषद (गठन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७९

श्रोत: ५ वर्षे उपलब्धी पुस्तिका, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय धनगढी, कैलाली, २०७९

६ सोह्रौं योजनामा (२०८१/०८२-२०८५/८६)

६.१ पृष्ठभूमि (Background)

संविधान प्रदत्त खाद्य सम्बन्धी अधिकार सनिश्चत गर्दै कृषि क्षेत्रको समग्र विकासको मार्गदर्शकका रूपमा रहेको कृषि विकास रणनितिले परिकल्पना गरे अनुसार कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, कृषि क्षेत्रको विविधिकरण, व्यवसायीकरण र कृषि जन्य वस्तुको प्रतिस्पर्धात्म क्षमता अभिवृद्धि गरिनु अपरिहार्य छ । यसै सन्दर्भमा सोह्रौं योजनाको विभिन्न विषय क्षेत्रहरू मध्ये महत्वपूर्ण कृषि क्षेत्र सम्बद्ध रुपान्तरणकारी रणनिति तथा प्रमुख कार्यक्रम र नतिजा सूचक उल्लेख गरिएको छ । यस योजनाको कार्यान्वयनमा श्रमशक्तिको वढदो पलायन बाट सृजित कृषि मजदुरको अभाग र आपूर्तिका समस्या, वढदो व्यापार घाटा, कृषिमा व्यवसायीकरण, यान्त्रीकरण र औद्योगीकरण मार्फत कृषि पेशालाई सम्मानजनक बनाइ आय तथा रोजगारी सिर्जना, गरिवि न्यूनकरण, सुधारात्मक व्यापार सन्तुलन, दिगो र सन्तुलित विकास, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा र कृषि क्षेत्रको रुपान्तरणबाट आर्थिक रुपान्तरणका लागि वृहत उत्पादन क्षेत्र, मुल्य अभिवृद्धि एवम वजारीकरणका लागि आवश्यक संरचना सहितको उत्पादन क्षेत्र (जोन), कृषि जन्य उद्योग सहितको औद्योगिक विशेष कृषि क्षेत्र (सुपर जोन), सहितको कृषि क्षेत्रका आगामी विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिएको छ ।

५७.३ प्रतिशत घरपरीवार कृषि पेशामा संलग्न रहेको र कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा यस क्षेत्रको योगदान २४.१२ प्रतिशत रहेको सन्दर्भमा कृषि, वन तथा मत्स्यपालन क्षेत्रको आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्य ४.१ प्रतिशत हासिल गरी गरिवि न्यूनिकरण, ग्रामिण रोजगारी, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, व्यापार सन्तुलन एवम देशको समग्र आर्थिक विकासका लागि सोह्रौं योजनामा यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित रुपान्तरणकारी रणनिति पहिचान गरी सो अनुरूप कार्यनिति तथा प्रमुख कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक रहेको छ । सो अनुसार यफ क्षेत्रका रणनिति तथा कार्यक्रमहरूले यस क्षेत्र तथा सिचाई, वन तथा वातारण, स्वास्थ्य तथा पोषण स्थिति, समावेशीकरण र लैङ्गिक शक्तिकरण लगायत अन्य क्षेत्रमा सिर्जना गर्न सक्ने समन्वयात्मक

लाभ (synergy) तथा विरोधाभाष (Trade-off) को पहिचान, विश्लेषण तथा संश्लेषण गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा गुणात्मक नतिजा हासिल गर्नका लागि यो योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

६.२ उद्देश्य:

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिको माध्यमबाट आधारभुत खाद्य वस्तुहरूमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्दै खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कायम गर्ने ।
२. कृषि क्षेत्रको आधुनिकिकरण, व्यवसायीकरण र औद्योगिकरण मार्फत प्रतिस्पर्धी कृषि प्रणालीको विकास गरी व्यापार सन्तुलनमा सुधार ल्याउने ।
३. कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन, सदुपयोग र पर्यावरणीय कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन एवं जलवायु परिवर्तन मैत्री दीगो कृषि प्रणालीको विकास गर्ने ।

६.३ रूपान्तरणकारी रणनीति (Transformative Strategies)

४. कृषि क्षेत्रको उत्पादन, उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (३.४.१)
५. खाद्य प्रणाली रूपान्तरण एवम आधारभुत खाद्य वस्तुहरूमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्ने । (३.४.२)
६. अध्ययन, अनुसन्धान र विकासमा जोड दिने । (३.४.१०)
७. लैङ्गिक समानता एवम सशक्तिकरण, सामाजिक न्याय तथा समावेशीकरणलाई आन्तरीकरण, मुलप्रवाहीकरण र स्थानीयकरण गर्ने । (८.४.१)
८. सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधरा गर्ने । (१२.४.२)
९. जलवायु उत्थानशिल र समावेशी विकास गर्ने । (१३.४.१)

६.४ कार्यनीति (Working Strategies)

१. तिनै तहको सरकारको समन्वयमा भूमिको व्यवहारिक वर्गिकरण गरी कृषि योग्य भूमिको संरक्षण गर्ने तथा वाझो जमिनको उपयोग गर्ने, भूमि खण्डीकरण न्यूनीकरण र वृहत उत्पादन क्षेत्र स्थापना गरी कृषिको उत्पादन वढाउनेछ । (रणनीति१)
२. उन्नत वीउ विजन, नक्ष, खोप तथा मल समयमै आपूर्ति हुने प्रणाली सुनिश्चत गर्नेछ । (रणनीति१)
३. विशिष्टिकृत उत्पादनका क्षेत्रहरूको पहिचान गर्दै कृषि क्षेत्रमा पुर्वाधार विकास, सिचाइ प्रणालीको निर्माण, विकास र स्तरोन्नती, यान्त्रीकरण, विविधिकरण र व्यवसायीकरण अभिवृद्धि गर्नेछ । (रणनीति१)
४. उत्पादनमा आधारित अनुदानको व्यवस्था गर्दै कृषक अधिकार र कृषकलाई सम्मानित गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । (रणनीति १)
५. निर्यातमुखी कृषि उपजहरू सहित नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीतिले निर्यात सम्भावना भएका भनी पहिचान गरेका वस्तु र सेवाको उत्पादन गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्नेछ । (रणनीति १)
६. कृषि तथा पशुपंक्षी क्षेत्रमा लगानी, पुर्वाधार, कृषि सामग्री र उच्चतम प्रविधिको सुनिश्चितता गरी आधारभुत खाद्य वस्तुहरूमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नेछ । (रणनीति २)

७. स्वच्छ तथा पोषणयुक्त खाद्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम/स्वदेशी एवम आयातित खाद्य पदार्थहरूको मापदण्ड निर्धारण गर्नेछ । (रणनिति २)
८. अध्ययन, अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजा तथा सुझावलाई कृषि तथा उद्योग लगायतका क्षेत्रको विकासमा उपयोग गर्नेछ । (रणनिति ३)
९. संघ द्वारा प्रदेश तथा स्थानिय तहलाई प्रदान गरिने सशर्त, निशर्त एवम अन्य अनुदानका रकमलाई मधेशी, आदीवासी जनजाती, दलित, महिला र सिमान्तकृत समुदायलाई प्राथमिकतामा राखी सामाजिक क्षेत्रमा उपयोग गर्नेछ । (रणनिति ४)
१०. कृषिको आधुनिकिकरण, व्यववसायीकरण, विविधिकरण, औद्योगिकरण तथा बजारीकरण गरी यस क्षेत्रमा युवा तथा वैदेशिक रोगगारीबाट फर्केका जनशक्तीलाई आकर्षित गर्दै सहलियतपूर्ण कर्जामा पहुच वृद्धि गर्नेछ । (रणनिति ४)
११. रोजगारी तथा आयआर्जनका माध्यमबाट लक्षित वर्ग तथा समुदायको आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नेछ । (रणनिति ४)
१२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह सुधारका लागि डिजिटल प्रविधिमा आधारित कार्यक्रम संचालन गर्नेछ । (रणनिति ५)
१३. जलवायू संवेदनशीलता प्रवर्धनका लागि घरपरिवार, निजि तथा सार्वजनिक लगानीलाई वातावरण मैत्री तथा जलवायू संवेदनशील तुल्याई जैविक विविधताको संरक्षण गरिनेछ । (रणनिति ६)
१४. विपद, महामारी, जलवायू परिवर्तन जस्ता कारणबाट हुने क्षती न्यूनीकरण गर्न विपन्न परिवार, किसान, घरेलु तथा साना उद्यमीहरूको जिवन, सम्पत्ती, वालीनाली व्यवसाय आदीमा वीमाको प्रवन्ध मिलाउनेछ । (रणनिति ६)

७. कृषि विकास रणनिति (ADS) वारे संक्षिस जानकारी

सारांश (SUMMARY)

कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) (२०७२/०७३-२०९१/९२) नेपालको कृषि क्षेत्रको समस्टिगत विकासलाई मार्गनिर्देश गर्नका लागि नेपाल सरकारबाट २०७२/०४/१० मा स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको दिर्घकालिन रणनितिक योजना हो । आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान गर्ने, खाद्य संप्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धि तथा समावेशी कृषि क्षेत्र यस रणनितिको मुल दृष्टिकोण हो । यस रणनितिमा सुसाशनमा सुधार, उत्पादकत्व वृद्धि, नाफामुलक व्यववसायीकरण र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि जस्ता ४ वटा संभागहरू, ३५ वटा प्रतिफल सूचक र २३२ वटा कृयाकलापहरू समावेश गरिएका छन् ।

एडिएस र कृषिको रूपान्तरण प्रक्रिया (ADS and the process of agriculture transformation)

एडिएस को तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्न सक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ । नेपालीको लागि खाद्य उत्पादन तथा वितरण, गैर कृषि क्षेत्र सहितको ग्रामीण विकास, श्रमिक र जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि,

व्यापार सन्तुलन, रोजगारी र युवा पलायन, कृषिक्षेत्रमा महिलाको भूमिका र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोत-साधनको व्यवस्थापन आदिका लागि रूपान्तरण प्रक्रियाको उपादेयता स्थापित हुनेछ । एडिएसले कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण प्रक्रियालाई गति दिने र नेपाली समाजको आकाङ्क्षा तथा समस्या हरूबीच सही तालमेल सुनिश्चित गर्ने छ ।

एडिएस को परिकल्पना (Vision of the ADS)

“आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्यसम्प्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र ।

तालिका १: एडिएस परिकल्पनाका लागि सूचकहरू र लक्ष्यहरू (Indicators and Targets for ADS Vision)

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	२०१५ को अवस्था	अल्पकालिन लक्ष्य (५ वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य(१० वर्ष)	विद्येकालिन लक्ष्य (२० वर्ष)
आत्मनिर्भरता (Self-reliant)	खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता	खाद्यान्नमा १६ प्रतिशत व्यापार घाटा	० प्रतिशत व्यापार घाटा	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार
	वर्षेभरी सिचाई	२५.२ प्रतिशत	३५ प्रतिशत	६० प्रतिशत	८० प्रतिशत
	माटोमा प्राङ्गारिक पर्दाथ	१.९६ प्रतिशत	३.० प्रतिशत	३.९२ प्रतिशत	४ प्रतिशत
	हैसियत विग्रीएको जमिन (Degraded land)	३.७२ मिलियन हेक्टर	२.८८ मिलियन हेक्टर	२.५६ मिलियन हेक्टर	२.५६ मिलियन हेक्टर
दिगोपना (Sustainability)	जंगलले ढाकेको क्षेत्र	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत	४४.७ प्रतिशत
	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादन प्रति हेक्टर)	३.२७८ अमेरिकी डलर	४.१८४ अमेरिकी डलर	५.३३९ अमेरिकी डलर	८.६९७ अमेरिकी डलर
	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि व्यवसायको प्रतिशत	८ प्रतिशत	९ प्रतिशत	११ प्रतिशत	१६ प्रतिशत
प्रतिस्पर्धि (Competitive)	कृषि व्यापार सन्तुलन	व्यापार घाटा ११२३ मिलियन अमेरिकी डलर	मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार घाटा ८८२ मिलियन व्यापार बचत ५०८ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार घाटा २५६
	कृषि जन्य निर्यात (मिलियन अमेरिकी डलर)	२५५	४५६	८१४	२,५९८
समावेशी (Inclusive)	महिलाको वा समुक्त स्वामित्वमा रहेको कृषियोग्य जग्गा	१६ प्रतिशत	२० प्रतिशत	३० प्रतिशत	५० प्रतिशत

	कृषि कार्यक्रमको पहुचभित्रका कृषक प्रतिशत	१८.२ प्रतिशत	२२ प्रतिशत	२६ प्रतिशत	३२ प्रतिशत
वृद्धि (Growth)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको औसत वृद्धिदर	२.२३ प्रतिशत (८)	४ प्रतिशत	५ प्रतिशत	६ प्रतिशत
जिविकोपार्जन (Livelihood)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/ कृषि श्रमिक ग्रामिण क्षेत्रहरूमा गरिवि खाद्य जनित गरिवि (८८)	८५ अमेरिकी डलर २४.३ प्रतिशत २७.६ प्रतिशत पुङकोपन (stunting) ३७.४ प्रतिशत कम तौल (underweight) हुने ३०.१ प्रतिशत	१.०२९ अमेरिकी डलर १९ प्रतिशत १९ प्रतिशत पुङकोपन (stunting) २९ प्रतिशत कम तौल (underweight) हुने २० प्रतिशत	१.२६८ अमेरिकी डलर १५ प्रतिशत १३ प्रतिशत पुङकोपन (stunting) २० प्रतिशत कम तौल (underweight) हुने १३ प्रतिशत	१.९२६ अमेरिकी डलर ९ प्रतिशत ६ प्रतिशत पुङकोपन (stunting) ८ प्रतिशत कम तौल (underweight) हुने ५ प्रतिशत
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा (Food and Nutrition security)		सुकेनास ब्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत ११.३ वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १८.१	सुकेनास ब्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting)को प्रतिशत ५ वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १५	सुकेनास ब्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत २ वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत १३	सुकेनास ब्याउटे पना लागेका जनसंख्या (wasting) को प्रतिशत १ वि.एम आई (Body Mass Index) कम भएका महिलाको प्रतिशत ५

ADS एक जिवन्त रणनीति हो (ADS is a living strategy) । ADS पाँच पाँच वर्षमा वाढ्य समिक्षा गरी त्यसका सरकार र नागरिक समाजले व्यापक छलफल गर्ने छन र निरन्तर संशोधन कल्पना गरिएको छ ।

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन अवस्था र हाल सम्मको प्रगती अवस्था:

कृषिविकास रणनीतिले परिकल्पना गरे अनुसार विभिन्न नीतिगत सुधारका प्रयासहरू भैरहेका छन् । नेपाल सरकार मा. मन्त्रीस्तरको मिति २०७२/११/१० को निर्णय अनुसार Food and Nutrition Security Plan of Action स्वीकृत भएको छ भने भू-उपयोग नीति, २०७२, मौरीप्रवर्द्धन नीति, २०७३, राष्ट्रिय भूमिनीति, २०७५, राष्ट्रिय खाद्यस्वच्छता नीति, २०७५, राष्ट्रिय कृषिवन नीति, २०७६, राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्यनीति, २०७८, राष्ट्रिय पशुपन्छी प्रजनन नीति, २०७८, राष्ट्रिय दुग्धविकास नीति, २०७८, राष्ट्रिय मत्स्यविकास नीति, २०७९ गरीनौनीतिहरू स्वीकृत भएका छन् । यस्तै नेपाल सरकारले खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धीएन, २०७५, जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६, पशु स्वास्थ्य तथा पशु व्यवसायी परिपद् ऐन, २०७९ र भू उपयोग ऐन, २०७६ लागु गरेको छ भने भू-उपयोग ऐन, २०७६ अनुसार भू-उपयोग नियमावली, २०७९ जारी गरेको छ । त्यसैगरी, विद्यमान दुईवटा नीति राष्ट्रिय कृषिनीति, २०६१ र राष्ट्रिय कृषि प्रसार रणनीति, २०६३ परिमार्जनको अन्तिम चरणमा छन् भने नया कृषि ऐन निर्माणको प्रक्रियामा विषयगत मन्त्रालयहरू सँग छलफलको चरणमा रहेको छ ।

एडीएसको कार्यान्वयनलाई सहज बनाउन यी नीतिगत प्रयासहरू भएका हुन् । संरचनागत विकासका सम्बन्धमा कृषिविकास रणनीतिले परिकल्पना गरेका राष्ट्रिय कृषि विकास कार्यान्वयन समिति, राष्ट्रिय कृषि विकास समन्वय समिति, राष्ट्रिय किसान आयोग, कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समन्वय एकाइ, ADS JSR Mechanism स्थापना भएका छन् । कार्यक्रमका हकमा विभिन्न नियमित कार्यक्रमहरूका अलावा कृषि विकास रणनीतिको सहयोगी परियोजनाका रूपमा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम, ग्रामीण उद्यम तथा आर्थिक विकास आयोजना, पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना, नेपाल खाद्य तथा पोषण सुरक्षा परियोजना र जलवायू उत्थानशिल उच्च मूल्य कृषि कार्यक्रम (RHVAP) कार्यान्वयनमा रहका छन् । कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन सहयोगका लागि युरोपियन यूनियनको ३६ मिलियन युरो बराबरको बजेटरी सहयोग र ४ मिलियन युरो बराबरको प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको थियो । अप्रिल २०१९ देखि जुन २०२२ सम्मको लागि सम्झौता भई लागु भएको कृषि विकास रणनीतिको लागि युरोपियन यूनियनको प्राविधिक सहयोग सुविधा (EU TCF to ADS) मार्फत सातवटै प्रदेशहरूमा रहने गरी नियुक्त भएका कृषि विकास रणनीति विज्ञ (ADS Expert) मार्फत रणनीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक समन्वय, सचेतना एवं योजना तर्जुमा लगायतका कार्यहरूमा सहयोगी भूमिका निर्वाह भएको थियो ।

कृषि क्षेत्रको समग्र अवस्था र रणनीति अनुसारका सूचकहरूको उपलब्धि सहितको (Agriculture Sector Review) क्षेत्रगत अवस्था विश्लेषणको निरन्तरता स्वरूप पाचौँ समीक्षा गरिएको छ । रणनीति कार्यान्वयनको हालसम्म लक्षित सूचकहरूको प्रगति मिश्रित रूपमा हासिल भएको देखिन्छ । रणनीतिको अधिकांश सूचकहरू सकारात्मक दिसामा रहेको भएता पनि प्रमुख खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता, कृषिक्षेत्रको वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, सिंचित क्षेत्रफल तथा जमिनको उत्पादकत्व लगायतका सूचकहरूमा भने आशातित रूपमा प्रगति हासिल हुन सकेको छैन ।

कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जन

कृषि विकास रणनीतिमा नियमित अनुगमन र आवधिक पुनरावलोकन तथा मुल्याङ्कन मार्फत निरन्तर रूपमा विकास तथा सुधार गर्ने प्रावधान रहेको छ । साथै प्रत्येक ५ वर्षमा आवधिक समीक्षा गर्ने नितिगत प्रावधान समेत रहेको छ । देशमा संघियता लागु हुनु अघि स्वीकृत भएको यस रणनितिलाई बदलिदो संघिय संरचना अनुकूल हुने गरी अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाई समग्र कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने कृषि विकास रणनितिको समय सापेक्ष परिमार्जन गरी कार्यान्वयन योग्य बनाउनु आजको प्रमुख आवश्यकता रहेको छ । साथै कृषि विकास रणनितिलाई प्रदेशस्तरमा समेत कार्यान्वयन योग्य बनाउनका लागि सातै प्रदेशको प्रादेशिक कृषि विकास रणनीति (PADS) को मस्यौदा तयार भई सुदूरपश्चिम प्रदेश र लुम्बिनी प्रदेशमा प्रदेश सरकारबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आईसकेको र अन्य प्रदेशमा क्रमशः स्वीकृतिको चरणमा रहेको छ ।

कृषि विकास रणनीति लागु भएको ८ वर्ष सम्पन्न भैसकेको सन्दर्भमा रणनितिको प्रावधान अनुसार यसको कार्यान्वयन समीक्षा गर्नुका साथै कृषि विकास रणनीति पुरानावलोकन तथा पुर्नलेखन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरेर कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले आ.व. २०८०/०८१ देखी कृषि विकास रणनीति समीक्षा एवं परिमार्जन कार्यक्रमको सुरुवात गरेको थियो । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा वसेको राष्ट्रिय कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयन समितिको २०७९/३/२४ र २०८०/१२/०९ को बैठकले अन्तराष्ट्रिय विकास साझेदार (DPS) सँगको सहकार्यमा कृषि विकास रणनितिको कार्यान्वयन समीक्षा एवं समयानुकूल परिमार्जन गर्ने निर्णय गरेको थियो । जस अनुसार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको नेतृत्वमा पाच विकास साझेदार निकायहरू (FAO, USAID, ADB, IFAD, UNDP) समेतको प्राविधिक सहयोगमा सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञज्यूहरू मार्फत कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) को कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जन कार्यक्रम संचालन भैरहेको छ । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय तहमा एवं सातवटै प्रदेश तथा स्थानिय तह लगायत सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरू समेतको संलग्नतामा रणनितिको कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जनका लागि अन्तरक्रिया/छलफल कार्यक्रम सम्पन्न गरी रणनितिको कार्यान्वयन समीक्षा एवं परिमार्जनको अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन (Final Draft Report) कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमा प्राप्त भएको छ । संघिय तहमा कृषि विकास रणनितिको आवधिक समीक्षा र परिमार्जन गर्ने कार्य सम्पन्न भए पश्चात प्रादेशिक कृषि विकास रणनितिलाई समेत पुनरावलोकन एवं परिमार्जन गरी संघ र प्रदेश विच कृषि क्षेत्रको विकासमा नितिगत तादात्म्यता मिलाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ ।

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८१

तालिका २ कृषि विकास रणनीतिका सुचकरको आ.व. २०८०/०८१ सम्मको प्रगती स्थिति

सोच संभावहरू	सुचकरहरू	आधार तथ्याङ्क (आ.व. २०७२/०७३)	अत्यन्त लक्ष्य (पहिलो वर्ष)	हाल सम्मको प्रगती	सुचनाका स्रोतहरू
आत्मनिर्भरता (Self-reliance)	खाद्यान्न आत्मनिर्भरता	१६% घाटा	व्यापार घाटा	आ.व. २०८०/०८१ मा रु ४५.७९ अर्ब बराबरको खाद्यान्न आयात भएको देखिन्छ भने १.५८ करोड बराबरको निर्यात भएको देखिन्छ । खाद्यान्न निर्यातको अंश आयातको ०.५ प्रतिशत भन्दा कम छ ।	भन्नार विभाग (https://www.customs.gov.np/page/bs-fy-208081), National Planning Commission, सोही योजना (आ.२०८१/८२-२०८५/८६)
द्विगोचन (Sustainable)	वर्षभरी सिंचित क्षेत्रफल हे. (Year round Irrigation)	२५.२०%	३५%	३५% (२०७९/८०)	Nepal Digital Soil Map https://soil.nare.gov.np/soilmap/
	मिट्टीको प्राङ्गारिक पदार्थ (Soil Organic matter)	१.९६%	३%	३.४०% (२०८०/८१)	वन तथा जलवायु मन्त्रालय रेकर्ड, २०१९ (unpublished) Govt. of Nepal, Second Nationally Determined Contributions, submitted to UNFCCC, 2020.
द्विगोचन (Sustainable)	हैरियल विप्रायको जमिन (मि.हे.) (Degraded Land)	३.७२ हेक्टर	२.८८ मिलियन हेक्टर	आ.व. २०७४/०७५ मा १५.४६० हे. आ.व. २०७४/०७६ मा २०.८८२ हे जमिनको पुर्नस्थापना	National land cover monitoring system of Nepal, FRTC, MOFE
	जंगलले ढाँकेको क्षेत्रफल (Forest Coverage)	४४.७	४४.७	४४.३% (२०८०/८१)	राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयको राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८/०७९ को कृषिका लागि भूमि प्रयोग (१९२२००० हे.) र सोही वर्षको औषत विनियम दरलाई ध्यानमा राखेर कृषि Gross Value Added (GVA) मा आधारित रही गरिएको अनुमान
प्रतिस्पर्धी	कुल ग्राह्य उत्पादनमा कृषि व्यवसायको योगदान (Agribusiness as %GDP)	८%	९%	मा ९.७९% आ.व. २०७९/०८०	चिया, तरकारी, रूख, कुखुरा, मासु र आण्डाको AGDP शेररमा आधारित अनुमान AGDIP को श्रोत अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित आर्थिक समीक्षा, २०७९/०७
	कृषि व्यापार सन्तुलन (Agriculture trade balance)	व्यापार घाटा ११२३ मिलियन अमेरिकी डलर	व्यापार घाटा १०७३ मिलियन अमेरिकी डलर	कृषि जन्म बस्तुको निर्यात रु. ४८.७२ अर्ब कृषि जन्म बस्तुको आयात रु ३०५.७० अर्ब	व्यापार तथा विकास प्रवर्द्धन केन्द्र २०८१
समावेशी	कृषि जन्म निर्यात (Agriculture Export)	२२५ मिलियन अमेरिकी डलर	४५६ मिलियन अमेरिकी डलर	रु. ४८.७२ अर्ब	व्यापार तथा विकास प्रवर्द्धन केन्द्र २०८१
	कृषियोग्य जग्गा प्रतिशत (% of farm land owned by women or joint ownership)	१६%	२०%	२२%	राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८
समावेशी	कृषि कार्यक्रमको पहुँच निक्का कृषक प्रतिशत (% of farmers reached by agriculture programs)	१८.२	२२%	२०%	कृषि विभागले गरेको अनुमान अनुसार आ.व. २०७९/०७४ मा लगभग २०% पुगेको र त्यसपछिको लागि कुनै तथ्याङ्क फेला नपर्को ।

कृषि क्षेत्रको वृद्धि	कृषि क्षेत्रको कुल साहस्य उत्पादनको औसत वृद्धिदर (Average annual growth of AGDF)	२.२३%	४%	आ.व. २०८०/८१ मा ३.०५% पुग्ने अनुमान गरिएको	आर्थिक सर्वेक्षण, २००/०८१
जिविकोपार्जन	कृषि क्षेत्रको कुल साहस्य उत्पादन/कृषि श्रमिक अमेरिकि डलर (AGDP Agriculture labor)	८३५ अमेरिकि डलर	१.०२९ अमेरिकि डलर	१.०२४ अमेरिकि डलर	राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ को १० वर्ष माथिका कृषिमा संलग्न जनसंख्या (५७.३ प्रतिशत) र सोही वर्षको कृषि क्षेत्रको Gross value Addition (GVA) र औषत विनिमय दरका आधारमा अनुमान गरिएको ।
खाद्य र पोषण सुरक्षा	ग्रामिण गरिबी (Poverty in rural areas)	२४.३%	१९%	२४.६६%	चौथो राष्ट्रिय जनसंख्या तथा घरघुरी सर्वेक्षण २०२२/०२३
	खाद्य जनित गरिबी (food Poverty)	२७.६%	१९%	१७.३%	राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयले विजलाई छुलफलका क्रममा उपलब्ध गराएको तथ्याङ्कका आधारमा
	पोषण				
	पुङकोपन-५ वर्षमिति (%)	३७.४%	२९%	२५%	नेपाल जनसंख्यिक र स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०२२
	कम तौल-५ वर्षमिति (%)	२०.१%	२०%	१९%	
	सुकुनास- ५ वर्षमिति (%)	११.३%	४%	८%	
	BMI (१८.५ भन्दा कम हुने महिला %)	१८.१%	१५%	१०%	Nepal Multiple Indicator Cluster survey, 2019

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्जी विकास मन्त्रालय, २०८१

द. राष्ट्रिय किसान आयोग

परिचय:

कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र विविधीकरण गरी किसानको हकहितको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्न तथा कृषि सम्बन्धी नीति, ऐन, कानून तथा योजना तर्जुमाको साथै कृषि अनुसन्धान र प्रसारलाई किसानमैत्री बनाई किसानहरूको हक हित र अधिकारको रक्षा गर्दै कृषि उत्पादनमा नेपाललाई आत्मनिर्भर बनाउनु वाञ्छनीय भएको तथ्यलाई आत्मसाथ गर्दै कृषि विकास रणनीति सन् (२०१५-३५) ले परिलक्षित गरे बमोजिमका उद्देश्य हासिल गर्न नेपाल सरकारबाट मिति २०७३।१०।६मा जारी राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७३ अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोग गठन भएको हो । यस आयोगको कार्यालय किर्तिपुर, काठमाण्डौमा अवस्थित छ ।

दुरदृष्टि:

आम किसानको हक हित र अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मूल मर्मलाई आत्मसात गर्दै कृषि नै विकास र समृद्धिको आधार हो भन्ने मान्यताका साथ किसान अधिकार संस्कृतिको विकास गर्ने ।

लक्ष्य:

किसान अधिकारमैत्री वातावरण निर्माण मार्फत सबै किसानले आफूलाई प्राप्त अधिकारको निर्वाध उपभोग गर्न पाउने स्थिति निर्माण गर्ने ।

ध्येय:

विश्वव्यापी रूपमा आत्मसात गरिएका किसान अधिकारका सिद्धान्त, मूल्य मान्यतालाई अवलम्बन गर्दै स्वतन्त्र, निष्पक्ष, विश्वसनीय तथा नेतृत्वदायी राष्ट्रिय किसान अधिकार सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने संस्थाको रूपमा आयोग रहनेछ ।

काम, कर्तव्य र अधिकार:

राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७२ मा उल्लेख भए बमोजिम आयोगलाई देहायका काम कर्तव्य र अधिकारहरू तोकिएको छ:

- क. कृषि विकास रणनीतिको सफल कार्यान्वयन गर्नको लागि कृषि विकास मन्त्रालय लगायत कृषि क्षेत्र सँग सम्बन्धीत निकायहरू समक्ष समय सापेक्ष सुधारका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई राय सुझाव दिने ।
- ख. किसानहरूको हक हितलाई प्रवर्द्धन गर्न किसान कल्याणकारी योजना Farmer welfare scheme तर्जुमा गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।
- ग. नेपाल सरकारले जारी गरेका विद्यमान नीति ऐन नियममा किसान अधिकारमा रहेको नीतिगत भिन्नता (policy gap) को सम्बन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सुधारको लागि नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- घ. किसान हक हित अधिकार एंवम किसानहरूको राज्य प्रतिको कर्तव्य र दायित्वका लागि नयाँ नीति ऐन वा नियमावली बनाउन नेपाल सरकारलाई सहयोग गर्ने ।

- ड. किसान अधिकारको अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने र सुधारको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- च. कृषि कार्यमा प्रयोग हुने प्राकृतिक स्रोत साधनमा किसानहरूको पहुँच बढाउने र अधिकार स्थापना गर्ने ठोस कार्य योजना नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- छ. विभिन्न बाली वस्तुहरूको बजार सरलीकरण गुणस्तर तथा लागत प्रतिस्पर्धात्मकता अभिवृद्धि र मुल्य अभिवृद्धिको आधारमा किसानले उचित मुल्य पाउने उपायको बारेमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- ज. वस्तुगत संघ, उत्पादक सहकारी संघ तथा किसान संजाल एवं संगठनहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी किसानहरूको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू सम्वन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने ।
- झ. किसानहरूको परम्परागत ज्ञान सिप प्रविधि रैथाने जात बिउ नक्ष तथा किसानहरूले विकास गरेका बालीरपशु नक्षमा उनीहरूको पहुँच र प्रयोग बढाउन तथा त्यसमा किसानहरूको अधिकार स्थापना गर्न नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने ।
- ञ. कृषि पेशा लाई आकर्षित बनाउन अवलम्बन गर्नु पर्ने किसान अधिकार सम्वन्धी नीति तथा कार्यक्रमका सम्वन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने ।
- ट. संविधानले व्यवस्था गरेका किसानहरूका हक हित र अधिकारहरू कार्यान्वयन भए नभएको सम्वन्धमा अध्ययन गरी नेपाल सरकारलाई आवश्यक सिफारिस गर्ने ।
- ठ. किसान संघ संगठनहरू (समूह, सहकारी, गै.स.स. बाहेक)लाई दर्ता गरी नियमन गर्ने ।
- ड. सरकारी तथा गैर सरकारी एंव निजी क्षेत्रबाट संचालित नीति तथा कार्यक्रम र आयोजनाहरू बाट किसानहरूको अधिकार हनन् भएमा सम्वन्धित निकाय र नेपाल सरकारलाई जानकारी गराइ आवश्यक सिफारिस गर्ने ।
- ढ. नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य काम गर्ने ।

श्रोत: राष्ट्रिय किसान आयोग, किर्तिपुर, काठमाण्डौं २०८१

९. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

परियोजना परिचय:

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रूपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक, दिगो एवम् आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने सोच सहित कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय मातहत सञ्चालित एक महत्वपूर्ण परियोजना हो ।

परियोजनाको प्रमुख परिचयात्मक विशेषताहरू:

- परियोजनाको अवधि: २०७३ श्रावण - २०८२ असार (१० वर्ष)
- संचाल गर्ने निकाय: नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
- स्वदेशी सोच, स्वदेशी श्रोत साधन तथा आन्तरिक जनशक्तीबाट तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा रहेको ।

- कृषि विकास रणनीति (ADS) कार्यान्वयनकालागी सहयोगी परियोजनाका रूपमा रहेको ।
- पन्ध्रौ योजनामा रूपमान्तरणकारी आयोजनाको रूपमा पहिचान गरिएको ।
- परियोजना अवधिभरको कूल अनुमानित बजेट रु. १ खर्ब ३० अर्ब
- परियोजनाको कार्यक्षेत्र: ७७ जिल्ला (४८ वटा परियोजना कार्यान्वयन एकाइहरू तथा १ वटा व्यवस्थापन एकाइ)
- संघ, प्रदेश र स्थानिय तहको सहकार्य र समन्वयमा संचालित परियोजना ।

सोच:

कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रूपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक, दिगो एवं आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने ।

लक्ष्य:

समग्र कृषि मुल्य श्रृङ्खलाका अवसरहरूको एकिकृत संयोजन र परिचालन मार्फत खाद्य पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै कृषि औद्योगिकरण उन्मुख दिगो आर्थिक अवसरहरू सृजना गरी राष्ट्रको समग्र विकासमा टेवा पुर्‍याउने ।

उद्देश्यहरू:

१. प्रमुख कृषि उपजहरूको विशिष्टिकृत क्षेत्रहरू निर्माण गर्ने,
२. निर्यातयोग्य कृषि वस्तुहरूको मुल्य अभिवृद्धि गर्दै रोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्ने,
३. कृषिलाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रूपमा विकास गर्दै रोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्ने,
४. बहुसरोकारवाला निकायहरू बीचको कार्यमुलक समन्वय मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने ।

सम्भागहरू:

१. साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम
२. व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम
३. व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम (न्यूनतम क्षेत्रफल ५०० हे.)
४. बृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम (न्यूनतम क्षेत्रफल १००० हे.) पकेट, ब्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र आवश्यकताको आधारमा क्रमश वृद्धि गर्दै कम्तिमा १५००० पकेटहरू, १५०० ब्लकहरू, ३०० जोनहरू र २१ वटा सुपरजोनहरू स्थापना गरी ३ वर्षभित्र प्रमुख खध्यान्न वालीहरूमा, २ वर्षभित्र तरकारी वाली तथा माछामा र ७ वर्षभित्र प्रमुख फलफुल वालीमा आत्मनिर्भर उन्मुख हुने लक्ष्य लिएको छ ।

संचालनको अवधारणा:

१. कृषि योग्य जमिनको चकलाबन्दी
२. विशिष्टिकृत व्यवसायीकरण

३. उन्नत प्रविधि र गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास
४. अन्तराष्ट्रिय रूपमा बजारमा प्रतिस्पर्धि कृषि र औद्योगिकरण
५. उपलब्धिमा आधारित सहजीकरण (Smart Output Based Facilitation)

सहयोगी निकायहरू

१. अर्थ मन्त्रालय
२. उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय
३. वन तथा वातावरण मन्त्रालय
४. उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
५. संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
६. शहरी विकास मन्त्रालय
७. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय
८. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

अपेक्षित प्रतिफल:

- परियोजना अवधिमा कुल पकेट १५०००, ब्लक १५००, जोन ३००, सुपर जोन २१ स्थापना भएको हुनेछ ।
- राष्ट्रिय र प्रादेशिक महत्व र स्थानिय सम्भाव्यताका तोकिएका वालीहरू कम्तीमा ४ लाख ७१ हजार हेक्टरमा खेती भई करिब ६६ लाख मेट्रिक टन कृषि उपज र दुध तथा मासु थप उत्पादन हुने अनुमान गरिएको छ ।
- परियोजना अवधिमा तोकिएका वालीवस्तुको उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धनको माध्यमबाट क्रमशः आत्मनिर्भर उन्मुख भएको हुने ।

परियोजना अन्तर्गत संचालनमा रहेका कार्यालय तथा जोन/सुपरजोनहरुको विवरण

१ परियोजना व्यवस्थापन एकाइ

क्र.स	कार्यालय	कार्यक्षेत्र	वाली		सम्पर्क नं.	इमेल
			सुपरजोन	जोन		
१	परियोजना व्यवस्थापन एकाइ खुमलटार	७७ जिल्ला	२१		०१-५४४६९०६	pmamp.pmu@gmail.com

२ परियोजना कार्यान्वयन एकाइ

क्र.स.	कार्यालय	कार्यक्षेत्र	वाली		सम्पर्क नं.	इमेल
			सुपरजोन	जोन		
१	प.का.ई. ताप्लेजुङ्ग	ताप्लेजुङ्ग		अलौची, मकै	०२४-४६०६९९, ९८५२६६०३९९	pmamp.piu.taplejung@gmail.com
		पाचथर		अलौची, आलु, सुन्तला	०२४-५२१०९८	pmamp.piu.panchthar@gmail.com
२	प.का.ई. संखुवासभा	संखुवासभा	अलौची	सुन्तला	०२९-५६०८५५, ९८५२०९९८५५	pmamp.piu.sankhuwasabha@gmail.com
		भोजपुर		सुन्तला	०२९-४२००४९	pmamp.piu.bhojpur@gmail.com
३	प.का.ई. ओखलढुङ्गा	ओखलढुङ्गा		आलु, बाखा	०३७-५२०७११, ९८५२८४१७११	pmamp.piu.ok@gmail.com
		सोलुखुम्बु		सुन्तला, अदुवा/ वेसार, किवि, स्याउ र ओखर	०३८-५२०४०६	pmamp.piu.solu@gmail.com
४	प.का.ई. खोटाङ्ग	खोटाङ्ग		मकै/मकै बीउ, तरकारी/बाखा	०३६-४२०७४१, ९८५७०६५७५४	pmamp.piu.khotang@gmail.com
		उदयपुर		सुन्तला, अदुवा/ वेसार,	०३५-४२०८३८	

	नवलपरासी									
२४	प.का.ई. मुस्ताङ्ग	सी	मुस्ताङ्ग	स्याउ, चाडुग्राड, आलु	स्याउ, चाडुग्राड, आलु	०६९-४४०१३०, ९८५७६४५३४५	pmamp.piu.mustang@gmail.com			
२५	प.का.ई. स्याङ्गजा	स्याङ्गजा	स्याङ्गजा	सुन्तला, वंगुर, आलु	सुन्तला, वंगुर, आलु	०६९-५२१३४५	pmamp.piu.myagdi1@gmail.com			
२६	प.का.ई. वारलुङ्ग	वारलुङ्ग	सुन्तलाजा	मसाला वालि, भैसी, आप	मसाला वालि, भैसी, आप	०६३-४२०९४५, ९८९८५६०५०००८	pmamp.piu.syangja@gmail.com			
२७	प.का.ई. दाङ्ग	दाङ्ग	मकै	आलु, वाखा, अलैची	आलु, वाखा, अलैची	०६८-५२४४०२, ९८५७६७०६६६	pmamp.piu.baglung@gmail.com			
२८	प.का.ई. कपिलवस्तु	कपिलवस्तु	धान	मकै, धान, मकैको बीउ, तरकारी	मकै, धान, मकैको बीउ, तरकारी	९८५७६७१६६६ (सु.अ.)	pmamp.piu.parbat@gmail.com			
२९	प.का.ई. गुल्मी	गुल्मी	कफी	तोरी, मौरी, वाखा	तोरी, मौरी, वाखा	०८२-४१७०७०, ९८५७०५१४२३	pmamp.piu.dang@gmail.com			
३०	प.का.ई. बर्दिया	बर्दिया	धान	तरकारी, माछा	तरकारी, माछा	०७६-५५०३४७, ९८५७०५२३४७	pmamp.piu.kapilvastu@gmail.com			
				मकै/मकैको सुन्तला, वाखा	मकै/मकैको सुन्तला, वाखा	०७९-५२०८६७, ९८५७०७७५५१	pmamp.piu.gulmi@gmail.com			
				माछा, केरा, गाईभैसी	माछा, केरा, गाईभैसी	०८४-५६०१४९, ४२०१०७,	pmamp.piu.bardiya@gmail.com			
				मकै, मकै बीउ, धान, तरकारी	मकै, मकै बीउ, धान, तरकारी	९८५८०३४४४४	pmamp.piu.banka@gmail.com			
३१	प.का.ई. पाल्पा	पाल्पा		अलैची, सुन्तला जात फलफूल, अदुवा, केसर, तरकारी	अलैची, सुन्तला जात फलफूल, अदुवा, केसर, तरकारी	०७५-५२११८०, ९८५७०६८१८१	pmamp.piu.plapa@gmail.com			
३२	प.का.ई. प्यूठान	प्यूठान		धान, तरकारी, अदुवा, केसर	धान, तरकारी, अदुवा, केसर	०८६-४२००५२, ९८५७८३६९२०	pmamp.piu.pyuthan@gmail.com			
३३	प.का.ई. अर्घाखाची	अर्घाखाची		तरकारी, वाखा, कफी.	तरकारी, वाखा, कफी.	०७७-४२०५३३, ९८५७०६९५३३	pmamp.piu.arghakhanchi@gmail.com			

४३	प.का.ई. कैलाली	कैलाली	गहु	तेलहन वाली, धान, माछा	०९१-५२२२९९७, ९८५८४८८२१२	pmamp.piu.kailali@gmail.com
४४	प.का.ई. कञ्चनपुर	कञ्चनपुर	धान	गहु	०९९-५२५९९१, ९८५८७५१६६५	pmamp.piu.kanchanpur@gmail.com
४५	प.का.ई. डडेल्धुरा	डडेल्धुरा	आलु	भटमास	०९६-४१००९२, ९८५८७०९५३	pmamp.piu.dadedhura@gmail.com
		डोटी		अदुवा/बेसार, सुन्तलाजात फलफूल, तरकारी	०९४-४१००५८	pmamp.piu.doti@gmail.com
४६	प.का.ई. दार्चुला	दार्चुला		स्याउ, सुन्तलाजात	०९३-४२०१४१, ९८५८७७५०५१,	pmamp.piu.darchula@gmail.com
		बैतडी		मकै, तरकारी	०९५-५२०६०३	pmamp.piu.baitadi@gmail.com
४७	प.का.ई. अछाम	अछाम		आलु, बाढा	०९७-६२००८४, ९८५८४८८२३१	pmamp.piu.achham@gmail.com
		वाजुरा		जैतुन, स्याउ, ओखर		pmamp.piu.bajura@gmail.com
४८	प.का.ई. बझाङ	बझाङ		आलु, दलहन	०९२-४२१३०४, ९८५८४९१०५२	pmamp.piu.bajhang@gmail.com

श्रोत: प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना खुमलटार, ललितपुर, २०८१

१०. कृषि, पशुपंक्षी तथा जडीबुटी बीमा

बीमा ऐन, २०७९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल बीमा प्राधिकरणले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरी नेपालमा औपचारिक र कानूनी रूपमा कृषि बीमाको सुरुवात गरिएको हो । कृषकहरूले लगाएका कृषि जन्म बाली तथा पालेका पशुपन्छी तथा मत्स्य पालनहरू यस बीमा अन्तर्गत पर्दछन् । कानूनले निषेध गरिएका बालीहरू (जस्तै सुर्ती) यस बीमा भित्र पर्दैनन् । बाली तथा पशुहरूको बीमा गराउँदा लाग्ने बीमाशुल्क (Premium) को ५० देखि ८० प्रतिशत अनुदान नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ । शुरुको अवस्थामा बाली बीमा लागतको (खेती खर्च) आधारमा गरिने भएता पनि विगतका वर्षहरू देखि नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा विभिन्न बालीहरूको बीमालेख उत्पादनका आधारमा जारी गरिएको र सोको निरन्तरता रही आएको छ । २०७५ साल वैशाख १ गते देखि नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा हरेक बाली तथा पशुपन्छी बीमा गर्ने बीमितको रु. २ लाखको दुर्घटना बीमा अनिवार्य रूपमा गर्ने गरी समावेश गरिएको थियो, जसका लागि बीमितले रु. ५०० तिर्नुपर्ने व्यवस्था थियो । २०८० साल पौष महिना देखि नेपाल बीमा प्राधिकरण द्वारा दुर्घटना बीमाको लागि बीमाशुल्कमा संशोधन गरी रु. २०० कायम गरेको छ र दुर्घटना बीमा बापत तिर्नुपर्ने बीमाशुल्कमा अनुदानको व्यवस्था छैन । बाली, पशुपन्छी, मत्स्य तथा जडिबुटी बीमालेख जारीगर्दा बीमालेखको अवधि जे जतिभएता पनि बीमित (कृषक) को दुर्घटना बीमाको अवधि एक वर्षको हुनेछ । २०७७ मंसिर १५ गते देखि "बालीतथा पशुपन्छी निर्देशन २०६९" लाई संशोधन गरी "कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका, २०७७ लागू गरिएको थियो । २०७७ मंसिर १५ देखि जडिबुटीलाई यस बीमामा समावेश गरिएको छ । पुनः नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा २०७९ श्रावण १ गते कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका, २०७७ लाई परिमार्जित गरी "कृषि, पशुपन्छी तथा जडीबुटी बीमा निर्देशिका, २०७९" कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । बाली तथा पशुधन बीमाको प्रिमियममा हाल बाली तथा पशुधन बीमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०८१ (मा. मन्त्रीस्तरबाट मिति २०८१/०६/०१६ मा स्वीकृत भएको छ ।

बाली पशुपन्छी तथा जडीबुटी बीमा गर्ने प्रक्रिया:

कृषकद्वारा प्रस्तावफाराम भर्ने: बीमित (कृषक) द्वारा सर्वप्रथम आफ्नो बाली, पशुपन्छी, मत्स्यवा जडिबुटी के को बीमा गराउने हो यकिन गरी बीमा कम्पनीद्वारा उपलब्ध गराइएको प्रस्ताव फारममा सोधिएका प्रश्नहरूको सही उत्तर भरी आवश्यक कागजातहरू संलग्न गरी सो फाराम सम्बन्धित बीमा कम्पनीवा सो कम्पनीको बीमा अभिकर्तालाई बुझाउनुपर्ने छ ।

प्राविधिको जाँच सिफारिस पत्र: बीमित (कृषक) द्वारा पेश गरिएको प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गर्न सम्बन्धित कृषि वा पशु सेवाका प्राविधिकलाई सो प्रस्ताव फाराम बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराई बीमांक रकम कायम गर्नुपर्ने छ । प्राविधिकले मूल्याङ्कन गर्ने कार्यसहित बीमा गरीने बालीवा पशुपन्छीको ५ वटा स्थिर फोटो र १ मिनेटको भिडियो क्लिप संलग्न गरी बीमा कम्पनीलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ ।

बीमालेख जारीगर्ने: बीमित (कृषक) द्वारा पेश गरी सम्बन्धित प्राविधिकद्वारा सो प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गरी दिइएको प्राविधिक जाँच सिफारिस पत्र अनुसार कायम भई आएको बीमाङ्क रकमको बीमा लेखमा व्यवस्था

भए बमोजिमको बीमा शुल्कको २०% देखी ५०% विमाशुल्क र रु.२०० दुर्घटना बीमा बापतको शुल्क तथा टिकट बापत रु.२० बीमित (कृषक) ले बीमा कम्पनीलाई बुझाए पश्चात बीमालेख जारीहुनेछ ।

विमा शुल्कमा अनुदान

वाली तथा पशुधन विमाको प्रिमियममा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि, २०८१ अनुसार वाली तथा पशुधन बीमाको बीमा प्रिमियममा देहाय बमोजिमको अनुदान प्रतिशत कायम गर्ने (मिति २०८१ कार्तिक १ गतेदेखी लागु भएको)

क्र.स.	विमाङ्क रकम	अनुदान प्रतिशत
१	पचास लाख रुपिया सम्म	८०
२	पचास लाख देखी एक करोड रुपिया सम्म	६५
३	एक करोड रुपिया भन्दा बढी	५०

कृषि पशुपन्छी तथा जडिवुटी बीमाका प्रकार र बीमा शुल्क:

नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा हालसम्म जारी भएका कृषि, पशुपन्छी तथा जडीवुटी बीमाका बीमालेखहरू तालिकामा उल्लेख भए अनुसार रहेका छन् । यसबाहेक अन्य वालीहरूको बीमालेखहरू नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा क्रमशः तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने क्रम जारी छ ।

क्र.स.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क	कैफियत
१	वाली बीमा	तरकारी वाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	७% (प्रतिवाली)	
२	वाली बीमा	तरकारी वाली बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रतिवाली)	
३	वाली बीमा	अन्नवाली बीजवृद्धि, चैतेधान बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	५% (प्रतिवाली)	
४	वाली बीमा	अन्नवाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (धान, गहु, मकै, कोदो, जौ)	धान, गहु, मकै - ५% (प्रतिवाली) कोदो, जौ - ३% (प्रतिवाली)	
५.	वाली बीमा	दलहन वाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (मुङ्ग, मास र गहत, चना, मसुरो, केराउ, बोडी, सिमि भटमास, रहर)	मुङ्ग, मास र गहत - ३% (प्रति वाली) चना, मसुरो, केराउ, बोडी, सिमिर भटमास - ४% (प्रति वाली) रहर - ५% (प्रति वाली)	
६.	वाली बीमा	मसलावाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (अदुवा)	७% (प्रति वाली)	
७.	वाली बीमा	मसलावाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (बेसार)	५% (प्रति वाली)	

क्र.स.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क	कैफियत
८.	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	लागतमा आधारित (अलैची)	५% (प्रति बाली)	
९.	बाली बीमा	फलफूल बीमालेख	लागतमा आधारित (केरा)	६.७५% (प्रति बाली)	
१०.	बाली बीमा	सुन्तलाजात फलफूल बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित (सुन्तला, जुनार, कागती,)	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	
११.	बाली बीमा	किबीखेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	
१२.	बाली बीमा	ड्रयागनफल बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	
१३.	बाली बीमा	मौसम सुचकाङ्क बीमालेख (स्याउ)	उत्पादनमा आधारित	८% (प्रतिबाली), असिना बाट रक्षावरण गर्नका लागि अतिरिक्त १% लाग्ने	
१४.	बाली बीमा	ओखर खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ७% (प्रति बाली)	
१५.	बाली बीमा	आँप खेतीबीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ७% (प्रति बाली)	
१६.	बाली बीमा	स्याउ खेतीबीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ७% (प्रति बाली)	
१७.	बाली बीमा	उखु बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
१८.	बाली बीमा	चिया बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	
१९.	बाली बीमा	कफीबीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत - ५% (प्रति बाली) उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	
२०.	बाली बीमा	च्याउ बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति बाली)	
२१.	पशुधन बीमा	पशुधन बीमालेख (गाई, भैसी)	लागतमा आधारित	५% (प्रति पशुधन)	
२२.	पन्छी बीमा	पन्छी बीमालेख	लागतमा आधारित (ब्रोइलर कुखुरा)	१.२५% (प्रति ब्याच)	
२३.	पन्छी	पन्छी	लागतमा आधारित	५% (प्रति ब्याच)	

क्र.स.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क	कैफियत
	बीमा	बीमालेख	(लेयर्स/प्यारेन्ट, ग्राण्ड प्यारेन्ट, हाँस, टर्की, लौकाट, स्थानीय कुखुरा तथा अन्य घरायसी प्रयोजनका लागि पालिएका पन्छीहरू)		
२४.	पन्छी बीमा	अष्ट्रिच बीमालेख	लागतमा आधारित	२% (प्रति ब्याच)	
२५.	माछा बीमा	माछा बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	माछाको ३% ,पोखरी समेतको बीमा गर्नुपर्ने अवस्थामा "सम्पत्ति बीमा निर्देशन-२०८०" मा व्यवस्थाभएअनुसार	
२६.	पशुधन बीमा	बाखा बीमालेख	लागतमा आधारित	१ महिना (३१ दिन) देखि ३ महिना (९० दिन) सम्म उमेरको पाठापाठी- ७% (प्रति बाखा) ३ महिना (९१ दिन) देखि ५ वर्ष सम्म उमेरको बाखाबाखीको - ५% (प्रति बाखा) ५ वर्षभन्दा माथि ७ वर्ष उमेर सम्मको बाखाबाखीको - ७% (प्रति बाखा)	
२७.	मौरी बीमा	मौरी बीमालेख	लागतमा आधारित	५% (प्रति घर)	
२८.	पन्छी बीमा	कालिज बीमालेख	लागतमा आधारित	२ देखि ५% (प्रति ब्याच)	
२९.	जडिबुटी बीमा	टिम्मुर खेती बीमालेख	लागत र उत्पादनमा आधारित	लागत -३% (प्रति बाली) उत्पादन -५% (प्रति बाली)	
३०.	जडिबुटी बीमा	मेन्था खेती बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	कच्चा पदार्थ उत्पादनमा -४% (प्रतिबाली) सुगन्धित तेल उत्पादनमा - ५% (प्रति बाली)	
३१.	घाँस बीमा	घाँसे बाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	घाँस उत्पादन - ७% (प्रति बाली) घाँसेबाली बीजवृद्धी	
३२.	बालीबीमा	सूचकांकमा आधारित बाढी	उत्पादनमा आधारित	उत्पादन - ५% (प्रति बाली)	

क्र.स.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क	कैफियत
		बीमालेख (बखें धान)			
३३.	बालीबीमा	मौसम सूचकांक बीमालेख (धान बाली)	उत्पादनमा आधारित	उत्पादन - ७% (प्रतिबाली)	

* अभिकर्ता मार्फत बीमा गराएमा कुल बीमा शुल्कको १०% कमिशन अभिकर्ताले प्राप्त गर्दछन् भने सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कुल बीमा शुल्कको ५% संस्थागत छुट दिइने व्यवस्था रहेको छ। प्राविधिक हरू लाई प्राविधिक जांच सिफारिस गरे बापत कुल बीमा शुल्कको ५% पारिश्रमिक प्राप्त गर्दछन। अभिकर्ताको कमिशन र प्राविधिकको पारिश्रमिक नियमानुसार कर कट्टी गरी सम्बन्धित बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

सुरक्षण हुने बालीहरूको क्षेत्रफल

न्यूनतम क्षेत्रफल : बालीहरूको बीमा गर्दा न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा चार आना तथा तराईमा आधा कट्टा हुनुपर्नेछ।

सुरक्षण हुने बाली तथा पशुपन्छीहरूको लागत/बीमाङ्क रकम

बीमाङ्क कायम गर्दा बीमालेखमा उल्लेख भएको हकमा बीमालेख बमोजिम र अन्यको हकमा बजार मूल्य, बीजक मूल्य र स्थानीय चलन चल्तीको मूल्यलाई आधार लिई आपसी सहमतिको आधारमा कायम गर्नुपर्नेछ। लागतको आधारमा हुने बालीहरूको बीमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको लागतको अधीनमा बीमाङ्क रकम कायम हुनेछ। यसका अतिरिक्त "बाली तथा पशुधन बीमा कोष व्यवस्थापन समितिले गरेको निर्णयलाई बीमाङ्क रकम कायम गर्ने आधारका रूपमा लिनुपर्छ।

पशुपन्छीहरूको विमाङ्क रकम तपशिल अनुसार हुनेछ।

प्रतिपन्छीको बीमाङ्क रकम = दाना खर्च X निर्धारित गुणाङ्क + चल्लाको मूल्य

पशुहरूको बीमा योग्य उमेरको सनदर्भमा बीमालेखमा उल्लेख भएको उमेरलाई आधार लिनुपर्नेछ।

उमेर: पशुधनको बीमा योग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछ:-

पशुधनको विवरण	बीमा योग्य उमेर
स्थानीय तथा विदेशी नक्षका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नक्ष) गाई	दुधालु गाई - २ (दुई) देखि १० वर्षको उमेर सम्म
स्थानीय तथा विदेशी नक्षका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नक्ष) भैंसी	दुधालु भैंसी- ३ (तिन) देखि १२ वर्षको उमेर सम्म
स्थानीय तथा विदेशी नक्षका (क्रस ब्रिड वा शुद्ध नक्ष)	४ (चार) महिना देखि ३ (तिन) वर्षको उमेर सम्म

वाच्छा-वाच्छी, पाडा-पाडी	
प्रजननको लागि उन्नत नक्षको साँढे वा राँगा	-स्थानीय जातको हकमा १.५ वर्ष देखि ६ (छ) वर्षको उमेर सम्म - क्रस ब्रिडको हकमा १ वर्ष देखि ६ (छ) वर्षको उमेर सम्म
ढुवानी वा जोत्रको लागि प्रयोग हुने गोरु वा राँगा	३ (तिन) देखि १० (दश) वर्षको

माछा पालनका लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तीमा १ मिटर पानीको गहिराइ भएको पोखरी हुनुपर्दछ । माउ माछाको हकमा पोखरीको क्षेत्रफल न्यूनतम २००० वर्ग मिटर सम्म र पानीको गहिराई कम्तीमा एक दशमलव पाच मिटर हुनुपर्नेछ । पंगास माछा पालनका लागि पोखरीको गहिराई कम्तीमा १.५ मिटर हुनु पर्नेछ तर ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनुपर्ने । रेन्वो ट्राउट माछापालन समुन्द्र सतह देखी सत्र सय मिटर सम्म र पंगास माछापालन समुन्द्र सतह देखी दुइ हजार पाच सय मिटर सम्म गर्न सकिनेछ । माछा पालनको बीमा अवधि न्यूनतम ४ महिना र अधिकतम १२ महिना सम्मको हुनेछ ।

वाली तथा पशुपन्छी बीमा क्षतिको दावी भुक्तानी व्यवस्था:

१. बीमा अवधि भित्र विमालेखमा रक्षावरण गर्ने कारणले क्षती भएमा सम्बन्धित बीमा लेखामा व्यवस्था भए बमोजिमको भुक्तानी उपलब्ध हुने ।
२. आशिक क्षती भएमा कृषि प्राविधिक तथा बीमा लेखमा व्यवस्था भए अनुरूप दावी भुक्तानी उपलब्ध हुने ।
३. शंशोधित बीमा लेखमा उल्लेख भएअनुसारको (कुल विमाङ्कको १०% वा रु १०००० मध्ये जुन रकम कम हुन्छ सो घटाएर) दावी भुक्तानी हुनेछ ।

बीमालेखले रक्षावरण गर्ने जोखिमहरू:

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पशुपन्छी र माछा बीमा अवधि भित्र हानि नोक्सानी भएमा बीमकले बीमाङ्क रकमको ९० प्रतिशत रकम बीमितलाई भुक्तानी गर्नेछ:

(क) आगलागी, चट्याङ,

(ख) भूकम्प,

(ग) बाढी/ढुवान/खडेरी,

(घ) पहिरो/भूस्खलन,

(ङ) आँधीबेहरी, असिना, हिउँ वा तुसारो,

(च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरू,

(छ) (जंगली जनावरहरूले नोक्सान गरेको समेत)

(ज) कीरा तथा रोगबाट हुने हानि-नोक्सानी

(झ) बीमालेखमा व्यवस्थाभए बमोजिमका अन्य जोखिमहरू

दावी सम्बन्धी प्रकृया

बीमा गरेको वाली, पशुपन्छी, माछा लगायतका वस्तुहरूमा बीमालेखले रक्षावरण गरेका जोखिमहरूले क्षतिपुर्याएमा तत्काल टेलिफोन मार्फत बीमा कम्पनीलाई जानकारी दिनुपर्ने छ । साथै बीमा कम्पनीको सम्बन्धीत नम्बरमा SMS समेत अनिवार्य रूपमा पठाउनु पर्ने छ । बीमालेखले रक्षावरण गरेको

जोखिमहरूका कारणबाट बीमित माछा र पशुपन्छीको हानी नोक्सानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु (बालीहरूको) हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधि भित्र सम्भव नभएमा सोको कारण सहित सम्भव हुनासाथ बैङ्क/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरू बीमक समक्ष पेश गर्नुपर्नेछः

क) सकल बीमालेख (आंशिक क्षतिको अवस्थामा बीमालेखको फोटोकपी)

ख) पूर्ण रूपले भरिएको दाबी फाराम,

ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन (प्रतिवेदन साथ क्षति भएको ५ वटा स्थिर फोटो र १ मिनेटको भिडियो क्लिप)

घ) सम्बन्धित वडाकार्यालयको सिफारिस र कम्तीमासबभन्दा नजिकको पाँच (५) जना छिमेकीको सर्जिमिनमुचुल्का ।

ङ) मरेको पशुको संकेतपट्टा (tag) देखिने गरी खिचिएको फोटो

च) माथि उल्लेख गरिएका बाहेक बीमालेखमा उल्लेख भए बमोजिमका अन्य आवश्यक कागजातहरू

छ) बीमितले दाबी सम्बन्धी सम्पूर्ण कागजातहरू पेश गरेको मितिले बढीमा ५७ दिन भित्र बीमा कम्पनीले दाबी भुक्तानी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

बीमा सम्बन्धी विवाद

बाली, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा सम्बन्धि दाबीलगायत अन्य विवाद उत्पन्न भएमा नेपाल बीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।

कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमामा आवद्ध निर्जिवन बीमा कम्पनी

कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा कार्यान्वयनका लागि नेपाल बीमा प्राधिकरणमा दर्ता भएका १४ वटा निर्जीवन बीमा कम्पनिहरू संलग्न रहेका छन् । यि निर्जीवन बीमा कम्पनिहरूले ७७ वटै जिल्लाहरूमा कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्न सक्नेछन् । जनसमुदायमा बीमा गराउने कार्य सहज होस भन्ने उद्देश्यले नेपाल बीमा प्राधिकरण बाट यसमा संलग्न भएका बीमा कम्पनिहरूको जिल्लागत कार्य क्षेत्र समेत तोकिएको अवस्था छ । कार्य क्षेत्र तोकिएको बीमा कम्पनीले कृषक बाट बीमा गर्न प्रस्ताव गरेमा अनिवार्य रूपमा बीमा गर्नुपर्ने हुन्छ । यदि बीमा कम्पनीले आफ्नो कार्य क्षेत्रको कृषकको बीमा गर्न नमानेमा नेपाल बीमा प्राधिकरणमा उजुरी गर्न सकिनेछ । कृषि, पशुपन्छी तथा जडिबुटी बीमा गर्ने कम्पनी तथा तोकिएका जिल्लाहरू र सम्पर्क अधिकारीको जानकारीहरू तल उल्लेख गरेको तालिका अनुसार रहेको छः

कृषि पशुपंक्षी तथा जडीबुटी बीमा गर्ने कम्पनी तथा तोकिएका जिल्लाहरू र सम्पर्क अधिकारी

क्र.स	बीमा कम्पनी	केन्द्रिय कार्यालयको		तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		सम्पर्क अधिकारी	सम्पर्क नम्बर		
१	सानिमा जी.आई.सी. इन्सुरेन्सलिमिटेड	श्रीविवेक सेढाई श्रीसीमा अधिकारी	९८०२३१५९३४ ९८६८६४९९७९	कपिलवस्तु	९८०२३१५९०५
				नवलपुर	९८०२३३७०१३
				भक्तपुर	९८०१९५६६११
					९८०२३३७०२४
				मोरंग	९८०२३३७००५
रसुवा	९८४२४६०८२८				

				सिरहा	१८०१९५६६०३
				पर्सा	१८०२३१५९३७
२	ओरिएण्टल इं कं. लि	श्री मान बहादुर ढकाल श्री केवल कुमारी भण्डारी श्री विरेन्द्र कुमार यादव श्री लक्ष्मी सापकोटा	१८५१०४७०१६ १८५१२३५०६३ १८०१०५२६३१ १८०४५४५१७३	तेहथु म	१८५२०५३२००
				धनकुटा	१८५२०७००८०
				सुनसरी	१८५२०७३२३३ १८५२०२७८८१
				सप्तरी	१८५२००२१७६०
३	नेशनल इं.कं. लि	श्री मीखा महर्जन	१८५११८९८१५	प्युठान	१८६६९२७०७०
				रोल्पा	१८५७८२४१००
				दाङ्ग	१८५८०२६७४८
				अर्घाखाची	१८६७७६३८०५
४	हिमालयन एभरेस्ट इं.कं. लि	श्री मनोहर अधिकारी	१८५१२१०७८९	सिन्धुपाल्चोक	१८४१९८९०५०
				काभ्रेपलान्चोक	१८५१११४०१६
				ललितपुर	१८५१२१०५६७
				बारा	१८४५२८४७२०
				कालिकोट	१८४८०६३९२३
				बर्दिया	१८५७८४५८८८
				सुर्खेत	१८०१९६९२३०
५	नेको इं.कं. लि	श्री विष्णु प्रसाद धिताल श्री विकास प्रसाद प्रधान	१८०१८२१०३४ १८४१५८४१४८	ताप्लेजुङ्ग	१८१६९८६१२१
				पाँचथर	१८६२१६०४८०
				इलाम	१८०१८२१०३२
				झापा - बिर्तामोड	१८०१८२१०५३
				झापा -दमक	१८०१८२१०५६
६	प्रभु इं.कं. लि	श्री रेणु दिक्षित	१८५१३३४३०४	मुस्ताङ्ग	१८५१३३४३३१
				म्याग्दी	१८५१३३४३३०
				बालुङ्ग	१८५१३३४३३२
				स्याङ्जा	१८५१३३४३३४
७	शिखर इं.कं. लि	श्री उदित काफ्ले श्री सार्थक राज पाण्डे	१८०१८५९२५ १८०१२३५१०२	चितवन	१८०१२४९७४१
				मकवानपुर	१८०१०६७१६९
				नुवाकोट	१८०१९१२४११
				धादिङ्ग	१८०११८४८५३
८	सगरमाथा	श्री उमेश	१८४२२८१७२०	संखुवासभा	१८५२०९९६२०

	लुम्बिनीई . कं. लि (सलिको)	ढकाल श्री कुशव बराल श्री दिवस तिमिलिसना	९८४३३२७३०० ९८५१००२२७१	उदयपुर	९८५२८३७३८४
				भोजपुर	९८५२०६२०७५
				खोटाङ्ग	९८५२८४६०६२
				जुम्ला	९८५८०३१९२०
				मुगु	९८४८३२२४५३
				जाजरकोट	९८४८२०९८९५
९	एन एल जीई . कं. लि	श्री समीर कुमार श्रेष्ठ श्री सवेरा कार्की	९८४२०४५९०५ ९८४१५६३३०६	सल्यान	९८०९८६१३७९
				डोल्पा	९८०९८६१३७९
				पश्चिम रुकुम	९८४७९३३३२३
				बाँके	९८५८०२५५५५
१०	सिद्धार्थप्रिमियर इं . कं. लि	श्री सन्तोष पन्त श्री प्रविण खतिवडा	९८५१२२२७०० ९८४९९८७५०२	रुपन्देही	९८५७०५६३००
				पाल्पा	९८५१३६५२५५
				कास्की	९८५१३६५२५५
				मनाङ्ग	९८१८१७७९०५
				दोलखा	९८६३६३७३६८
				सिन्धुली	९८५४०३७२१८
				रामेछाप	९८५२०३४३९९
				सिन्धुली	९८४२४७०५९
११	युनाइटेड अजोड इं . लि	श्री सुदिप पौडेल श्री राजन धमला	९८५१३३३५५३ ९८१३८२२३६२	हुम्ला	९८६८३९३३५५
				बाजुरा	९८६५९०४३१६
				अछाम	९८५८४८५९६०
				गुल्मी	९८४७५७४१४४
				पुर्वीरुकुम	९८६०७३३८८४
				रौतहट (च-पुर शाखा)	९८५५०४३९१८
				रौतहट (गौर शाखा)	९८५५०५५५७१
				पर्वत	९८५७६९१७७७
१२	नेपाल इं . कं. लि	श्री अनल रावत श्री विपुल खरेल	९८६९८६२८२३ ९८४१३०९०५०	दार्चुला	९८६५५७९८५७
				वैतडी	९८४८७७३१८२
				डडेल्धुरा	९८६५९८३३४२
				कंचनपुर	९८६०२३५२५५
१३	राष्ट्रिय बीमा कं. लि	श्री चन्द्रमाया निङ्गलेकु	९८४३०६१२४५	कैलाली	९८४८५२२२६६
		श्री गणेशा विष्ट	९८४६७५०९८२	बझाङ्ग	९८४८४२१७७०
		श्री शुसिला राई	९८६२३०५९८७	डोटी	९८६८३१९१४१

१४	आई जी आई प्रुडेन्सियल इं. लि	श्री पूर्णभक्त महर्जन	९८५१२७३७४४	तनहु	९८५६०२७३६८
				गोरखा	९८५६०४३७२०
				लमजुङ्ग	९८५६०४६३१८
				नवल परासी	९८५७०२४८९
				धनुषा	९८०४८०६०६० ९८५४०२६४५५
				महोत्तरी	९८५१२७३७५४
				ओखलढुङ्गा	९८५१२७३७५२
सोलुखुम्बु	९८५१२७३७५५				

नोट: नेपाल बीमा प्राधिकरणद्वारा कार्यक्षेत्र तोकिएका कम्पनीहरूलाई अन्य जिल्लाहरूमा कृषि, पशुपन्क्षी तथा जडिवुटी बीमा गर्न बन्देज हुनेछैन ।

वाली पशुपन्क्षी तथा जडिवुटी बीमा सम्बन्धी महत्वपूर्ण सुचना श्रोतको ठेगाना

<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण केन्द्रियकार्यालय ठेगाना: ललितपुर, १०, कुपन्डोल, नेपाल सम्पर्कनम्बर: १,५४२१०७९, ५४३८७४३ इमेल: info@nia.gov.np वेब साइट : www.nia.gov.np फ्याक्स: ५४२०११९ टोलफ्रिनम्बर: १६६००१५६७८९ (वागमती प्रदेशको समेत कार्य गर्ने)</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय मधेशप्रदेश ठेगाना: आदर्शनगर, वीरगंज, नेपाल सम्पर्कनम्बर: ०५१ (५९१०६२ इमेल : infomp@nib.gov.np</p>
<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय कोशी प्रदेश ठेगाना: बिराटनगर-२, मुनालपथ मोरंग सम्पर्कनम्बर: ०५१ (५९१०६२ इमेल : infokosi@nib.gov.np</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय लुम्बिनी प्रदेश ठेगाना: बुटवल उपमहानगरपालिका वडा नं. ११, कालिकानगर, रुपन्देही, नेपाल फोन न: ०७१,५९१५०१, ५९१५०२ ईमेल: infolp@nia.gov.np</p>
<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय कर्णाली प्रदेश ठेगाना: वीरेन्द्रनगर- ८, कालिन्चोक,</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय सुदूरपश्चिम प्रदेश ठेगाना: धनगडीउपानगरपालिका-१, कैलाली</p>

<p>सुर्खेत सम्पर्कनम्बर: ०८३ - ५९०७४३ इमेल : infokp@nib.gov.np</p>	<p>सम्पर्कनम्बर: ०९१- ५९००१८ इमेल : infospp@nib.gov.np</p>
<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण प्रादेशिक कार्यालय गण्डकी प्रदेश ठेगाना: पोखरा महानगरपालिका वडा नं. १२, उपकारमार्ग अमरसिंह, कास्की, नेपाल सम्पर्कनम्बर फोन न: ०६१५३२९८५ ईमेल: infogp@nia.gov.np</p>	<p>नेपाल बीमा प्राधिकरण बागमती प्रदेश ठेगाना : ललितपुर-१०, कुपन्डोल,नेपाल सम्पर्कनम्बर: १-५४२१०७९, ५४३८७४३ इमेल : info@nia.gov.np वेब साइट : www.nia.gov.np फ्याक्स: ५४२०११९ टोलफ्री नम्बर: १६६००१५६७८९</p>

श्रोत: कृषि विभाग हरिहरभवन, २०८१

११. कृषि जन्य वालीहरुको उन्मोचित/पञ्जिकृत बीउ वीजनहरुको विवरण
नेपालमा हालसम्म सूचित तथा पञ्जिकृत भएका वाली तथा जातहरुको सार संक्षेप
वाली संख्या: ८५ जात संख्या: ७४६

क्र. स.	वाली	खुला सेचित जात			वर्णसंकर जात			पैतृक लाइन	जम्मा	Denotified
		उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता	उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता			
१	धान	७७	१५	६	२	०	४८		१४८	४०
२	मकै	२३	१		८	२	६२	१३	१०९	२८
३	गहू	४१	१						४२	१३
४	कोदो	५	१						६	
५	जौ	७							७	
६	फापर	३							३	
७	चिनो		१						१	
८	कागुनो		१						१	
९	दलहन	४२	२	१					४५	३
१०	तेलहन	२०	१				१		२२	२
११	औद्योगिक वाली	१३	१०						२३	
१२	आलु	१३	३	३		२			२१	
१३	तरकारी	३८	२८	२९	२	३	१८२		२८२	११४
	तरकारी (कपेटम सीड प्रोडक्सन का लागि)		१				६	१२	१९	
१४	घाँसे वाली	१५	२	३			२७		४७	
१५	फलफूल वाली	२	३१	१९	०	०	४	०	५६	
१५.१	कागती	२	१							
१५.२	सुन्तला		४							
१५.३	केरा		२	१						
१५.४	आप		३							
१५.५	लिचि		६							
१५.६	किवि		४							
१५.७	स्याउ		७	१४						

क्र. स.	वाली	खुला सेचित जात			वर्णसंकर जात			पैतृक लाइन	जम्मा	Denotified
		उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता	उन्मोचित	दर्ता	आयातित दर्ता			
१५.८	ओखर			४						
१५.९	एभोकाडो		३							
१५.१०	मेकाडेमिया नट		१							
१५.११	मेवा						४			
१६	फुल वाली	३		५०			१७१		२२४	
१७	सखरखण्ड	२							२	
	जम्मा	३०३	७९	४२	१२	५	२९९	६	७४६	२००

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा मुल वीउ उत्पादनका लागी अनुमती लिएका समुह, सहकारी तथा वीउ विजन कम्पनी

क्र. स.	मूल वीउ उत्पादक दर्ता नं.	समुह, सहकारी तथा कम्पनीको नाम	ठेगाना	जिल्ला
१	५७	श्री उग्रतारा सीड कम्पनी प्रा.ली.	धनगढी उ.मा.न.पा. ४	कैलाली
२	११	श्री युनिक वीउ उद्योग	धनगढी उ.मा.न.पा. १३	कैलाली
३	१५	पञ्चशक्ती वीउ कम्पनी प्रा.ली.	धनगढी उ.मा.न.पा.	कैलाली
४	२२	श्री अपी हिमालय एग्रो एण्ड लाईभिष्टक कम्पनी प्रा.ली.	धनगढी उ.मा.न.पा.	कैलाली
५	३६	श्री विजवृद्धि कृषक सहकारी संस्था लि.	जानकी गा.पा. ४ मनुवा	कैलाली
६	५०	श्री घोडाघोडी सीड कम्पनी प्रा.ली.	गौरीगंगा ९	कैलाली

वीउ विजन ऐन, २०४५ को दोस्रो संशोधन (मिति २०७९/०३/२४) भन्दा अघि उन्मोचित र पञ्चिकृत भएका एवम दोस्रो संशोधन पञ्चात वीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ११ को उपदफा ११.१ बमोजिम सुचित भएका विभिन्न वालीका जातहरूको विवरण

११.१ अन्नवाली

क) चैते धान

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	चैते ५	२०७४(२०१८)	१२०-१२५	४.६	समुद्र सतह देखी ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदि किनारको बेसी तथा समतल फाट

ख) वर्षे धान

क्र.स	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सावित्री	२०३६(१९७९)	१४०	४.०	तराई भित्रीमधेश
२	खुमल ४	२०४४(१९८७)	१४४	६.३	काठमाण्डौ उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फिट देखी ४५०० फिट सम्म उचाईको मध्य पहाड
३	मकवानपुर १	२०४४(१९८७)	१५०	४.३	ढुङ्गे किराको प्रकोप भएको तराई
४	राधा ४	२०५२(१९९५)	१२५	३.२	मध्य पश्चिम र सुदूरपश्चिम तराई (कपिलवस्तु, दाङ, बर्दिया, बाके, कैलाली र कञ्चनपुर)
५	राधा- ११	२०५२ (१९९५)	१४८	४.०	मध्यतराई (पर्सा, बारा, रौतहट, सर्लाही, महोत्तरी र धनुषा) ।
६	राधा १२	२०५२(१९९५)	१५५	४.६	पुर्वि तराई

क्र.स	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७	माछापुच्छ्रे- ३	२०५३ (१९९६)	१७४	५.०	१४०० मि. देखि २००० मि. सम्म उचाइको चिसो हावापानी भएको मध्यदेखि उच्च पहाडसम्म (लुम्बि, घाङ्गुक र झोमरोङ्ग क्षेत्र) ।
८	खुमल ११	२०५८ (२००२)	१४४	८.५	काठमाण्डौ उपत्यका
९	लोकतन्त्र	२०६३ (२००६)	१२५- १३०	३.६	तराई, भित्री मधेश, तल्लो पहाड र मध्यपहाडका नदि किनारा ।
१०	राम	२०६३ (२००६)	१३०- १३७	४.०-७.२	तराई, भित्री मधेश (शिवालिक उपत्यका, मकवानपुर, चितवन र नवलपरासी) ।
११	पोखलेली जेठोबुढो	२०६३ (२००६)	१८०- १८५	२.६	पोखरा उपत्यका र यस आसपासका क्षेत्रहरु (६०० देखि ९०० मि टरउचाई)
१२	खुमल ८	२०६३ (२००७)	१५८	७.७	मध्य पहाड र तल्लो पहाड
१३	हर्दीनाथ- २	२०६६ (२०१०)	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्री मधेश ।
१४	लल्का बास्मती	२०६६ (२०१०)	१५०	२.५-३.५	मध्य तथा पूर्वी तराई
१५	तरहरा- १	२०६६ (२०१०)	११३- १२५	४.२	मध्य तथा पूर्वी तराई ।
१६	खुमल-१०	२०६८ (२०११)	१३६ (१०७- १७०)	४.७८	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएको पहाडी क्षेत्र
१७	खुमल- १३	२०६८ (२०११)	१४४ (११७- १८३)	४.१७	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
१८	सुख्खा धान- १	२०६८ (२०११)	१२३-	३.२-४.२	पूर्व तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडको ५०० मि.

क्र.स	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
			१२५		सम्मका बेसी तथा टार ।
१९	सुब्बा धान- २	२०६८(२०११)	१२२- १२४	२.३-३.५	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसी तथा टार
२०	सुब्बा धान- ३	२०६८(२०११)	१२२- १२५	२.५-३.६	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसी तथा टार
२१	स्वर्ण सब- १	२०६८(२०११)	१५०- ११५	४.५	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
२२	साँवा मसुली सब -१	२०६८(२०११)	१४५- १५०	३.५-४	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटर सम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
२३	यु.एस.- ३१२, ३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३२	५.४६	सर्वाही देखि बाँके सम्मको तराई र भित्री मधेश ।
२४	सुब्बा धान -४	२०७१ (२०१४)	११८- १२५	२.७-४	तराई र भित्रीमधेशको अर्सिंचित खेत र मध्यपहाडको ५०० मिटर उचाईको टार
२५	सुब्बा धान - ५	२०७१ (२०१४)	१२५	३.२-४.२	तराई र भित्री मधेशको अर्सिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बसी ।
२६	सुब्बा धान - ६	२०७१ (२०१४)	१२०- १२५	३-४	तराई र भित्री मधेशको अर्सिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बेसी ।
२७	राधा १४	२०७३ (२०१६)	१३२- १३५	४.४	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको

क्र.स	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२८	राधा- १३	२०७३ (२०१७)	१४२- १४८	३-४.२	तराई र भित्री मधेशका अर्धसिंचित तथा समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. सम्मको नदि किनार, बेसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाका सिंचित क्षेत्र ।
२९	सेहराङ्ग सब- १	२०७३ (२०१७)	१२२- १२५	४.४-४.९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदि किनार, बेसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाको सिंचित क्षेत्र ।
३०	बहुगुणी धान १	२०७४(२०१८)	१३५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मि त्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाँट
३१	बहुगुणी धान २	२०७४(२०१८)	१४२	५.८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मि त्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाँट
३२	हर्दिनाथ ३	२०७४(२०१८)	१२५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मि त्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाँट
३३	कालो चामल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	९९- १२५	२.२	तराई, भित्री मधेश, पहाड, उपत्यका र बेसीहरु ।
३४	रंजित, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१५५- १६०	४.५-५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहरु ।
३५	सावो मन्सुली, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४५- १६०	५-६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहरु ।
३६	सर्जु ५२, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१२०- १३०	६-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश र बेसीहरु ।
३७	हर्दिनाथ हाईब्रिड-	२०७७(२०२०)	१२१	६.४७	समुन्द्र सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश तथा

क्र.स	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	१ F1				नदी किनारका फाँट
३८	हार्दिनाथ हाईब्रिड-३ F1	२०७७(२०२०)	११०	६.४२	समुन्द्र सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेस तथा नदी किनारका फाँट
३०	हार्दिनाथ बोरोधान-१	२०७७(२०२०)	१६६	६.२०	समुन्द्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्म तराई देखि पूर्वी तराईका क्षेत्रहरु
४०	शुद्धोधन कालानमक	२०७७(२०२०)	१५४	३.२०	समुन्द्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मको तराई तथा भित्री मधेसको सिंचित एवं आंशिक सिंचाई सुविधा भएको क्षेत्र
४१	हार्दिनाथ साँवा मन्सुली	२०७७(२०२०)	१५२	४.५-४.८	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेस तथा नदी किनारका बेशीहरुको सिंचित एवं आंशिक सिंचाई सुविधा भएको क्षेत्र
४२	कालोनुनिया (उन्नत) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१७४	३.२३	समुन्द्र सतह देखि २०० मि. उचाई सम्मको भापा, मोरङ र सुनसरी एवं आंशिक सिंचाई सुविधा भएको क्षेत्र ।
४३	खम्लु १२	२०७८(२०२२)	१४६	४.७२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१५०० मि. सम्मका पहाडी क्षेत्र
४४	खम्लु १४	२०७८(२०२२)	१४१	४.८१	समुन्द्र सतहबाट ८००-१५०० मि. सम्मका पहाडी क्षेत्र
४५	एकलो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५५-१६१	३.८४-४.३२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
४६	रातो अनदि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५०-१६०	२.८८-३.८४	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र

क्र.स	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४७	कालो झिनुवा (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१६०-१७०	२.४-२.८८	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
४८	वयर्नी (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५०-१६०	२.६४-३.१२	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
४९	पहेलो (पञ्जिकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	१५०-१६०	२.४-२.८८	समुन्द्र सतहबाट ८००-१००० मि. सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र
५०	खमुल वासमती-१६	२०७८(२०२२)	१३६	४.२	समुन्द्र सतहबाट ७००-१५०० मि. सम्मका क्षेत्र
५१	हर्दिनाथ-६	२०७८(२०२२)	१३५	५.२१	समुन्द्र सतहबाट ७०० देखि १५०० मि. उचाईसम्मका तराई, भित्री मधेश तथा टार क्षेत्रहरू (बर्षे सिजनको लागि मात्र)
५२	गंगासागर-१	२०७८(२०२२)	१४५	३.३५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका डुवान सम्भाव्य क्षेत्रहरू
५३	गंगासागर-२	२०७८(२०२२)	१३५	३.५-४	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका डुवान सम्भाव्य क्षेत्रहरू
५४	हर्दिनाथ-४	२०७८(२०२२)	११५	४.५-५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरू (वारी Upland र असिचित क्षेत्र- Rainfed)
५५	घैया-३	२०७८(२०२२)	१००	३.५-५	समुद्री सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्मको पाखो वारी तथा असिचित क्षेत्रहरू ।
५६	हर्दिनाथ- ५	२०७९ (२०२२)	१२७	५.२-५.७	समुद्री सतह देखी ७०० मिटर उचाईका तराई, भित्री मधेश, रिभर वेशिन, बेसी क्षेत्रहरू (बर्षे सिजनको लागि)

ग) मकै

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर कम्पोजिट	२०३२ (१९७५)	११०-११५	४.४	तराई, भित्री मधेश, बेसी र मध्य पहाड
२	अरुण २	२०३९ (१९८१)	८०-९०	२.२	तराई, मध्य पहाड
३	गणेश २	२०४६ (१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्चपहाड (हिउँदमा तराई र भित्री मधेशमा पनि लगाउन सकिने)
४	मनकामना - १	२०४४ (१९८७)	१२०-१३०	४.०	मध्यपहाड (हिउँदमा तराई क्षेत्रमा पनि लगाउन सकिने।
५	रामपुर - २	२०४६ (१९८९)	१०५-११०	४.०	तराई, भित्री मधेश, बेसी र टार।
६	अरुण - १	२०५२ (१९९५)	९०-१००	४.०	पश्चिम तराई र मध्यपहाड।
७	गणेश - १	२०५४ (१९९७)	१७५	५.०	उच्च पहाड।
८	मनकामना ३	२०५९ (२००२)	१४२	५.५	पुर्वाञ्चल, मध्यमान्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका मध्य पहाडी क्षेत्र १००० देखी १७०० मि सम्मको उचाइको लागि
९	देउती	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	५.७	मध्यपहाड।
१०	मनकामना - ४	२०६५ (२००८)	११७	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्यपहाडको १६०० मि. भन्दा तल।
११	पोसिलो मकै - १	२०६५ (२००८)	१४५-१५५	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्यपहाडको १६०० मि. भन्दा तल।
१२	मनकामना - ५	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.२७	कर्णाली पूर्वका मध्यपहाड।

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१३	मनकामना - ६	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.३४	पूर्वी-मध्यपश्चिम पहाड ।
१४	खुमल हाब्रिड मकै २	२०७१ (२०१४)	१५२- Winter १३८- Summer	९.०८ ८.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउँदे मौसममा ।
१५	रेशुङ्गा कम्पोजीट	२०७१ (२०१४)	१२७	५.२	मध्य तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १४०० मि. उचाइको पहाडी क्षेत्र ।
१६	गुल्मी - २ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	१२५	५.४	गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाको ७०० देखि १४०० मि. उचाइको क्षेत्र ।
१७	अरुण- ३	२०७२ (२०१५)	१००	३.९	मध्य पश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्त तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
१८	अरुण- ४	२०७२ (२०१५)	११३-११५	४.२	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्त तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
१९	अरुण- ६	२०७२ (२०१५)	९०	३.५	मध्य पश्चिम देखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्त तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
२०	रामपुर हाईब्रिड- ४	२०७३ (२०१६)	१५५-१६५	६.९५	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मि. सम्म ।
२१	एन.एम.एच. ७३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१६)	१७५	६.३	नारायणी नदि देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मि. सम्म ।
२२	पोषिलो मकै- २	२०७४ (२०१८)	१२०-१६०	४.५	तराई, भित्रीमेशको समुद्र सतह देखी ८०० मि. सम्म तथा हिउँदे सिजनको लागी र मधपहाडको समुद्र सतह

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					देखी ८००-१८०० मि. उचाई सम्म वर्षे सिजनको लागि ।
२३	रामपुर- ४	२०७४ (२०१८)	१७०	५.४०	तराई, भित्रीमेशको समुद्र सतह देखी ७०० मि. उचाई सम्म
२४	मनकामाना- ७	२०७४ (२०१८)	१५८	६.४६	मध्यपहाडको समुद्र सतह देखी ७००-१६०० मि. उचाई सम्म
२५	रामपुर हाईब्रिड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११०-१५५	७.५६	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशमा हिउँदे सिजनको लागि ।
२६	रामपुर हाईब्रिड १० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१६०	८.०५	समुन्द्र सतह देखि ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशमा हिउँदे सिजनको लागि ।
२७	मनकामाना - ९	२०७७ (२०२१)	१३२	५.४४	समुन्द्र सतहबाट ८०० देखि १८०० मि. उचाईसम्मका मध्यपहाडी क्षेत्र ।
२८	रामपुर हाईब्रिड- १२, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १६०-१६५ दिन किनार क्षेत्र (वर्षे सिजन) : १२०-१५० दिन	९.४४	समुन्द्र सतहबाट ७०० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश, नदि किनार तथा बेंसी क्षेत्रहरु ।
२९	रामपुर हाईब्रिड-१४, F1	२०७८ (२०२२)	तराई (हिउँदे सिजन) : १५५-१७० दिन बेंसी क्षेत्र (Foot Hills) (वर्षे सिजन): १२०-	६.८५	समद्री सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश र बेंसी क्षेत्रहरु (Foot hills) ।

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३०	रामपुर हाइब्रिड- १६, F1	२०७८ (२०२२)	१४५ दिन तराई (हिउँदो सिजन) : १६०-१७५ दिन बेंसी क्षेत्र (Foot Hills) (वर्षे सिजन): १२५-१५० दिन	७.१५	सर्म्द्री सतह देखि १००० मि. उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेशा र बेंसी क्षेत्रहरू (Foot hills) ।

घ) गहुँ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपाल २९७	२०४२ (१९८५)	१६८	५.०	तराई
२	अन्नपुर्ण- १	२०४५ (१९८८)	१६८	५.५	१००० मि.उचाई भन्दा माथिको पहाड ।
३	अन्नपुर्ण ३	२०४७ (१९९१)	१६५	५.५	लुम्बेरा पखीवास क्षेत्रको ११००मि. उचाईसम्मको भू।
४	बी.एल.१०२२	२०४८ (१९९१)	१२०	५.०	नारयणी नदि देखि पश्चिमको तराई, टार र १०००।सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरू ।
५	भुकुटी	२०५१ (१९९४)	१२०	५.०	तराई, टार र १००० मि.सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरू ।
६	अन्नपुर्ण- ४	२०५१ (१९९४)	१६१	५.०	मध्य र उच्च पहाड ।
७	बी-एल.११३५	२०५१ (१९९४)	११५	५.०	तराई, टार र १००० मि.सम्म उचाई भएका उपत्यकाहरू ।
८	अच्युत	२०५४ (१९९७)	१२५	४.५	टार, १००० मि. भन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
९	रोहिणी	२०५४ (१९९७)	११९	४.१	मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि। तराई, टार र १००० मि. भन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिंचित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि।
१०	पासाङ्गल्हामु	२०५४ (१९९७)	१७८	६.७	मध्यपहाड जस्तै काठमाडौं र जुम्ला सरहको समान हावापानी भएको उच्चपहाड।
११	बी.एल. १४७३	२०५६ (१९९९)	११५	४.०	तराई, टार र १००० मि. भन्दाकम उचाई भएका उपत्यकाको सिंचित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि।
१२	गौतम	२०६१ (२००४)	११९	३.४	तराई, टार र ५०० मि. भन्दा कम उचाई भएको उपत्यका।
१३	डब्लु.के. १२०४	२०६४ (२००७)	१७९	३.४	मध्य पहाड र उच्च पहाड।
१४	आदित्य	२०६६ (२०१०)	११८	४.७९	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका।
१५	एन.एल. ९७१	२०६६ (२०१०)	१२२	४.५३	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका।
१६	विजय	२०६७ (२०११)	१११-१२३	४.४५	तराई, टार र ५०० मि. सम्मको उपत्यका।
१७	गौरा (BL 3235)	२०६९ (२०१२)	१६०	४.२-५.०	मध्य तथा उच्च पहाड।
१८	धौलागिरी (BL 3503)	२०६९ (२०१२)	१५६	३.६-४.९	मध्य तथा उच्च पहाड।
१९	तिलोत्तमा	२०७२ (२०१५)	१०५-१२०	२.५-३.२	तराई र भित्री मधेशको सिंचित तथा अर्धसिंचित क्षेत्र।
२०	डॉफि	२०७२ (२०१५)	१६३-१७०	४.४८	मध्य तथा उच्च पहाड।
२१	बाणगांगा	२०७३ (२०१६)	११०	३.३	तराई, टार, होचो उपत्यका ७०० मि. सम्मको उचाईमा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२२	स्वर्गद्विारी	२०७३ (२०१६)	१६३	४.४	सिंचित र अर्ध सिंचितको लागि। मध्यत था उच्चपहाड (७०० देखि १४०० मि. सम) सिंचित तथा अर्धसिंचित क्षेत्रको लागि
२३	मुनाल	२०७४ (२०१८)	१६४	४.९१	समुद्र सतहको ६०० देखि ३०० मि. उचाईसम्मको मध्य तथा उच्चपहाडको सिंचित तथा अर्धसिंचित क्षेत्र।
२४	च्याखुरा	२०७४ (२०१८)	१५८	३.२६	समुद्र सतहको ६०० देखि १६०० मि. उचाईसम्मको मध्यपहाडको असिंचित क्षेत्र।
२५	खजुरा ड्युरम- १	२०७४ (२०१८)	१२६	४.८६	समुद्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मका दाड, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कन्चनपुरका सिंचित क्षेत्र।
२६	खजुरा ड्युरम- २	२०७४ (२०१८)	१२९	५.२६	समुद्र सतह देखि ५०० मि. उचाई सम्मका दाड, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कन्चनपुरका सिंचित क्षेत्र।
२७	पावै गहुँ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	३३०	२.१९-२.७५	कर्णाली अञ्चलको २३०० देखि २८०० मि. उपयुक्त।
२८	वि.एल. ४३४१	२०७५ (२०१८)	११८-१२२	५.०३	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतहबाट ८०० मि. उचाई सम्म
२९	मुडुले १	२०७७ (२०२१)	१८१	३.०७	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाड क्षेत्र
३०	कौटिला	२०७७ (२०२१)	१५२	३.६९	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र।

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस बर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३१	तिला	२०७७ (२०२१)	१९१	३.४३	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाडी
३२	सुर्मा	२०७७ (२०२१)	१८०	३.९८	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र।
३३	हिमगंगा	२०७७ (२०२१)	१८१	४.५१	समुन्द्र सतह देखि १७०० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका उच्च पहाडी क्षेत्र।
३४	भेरीगंगा	२०७७ (२०२१)	१६४	४.५६	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि २२९० मि. उचाई सम्मका मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्र।
३५	खुमलशक्ति	२०७७ (२०२१)	१६५	५.०९	समुन्द्र सतह देखि १००० देखि १७०० मि. उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्र।
३६	जिङ्ग गहुँ- १	२०७७ (२०२१)	१२१	५.०१	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।
३७	जिङ्ग गहुँ- २	२०७७ (२०२१)	११९	५.७५	तराई र भित्री मधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मि. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।
३८	बोर्लोग- २०२०	२०७७ (२०२१)	१२०	५.००	तराई र भित्रीमधेश लगाएत समुन्द्री सतह देखी ८०० मी. उचाई सम्मका क्षेत्रहरु ।

ड) कोदो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०३७(१९८०)	१५४-१९४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्ले १	२०३७(१९८०)	१२५-१५१	३.३	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
३	काभ्रे कोदो १	२०४७(१९९०)	१६७	२.३	९०० मिटर देखि १९०० मिटर उचाइ सम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी
४	सैलुङ्ग कोदो - १	२०७२(२०१५)	१५५	२.४	मध्यमाञ्चल देखी मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको १३०० देखी २२०० मि. उचाईको मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	काभ्रे कोदो २	२०७२(२०१५)	१५३	२.५	मध्यमाञ्चल देखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १८०० मि. उचाईको मध्य पहाड
६	रातो कोदो (पञ्चिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	१५५	२.९	समुन्द्र सतहबाट २००० देखि ३५०० मिटर उचाइ भएका जुम्ला लगायत आसपासका जि ल्ला हरु

च) जौ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	एच.बी.एल ५६	२०३०(१९७४)	१३५	३.०	तराई र भित्रीमधेश
२	गाल्ट	२०३०(१९७४)	१५७	२.३	तराई, भित्रीमधेश र पालुङ्ग उपत्यका
३	सि.आई. १०४४८	२०३०(१९७४)	१२५	२.६	तराई र भित्रीमधेश

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४	केच	२०३१(१९७५)	११२	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	सोलुउवा	२०४७(१९९०)	१७७	१.९	मुस्ताङ, मनाङ र डोल्पाका २००० मिटर देखि ३००० मिटरसम्म उचाईका लेकाली क्षेत्र ।
६	मुक्तिनाथ	२०८०(२०२४)	१६२	२.९६५	समुद्र सतहबाट १३०० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका मध्य र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।

छ) फापर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिठे फापर १	२०७२(२०१५)	७२	१.२	तराई र भित्री मधेश देखि उच्च पहाडसम्म
२	तितेफापर १	२०७७(२०२१)	७९	१.५४	समन्द्र सतहबाट ६०० -३५०० मिटरसम्मका क्षेत्रका लागि
३	तितेफापर २	२०७७(२०२१)	७८	१.६३	समन्द्र सतहबाट ६०० -३५०० मिटरसम्मका क्षेत्रका लागि

ज) चिनो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	दुधे चिनो (पंञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	८८	२.११	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि २००० मिटर उचाई भएका हुन्ला लगायत कर्णाली प्रदेशका आसपासका जिल्लाहरु

झ) कायानो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	वारियो कायानो (पञ्चिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	१८०	२.२०	समुन्द्र सतहबाट ८०० देखि १५०० मिटरसम्म उचाई भएका लमजुङ्ग र आसपासका जिल्लाहरु

११.२ दलहन

(क) भटमास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पावने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हाडी	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई र भित्री मधेश ।
२	रेन्सम	२०४४(१९८७)	१४५	१.०	मध्यपहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६(१९९०)	१५०	१.२	मध्यपहाड र उपत्यका
४	कव	२०४६(१९९०)	१२३	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	लुम्ले भटमास १	२०५३(१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाई सम्मको मध्यपहाड
६	तरकारी भटमास १	२०६०(२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटर देखि १५०० मिटर सम्म
७	पूजा	२०६३(२००६)	१२५	१.६	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाड
८	खजुरा भटमास-१	२०७९(२०२२)	११५	१.९७	समुद्री सतह देखी १५०० मिटर उचाई सम्मका तराई, भित्री मधेश, र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

(ख) मसुरो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दुर	२०३६(१९७९)	१४३	१.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
२	सिपिक	२०३६(१९७९)	१२८	१.५	
३	शिथिर	२०३६(१९७९)	१५०	२.०	तराई, भित्री मधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६(१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
५	शिखर	२०४६(१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
६	खजुरा १	२०५६(१९९९)	१२८	१.५	मध्यपश्चिमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाइने खेत
७	खजुरा मुसुरो २	२०५६(१९९९)	१३४	२.१	मध्यपश्चिमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाइने खेत
८	शितल	२०६१ (२००४)	१३४	१.१	सम्पूर्ण तराई र मध्यपहाड ।
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा बेंसी ।
१०	सानु	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाडौं उपत्यका वा सो सरह, मध्यप हाडी क्षेत्रको टार तथा बेंसी ।
११	खजुरा मुसुरो- ३	२०७३ (२०१७)	१४८	१.७८	समुन्द्र सतहबाट १७०० मि. सम्मको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड ।
१२	खजुरा मुसुरो ४	२०७५(२०१८)	१३६	१.०८	मध्य तथा सुदूरपश्चिमका तराई (दाङ्ग देखि कञ्चनपुर सम्म, १०० देखि ७०० मिटरसम्म)
१३	कालो मुसुरो	२०७७ (२०२०)	१४२	१.२१	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड ।
१४	रसुवा कालो मुसुरो (स्थानीय पञ्जीकरण मात्र)	२०७७ (२०२०)	१५९	१.२८	रसुवा र नुवाकोट जिल्लाहरूको १८०० देखि २५०० मि. उचाईसम्म ।

(ग) चना

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६(१९७९)	१४४	१.८	तराई र भित्रीमधेश

२	राधा	२०४४(१९८७)	१४२	१.६	तराईका सुखवा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
३	सीता	२०४४(१९८७)	१४०	१.५	तराईका सुखवा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
४	कोशेली	२०४७(१९९०)	१५४	१.६	पश्चिम तराई र भित्रीमधेश
५	कालीका	२०४७(१९९०)	१५२	१.४	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्रीमधेश
६	तारा	२०६४(२००८)	१३५	१.४	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार
७	अवरोधी	२०६४(२००८)	१३५	१.३	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार

(घ) बोडी

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६(१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्रीमधेश
२	प्रकाश	२०४६(१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्रीमधेश
३	सर्पू	२०६१(२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रीमधेश
४	डबल हार्भेष्ट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०-१००	१.६-१.८	तराई र पहाड
५	मालेपाटन - १	२०६८(२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (३०० देखि १००० मी)
६	गाजले बोडी	२०७३	७८	१.८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर सम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ड) रहर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर १	२०४८(१९९२)	१९७	१.५	चितवन, मकवानपुर र सर्लाही जिल्ला हरुको तराई र भित्री मधेश
२	बागेश्वरी	२०४८(१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सर्लाही र बाँके जिल्ला हर
३	खजुरा रहर १	२०७९(२०२२)	२७४	१.६९	समुद्रि सतह देवी ७०० मिटर उचाई सम्मका पश्चिम तराईका क्षेत्रहरू

(च) मास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
			पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	
१	रामपुर मास	२०७५(२०१८)	६४	०.८८	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१०० देखी १२५० मिटर सम्म)
२	खजुरा मास १	२०७५(२०१८)	६६	०.८९	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१०० देखी १२५० मिटर सम्म)

(छ) मुङ्ग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२(१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३(२००६)	६०	०.६९	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३(२००६)	६३	०.६८६	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
४	प्रतिष्ठा	२०७५(२०१८)	५९	१.३	तराई भित्री मधेश तथा मध्यपहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१०० देखी ७०० मिटर सम्म)

(ज) राजमा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पि.डि.आर. १४	२०७६(२०१९)	११९	१.८६	तराईदेखि उच्च पहाड (११५ देखि २३६७ मिटरसम्म)

११.३ तेलहन

क) वदाम

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बी-४	२०३७(१९८०)	१४०	१.५	तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड
२	जनक	२०४५(१९८९)	१४५	२.५	तराई, भित्री मधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको सिचाईको सुविधा नभएको बलौटे दोमट माटो भएको क्षेत्र
३	ज्योती	२०५३(१९९६)	१३७-१५३	२.०	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३(१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजर्षि	२०६२(२००५)	१३६	२.८४	तराई र भित्री मधेश
६	वैदेही	२०६२(२००५)	११०	३.३	तराई र भित्री मधेश
७	समृद्धि	२०७६(२०१९)	११०-१२५	३.१६	तराई भित्री मधेश र मध्यपहाड
८	नवलपुर वदाम-१	२०८०(२०२४)	१३३	२.३१	समुद्र सतहबाट १५०० मिटर सम्मका तराई देखि मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

ख) तोरी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विकास	२०४६(१९८९)	८५-९०	०.८	मध्यमाञ्चल देखि सुदूर पश्चिमाञ्चल सम्मको तराई र भित्रीमधेश
२	लुम्ले - १	२०५३(१९९६)	८९-१५३	०.९	पश्चिम क्षेत्रको ७०० मि. उचाई भन्दा माथिको मध्य देखी उच्च पहाड
३	प्रगति	२०५३(१९९६)	९९	१.०	पूर्वी मध्यपहाड, तराई र भित्री मधेशको असिञ्चित भूमि
४	उन्नति	२०६२(२००५)	८६	१.०४	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
५	प्रीति	२०६२(२००५)	८३	१.२६	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
६	मोरङ्ग तोरी (२	२०७०(२०१३)	८३	०.७-०.९	तराई तथा मध्य तराई
७	सुर्खेत स्थानिय तोरी - ३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	८२-१००	०.९०५	मध्यपश्चिमका तराई जिल्ला हरू बाँके, बर्दिया, दाङ, मध्य पहाडका, सुर्खेत, दैलेख सल्यान र भेरी नदि किनारका क्षेत्रहरु
८	नवलपुर स्थानिय-४	२०७६(२०१९)	९३	१.०२	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाडका ६०० मि

ग) रायो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वोल्ड	२०४५(१९८९)	११०-११५	०.९	तराई तथा भित्री मधेश

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वोल्ड	२०४५(१९८९)	११०- ११५	०.९	तराई तथा भित्री मधेश
२	कृष्णा	२०४६(१९८९)	११५	१.१	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको तराई र भित्रीमधेश
३	मोरङ्ग रायो/तोरा	२०७४(२०१८)	१०२- १२०	०.९२	समुन्द्र सतह देखि ७००मिटर उचाईसम्मका तराई तथाभित्री मधेश

घ) तिल

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खैरो तील १	२०५७(२०००)	८५	१.२	सिरहा देखि नेपालगञ्ज सम्मका तराई
२	नवलपुर झुसे तील १	२०५७(२०००)	१०३	०.६५	तराई र भित्री मधेश

११.४ औद्योगिक वाली

(क) सुति

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचापी १	२०४६(१९८९)	६०-७०	०.९	तराई

(ख) कपास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टथाम्कट एस.पी. ३७	२०३४(१९७७)	६०-७०	०.९	मध्यमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल

(ग) उखु

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३(१९९६)	३००-३६०	७१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिंचित तराई
२	जीतपुर २	२०५३(१९९६)	३००-३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिंचित तराई
३	जीतपुर ३	२०६०(२००४)	३००-३६०	७९.२	तराई
४	जीतपुर ४	२०६०(२००४)	३००-३६०	८६.०	तराई
५	जीतपुर ५ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	३००-३३०	८१	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरू
६	जीतपुर ६ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	३००-३३०	८३	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरू
७	जीतपुर ७ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	३००-३३०	८३	नारायणी नदी पूर्वका तराई तथा भित्री मधेशका क्षेत्रहरू
८	जीतपुर-८ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१०-११ महिना	८४	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाइ सम्मका तराईका क्षेत्रहरू
९	जीतपुर-९ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१०-११ महिना	९५.६	समुद्री सतहबाट ३०० मिटर उचाइ सम्मका तराईका क्षेत्रहरू

(घ) जुट

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सेनौपात)	२०५६(१९९९)	११८	३.४	पूर्वी तराई
२	इटहरी २ (सुनौलो पात)	२०५६(१९९९)	११६	३.३	पूर्वी तराई
३	इटहरी-४	२०७९(२०२२)	१२०	३.८	झापा, मोरङ, सुनसरी लगायतका पूर्वी तराई क्षेत्रहरू

(ङ) अदुवा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५८(२००१)	२२५-२४०	२.२.३८	१६०० मिटर उचाईसम्मको भित्री मधेश, मध्य पहाड र बेसी
२	कपुरकोट अदुवा २	२०७३(२०१६)	२४०-२६०	३.२.७५	भित्रीमधेश, मध्य पहाड र बेसी १६००मिटर उचाईसम्म

(च) हलेदो/वेसार

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट हलेदो - १	२०७१(२०१४)	२४५-२६०	२.७.८	मध्यपहाडको असिन्चीत पाखो बारी
२	कपुरकोट हलेदो - २	२०७४(२०१८)	२४५-२६०	३.४.०५	समुन्द्र सतहदेखि १६०० मिटर उचाईसम्मका तराई तथा भित्री मधेश

(छ) अलैची

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामसाई (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.६२	१५०० देखि २२०० मि . उचाइसम्मका क्षेत्रहरु
२	गोलसाई (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.७०	१५०० देखि २२०० मि . उचाइसम्मका क्षेत्रहरु
३	डम्बरसाई (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ८५ दिनमा	०.७०	६०० देखि १२०० मि. सम्म उचाई भएका क्षेत्रहरु
४	भलाङ्गे (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ९० दिनमा	०.७०	१५०० देखि २२०० मि. उचाई भएका क्षेत्रहरु
५	जिमले (पञ्जिकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	फुल फुलेको ८० दिनमा	०.९०	६०० देखि १२०० मिटर सम्मको उचाई भएका क्षेत्रहरु

११.५ तरकारी वाली

(क) आलु

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुफ्री ज्योति	२०४९(१९९२)	११०	२३	पहाडमा र्वे वालीको लागि माघ, फाल्गुण र चैत्र, हिउँदे वालीको लागि असोज र कार्तिकमा तथा कम वर्षा हुने पश्चिमका उच्च पहाडका लागि असार र साउन
२	कुफ्री सिन्दुरी	२०४९(१९९२)	११०-१२०	२३	तराईमा हिउँदे वालीको रुपमा, असोज देखि मंसिर सम्म र

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३	डेजिरे	२०४९(१९९२)	९०-१२०	१८	तल्लो पहाडी भेगमा कार्तिक देखि पुससम्म तराईमा हिउँदेवालीको रुपमा असोज र कार्तिक, मध्यपहाड र तल्लो पहाडमा भाद्र र असोज तथा मध्य पहाडदेखि उच्च पहाडमा वर्षे वालीको रुपमा माघ र फागुन
४	जनकदेव	२०५६(१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, उपत्यका तथा तराई क्षेत्रमा शरद ऋतु र कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा वर्षा ऋतु
५	खुमल सेतो १	२०५६(१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा र मध्यपहाडी क्षेत्रमा शरद ऋतु
६	खुमल रातो २	२०५६(१९९९)	९५	३६.२	तराई, भित्रीमधेश तथा खोचहरुमा शरद ऋतु
७	खुमल लक्ष्मी	२०६५(२००८)	१२०-१४०	२४.२८	मध्य तथा उच्च पहाडी भेग: वर्षे वाली सुब्बा उच्च पहाडी भेग: मनसून वाली तराई तथा भित्री मधेश: शरद तथा हिउँदे वाली
८	आई पी वाई ८	२०६५(२००८)	११०-१२०	२५-२७	तराई तथा भित्री मधेश
९	खुमल उज्वल	२०७१(२०१४)	१००-१२०	२५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र
१०	खुमल उपहार	२०७१(२०१४)	१००-१२०	२४	तराई र मध्य पहाडको १२०० मिटर उचाइ सम्म ।
११	टि पि एस - १ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	११०-१२०	३५-४०	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१२	टि पि एस - २ (पञ्जीकरण)	२०७१(२०१४)	११०-१२०	३०-३५	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	मात्र)				
१३	खुमल विकास	२०७५(२०१८)	१००-११०	२५.७५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र (१२०० मिटर देखी ३००० मिटर सम्म)
१४	कार्डिनल (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	८०-११०	१८-३०	तराईदेखि पहाडसम्म (करिब १०० देखि ४००० मि. सम्म)
१५	रोजिटा (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१२०-१४०	१०-१४	मध्य र पूर्व उच्च पहाडी क्षेत्र (करिब १६०० देखि ३५०० मि. सम्म)
१६	एम.एस. ४२.३ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१००-१२०	१०-२४	तराई देखि पहाडी उपत्यका तथा खोच सम्म (करिब १०० देखि १६०० मि. सम्म)
१७	खुमल रातो-४	२०८० (२०२४)	११०	२७.८४	समुद्री सतहबाट ८०० मिटर देखि २५०० मिटर सम्मका मध्य पहाडी देखि उच्च पहाडी क्षेत्रहरू।
१८	खुमल सेतो-३	२०८० (२०२४)	११५	२९.९१	समुद्री सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मका तराई देखि मध्य पहाडी क्षेत्रहरू।

(ख) काउली

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काठमाडौँ स्थानीय	२०४६(१९९०)	११०-१२०	२५	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	डोपल स्नोबल	२०५१(१९९४)	११०-१२०	१५	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	सलाही दिपाली	२०५१(१९९४)	५५-६०	८.०	तराई र मध्यपहाड

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४	स्तो मिस्ट्रीक F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	३५-४०	तराई र पहाड ।
५	नेपा ६०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५	२६-२८	तराई र पहाड ।
६	खुमल ज्यापू	२०७२ (२०१५)	६५-८०	२९.७	मध्य पहाडी क्षेत्र

(ग) मुला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनोअर्ली	२०४६ (१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिञ्चित भूमि
२	हाइट नेक	२०५१ (१९९४)	६०-६५	३५	मध्यपहाड
३	प्युठाने रातो	२०५१ (१९९४)	७०-८०	४३	मध्यपहाड
४	चालीस दिने	२०५१ (१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्यपहाड
५	धनकुटे (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरदेखि १७०० मिटर सम्मको मध्यपहाड
६	ग्रीन बो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४०-६०	तराई र पहाड

(घ) सलसाम

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (से.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	फ्युनोसो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
२	काठमाडौं रातो	२०७३ (२०१७)	६५	३०.६०	समुन्द्र सतहबाट १००० देखि १५०० मिटर सम्मको मध्यपहाड

(ड) रायो साग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडापात	२०४६(१९९०)	५०-६०	३५	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	मार्फा चौडापात	२०५१(१९९४)	५५-६५	२८	मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	खुमल रातोपात	२०५१(१९९४)	६०-७०	२८	मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	ताङ्गखुवा रायो	२०५१(१९९४)	३०-३६	३१	११०० मिटरदेखि १७०० मिटर सम्मको मध्य पहाड
५	रेड जथन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
६	गुजमुजे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	२४०-२७०	बीउ २ ताजा ३०	समन्द्र सतहवाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र ।
७	हुडे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१(२०१४)	२४०	बीउ २ ताजा ३५	समन्द्र सतहवाट १५०० देखी १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र ।
८	मनकामना रायो (स्थानियत) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	मौसमी पहिलो उत्पादन २८ दिन	३६	८०० देखि १६०० मिटर उचाई सम्मका पहाडी क्षेत्र
९	वेलाचापी चौडापात (पञ्जीकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	१२८	२०-३०	मधेश प्रदेश

(च) प्याज

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६(१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीनै भौगोलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिक देखि मंसिर, भाद्रदेखि कार्तिक र फागुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने
२	टि आई १७२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	१३०-१५०	३२-३५	तराई र पहाड
३	नासिक - ५३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१६५	१६.६-२०	तराई र मध्य पहाड
४	वैतडी स्थानिय प्याज (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२०)	१७०-२३०	४०-४५	सुदूरपश्चिम प्रदेशको १०००- २००० मि. उचाईसम्मका क्षेत्रहरु
५	खुमल प्याज-२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७९ (२०२२)	१२०-१५०	३५-४०	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर उचाइ सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु
६	खुमल प्याज-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८० (२०२४)	१२०-१५०	४०-५०	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर उचाइ सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु ।

(छ) गोलभेंडा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसारुबी	२०४६(१९९०)	६०	१५	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१(१९९४)	६५-७०	१२-१५	तराई र मध्यपहाड
३	मनप्रेकस		८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १		६५-७०	२०-३०	तराई र मध्यपहाड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
५	सुजना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाड: ८०० मि.देखि १६०० मि.
६	खुमल गोलभेडा हाईब्रिड-२ F1 (एच.आर.ए. १४ X एच.आर.डी. ७)	२०७७(२०२१)	६६	७४.५०	तराई र मध्य पहाड
७	खुमल गोलभेडा हाईब्रिड-३ F1 (एच. आर.ए. २०Xएच.आर.डी. २)	२०७७(२०२१)	६५	६२.४	तराई र मध्यपहाड

(ज) गाजर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	न्यु कुरोदा F1 (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	१००	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	नेपा ड्रिम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)		१२०	२५	तराई र पहाड

(झ) बन्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोपनहोगान मार्केट	२०५१(१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्य पहाड
२	नेपा ग्रीन ७७७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	८५-९०	७५	तराई र पहाड
३	ग्रीन कोरोनेट F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८०	३५-३८	तराई र पहाड
४	ग्रीन क्राउन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड

(ब) तनेवोडी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल तने	२०५१(१९९४)	६०-७०	४.५	तराई र मध्य पहाड
२	सलाही तने	२०५१(१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्य पहाड
३	एन.ओ.-३२४, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	६०-६५	४.६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ट) घिउ सिमी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	त्रिशुली सिमी	२०५१(१९९४)	७०-७५	१४	मध्य र उच्च पहाड
२	झांगे सिमी	२०५१(१९९४)	५०-५५	९.०	तराई र मध्य पहाड
३	मन्दिर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४६	१२	तराई र मध्य पहाड
४	खैरो ध्यूसिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	कोषा: ८५ देखी ९० दाना: ११० देखी ११५	कोषा: १६.५२ दाना: ३.१३	दोलखा जिल्ला लगायत आसपासका क्षेत्रहरु
५	चौमासे सिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	५५-६०	१८-२०	समुन्द्र सतहबाट ३०० मिटर देखी २२०० मिटर सम्मको उचाई भएका तराई, मध्यपहाड तथा उच्च पहाडका क्षेत्रहरु

(ठ) केराउ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सलाही ओर्केल	२०५१(१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	न्यू लाईन	२०५१(१९९४)	८५-९०	६-८	तराई र मध्य पहाड
३	सिक्किमे	२०५१(१९९४)		२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ड) भेडे खुर्सानी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	क्यालि फोनिया	२०५१(१९९४)	८०-९०	१६-२०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	सागर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६५-७५	३६	तराई र मध्य पहाड

(ढ) खुर्सानी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ज्वाला	२०५१(१९९४)	६०-७०	२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	कर्मा ७४७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०	४०	तराई र मध्य पहाड
३	कर्मा ७७७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६५	६०	तराई र पहाड
४	एन एस १७०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८५	८०-९०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
५	ओमेगा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	११५	५०	तराई र पहाड
६	मार्शल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	११५	३५	तराई र पहाड

(ण) भान्टा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नुकी	२०५१(१९९४)	६०-६५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
२	रुनाको F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०-७०	१०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
३	मायालु- ५५५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	७५	४५	तराई र मध्यपहाड
४	परवानीपुर सेलेक्सन १ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	९०-९५	२५-२६६	समुद्र सतहबाट ४०० मि. उचाई सम्मका मध्य तराईका क्षेत्रहरु

त) धिरौला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कान्तिपुरे	२०५१(१९९४)	११०-१२०	१५-१८	मध्य पहाड
२	न्यु नारायणी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५	१३	तराई र मध्यपहाड

थ) काक्री

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुक्षे	२०५१(१९९४)	७५-८०	१५-१८	तराई र मध्य पहाड
२	एन.एस. ४०४, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३०-३५	२.४-३.२	तराई र पहाड ।
३	एन.एस. ४०८, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-४५	४	तराई र पहाड ।

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४	चाँदनी, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	५८	मध्यपहाड ।
५	सिमरन, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	मध्यपहाड ।
६	कर्मा, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड ।
७	गरिमा, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-४८	५५	तराई र मध्यपहाड ।
८	सिता ददद, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३४	६६	मध्यपहाड ।
९	शाहिनी १, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	६८	तराई ।
१०	शाहिनी २, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	६८	तराई ।
११	निन्वा १७९, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड ।
१२	नेपा टुसी १०३, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड ।
१३	डयाडी २२३१, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड ।
१४	बेली, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड ।
१५	कानेना, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-४०	१५-२०	मध्यपहाड र तराई ।
१६	राजा, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	६५	तराई ।
१७	भक्तपुर लोकल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	६०-६५	३०-३५	६०० देखि १६०० मि. उचाई सम्म ।
१८	मधु F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	६०	७०.४	समुन्द्र सतहबाट १५० मि. देखि १६०० मि. उचाईसम्मका काठमाडौँ उपत्यका देखि पश्चिम क्षेत्रहरू ।
१९	कृष्ण, F, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८ (२०२२)	५७	६६.१५	समुन्द्र सतहबाट १५० मि. देखि १६०० मि. उचाईसम्मका काठमाडौँ उपत्यका देखि पूर्वका क्षेत्रहरू ।

(द) स्ववास फर्सि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	अन्ना १०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
२	अन्ना २०२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड ।
३	सनी हाउस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१.८	तराई र पहाड ।
४	लड गीन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड ।

(घ) स्विस चाई

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुसाग	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(न) तिते करेला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरियो करेला	२०५१ (१९९४)	९०-१००	२०-२५	तराई मध्य पहाड
२	कोमल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.६	तराई, मध्यपहाड तथा उच्च पहाड ।
३	एन.एस. १०२४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड ।
४	एन.एस. ४३४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४४-४८	तराई र पहाड ।
५	पाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	४५-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड ।

(प) रामतोरीया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्वती	२०५१ (१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड

२	अर्का अनामिका (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
---	-----------------------------------	------------	-------	-------	----------------------------

(फ) पालुङ्गो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपते	२०५१(१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
२	डब्लु किड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	१२०	१८-२७	तराई, र पहाड
३	पाटने पालुङ्गो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	५०-५५	१६.६०	समुन्द्र सतह देखि २१०० मिटर उचाई सम्मका तराई, पहाड र उच्च पहाड
४	काङ्गकोङ्ग (थाइ पालुङ्गो) OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२०)	३०-३५	१०७.६ पहाड ५४.२४ तराई	मध्य पहाड देखि तराईको सिंचित क्षेत्र

(ब) ब्रो काउली

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सेन्ताउरो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६८	२२-२५	तराई, र पहाड
२	ग्रीन पिया, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	८५	१६-१७	तराई र पहाड
३	साकुरा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	९५	१०-१२	मध्य पहाड
४	एभरेष्ट ग्रीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	९५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड

(ध) तर्बुजा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लक्ष्मी ७४७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७०-७५	२०.५	तराई
२	लक्ष्मी ७६७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८०	३०.५	तराई

(म) फर्शि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सोनार ०२२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	७५-८०	५.५	तराई

(य) लौका

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काभेरी, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४०-५०	तराई र पहाड
२	एन एस ४२१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई र पहाड
३	एन एस ४४३, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई र पहाड
४	अनमोल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०	१२	तराई, पहाड र उच्च पहाड

(र) पाटे धिरौला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हु क्यु ५०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०	२३	तराई र मध्य पहाड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२	एन एस ४०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

(ल) धनिया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-५०	११.८	तराई र मध्य पहाड
२	सुरभी OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	३५	१६-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	अमेरिकन लङ्ग स्ट्यान्डर्ड OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स.एम.एल.एन.ओ.-४६५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	३५	७.२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) चिचिण्डा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कर्णाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५	३०	तराई र मध्य पहाड

(श) कुरिलो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी वाशडटन ५०० डब्लु. (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	२१०	६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ष) रयाठगोवी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-५०	१५	तराई र पहाड

(स) पाकचौथ

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टेष्टी ग्रीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड

(ह) जिरिको साग

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	५०-५५	४-५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वेभ OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-४५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु
३	न्यु रेड फायर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	५०-५५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु

(क्ष) चुकुन्दर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	६०-७०	२४-३६	तराई र पहाड

(त्र) चाईनिज वन्दा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लुज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	५५-६०	२२-२५	तराई र पहाड

(त्र) चम्सुर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ठिमी चम्सुर (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	४५-५०	८	समुद्र सतह देखि १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(त्र१) लट्टे

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामेछाप हरियो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)		८.६८	२०० देखि १६५० मिटर उचाई सम्मको असिचित क्षेत्र
२	लाल मार्से (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	१७५	३.१०	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि २००० मिटर उचाई भएका हुम्ला, जुम्ला वा समान हावापानी भएका कर्णाली प्रदेशका आसपासका जिल्लाहरु

(त्र२) सिमि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पहेलो सिमि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७७(२०२१)	कोषा १०५ देखी ११० दाना: ८५ देखी ९०	कोषा: १७.३२ दाना: ३.६४	दोलखा जिल्ला लगायतका आसपासको क्षेत्रहरु

(नम्र) हिउदे सिमि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मालेपाटन हिउदे सिमि १ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७९(२०२२)	११०-१२०	२५-३०	समुद्री सतहबाट १२५० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली, लुम्बिनी, गण्डकी र मधेश प्रदेशका क्षेत्रहरु
२	मालेपाटन हिउदे सिमि-२ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७९(२०२२)	१००-११०	१५-२०	समुद्री सतहबाट १२५० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली, लुम्बिनी, गण्डकी र मधेश प्रदेशका क्षेत्रहरु

(नम्र) लसुन

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	राजीकोट लसुन-१ (पञ्जिकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	२५०-२६०	१७.३६	समुद्र सतहबाट २००० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।
२	राजीकोट लसुन-२ (पञ्जिकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	२३०-२४०	२१.८	समुद्र सतहबाट २००० देखी ३००० मिटर उचाई सम्मका कर्णाली प्रदेशका उच्च पहाडी क्षेत्रहरु ।

११.६ घासे वाली
(क) जै

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कामधेनु जै	२०६१(२००४)	२०६	५१-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६१(२००४)	१९७	३२-७१	तराई र मध्य पहाड

३	गणेश	२०६९(२०१२)	२१७	४८-५०	तराई देखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९(२०१२)	२०७	६१-७०	तराई देखि उच्च पहाड
५	अमृतधारा	२०७२(२०१५)	१८०-१९०	३६	तराई देखि मध्य पहाड
६	नन्दिनी	२०७२(२०१५)	१३९-१९०	३२-३८	तराई र भित्री मधेश
७	स्वान, पञ्चिकरण मात्र	२०७३(२०१७)	१७०-१७५	३०-३५	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ख) सेतो क्लोभर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	प्याउली सेतो क्लोभर	२०६९(२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाड देखी उच्च पहाड

(ग) बर्सिम

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बर्सिम ग्रीन गोल्ड	२०७२(२०१५)	२७६-२८४	७२-७८	तराई र भित्री मधेश
२	मेसकाभी, पञ्जीकरण मात्र	२०७३(२०१७)	१६०-१७०	७५-८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(घ) राईघाँस

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धुन्चे राईघाँस	२०७२(२०१५)	२७६-२८४	३०-४०	मध्य तथा उच्च पहाड

(ङ) टियोसेन्टी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मकैचरी १	२०७३(२०१७)	११५-१२५	३५-४५	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(च) ककमन भैच

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुटिल कोसा १	२०७३(२०१७)	१६३-१७०	३५-४०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

(छ) स्टाईलो

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पाल्पा स्टाईलो	२०७३(२०१७)	११५-१२५	७२-८०	समुन्द्र सतहबाट १६०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ज) कक्सफुट

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रसुवा कक्सफुट	२०७३(२०१७)	२१६-३००	३०-४०	समुन्द्र सतहबाट १२०० देखि ४००० मिटर उचाई सम्मको मध्य पहाड र उच्च पहाड

(झ) नैपियर

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हात्ती घाँस १	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ञ) सेटारिया

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल बन्सो	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

११.७ फलफूल वाली

(क) कागती

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फलन शुरु हुने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन कागती १	२०७२(२०१५)	३ वर्षमा फल्ने	३४.५	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच वेशीको पानी नजमने क्षेत्र
२	सुन कागती २		३ वर्षमा फल्ने	२६.९	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच वेशीको पानी नजमने क्षेत्र
३	तेहथुम स्थानिय (पञ्जिकरण मात्र)	२०७५(२०१८)		१५	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारी नपर्ने क्षेत्र

(ख) सुन्तला

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फलन शुरु हुने समय	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खोकु स्थानीय (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)		१६-२४	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटरसम्मको तुसारी नर्पे क्षेत्र
२	पारीपाल्ले अगोट्टे सुन्तला-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८०(२०२४)	१९८ (५० प्रतिशत फूल फुलेदेखी अन्तिम पटक टिप्ने दिन)	१२.५	समुद्री सतहबाट ८०० देखी १४०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रहरू (विशेष गरी उच्च घनत्व सुन्तला खेती (High density planting) का लागि उपयुक्त)
३	पारीपाल्ले अगोट्टे सुन्तला-२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०८१(२०२५)		१५.४८	समुद्री सतहबाट १००० देखी १६०० मिटर उचाई सम्मका कोपी प्रदेशमा मध्य पहाडी क्षेत्रहरू

(ग) केरा

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन क्षमता (मि.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जि ९ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१५-१६ महिना	५०-५५	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
२	विलियम हाइब्रिड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१४-१५ महिना	४०-५०	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार
३	मालभोग स्थानीय (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१४ महिना	१५-२०	समुद्र सतहदेखि १२०० मिटरसम्मको उचाइको तराई र नदी किनार र होचा पहाडी उपत्यकासम्म

(घ) औप

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	दशहरी (Dashahari) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्यम	१०-१२	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	मालदह (Maldah) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगुटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	आम्रपाली (Amrapali) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	८	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

(ङ) लिचि

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	शाही (Shahi) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगुटे	१०-१२	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
२	मजफरपुर (Muzaffarpur) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्यम	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
३	कलकत्तिया (Kalkatia) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
४	रोज सेटेन्ड (Rose Scented) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्यम	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
५	लेट सिडलेस (Late Seedless) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पछौटे	८-१०	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु
६	अर्ली सिडलेस (Early Seedless) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगुटे	५-६	समुद्र सतहदेखि ६०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरु

(च) किवी

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	प्रकार	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हेवार्ड (Heyward) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	पञ्चौटे	२८-३९	समुद्र सतहबाट १४०० मिटर देखी २५०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरू
२	एबट (Abbot) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	१७-२२	समुद्र सतहबाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरू
३	एलिसन (Allison) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	अगौटे	२२-२८	समुद्र सतहबाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरू
४	ब्रुनो (Brunot) (पञ्जीकरण मात्र)	२०७८(२०२२)	मध्य	२२-२५	समुद्र सतहबाट ११०० मिटर देखी २१०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरू

(छ) स्याउ

क्र.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	चिलिङ्ग आवश्यकता (घण्टा) (Chilling Requirement Hours)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	गोल्डेन डेलिसियस (Golden Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरू
२	रेड डेलिसियस (Red Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरू
३	रोयल डेलिसियस (Royal Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरू
४	रिचा रेड डेलिसियस (Rich Red Delicious)	८.५१	१०००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट २०००० मिटर देखी ३८०० मि. उचाइ सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरू

क्र.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	चिलिङ्ग आवश्यकता (घण्टा) (Chilling Requirement Hours)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
५	स्टार क्रिमसन डेलिसियस (Starkrimson Delicious)	१९.४३	८००-१५००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १५००० मिटर देखी २७०० मि. उचाई सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
६	ब्राइट एण्ड अर्ली (Bright And Early)	१४.४८	८००-१०००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १५००० मिटर देखी २७०० मि. उचाई सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु
७	स्टार स्पर गोल्ड (StarkrimsonDelicious)	१७.४१	८००-१०००	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १५००० मिटर देखी २७०० मि. उचाई सम्मका शितोष्ण हावापानी भएका क्षेत्रहरु

(ज) एशोकाडो (घिउ फल)

क्र.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	हास (Hass)	५०-६०	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट ८०० मिटर देखी १६०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
२	रिड (Reed)	८५-९०	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट ८०० मिटर देखी १६०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु
३	इटिन्जर (Ettinger)	११०-११५	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट ८०० मिटर देखी १६०० मि. उचाघ सम्मका क्षेत्रहरु

(झ) मेकाडेमियानट

क्र.स.	वालीको जात	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र
१	मालेपाटन मेकाडेमिया (Malapatian Mecadamia)	४-५ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर (२० देखी २५ केजी प्रति बोट)	२०८१(२०२५)	समुद्र सतहबाट १३०० मिटर सम्मका तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

११.८ कन्दमुल वाली

(क) सखरखण्ड

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने समय	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन्तले सखरखण्ड १	२०७६(२०१९)	१३०-१५०	१२.९१	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाड
२	सुन्तले सखरखण्ड २	२०७६(२०१९)	१३०-१५०	२०.८	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाड

११.९ फूल वाली

(क) ग्लाडियोलस

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	मार्केटेबल स्पाईक/ ५०० वर्ग मि	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लुम्ले ग्लाडियोलस-१	२०७९(२०२२)	७९३१	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु
२	लुम्ले ग्लाडियोलस-२	२०७९(२०२२)	८३४२	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु
३	लुम्ले ग्लाडियोलस-३	२०७९(२०२२)	७९४५	९४	समुद्री सतहबाट ८०० देखी २००० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरु

आ) वीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ११ को उपदफा ११.२ बमोजिम कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयले पञ्चिकृत वीउ विजनको रूपमा तोकिका वालीका जातहरूको विवरण

खाद्यान्न वाली

खाण्ड १: धान

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कनक जिरा (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	१६०	३.०४	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरू
२	डल्ले मसिनो (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	१५७	२.४६	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरू
३	घिउपुरी (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९(२०२२)	९९	२.४३	समुद्री सतहबाट ५०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरू
४	तिल्की	२०७९(२०२२)	१२७	५.२-५.७	समुद्री सतहबाट ५०० देखी ९०० मिटर उचाई सम्मका क्षेत्रहरू

दलहन वाली

खाण्ड १: भटमास

क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपाले भटमास (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२३)	११८-१३४	१.९७	समुद्री सतहबाट १४०० देखी १८०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रहरू

फलफूल वाली

खण्ड १: सुन्तला

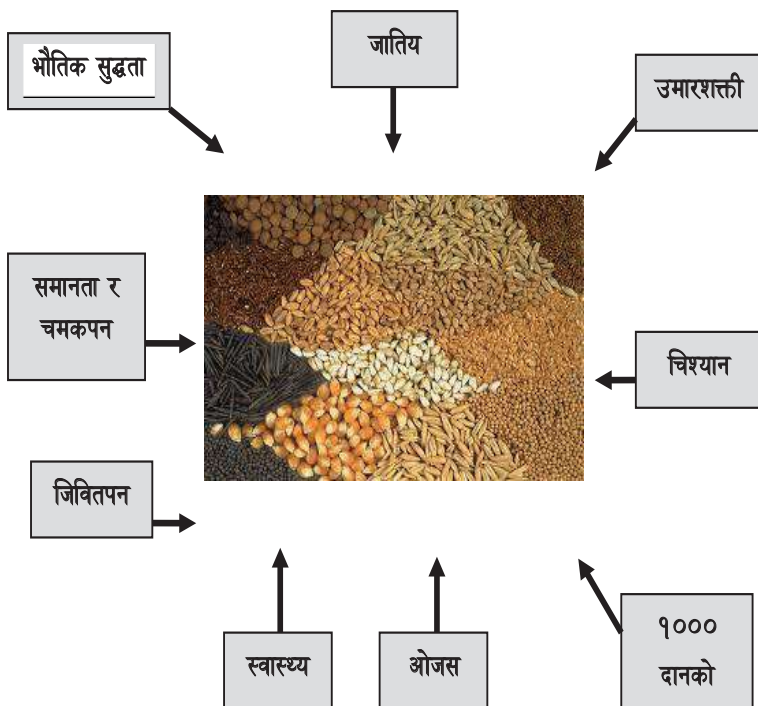
क्र.स.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बाँसखर्क स्थानिय (पञ्जीकरण मात्र, रैथाने)	२०७९ (२०२३)	२९७	२९	समुद्री सतहबाट १००० देखी १६०० मिटर उचाई सम्मका मध्य पहाडी क्षेत्रहरु

नोट: यहाँ उल्लेख गरिएका जातहरु संक्षेपमा राखिएका छन । नेपालमा सूचित र पञ्जिकृत भएका अन्य जातहरु तथा सूचित वा पञ्जिकृत वीउ विजनको सूचिबाट हटाईएका जातहरुको विवरण www.sgcc.gov.np मा राखिएको छ ।

१२ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

गुणस्तरयुक्त बीउ बिजन भनेको के हो ?

कुनै पनि वाली/जातको बीउको बंशानुगत जातिय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारशक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरू तोकिएको मापदण्ड अनुसार कायम भएको बीउ विजनलाई गुणस्तरयुक्त बीउ विजन भनिन्छ । बीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र विक्रि वितरण एवं ढुवानीको क्रममा बीउको गुणस्तर निरीक्षण तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुर्याउन सकिएन भने त्यस्ता गुणहरूमा हास हुन जान्छ । अतः गुणस्तरयुक्त बीउ उपलब्ध गराउन बीउ उत्पाद, आयातकर्ता, विक्रेता र बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ ।

चित्र १. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू (Seed quality attributes)

नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

बीउ विजन नियमावली, २०६९ को नियम १६ मा भएको व्यवस्था बमोजिम गुणस्तरीय बीउको उत्पादन तथा बिक्री वितरणलाई नियमित एवं व्यवस्थित गर्न २ वटा बीउ विजन प्रमाणीकरण पद्वतीहरू (बीउ प्रमाणीकरण र यथार्थ सङ्केतपत्र लगाउने) अवलम्बन गरिएको छ। निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने बीउविजनहरूलाई आधिकारिक गुणस्तरयुक्त बीउ मात्र सकिन्छ। बीउविजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र सातवटै प्रदेशमा बीउविजन प्रयोगशालाहरूले बीउ बाली खेत निरीक्षण, बीउ परीक्षण तथा बीउ प्रमाणीकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन्।

१. बीउ प्रमाणिकरण (Seed Certification)

बीउ प्रमाणिकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको बीउ उत्पादन तथा त्यस उपग्रन्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहवरी र निगरानी राख्दै बीउको गुणस्तरीयताको ग्यारेण्टी गर्नको लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो। यसमा बीउगुण नियन्त्रण निकायले श्रोत बीउ, बीउ बाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी बीउको नमुना परीक्षण गर्दछ र तोकिएको गुणस्तरको हद भित्र रहेको विउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुको साथै बीउ बोरामा निसाना सहितको संकेतपत्र राखी सिलबन्दी गर्दछ। बीउ प्रमाणिकरण गर्ने कार्य बीउविजन ऐन अनुसार स्वैच्छिक (Voluntary) छ। यस पद्धतिमा श्रोत बीउ देखि लिएर उत्पादक पक्ष र बीउ थैलावन्दी सम्म बीउ विशेषज्ञको निगरानीमा गरिन्छ। यस पद्धतिमा व्यवस्थित तरिकाबाट विभिन्न तहमा अनुगमन एवं परीक्षण गरी गराई खेतमा बीउ बालीको न्युनतम स्तर र बीउ विजनको न्युनतम स्तर भन्दा माथि रहेको बीउलाई गुणस्तर अंकित प्रमाणिकरणको ट्याग (संकेत पत्र) लगाई बीउको ग्यारेण्टी दिईन्छ। यस पद्धतिमा तीन वर्गहरूको बीउलाई (मुल, प्रमाणित प्रथम, प्रमाणित द्वितिय) मात्र बीउ प्रमाणिकरण निकायबाट प्रमाणित गराइन्छ भने श्रोत बीउ (प्रजनन बीउ) लाई प्रजननकर्ताबाट नै प्रमाणित गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

२. यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Labeling)

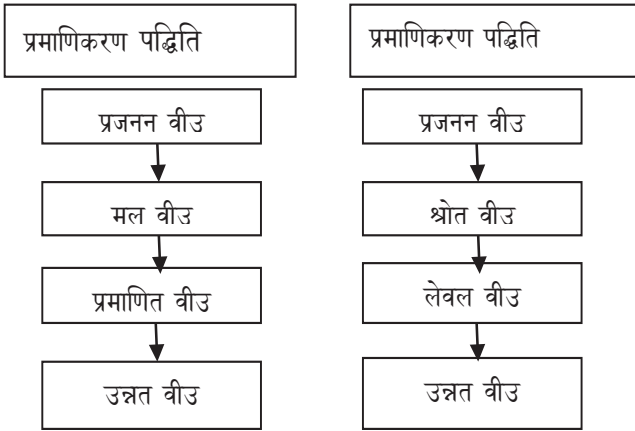
यो पद्धती अनिवार्य (Compulsory) छ। यस प्रक्रियामा बीउ प्रमाणीकरणमा जस्तै हरेक पक्षमा बीउ प्रमाणीकरण निकायका बीउ विशेषज्ञहरूले प्राविधिक निरीक्षण गरिदैन। यस पद्धतिमा बीउ उत्पादक वा बीउ विक्रेताले बीउको गुण नियन्त्रणको हरेक पक्षमा आफ्नै बन्दोबस्तबाट गरेको हुन्छ। यस किसिमबाट उत्पादन गरिएको बीउ बिक्री गर्दा उक्त बीउको थैलोमा सो बीउको गुणस्तर अनुसार अङ्कित गरेको यथार्थ सङ्केतपत्र लगाएको हुनुपर्छ। बीउको उमारशक्ति र भौतिक शुद्धता बीउ गुण नियन्त्रण निकायले बीउ नमुना झिकेर लिई जाँच गर्दछ र राष्ट्रिय बीउविजन समितिले तोकिएको हदभन्दा माथिको गुणस्तरिय बीउलाई यथार्थ सङ्केतपत्र लगाएर बिक्री वितरण गर्न सकिन्छ। यथार्थ सङ्केतपत्र पहेंलो रङको कागजमा कालो अक्षरले लेखेको हुनुपर्दछ। साथै यस किसिमको बीउको गुणस्तर सम्बन्धी जिम्मेवारी बीउ विक्रेता वा बीउ उत्पादक नै हुन्छ। बीउको

गुण नियन्त्रकले यस्ता सङ्केतपत्र लगाएर बिक्री भइराखेका बीउको नमुना लिई परीक्षण गरी राखेको हुन्छ। यस्ता बीउमा न्यूनतम स्तर भन्दा कम गुणको बीउ बिक्री भई राखेको खण्डमा बीउविजन ऐनमा तोकिए बमोजिम रोक्का गरी सजाय हुन सक्छ। यथार्थ सङ्केतपत्रमा तपसिल अनुसारको विवरण भरी बीउको थैलो अनुसारको साइजमा प्याकिङ गर्दा स्पष्ट देखिने गरी थैलाभित्र हालेर मात्र बीउको बिक्री वितरण गर्नुपर्दछ। बीउ प्रमाणीकरण पद्दती र यथार्थ सङ्केतपत्र पद्दती मार्फत उत्पादन हुने बीउ बीजनको थैलोमा १३. ५ से.मि. लम्बाई, र ८.५ से.मि. चौडाईको ट्यागको प्रयोग गर्नुपर्छ।

संकेतपत्रमा हुनुपर्ने विवरणहरू

१. उत्पादन वर्ष	२. परीक्षण मिति
३. बालीको नाम	४. बालीको जात
५ उमारशक्ति प्रतिशत (न्यूनतम)	६. शुद्धता प्रतिशत (न्यूनतम)
७. बीउको तौल	८. लोगो
९. सिफारिस क्षेत्र	

प्रमाणिकरण अर्थात यथार्थ संकेतपत्र पद्धतिमा बीउका स्तर

बीउ प्रमाणिकरण र यथार्थपत्र संकेतपत्र पद्धतिमा एकै पुस्ताका बीउ विजनहरूको खेत स्तरका मापदण्ड उही रहन्छन ।

स्रोत: बीउविजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, हरिहरभवन २०८०१

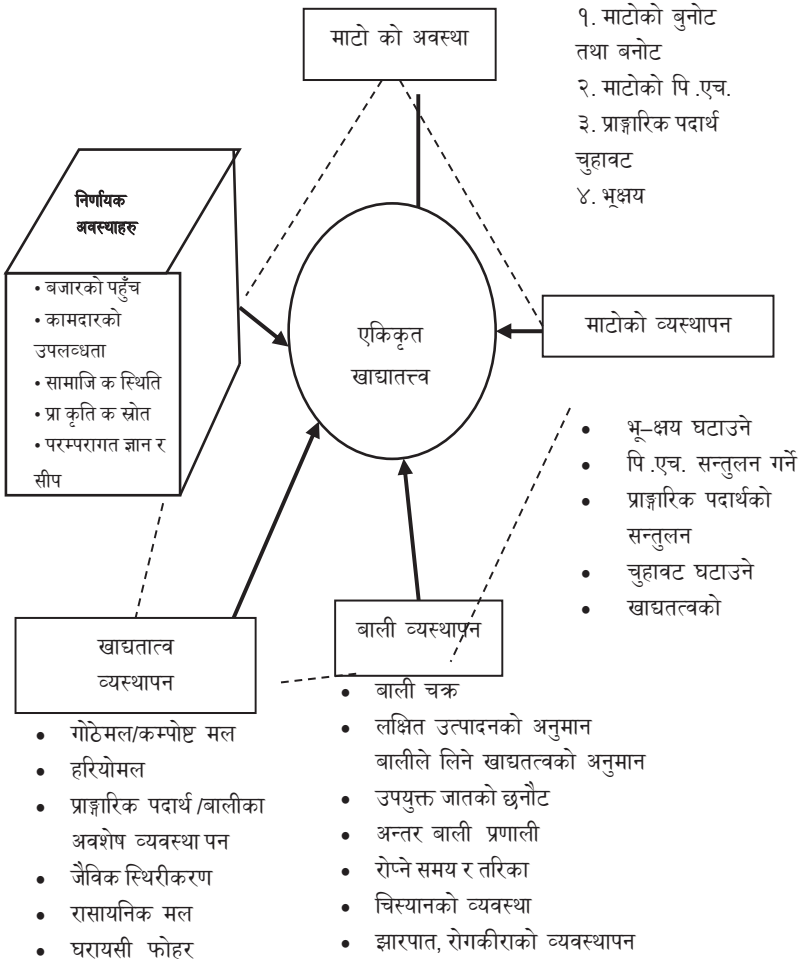
१३. माटो

१३.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालाई आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायोचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मल सहित प्राङ्गारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम

उपभोगमा ल्याई बाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्व व्यवस्थापन लाई टेवा दिदै वातावरणमा न्यून असर पार्दै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृत्यालाई एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन भनिन्छ । यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ । यो माटोको उर्वराशक्तिको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो । साथै माटो, मल, पानी र बालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ । कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीको लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्यांकनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ । यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिदै वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्वहरूको सदुपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ ।

एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको आधार

१३.२ रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषकतत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डी.ए.पी.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डबल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिपल सुपर फस्फेट	-	४८	-	-	-
म्युरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिक सल्फेट	-	-	-	२२-३५	-

आवश्यक क्षेत्रफलका लागि मलको मात्रा निकाल्न यो सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छ:

$$१०० \times \text{क} \times \text{ख}$$

मलको मात्रा (के.जी.) = ...

मलमा भएको खाद्यतत्वको प्रतिशत मात्रा

क . मल प्रयोग गर्ने क्षेत्रफल (हेक्टरमा)

ख . प्रति हेक्टर सिफारिस मलको मात्रा

१३.३ विभिन्न बाली नाली तथा फलफूलको लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

क. धान बालीको लागि आवश्यक मलखाद्य मात्रा

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)				
	ना	फ	पो	जिङ्क	बोरोन
पुर्वि तराई (झापा, मोरङ र सुनसरी)	१२०	४०	५०	३	१
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१२०	४०	४०	३	१
पश्चिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र परासी)	१३०	४०	५०	३	१
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१००	३०	३०	२	१
भिन्नि तराई (चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१२५	४०	४०	२	१

वर्णशंकर	१५०	५०	६०	३	१
पहाडी भागमा	१००	३०	३०	२	१

- ६ टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास, जिङ्क सल्फेट र बोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (गाँज आउने समयमा) र बाकी एक तिहाई वाली पोटाउने वेला भन्दा अगाडी (५०-५५ दिन पछि) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ख. मकै वालीको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)							
	खुला सेचित			वर्णशंकर			सवै जातमा	
	ना	फ	पो	ना	फ	पो	जिङ्क	बोरोन
पुर्वि तराई (झापा, मोरङ र सुनसरी)	१३०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५
पच्छिम तराई (रूपन्देही, कपिलवस्तु र परासी)	११२०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५
सुदूरपश्चिम तराई (बाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५
भित्री तराई (दाङ्ग, सुर्खेत, चितवन, मकवानपुर र नवलपुर)	१३०	६०	४०	१८०	६०	६०	२	१.५
पहाडी भागमा	१२०	६०	४०	१५०	६०	६०	२	१.५

- १० टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास, जिङ्क सल्फेट र बोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (घुडा घूडा आउने समयमा) र बाकी एक तिहाई ५५-६० दिन पछि (धान चमर आउने वेलामा) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ग. गहु वालीको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा (किलोग्राम प्रति हेक्टर)

अवस्था	आवश्यक रासायनिक मल (किलोग्राम प्रति हेक्टर)			
	ना	फ	पो	बोरोन
पुर्वि तराई (झापा, मोरङ र सुनसरी)	१४०	५०	५०	१.५
मध्य तराई (पर्सा देखी सप्तरी सम्म)	१३०	५०	५०	१.५
पच्छिम तराई (रुपन्देही, कपिलवस्तु र नवलपरासी)	१४०	५०	५०	१.५
सुदूरपश्चिम तराई (वाके देखी कञ्चनपुर सम्म)	१२५	५०	५०	१.५
भित्री तराई (दाङ्ग, सुर्खेत, चितवन, मकवानपुर र नवलपरासी व.सू.प)	१२०	५०	५०	१.५
पहाडी भागमा	१००	५०	५०	१.५

- ६ टनको दरले प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्ने ।
- रासायनिक मलको प्रयोग गर्दा फस्फोरस, पोटास र बोरेक्सको पुरै मात्रा तथा नाइट्रोजनको एक तिहाई मात्रा जमिनको अन्तिम तयारीको समयमा, एक तिहाई वाली लगाएको २५-३० दिन पछि (गाँज आउने समयमा) र बाकी एक तिहाई वाली पोटाउने वेला भन्दा अगाडी (५०-५५ दिन पछि) प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

श्रोत: केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला, हरिहरभवन, २०८१

घ. अन्य वालीहरूको लागी आवश्यक मलखाद्य मात्रा

वाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे	पोटास कि.ग्रा./हे	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यु.अ.पो.
जौ	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२	५०.०
फापर	६	३०	३०	२०	३९.७	६५.२	३३.३३
कोदो	६	५०	२०	२०	९१.६८	४३.४८	३३.३३
लट्टे	६	४०	२०	२०	७०.०	४३.५	३३.३३
उखु मुख्य वाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.१	१३०.५	६६.७
उखु खुट्टि वाली	१०	२००	६०	४०	३८३.८	१३०.५	६६.७
सादा जुट	६	६०	३०	६०	१०४.९	६५.२	१००
तोसा जुट	६	४०	२०	४०	६९.९	४३.५	६६.७
आलु	२०	१००	१००	६०	१३२.३	२१७.४	१००
तोरी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
रायो	६	८०	४०	२०	१३९.९	८६.९	३३.३
सुर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४	८६.९	३३.३
तिल/झुसेतिल	६	४०	३०	२०	६१.४४	६५.२२	३३.३

वाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे	पोटास कि.ग्रा./हे	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो.
वदाम	६	४०	६०	२०	९.५	८६.९	३३.३
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००
सुर्ति	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००
मास, मसुरो, मुङ्ग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
बोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
किम्बु तराई:		३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००
सिञ्चित		१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
असिञ्चित		२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
किम्बु पहाड:							
सिञ्चित		१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०
असिञ्चित							

नोट: खेतवारीमा प्रयोग गरिने गोठमल/कम्पोष्ट मललाई खेतवारीमा लामो समय घाम पानीमा नराखी मल माटोमा मिलाउनु पर्दछ वा तुरै नै खनजोत गर्न सम्भव नभएमा थुप्रो वनाई स्याउलाले छोपी घामपानीबाट जोगाई पोषकतत्व नष्ट हुनुबाट बचाउनु पर्दछ ।

युरिया मल बलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमिनको तयारीका समयमा र बाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ्ग गर्न सिफारिस गरिन्छ र फस्फोरस र पोटासयुक्त मलको सम्पूर्ण सिफारिस मात्रा जमिनको तयारीको समयमा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

श्रोत: माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार २०८१

ड. फलफूलको निम्ती मलखाद्य सिफारिस मात्रा (प्रति बोट)

बोटको उमेर वर्षमा	प्राङ्गारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रोजन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रासायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००
४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७

५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३५.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दा माथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

१३.४ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी/रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९८	३०	४४	८६
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- कृषि चून बाली लगाउनु भन्दा दुई/तीन हप्ता पहिले नै माटोमा प्रसस्त चिथ्यानको प्रवन्ध गरी मिलाउनु पर्दछ ।
- रासायनिक मल र कृषि चुनको प्रयोग एकैसाथ नगरी फरक पारी मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- धेरै अम्लिय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ ।
- कृषि चून माटो परीक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

१३.५ कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन

✓ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडको प्रादेशिक तथा शाखा कार्यालयहरू

१. कोशी प्रदेश, विराटनगर ०२१-५२५४२८
२. मधेश प्रदेश, विरगञ्ज, ०५१-५२२०३०
३. बागमती प्रदेश, हेटौडा, ०५७-४१२४५७
४. गण्डकी प्रदेश, पोखरा, ०६१-५२०४१६
५. लुम्बिनी प्रदेश, भैरहवा, ०७१-५७०१४०
६. कर्णाली प्रदेश, सुर्खेत, ०८३-५२०२८२
७. सुदूरपश्चिम प्रदेश, धनगढी, ०९१-५२१३१०

१३.६ विभिन्न वालीहरूको लागी उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न वाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी वाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल वाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०-६.५	आलु	४.५-७.५	आँप	५.५-७.०
मकै	५.५-७.५	कुरीलो	५.५-७.०	केरा	६.०-७.५
गहुँ	५.५-७.५	काँक्रो	६.०-७.५	सुन्तला	५.५-६.५
कोदो	५.५-६.५	बन्दा	६.५-७.५	स्याउ	६.०-८.०
जौ	६.५-८.०	प्याज	६.५-७.५	किवीफल	५.०-६.५
फापर	५.५-७.०	मूला	६.०-७.४		
		काउली	६.५-७.५		
		पालुंगो	६.०-७.५		
		गोलभेंडा	५.५-७.०		
		ब्रोकाउली	६.०-७.०		
		फर्सी	५.५-७.५		

श्रोत: केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला, हरिहरभवन २०८१

१३.७ विभिन्न मलखाद्यहरूको मापदण्ड तथा गुणस्तर

क. प्राङ्गारिक मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	धुलो प्राङ्गारिक मल	दानादार प्राङ्गारिक मल	गड्यौले मल
१ जम्मा नाइट्रोजन (N), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्युनतम १.० %	न्युनतम १.० %	न्युनतम १.५ %
२ जम्मा फस्फोरस (P2O5) ड्राई वेट	न्युनतम ०.५ %	न्युनतम ०.५ %	न्युनतम ०.५ %

वेसिस (Dry Weight basis)			%
३ जम्मा पोटास (K ₂ O) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.० %	न्यूनतम १.० %	न्यूनतम १.० %
४ चिश्चान (Moisture) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम २५.० %	न्यूनतम २०.० %	न्यूनतम २५.० %
५ प्राङ्गारिक कार्बन (OC) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम २०.० %	न्यूनतम २०.० %	न्यूनतम २०.० %
६ पि.एच. (pH)	६.०-८.०	६.०-८.०	६.०-८.०
७ गन्ध	दुर्गन्ध रहित	दुर्गन्ध रहित	दुर्गन्ध रहित
८ रोगका जीवाणुहरू (Pathogens)	शून्य	शून्य	शून्य
९ गहौ धातुहरू (Heavy metals) ड्राई वेट वेसिस (Dry Weight basis)			
क आर्सानिक Arsenic (As ₂ O ₃)	अधिकतम १० ppm	अधिकतम १० ppm	अधिकतम १० ppm
ख क्याड्मियम Cadmium (Cd)	अधिकतम ५ ppm	अधिकतम ५ ppm	अधिकतम ५ ppm
ग क्रोमियम Chromium (Cr)	अधिकतम ५० ppm	अधिकतम ५० ppm	अधिकतम ५० ppm
घ शिशा Lead (Pb)	अधिकतम १०० ppm	अधिकतम १०० ppm	अधिकतम १०० ppm
ड पारो Mercury (Hg)	अधिकतम २ ppm	अधिकतम २ ppm	अधिकतम २ ppm

ख. जीवाणु मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	न्यूनतम आवश्यकता
१. माध्यम (Carrier media)	१ चिश्चान युक्त धुलो अथवा दानादार अथवा झोल रूपको माध्यममा तयार पारिएको ।
२. जीवाणुको संख्या (Viable cell)	२ जिवित तर सुषुक्त अवस्थाको जीवाणुको संख्या न्यूनतम count) क) धुलो अथवा दानादार रूपको मलमा १×१०० प्रति ग्राम ख) झोल रूपको मलमा १×१०८ प्रति १०० मि.लि. ग) माइकोराइजा (Mycorrhiza) मलको हकमा १०० प्रोपाग्युल्स (propagules) प्रति ग्राम अथवा प्रोपाग्युल्स (propagules) प्रति मि.लि.

३. अन्य ज़िवाणु (Contamination level)	१*१०४ को तहमा पातल्याउदा मलमा हुनुपर्ने ज़िवाणु बाहेकका अन्य ज़िवाणुको उपस्थिति नदेखिने
४. पि.एच (pH)	६.०-८.०
५. चिश्यान (Moisture) ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	सुख्खा तौलको आधारमा अधिकतम चिश्यान क) धुलो अथवा पाउडर रूपको मलमा ४०% ख) दानादार रूपको मलमा ३०%
६. कणहरूको आकार (Particle size)	धुलो अथवा पाउडर रूपको मल ०.१५-०.२१ मिलिमिटर मेस आकारको चाल्नीबाट पुर्ण रूपमा छिर्न सक्नु पर्दछ ।
७. प्रभावकारीता (Efficiency character)	राइजोवियम (Rhizobium) ज़िवाणु मलको प्रयोगले सिफारिस गरिएको वालीको जरामा प्रभावकारी गिर्खा (Effective nodule) वनाउन सक्नु पर्दछ । एजोटोब्याक्टर (Azotobactor) तथा एजोस्पिरिलिएम (Azospirillum) मलको ज़िवाणुले १ ग्राम सक्कोज उपभोग गरी कम्तीमा १० मिलि ग्राम नाईट्रोजन स्थिरकृत गर्न सक्नु पर्दछ । फोस्फेट सोलुवलाइजिन्ङ ब्याक्टेरिया (Phosphate Solubilizing Bacteria (PSB)) मलको ज़िवाणुको प्रयोगले कम्तीमा ३० प्रतिशत अघुलनसिल अवस्थाको फस्फोरसलाई घुलनशिल अवस्थामा वदलत सक्नु पर्दछ । यसलाई ३ मिमि मोटाईको माध्यममा ५ मिमि दुरीसम्म असर गर्ने आधारमा मापन गर्न सकिन्छ । माइकोराइजा (Mycorrhiza) मलको ज़िवाणुको प्रत्येक ईनोकुलमले परीक्षण गरिएको विरुवाको जरामा ८० ईनफेक्सन विन्दुमा प्रभाव गर्न सक्नु पर्दछ ।
८. लेवल (Label)	लेवल स्पष्ट देखिने र निम्न अनुसारको सुचना सहितको हुनु पर्दछ । क) उत्पादनको नाम तथा ब्रान्ड ख) उत्पादकको नाम, ठेगाना र सम्पर्क नम्बर ग) तौल तथा ज़िवाणुको संख्या घ) लट अथवा व्याच नम्बर ङ) उत्पादन तथा खपत गरिसक्नुपर्ने मिति च) प्रयोग गर्ने तरिका छ) भण्डारण र ढुवानीका समयमा अपनाउनु पर्ने सावधानी
९. प्याकेजिङ्ग (Packaging)	अपारदर्शि सामग्रीबाट हावा नछिर्ने गरी प्याकेजिङ्ग हुनु पर्दछ ।

ग. गोठे मलको मापदण्ड तथा गुणस्तर

मापदण्ड	गोठे मल
१ जम्मा नाईट्रोजन (N), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.० %
२ जम्मा फस्फोरस (P ₂ O ₅), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम ०.५%
३ जम्मा पोटस (K ₂ O), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम १.० %
४ प्राङ्गारिक कार्वन (OC), ड्राई वेट बेसिस (Dry Weight basis)	न्यूनतम २०.० %
५ पि. एच. (pH)	६.०-८.०
६ गन्ध	दुर्गन्ध रहित

श्रोत: प्राङ्गारिक तथा जीवाणु मल निर्देशिका, २०७८

१३.८ डिजिटल स्वायल म्याप (Digital soil Map-DSM)

निश्चित स्थान विशेषमा खेति गरिएको भूमिको उपयोग, क्षमता र उपयुक्तताको नक्साङ्कन गर्न, माटोको उर्वराशक्तिको परीक्षण र परीक्षण पश्चात प्राप्त नतिजाको आधारमा वाली/विरुवामा प्रयोग गर्ने मलखाद्य एवं सुक्ष्म पोषक तत्वको मात्रा सिफारिस गर्न तथा देशभरको भौगोलिक स्थान विशेषका माटोको प्रकार, माटोमा रहेको अम्लियपना, प्राङ्गारिक पदार्थ, नाइट्रोजन, फस्फोरस, पोटस र सुक्ष्म पोषक तत्वहरूको मात्रा र सम्पूर्ण माटोको स्वस्थता बारे डिजिटल प्रविधि मार्फत जानकारी प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ वि.सं. २०७७ फागुन १२ मा सुभारम्भ गरिएको डिजिटल स्वायल म्याप (Digital Soil Map-DSM) कार्यक्रमलाई विभिन्न माटो परिक्षण प्रयोगशालाहरूबाट जी.पी.एस. (Global Positioning System-GPS) विवरण सहित संकलन गरिएका माटोका नमुनाहरूको प्रयोगशालामा विश्लेषण मार्फत प्रत्येक दुइ दुइ वर्षमा नियमित अद्यावधिक हुदै आएको छ । USAID को आर्थिक सहयोगमा अन्तराष्ट्रिय मकै तथा गहुवाली सुधार केन्द्र (CIMMYT) द्वारा सञ्चालित नेपाल वीड तथा मल परियोजना (NSAF) को सहयोगमा नार्क अन्तर्गतको माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्रले नेपाल सरकारबाट सञ्चालित विभिन्न परियोजना तथा कार्यालयबाट सङ्कलन गरिएको विवरणको आधारमा शुरुवाती चरणमा ५६ वटा जिल्लाको २३२७६ माटोको नमुनाहरूको परिक्षण विवरणबाट सुरु भएको कार्यक्रममा आ.व. २०७९/०८० फागुन सम्म यस प्रणालीमा ७७ वटा जिल्लाका जम्मा ३०५४८ वटा माटोको नमुना परिक्षणको विवरण प्रविष्ट गरी DSM अद्यावधिक गरिएको छ । प्रत्येक दुइ दुइ वर्षमा अद्यावधिक हुने हुदा आ.व. २०८१/०८२ मा यस म्यापको अद्यावधिक हुनेछ । नेपालको डिजिटल स्वायल म्याप <https://soil.narc.gov.np/soil/soilmap> लिङ्कमा गई हेर्न सकिन्छ ।

श्रोत: केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला, हरिहरभवन २०८१

१३.९ रासायनिक मल निन्त्रण आदेश, २०५५ (दोस्रो संशोधन सहित) को अनुसूची १ उल्लेखित
रासायनिक मलको सिरियल नम्बर र नाम

क्र. स.	मलको नाम
1	Ammonium Molybdate (NH ₄) ₂ MoO ₇ ·4H ₂ O
2	Ammonium Phosphate Sulphate (20-20-0)
3	Ammonium Phosphate Sulphate Nitrate (20-20-0)
4	Ammonium Sulphate (21-0-0)
5	Borax (Sodium Tetraborate) (Na ₂ B ₄ O ₇ ·10H ₂ O) for soil application
6	Calcium Ammonium Nitrate (25-0-0)
7	Calcium Ammonium Nitrate (26-0-0)
8	Chelated Iron as Fe-EDTA
9	Chelated Zinc as Zn-EDTA
10	Copper Sulphate (CuSO ₄ ·5H ₂ O)
11	Diammonium Phosphate (16-44-0)
12	Diammonium Phosphate (18-46-0)
13	Ferrous Sulphate (FeSO ₄ ·7H ₂ O)
14	Manganese Sulphate
15	Mono Ammonium Phosphate (11:52:0)
16	Mono Ammonium Phosphate (12:61:0)
17	N.P.K. (10-26-26)
18	N.P.K. (12-32-16)
19	N.P.K. (20-20-10)
20	Nitro Phosphate (20-20-0)
21	Pottasium Chloride (Muriate of Potash) (0-0-60)
22	Pottasium Chloride (Muriate of Potash) (Granular) (0-0-60)
23	Potassium Sulphate (0-0-50)
24	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P ₂ O ₅ Granulated
25	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P ₂ O ₅ Powdered
26	Solubor(Na ₂ B ₄ O ₇ ·5H ₂ O+Na ₂ B ₁₀ O ₁₆ ·10H ₂ O) for foliar spray
27	Triple Super Phosphate (T.S.P) 48% P ₂ O ₅
28	Urea (46-0-0)
29	Urea (46-0-0) Granular
30	Urea Ammonium Phosphate (28-28-0)

31	Zinc Heptahydrate (ZnSO ₄ ·7H ₂ O)
32	Zinc Sulphate Mono-Hydrate (ZnSO ₄ ·H ₂ O)
33	Boronated Single Super Phosphate (S.S.P) 16% P ₂ O ₅ Granulated
34	Calcium Nitrate
35	DAP Fortified with Boron (18:46:0:0.3)
36	DAP fortified with Zinc (18:46:0:0.5)
37	Magnesium sulphate
38	Mono-Potassium Phosphate (0:52:34) (100% Water soluble)
39	Neem Coated Urea (46-0-0)
40	Nitrophosphate with Potash Fortified with Boron (15:15:15:0.2B)
41	NPK 15-15-15
42	NPK 19-19-19 (100% Water soluble)
43	Potassium Nitrate (13:0:45) (100% Water soluble)
44	Rock Phosphate Powdered
45	Rock Phosphate mixed
46	SSP fortified with Zinc
47	Sulphur (90% Granular)
48	Urea Briquets (46:0:0)
49	Zincated Urea
50	गहुँ मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:10:0.2)
51	धान मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Zinc (20:20:20:1.0)
52	मकै मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:20:0.3)
53	Nano urea (Liquid) fertilizer (Total Nitrogen 1-5%)

मिति २०८१/०४/३१ गतेको राजपत्रमा प्रकाशन भइ सि.नं. ५४ र ५५ मा भएका मलहरु
५४ Chemical fertilizer (Liquid)- Mixed or Sole

Formulation type	Category		Minimum Nutrient Contant by weight in %	Other Requirement
Luquid	A	Primary Nutrient (sole or misture)	20	Lead < 0.003% Arsenic < 0.01% Cadmium< 0.0025%
	B	Primary Nutrient plus Seconderly Nutrient	15+4	
	C	Primary Nutrient plus Micro Nutrient	15+4	
	D	Primary Nutrients plus seconderly Nutrients plus Micronutrients	15+15+4	
	E	Seconderly Nutrient (sole or mixture)	15	
	F	Seconderly Nutrients plus Micronutrient	10+2	
	G	Micronutrient (Sole or Mixture)	10	

५५ Chemical fertilizer (Solid)- Mixed

Formulation type	Category		Minimum Nutrient Contant by dry weight in %	Other Requirement
Solid (granules /power /tablet)	A	Primary Nutrient plus Micronutrient	10+2	Moisture:% by weight (Maximum): 12 Lead < 0.003% Lead < 0.003% Arsenic < 0.01% Cadmium< 0.0025%
	B	Primary Nutrient plus Seconderly Nutrient	10+6	
	C	Primary Nutrient plus plus Seconderly Nutrients plus Micronutrient	10+6+4	
	D	seconderly Nutrients (Ca, Mg, S mixture)	12	
	E	Seconderly Nutrient plus Micronutrients	8+4	
	F	Micronutrient (Sole or Mixture)	10	

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८१

Note: For the purpose of Specification no. 54 and 54

Primary nutrients = N, P, K; Secondary nutrients = Ca, Mg, S; Micronutrients = Zn, B, Mn, Cu, Fe, Mo;N

= Total nitrogen, percent by weight; P= Total phosphorus (as P2O5) percent by weight; K = Potash content

(as K2O) percent by weight; Ca= Calcium (as Ca) percent by weight; Mg = Magnesium (as Mg) percent

by weight; S = Sulphur (as S) percent by weight; Zn = Zinc (as Zn) percent by weight; Mn = Manganese

(as Mn) percent by weight; B = Boron (as B) percent by weight; Cu = Copper (as Cu) percent by weight;

Fe Ferrous ion (as Fe) percent by weight; Mo = Molybdenum (as Mo) percent by weight

श्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०८१

१४. तरकारी खेती सम्बन्धी विवरण

१४.१ तरकारी खेती प्रविधि तालिका

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीड/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्युरेट	डियाङ्ग × डियाङ्ग	डियाङ्ग × बीट	
	काउली खुला सींचति अगोटे जात	सर्वाही दिपानी	चैत-असार	चैत-वैशाख (जेठ-असार)	असार -श्रावण (भदौ -असोज)	१५००	१०	६	४	४५	४५	२५०० बेर्ना (३०-४० ग्राम)
	काउली खुला सिञ्चित मध्य मौसमी जात	काठमाण्डौ स्थानीय खुमल ज्यापु	माघ - श्रावणा	साउन-भाद्र	भाद्र-असोज	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली खुला सींचति पछोटे जात	डोल्या स्तोवल १६	माघ-वैशाख	असोज-मंसिर	असोज-मंसिर	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
१	काउली हाईब्रीड (अगोटे जात)	सिल्वर कप ६०, सिल्वर मुन ६०, अन्ना कप, एन एस ६०, डमी, नेपा ६०, रेमी, स्तो वेभ, जुली, वर्षा हवाईट फ्लास, हवाईट कप-अगोटे जात)		जेठ-भाद्र अन्तिम		२०००	१०	६	५	४५	४५	१५ ग्राम)
	काउली हाईब्रीड (मध्य मौसमी जात)	एन.एस.१०६, रेनी, युसिको, स्तो बेस्ट, स्तो काउन, स्तो मिस्टिक, स्तो फ्रेम, स्तो डोम, हाइट किङ, हाइट कलाउड, हाइट डायमण्ड, निम्पु, प्युजिएमा, गिरिजा, बिस्टलर, स्तो डोम		मध्य श्रावण-भाद्र		२०००	१०	६	५	६०	४५	१५ ग्राम
	काउली	एन एस १०, अन्ना १०, हवाईट फ्लास, मिन्कीवे, क्वाड्रीड ग्राम, युकोन, स्तो		असोज-फाल्गुन		२०००	१०	१०	५	७५	७५	१५ ग्राम

क्र. स	बाली	जात	बेनी सार्ने समय				मलखाद के.जी./रो.				बेनी लगाउने दूरी बीउ/बेनी रोपनी (ग्राम वा संख्या)		
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	स्प्रेट अफपोटास	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	(से.मी.)	(ग्राम वा संख्या)
१०	चुकंदर	मधुर		भाद्र-असोज	असाज-कार्तिक	१०००	६	४	२	४५	१०	२००	ग्राम
११	जिरीको साग	गिन स्यान, गिन वेम	जेठ - श्रावण	श्रावण-फाल्गुन	असोज-कार्तिक	६००	६	४	२	४५	३०	३०	ग्राम
१२	तरबुजा	लक्ष्मी ७४७, लक्ष्मी ७६७, मस्ताना			पौष-फाल्गुन	५००	३	२	२	२००	१००	१२५	ग्राम
१३	तितेकेरेला	हरियो करेला, चन्द्रा, एन एस ४५४, एन एस १०२४, एन एस ४२४, केशव ७७७, हरित, माया लक्ष्मि ५५५, पिपल, कोमल, समृद्धि, पाली रमन, हीरा, सि जी ०१, सि जी ०२		फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१००	ग्राम (१२५ विरुवा)
१४	पालुंगो	पाटने, हरिपते	वैशाख-श्रावण	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१००	ग्राम (१२५ विरुवा)
१५	प्याज	डल्वकिङ्क, एसिया डोडचो, एसिया बोल डोड रेड क्रियोल, सुपरस्म, टि आई १७२, भेनस, विन्टर सिल्वर नासिक ५३	वैशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१०००	ग्राम
१६	फर्सी (स्ववास)	बैतडी स्थानिय प्याज असार फर्सी	फागुन-चैत्र	भाद्र-माघ	कार्तिक-मांसिर	१५००	१२	९	४	१५	१०	५००	ग्राम
				पौष-माघ	मांसिर -पुष	१५००	१२	९	४	१५	१०	५००	ग्राम
				असोज-पौष	मांसिर -पुष	१५००	१२	९	४	१५	१०	५००	ग्राम
				पौष-माघ	मांसिर -पुष	१५००	१२	९	३	१००	१००	१००	ग्राम

क्र. सं.	बाली	जात	बेनी सार्ने समय			मलखाद के जी./रो.				बेनी लगाउने दूरी बीड/बेनी रोपनी (ग्राम वा संख्या)		
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डिए.पी	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	ग्राम वा संख्या
		ग्रे जुकिनी	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ग्राम
		सुपर स्ववास बल लड्डू ग्रीन, हानी डेजर्ट, सोल्डो मि, टुर ग्रीन, अन्ना १०१, अन्ना २०२, अन्ना ३०३		फाल्गुन-चैत्र		१५००	१२	९	३	२००	२००	१०० ग्राम
		सती हाउस		माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	९०	९०	१०० ग्राम
		डेभिन्च, स्टार व आई जुकुनी		माघ-भाद्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	९०	९०	१०० ग्राम
१७	बकुल्ला	स्थानीय	चैत्र-वैशाख	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	६००	२	२	२	६०	३०	३००० ग्राम
		सुपर ग्रीन, रेवर बल, ग्रीन कारोनेट, नेपा स्टार, टी ६२१, रवी किङ्ग, समर क्रस, ग्रीन हिरा, नेपा म्याजिक, वोनस, गोल्डेन बल, क्षितिज, नववी ग्रीन हट, बाई आर होनाम	फाल्गुन-वैशाख	श्रावण-भाद्र	भाद्र-असोज	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८०० बेनी (२५ ग्राम)
१८	बन्दा	वण्डर बल, ग्रीन चार्लेजर		चैत्र-असोज		१०००	१२	९	४	४५	३०	३००० (२५ ग्राम)
		कोपन हेगनमार्केट, ग्रीन टप, एन एस आर, के एफ ६५, एन ७६६, एसिया		चैत्र-असोज	मंसिर-माघ	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८००, (२५ ग्राम)

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी बीड/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)		
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	स्प्रेट अफपोटास	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	बोट
१९	बोडी	एकोस, फुटोस्की			असोज-कार्तिक	१०००	१२	९	४	४०	४०	३००० (१५ ग्राम)
		मलिनियम १११, सौर्या, नेपा राउण्ड			भाद्र-असोज	६००	४	६	२	१२०	३०	२००० ग्राम
		खुमल तने, सलाही तने, कर्मा स्टिकलेस, सिला ४६४			असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम
२०	बोकाउली	एन ओ ३२४	साउन-भाद्र	आषाढ-भादौ	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१००० ग्राम
		ग्रेटवाल ०२, ग्रेटवाल ०३		आषाढ-भादौ)काठमाण्डौ उपत्यका आसपास)	६००	४	६	२	३०	३०	१५०० ग्राम	
		प्रिमियम कप	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	६०	४५	५-१० "
२१	भण्टा	मीन पिया	फागुन-वैशाख	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० "
		एभरेष्ट प्रिन, किङ्ग डोम, अली यु नोक गक		श्रावण-माघ	५००	१९	९	४	६०	४५	४५	५-१० "
		साकुरा, सेन्ताउरो	जेठ-श्रावण	श्रावण-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	३०	४५	५-१० "
२१	भण्टा	नुर्कि, मायालु ५५५, आशा		चैत्र-आषाढ	१०००	१०	९	४	४	४५	३०	१५००-२००० बेर्ना (३० ग्राम)
		एन.एस. ७९७, अर्का केशव		चैत्र-आषाढ (नादि किनारा हरुमा मात्र)	१०००	१०	९	४	४	६०	६०	१४००-१६०० बेर्ना (३० ग्राम)

क्र. स	बाली	जात	बेनी सारने समय			मलखाद के.जी./रो.				वेनी लगाउने दूरी बीउ/बेनी रोपनी (ग्राम वा संख्या)			
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	स्प्रेट अफपोटास	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	(से.मी.)	(ग्राम वा संख्या)
		रुनाको	जेट-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६००, (३० ग्राम)	
		साम्सी			असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२०००, (३० ग्राम)	
२२	भेडे खुसानी	स्थालिफोनिया बण्डर एन.एस. ६३२, सापार	जेट-श्रावण	फाल्गुन-चैत्र फाल्गुन-भाद्र	असोज-कार्तिक असोज-कार्तिक	१५०० १५००	१०	५	५	६०	४५	२००० वेनी (२५-३० ग्राम)	
		इवाइट नेक		भाद्र-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम	
		मिनो अली, अल सिजन ह्वाइट, मिनो अलि लंग ह्वाइट	जेट-साउन	श्रावण-कार्तिक	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम	
२३	मूला	प्युठाने रातो, वि एन ४२९		जेट-असोज		१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम	
		टोकीनासी, धनकुटे		जेट-फाल्गुन (११०० देखी १७०० मि सम्म)		१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम	
		४० दिने, बाई आर ह्वाइट स्प्रिंग, गिन वो, ट्रुपिकल क्रस, गिन नेक, रकी ४५		कार्तिक-फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम	
		ग्रीन नेक, गिन वो	जेट-साउन	कार्तिक-फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	४०००-५००ग्राम	
२४	मिथी	स्थानीय	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	३०	५००-१००० "	

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी बीज/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)		
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेसी	कम्पोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	
		कपुरी	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२।३	५००-१००० "
		पार्वती	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-भदौ	माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० "
२५	रामतोरीया	अर्का अनामीका जया	वैशाख-जेठ	फाल्गुन -भदौ	माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० "
		खुमल चौडापात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गुवा	जेठ-असार	श्रावण-जेठ	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	५०	५०	१० ग्राम
		मार्फा चौडापात, खुमल रातोपात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
२६	रायो	ताङ्गुवा रायो	-	भाद्र-मंसिर (११०० देखी १७०० मि सम्म		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		गुजमुज्जे रायो, डुडे रायो		भाद्र-मंसिर (१५०० देखी १८०० मि सम्म		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		मनकामना रायो		भाद्र-मंसिर (८०० देखी १६०० मि सम्म		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		माइक जाइन्ट, रेड जाइन्ट		भाद्र-मंसिर		१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
२७	सुन	स्थानीय	वैशाख-	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	१५	२५००० "

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना साँनेँ समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी बीउ/बेर्ना रोपनी (ग्राम वा संख्या)			
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेँसी	कमोस्ट	यूरीया	डि.ए.पी	म्युरेट	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	ड्याङ्ग × बोट	
			जेठ										
		एन.एस. ४२१, कावेरी, एन एस ४४३		फाल्गुन-असार	पुप-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम १२५ विरुवा	
२८	लौका	अनमोल	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	"	
		पर्पल टप	जेठ-साउन	श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम	
२९	सताराम	फुयुनासो		श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम	
		काठमाण्डौ रातो		श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम	
		वशुली	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम	
		भार्गे सिमी		साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	२००० ग्राम	
३०	घिउ सिमी	खैरो घिउ सिमि		माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम	
		चौमासे	चैत्र-वैशाख	साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ग्राम	
		मन्दिर		फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर	६००	४	६	३	४५	३०	२००० "	
३१	स्वीसचाई	सुसागा	फाल्गुन-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-मंसिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१० "	
		स्थानीय	जेठ-असार	जेठ-भाद्र	कार्तिक-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग	
३२	साखरखण्ड	जापानीज रातो	जेठ-असार	जेठ-भाद्र	असोज-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग	
३३	कुरितो	मिरी वासिंटन ५००	जेठ-	फाल्गुन-भाद्र		१०००	१२	९	३	१००	६०	८०० बोट	

क्र. स.	बाली	जात	बेनी सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेनी लगाउने दूरी बीड/बेनी रोपनी (ग्राम वा संख्या)			
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए.पी	स्यूरेट	इयाङ्ग × बोट ×	इयाङ्ग × बोट ×	बोट	
			श्रावण										
३४	तरकारी भटमास	तरकारी भटमास १	श्रावण	माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक	६००	६	३	३०	३०	३०	१ के.जि.	
३५	पाकचोइ साग	चोको, टेस्टी ग्रीन	फाल्गुन-बशाख	भाद्र-मांसिर	असोज-मांसिर	१०००	१०	४	३०	३०	३०	२० ग्राम	
३६	सिमि	लङ्ग प्रिन विन, सेमी लाइट लङ्ग, पहेलो सिमि		वैसाख-जेठ		६००	४	३	१२०	५०	५०	५००-१००० ग्राम	
३७	लट्टे	रामेछाप हरियो		अशोज-मांसिर	चैत्र-वैशाख	१०००	१०	४	४५	३०	३०	१० ग्राम	
३८	चिचिण्डा	लालमासे		असोज-मांसिर		१०००	१०	४	४५	३०	३०	१० ग्राम	
३९	मासले	कर्णाली		फागुन-चैत्र	माघ-फागुन	१०००	२	१	३००	३००	३००	१०० ग्राम (१२५ किरवा)	
४०	धानियाँ	पासले गिन कारपेट लोटस, अर्मेकिन लङ्ग स्ट्यान्डिङ्ग, रामसेस सुरभी, एक्स एम एल एन ओ ४६५		श्रावण-माघ	असोज-अशिर	८००	१०	३	४५	३०	३०	१० ग्राम	
				भाद्र-अशोज	माघ-फागुन	९००	१२	३	४५	५	५	२५ ग्राम	
४१	माटे घिरौला	त्यु म्यु ५०१, एन एस ४०१	जेठ-असार	भाद्र-असोज	माघ-फागुन	८००	१२	३	४५	५	५	२५ ग्राम	
				फागुन-जेठ	माघ-जेठ	५००	२	१	२००	२००	२००	१०० ग्राम	

१४.२ आलु खेती प्रविधी तालिका

क्र. स.	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद्य के.जी./रोपनी				वाली तयार हुन लागने दिन	उत्पादन मे.टन/रोपनी		
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, सिन्धु मधेश, वैसी र खोच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	स्युरेट अफ पोटास				
१	कुफि ज्योती	असार-श्रावण (कम पानी पर्ने क्षेत्र)	माघ-चैत्र (वर्षे) असोज-कार्तिक(हिउदे)		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
२	कुफि सिन्दुरी		कार्तिक-पुस	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१३०	१.२५-१.५
३	डिजिरे	माघ-फागुन (वर्षे वाली)	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	७०-९०	०.७५-१.०
४	जनकदेव	असार/श्रावण	जेष्ठ/असार	असोज-कार्तिक	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
५	खुमलसेतो-१	फागुन/चैत्र	जेठ/असार		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
६	खुमलरातो-२			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०*२५	१००-१२०	१.२५-१.५
७	खुमलालक्ष्मी	असार/श्रावण	जेठ/असार	असोज-	१५००	११	७	५	७५-	७०×२५	१००-	१-१.२५

क्र. स.	जात	रोजने समय/सिफारिस क्षेत्र				मलखाद्य के.जी./रोपनी				वीड दर के.जी./रोपनी	लगाउने दुरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लागने दिन	उत्पादन मे.टन/रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बेसी र खोच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	स्युटे अफ पोटास					
८	आई.पी.वाई. ८	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७००-१२०	१२०	१.२५-१.५	
९	खुमला उज्वला	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७००-१२०	१२०	१-१.२५	
१०	खुमला उपहार		पौष/माघ	मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७००-१२०	१२०	१-१.२५	
११	खुमला विकास	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७००-११०	११०	१-१.२५	
१२	काडिनल		पौष/माघ	मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७००-१२०	१२०	१-१.२५	
१३	रोजिता	फाल्गुन/चैत्र			१५००	११	७	५	७५-१००	७००-१२०	१२०	१.२५-१.५	
१४	एम एस ४२३		पौष/माघ	मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७००-१२०	१२०	१.२५-१.५	

(TPS) बीयाँ बाट सिडलिंग ट्यूबर उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोजने समय/सिफारिस क्षेत्र		मलखाद के.जी./रोपनी				बाली तयार हुन लागने दिन	उत्पादन मे.ट उच्च पहाड मध्य पहाड / रोपनी			
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोच	कम्पोष्ट	ड.ए.पी	यूरिया			म्युरेट अफ पोटास	लगाउने दूरी (से.मी.)	बीया दर ग्राम/ बर्ग मिटर
१	आलु	टी.पी.एस. १, टी.पी.एस. २	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज-मंसिर	२५००	१७	१२	१७	०.२०	२५×४	१००-११०	४.५

(TPS) आलुको बीयाँ बाट सिडलिंग ट्यूबरबाट खायल आलु उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोजने समय/सिफारिस क्षेत्र		मलखाद के.जी./ रोपनी				सिडलिंग ट्यूबर तयार हुन लागने दिन	उत्पादन के.जी. / बर्ग मिटर			
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोच	कम्पोष्ट	ड.ए.पी	यूरिया			म्युरेट अफ पोटास	बीयाँ दर (के.जि/रोपनी)	लगाउने दूरी (से.मी.)
१	आलु	टी.पी.एस.१, टी.पी.एस.२	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००-२०००	११	७	५	२५-३०	७०×२५	१००-११०	१.२५-१.५

(TPS) आलुको बीयाँबाट खाद्यन आलु खेती (बिर्ना सारेर)

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीयाँदर (ग्राम)	बेर्ना सार्ने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोच	कम्पोष्ट	ड.ए.पी	यूरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१	आलु	टी.पी.एस.१, टी.पी.एस.२	फाल्गुन/चैत्र	पौष/माघ	असोज-मंसिर	१५००-२०००	११	७	५	५	६०x२०	१००-११०	१-१.५

१४.३ मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका

क्र. सं.	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				बेर्ना/बीउ मात्रा / रोपनी	बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी./रोपनी)	कैफियत			
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (के.जि. रोपनी)	ना. (के.जी. / रोपनी)	फ. (के.जी. / रोपनी)	पो. (के.जी. / रोपनी)					लाईन देखि लाईन	बोट देखि बोट	
१	अलैंची	रामसाई	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण	२०००-२५००	५	३	३	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१	तिन बर्ष	३०-४० (सुब्बा)	३ बेर्ना/खाडल

क्र. सं	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी./रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (के.पि. रोपनी)	ना. (के.जी./रोपनी)	फ. (के.जी./रोपनी)	पो. (के.जी./रोपनी)	बोट देखि बोट	लाईन देखि लाईन			
		गोलसाई	"	"	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
		डम्बरसाई	"	"	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
		भलार्गो	जेठ - श्रावण	"	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
		जिमले	जेठ - श्रावण	"	"	"	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	६६७-१०४१ बेर्ना	३०-४० (सुख्खा)	" "
२	अदुवा	कपुरकोट अदुवा-१, कपुरकोट अदुवा-२	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	४	२.५	२.५	२.५	३०से.मि	२२५-३०० के.जी	१०००-१५००	(उन्मोचित जात)	
३	वेसार	कपुरकोट हलदो १, कपुरकोट	चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख	५	३	३	३	२५ से.मि	१००-१५० के.जी	२०००-२२००	(प्रचलित जात)	

क्र. सं.	बाली	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी./रोपनी)	कैफियत
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोस्ट (के.जि. रोपनी)	ना. (के.जी. रोपनी)	फ. (के.जी. रोपनी)	पो. (के.जी. रोपनी)	बोट देखि बोट	लार्डन देखि लार्डन			
४	लसुन	हलेदो र	श्रावण	भाद्र-आश्वि	५०-९०	७	७	३.५	२५ से २५ मि	५० के. जि.	९-१० महिना	१०००-१५००	(प्रचलित जात)
५	लसुन	स्थानीय	असोज - कार्तिक	असोज - कार्तिक-मंसिर	५०-६०	५	३.५	३	१५ से. मि	२५-३० से. मि	४-६ महिना	६००-१०००	

प्याजको सेटबाट गानो उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	सेट उत्पादन	डल्ला उत्पादन	मलखाद (के.जी./रोपनी)			लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ बेर्ना दर(के.जी.)	उत्पादन लिन समय (दिन)	उत्पादन (के.जी.)	कैफियत
					कम्पोस्ट	ना. फ. पो.	बोटxबोट	इयाड xइयाड.					
१	प्याज	नासिक-५३, रेड क्रियोल, एग्री फाउन्ड डार्क रेड	असार-श्रावण	असाज - कार्तिक	१०००	६	५	५	१५	२०	२०-३०	१५००-२५००	

श्रोत: राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसला वाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, २०८८

१४.४ पोष्ट हार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरूको भण्डारणको मापदण्ड तथा उपजलाई सुरक्षित राख्न सकिने अवधि

बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरूलाई बारीबाट भर्खरै टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्ब्याउँदा हतारमा सस्तोमा बेच्नुपर्ने बाध्यता नपर्ने; बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिइएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रूप, स्वाद र बास्ना कायम रहने; उपजको गुणस्तरमा विध्वंसनीयता बढ्ने; आकर्षक हुने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, रष्टिक, शून्यशक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी बालीको बजारीकरण अवधि बढाउन आवश्यक सर्तहरू तल दिइएका छन्:

क्र.स.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, Freezing point (डि.से.)	अनुमानित भण्डारण अवधि
१	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
२	हरियो केराउ	०.१	९०-९८	-०.६	१-२ हप्ता
३	टाटे सिमि	०	९०-९५		१-२ हप्ता
४	गाजर	०	९८-१००	-१.४	६-८ महिना
५	भेडे खुर्सानी	७-१०	९५-९८	-०.७	२-३ हप्ता
६	हरियो खुर्सानी	५-१०	८५-९५	-०.७	२-३ हप्ता
७	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हप्ता
८	खर्बुजा	१०-१५	९०	-०.४	२-३ हप्ता
९	जुकुनी फर्शि	७-१०	९५	-०.५	१-२ हप्ता
१०	स्थानिय फर्शि	१२-१५	५०-७०	-०.८	२-३ महिना
११	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	-०.५	१-३ हप्ता
१२	रामतोरिया	१०-१२	९०-९५		१-२ हप्ता
१३	आलु (वर्षे)	१०-१५	९०-९५	-०.८	१०-१४ दिन
१४	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	१-८ महिना
१५	गोलभेडा (छिप्पेको अवस्था)	१०-१३	९०-९५	-०.५	२.५ हप्ता
१६	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	६-७ महिना

१७	ताजा अदुवा	१३	६५	६ महिना
१८	चम्सुरको साँगा	०	९९-१००	२-३ हप्ता
१९	कुरिलो	२.५	९५-१००	२-३ हप्ता
२०	भाण्टा	१०-१२	९०-९५	१-२ हप्ता
२१	मुला	०	९५-१००	१-२ महिना
२२	काउली	०	९५-९८	३-४ हप्ता
२३	वन्दा	०	९५-१००	२-३ महिना
२४	त्रोकाउली	०	९५-१००	१०-१४ दिन
२५	पालुङ्गो	०	९५-१००	१०-१४ दिन
२६	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	४-७ महिना
२७	काक्रो	१०-१२	८५-९०	१०-१४ दिन

श्रोत: राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसला वाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, २०८१

१५. फलफूल

१५.१ फलफूल खेती प्रविधि तालिका

क. वर्षे फलफूल

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					उत्पादन मेट. हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	
१	आँप	अगोट्टे: बम्बई ग्रीन, बम्बई एलो, गोपाल भोग, सुकतारा, गुलाब खास मध्य: दशहरी, मालदह, मल्लिका, पछोट्टे: चौसा, कलकत्तिया, सिपिया, अबेहात अम्रपाली	१०-१२×१०-१२ होचा जातहरू, आम्रपाली को लागी ५×५	५ बोट ५ बोट	५०	९३१.३०	१४३३.८४	११३३.३३	फल टिप्न तयार हुने समय	८-१०
२	लिची	अगोट्टे: देशी, अलिबिदाना, मजुफरपुर	१०×१०	७-८	५०	४३४.७८	११३४.२२	१०००	बोक्रोको वाहिरी रंग हरियो बोट रातोमा परिणत भई बोक्रामा	७-८

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्नु हुने समय	उत्पादन मेट. हे
३	केरा	मध्य: शाही, पूर्वी, चाइना, रोजसन्टेड पछैटो: कसवा, लेट, बेदाना, कलकत्ति या वसराई ड्वार्फ, हरिछाल, रोबष्ठा, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिनि चम्पा, स्था नीय, मुङ्गे, डुसेर।	अग्लो जात २-३ × २-३ होचो जात २×२	५०-५५ १२५	२५	२९१.१ ३	३४१.२१	४१६.६७	कोसाका पाटाहरू पूरा भई पुष्ट र फलको आकार गोलो र रंग हरियो बाट हल्का हरिया भए पछि फल टिप्नु पर्दछ।	१५-२०
४	भुईकटहर	जायन्टक्यू, कलिन, मोरिसस	प्रति व्याड २ लाइन व्याडको दूरी ७५-	१०००	२५०० के.जी/ हेक्टर	१७३.९ १	३२२.२५	२६६.६७	बोक्राको रंग हल्का पहेलो र फेदको ३-४ घेरामा पहेलो दाग चढे पछि आंखलाका	२०-२५

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	विरवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					उत्पादन मेट. हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्नु तयार हुने समय	
५	मेवा	वाशिटन, हनिड्यू, कोयमबटूर, सिगापुर पिक, रांची डुवार्फ, पौष डेलिसियस, सोलो	१० से.मी., लाइन ६० बोट ३० से.मी.	१२५	२०-२५	५४३.४८	३३०.८१	८३३.३३	भुला खैरो खुकुलो भएपछि (आषाढ-भदौ) फल लिनु पर्दछ ।	१५-२०
६	अम्बा	लखनउ-४९, इलाहाबाद सफेदा, रेडफ्लेस, सिडलेस, चिति दार, के.जि.-१ र स्या नीय जात ।	६-७×६-७	१५	४०	३२६.०९	५२४.५७	५००	फलमा हल्का पहेलो रंग बढे पछि र नरमपना आए पछि (श्रावण-कातिक) फल टिप्नु पर्दछ	७-१२
७	रुखकटहर	रुझाझी, सिगापुर, करु बाराका, पेनीवाराका,	१२-१५×१२-१५	३-४	५०	६५२.१७	१०४९.१५	४००	तरकारीको लागि बीउ नछिप्पिए सम्म कलिला फल टिप्ने,	१५-२०

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					उत्पादन मे.ट. हे
					प्राकारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	
८	अमला	बनारसी, चकैया, कन्चन, फ्रन्सी स, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५-६"५-६	१५-२०	४०	१०८६.९६	२२६.८३	८३३.३३	फल परिपक्व हुन ९०-११० दिन लाग्छ, फललाई हातले थप थापाउँदा गहिरो आवाज आएपछि (जेठ-भदौ) फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
९	एभोकाडो	फुर्ट, इथिन्जर, रिड, ह्यास, टोपाटोपा	८-१०"८-१०	६	४०	१६३.०४	३७०.९८	३३३.३३	ध्यू फल बलाइमेक्टोरिक फल भएको हुँदा	८-१०

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	विरवा संख्या / रोपनी	प्राङ्गणिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)				
							युरिया (ग्राम)	स्युटे अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्नु हुने समय	उत्पादन मे.ट. हे	
१०	मेकाडेमि यान्ट	केउहाउ, काकी, झैकेका, किउ	६×६	१३-१५	५०	२१७.३९	३४९.७२	३३३.३३	फल टिपे पछि ४-५ दिन राखु पर्दछ । फलमा जाल अनुसारको रंग चढी पूर्ण विकसित फल भए पछि (भदौ-कार्तिक) फल टिप्नु पर्दछ ।	२-३	
११	स्ट्रबेरी	न्योहो, ओनो	ड्याङ्ग देखी ड्याङ्ग ९० से.मी वोट देखी वोट ३०-४५	१५००	२२५०० के.जी/ हेक्टर	०.००	९७.८३	१४१.६७	फलको आधा देखि तीन चौथाई भागमा रातो रंगको विकास भएपछि फल टिप्नु	१२-१५	

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)				
					प्राञ्चारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय
१२	वयर	उम्रान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६×४-६	१५	४३४.७ ८	९१६.८२	३३३.३३	पदर्छ। एक पटक नपाक्ने हुँदा पटक-पटक गरी टिप्नु पर्दछ। (कार्तिक-चैत्र) हावा पानी अनुसार कार्तिक/मंसिर देखि फाल्गुन/बैत्र महि नामा फल परिपक्व हुन्छन्। फलको बोका सुनौला पहेँलो वा खैरो रंग चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ	९-१२
१३	सुपारी	छलिया, मोहितनगर, कामरुप, मंगला	३×३	५०	३२६.०	४१५.८८	८३३.३३	फल लागेको ६-८ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ। फलहरू चम्किलो र रातो पहेँलो भएपछि टिप्नु पर्दछ। (जेठ-	१-२

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राकारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिज्न तथा हुने समय	
१४	नरिवल	अग्लो जात -बेस्ट कोष्टल, फिजी, एस.एस. ग्रीन, सान रामोन, फिलिपि नो, लगुना होचोजात - लंका द्विप अण्डा मन इवार्फ, चेनी, रेजिया, इवार्फ ग्रीन, इवार्फ ओरेनज, कोकोनिनो, नुलेका	अग्लो जात ७.५- ९×७.५-९ होचो जात ६.५- ७×६.५-७	१४	२५	४३४.७ ट	५४७.२६	५५.००	अषाढ फल लागेको करिब १२ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ परिपक्व फलमा पानीको मात्र कम हुन्छ। ताजा प्रयोगको लागि भने १० महिनामा फल टिज्नु पर्दछ। (जेठ- अषाढ)	
१५	बेल	मिर्जापुरी, कागजी गाण्डा, कागजी ईटावा, कागजी बनारसी	विजु वरुवा १०*१० कलमी बिरुवा ८*८	५-८	५०	७३०	१८०	६८०	फल लागेको करिब आठ महिनामा फलपूर्ण रुपमा पाक्दछ। फल पाक्दा गाडा हरियोबाट हल्का हरियो र गुदी	२०-३०

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	विरवा संख्या / रोपनी	मलखाद / फलदिने बोट (वार्षिक)					
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. ग्राम	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन से.ट. हे
१६	सापोटा	कालीपत्ति, क्रिकेटबल, बुरीपत्ति आदी	१०*१०	५	४०	२००	७५	२००	हल्का पहेलोबाट गाडा पहेलो हुन्छ झुस झर्नु थाले पछि फल को बाहिरी बोका कोटयाउँदा सेतो दूध आउन छोडे पछि फल टिप्ने ।	१५-२०
१७	झ्रगन फ्रुट	पहेलो, रातो, चैजनी	२ मि × २ मि	५०० (१२५ पोल र ४ विरवा प्रति पोल)	१०-१५	९०	७०	४०	फुल फुलेको ३०-५० दिनमा फल तयार हुन्छ । फल सँग जोडिएको पत्रदल रातो भएर जान्छ र फलको तलको भाग सुनिएको जस्तो (गोलो) देखिन्छ ।	२५०-३०० के.जी./ रोपनी

(ख) हिउँदै फलफूल

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विलंबा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)			फल टिज्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गणिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)		
१	स्याउ	बढी चिसो चाहिने: गोल्डेन डेलिसियस, डेलिसियस, रोयल डेलिसियस, रिच ए डेलिसियस, रेडडेलिसियस, जोनाथन, मैकन्टस, रोमब्यूटी, ग्रानी स्मिथ, मध्य चिसो चाहिने: क्रिस्पिन, काटजा, रेडजुन, कक्स ओरेनज पिपिन, कम चिसो चाहिने: अन्ना भेरिड, नाओयी	६ X ६	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	१३३.३३	८-१०
२	नास्पती	बढी चिसो चाहिने: युरोपियन जात: वाटलेट, अन्जुब्युरेहाडी, कनफरेन्स आदि । कम चिसो चाहिने: फर्पिङ (स्थानीय) मध्य चिसो चाहिने: होसुइ,	६-८ X ६-८	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	६६.६७	१०-१५

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन से. टन/हे.
					प्राञ्चारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
३	ओखर	चोगुरो, सिन्को (जापानि ज) थिनसेल, हार्टले, एशले, पायने	१०-१२X १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बाहिरी बोक्रा फुटी केही फल झार्न थालेपछि (भदौ-असोज) फल टिप्नु पर्दछ	३-४
४	आरु	अर्नाटे: ओरायन, स्प्रिङटाइम, आर्म गोल्ड । मध्य: फ्रेन्च अलि, रेडहाभन, टेक्सास एलो र्क रिडास पछोटे: पेरीप्रीन, अल्वर्टी, जुला अल्वर्टी	५-६ X ५-६	१५	२५	३२६.०९	५८९.७९	१५०.००	फलको आकार बढेर फल हल्का हरियो वा रातोमा परिणत भई अलि नरम भए पछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नुपर्दछ ।	६-७
५	आरु बखडा	अर्नाटे: ग्रीनगेज, मैथली, फमोसा मध्य: पेरीपासा, व्युटी, बर बैक, पछोटे: सन्तारोजा	५-६ X ५-६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ। फलको रंग गाढो गुलाबी, गदिको रंग अलि अलि रातो पहेलो हुन थालेपछि -जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ।	६-७
६	कटुस	टान्जावा, यामाटोवास, इबुकी, इसिजुबी, मोरिबासे, बुकुवा,	८ X ८	८	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	जत अनुसार भाद्र देखि कार्तिक महिना सम्म फलहरू झर्न सुरु गरेपछि फल टिप्ने	७

क्र. सं.	फलपूलको नाम	जातहरू	लगाउने डुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरवा	मालखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्नु तयार हुने समय	उत्पादन से.टन/हे.
					प्राज्ञारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्यूरेट अफ पोटास (ग्राम)		
७	हलुवावेद	चाइनिज फुयु, जिरो (टरो) नहुने जात), जेन्जीमारो (Pollinizer Variety),	५-६ X ५-६	१५	२५	३२६.०९	४१५.८८	४१६.६७	गर्नु पर्दछ। भाद्र-कार्तिक महिनामा फल हरूमा जालीय गुण अनुसार रंगको विकास भई सकेपछि फल टिप्नु पर्दछ।	६-७
८	खुर्पानी	साकरपारा, कैसा, न्यू क्वासल, (कम चिसो चाहिने	६ X ६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	८३.३३	जेठ महिनामा जात अनुसार को रंग चढी अलि नरम हुन थाले पछि फलहरू टिप्नुपर्दछ।	६-७
९	कागजी बदाम	नानपारेल, नेल्स अल्ट्रा, टेक्सास, मिसन	५-६ X ५-६	१५	२५	३८०.४३	६१२.००	२९१.६७	भदौ-असोज महिनामा फलको वाहिरी बोक्रा फुट्न थालेपछि फल टिप्नु पर्दछ।	१-२
१०	लप्सी	स्थानीय	१० X १०	६	२५	५४३.४८	५४८.२०	२५०.००	कार्तिक-मंसिर महिनामा फल हरू हेर्दा हल्का हरियो पहेँलो भएपछि फल टिप्नु पर्दछ।	१०-१५
११	चुच्चे ओखर	महान, चोक्रटा, मोहक	१०-१२ X १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बोक्रा फुटी प्राकृतिक रुपमा फल भर्छन तत् पश्चात संकलन गर्ने। भदौ असोज महिनामा फल पाकेर भर्न थुरु गरेपछि फल टिप्नुपर्दछ।	८-९
१२	अनार	बेदाना, कात्थारी, गणेश,	५ X ५	१५	२५	५४३.४८	८७४.२९	४१६.६७	अनारकोफल नत्खनाइमेटे	६-८

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन से.टन/हे.
					प्रञ्चारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१३	अंगुर	सिन्धुरिया, मृदुला स्टुवेन, ओलामिया, हिमरड सिडलेस, क्याहो, मस्कट वेली ए, क्याम्बेल अर्ली, बफलो, डेलावेर	२-३ X २-३ ४ X ४	५० २५	३०	७६०.८७	२४५.७५	४१६.६७	रिक भएको हुँदा परिपक्व भए पछि टिप्नु पर्दछ । फलहरू पहेंलो र वीउ रातो भएपछि फलहरूलाई औंलाले हान्दा धातुको आवाज आएपछि (श्रावण-आश्विन)फल टिप्नु पर्दछ	१५-२०
१४	किवी फ्रूट	आर्लिसन, हे.-वार्ड (पोथी) टोमोरी (भाले)	६ X ४	२०	३०	१००	२००	१००	फलको रंग चढी गुलियो भए पछि जात अनुसार केही सेतो, पहेंला वा पारदर्शी भएपछि (असार-भाद्र फल टिप्नु पर्दछ ।	
१५	जैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यानिनो, कोराटाना, फ्रान्चोय आदी	८ X ८	८	२५	३५०	१७५	१७५	फलमा रङ्ग चढी परिवर्तन भएर फलको गुणस्तर राम्रो समय परेर टिप्ने ।	

(ग) सुन्तला जात फलफूलहरु

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन भेटन/हे.
					प्राञ्चरिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	सुन्तला (नेपाल सरकार मं.प.को मिति २०८०/१२/३० को निर्णय अनुसार नेपालको राष्ट्रिय फलको रुपमा मान्यता प्रदान)	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशिदा पोडकान, मरकट (जापानीज), ओता पोडकान, उन्सु (ओकि चुवासे, मियासावावासे, थाई तान्जारिन	५-६ X ५-६ ४-५	१५ - २०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पहेंलो, (गेरु) पहेंलो भए पछि र रसमा गुलियोपना बढे पछि भण्डारणको लागि ५० % रंग चढेपछि र ताजा फल को लागि ७५ % रंग चढे पछि कार्तिक-मंसिर मा फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
२	जुनार	स्थानीय जुनार, नाभेल ओरेनज, वासिङ्टन नाभेल,	५-६ X ५-६	१५ - २०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग ८० % वा सो भन्दा बढी	१०-१४

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
		योशिदा नाभेल, तारक्को न्यूसेलर ।								
३	कागती	मेक्सीकन, बनारसी र स्थानीय सुन कागती	४-५ X ४-५	२५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पराल जस्तो पहेंलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन- पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ ।	७-८
४	लेमन (निबुवा)	नेपाली अमिलो, युरेका राउण्ड, युरेका अवलड, लिसवन, पन्त-१	५ X ५	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियो वाट पराल जस्तो पहेंलोमा परिणत	७-८

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विलुवा	मलखाड/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राञ्चरिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
५	भोगाटे	थाई (सेतो गुद्दी) र स्थानिय छनौट (रातो गुद्दी)	५-६ X ५-६	१५	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	भएपछि फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ।	७-८
६	मुन्तला	जापानिज गोलो	३ X ४	३० - ४०	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढे पछि माघ-फागुनमा टिप्नु पर्छ।	४ - ५
७	ज्यामिर	सेती ज्यामिर, काली ज्यामिर	६ X ५	१५	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग	१२-१५

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
									चढे पछि पौष-माघमा टिप्नु पर्छ	

१५.२ कफी तथा चिया खेती प्रविधि तालिका

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	कफी	अरेबिका (बोबोन, टिपिका) रोबष्ठा	२ x २	१०० - ११०	५ -१०	१२०	११७	१२५	फल हरियो बाट चम्किलो रातो वा पहेलो रंगमा परिणत भएपछि ५ देखी ७ पटक गरी उचाई अनुसार (मीशर देखी चैत्र) टिप्नुपर्दछ।	१-२
२	चिया	सि.टि.सि.: टि.भि. सेरिज १ देखी ३०, हिलिका, मनोहरी, तिनआली, नगरजुली, हात्तापारा १२, शुक्ला २५	१.०५ x ०.७५	६०० - ७००	५ -१०	१०	२०	२०	फागुन देखी कार्तिक सम्म मुना टिप्न सकिन्छ	०.६५०

क्र. सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				उत्पादन मे.टन/हे.	
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	स्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
३	चिया	अर्धडक्क सेलेकसन, ३१२, तब्दा १३५, वेकबर्न २४६, आम्बारी २, टिस्टा भ्याली १, सि.पि. ३	१.०५ X ०.६	७०० - ८००	५ -१०	१०	२०	२०	फल टिप्न तयार हुने समय चैत्र देखी आश्विन सम्म मुना टिप्न सकिन्छ	०.२००

श्रोत: राष्ट्रिय चिया तथा काफि विकास बोर्ड, किरिपुर, काठमाण्डौ २०८१

१५.३ पुष्प खेती प्रविधि तालिका

कट पस्वावरको लागि

क्र. सं.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद्य प्रति रोपनी (के.जी.)				व्यवस्थापन	फुल टिप्ने समय	उत्पादन/रोपनी/वर्ष
					प्राङ्गारिक मल	नाइट्रोज	फस्फो	पोटास			
१	ग्लाडिओलस (Galadiolus)	मध्य पहाड: माघ-चैत तराई: असोज-कार्तिक	अमेरिकन ब्यूटी, जेष्टर ईन्टरपिट, समर सनसाइन,हाल्याड ब्यूटी	३०×२ ०	३०००	१५	१५	२०	खुल्ला ठाउँ	रोपेको ६० दिन पछि	१५००० स्टिक
२	कानेशान	माघ-फागुन	नेल्सन, जेनारो, गोलेम, पाम्मलेलोमा, लिबर्टि, हिलिक्स, वाल्टीको, लोर्का	२०×२ ०	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	७५००० स्टिक
३	जबैरा	माघ-फागुन	मिमोसा, सिल्बर स्नो,	३०×२	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको	१००००

क्र. स.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरु	लगाउने तुरी (से.मी.)	मलखाद्य प्रति रोपनी (के.जी.)				व्यवस्थापन	फुल टिप्ने समय	उत्पादन/ रोपनी/ वर्ष
					प्राङ्गारि क मल	नाइट्रोज न	फस्फो रस	पोटास			
४	स्टाटिस	माघ-फागुन	रयामर, हाइट हाउस, कुनेलो, डुने	५	१५००	८	५	८	पोलिहाउस	१० दिन पछि	८५००० स्टिक
५	गुलाव	पहाड: माघ-फागुन तराई: भदौ-असोज	एन्जेलिना, लभ अन लिमि टेड, कुलवाटर, स्टुटनि क, स्लिपि ड ब्युटि, हाइट	५०×३०	६-८ के.जी./वोट	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपको १० दिन पछि	१२००० ० स्टिक
६	जिप्सोफिला	माघ-फागुन	हाइट फायर, माइ पिक, गोलान, मिलियन स्टा रस, न्यु लभ	५०×३०	२०००	२	५	४	पोलिहाउस	रोपको १२० दिन पछि	६०००० स्टिक
७	रजनीगन्धा	पहाड: माघ-फागुन तराई: असोज-कार्तिक	सिङ्गल: सिङ्गार, प्रज्वल, रजतरखा, डबल: स्वर्ण रेखा, सुवासीनी सेमिडबल: वैभव	३०×२०	२०००	६	३	४	खुल्ला ठाउँ वा पोलीहाउस	रोपको ९०-१२० दिन पछि	३०००० स्टिक
८	गोदावरी	जेठ-असार	एनिमोन, पमपोन, डेकोरटि भ, इनकर्म, स्पा इडर, स्पून, क्विल ल, रिफ्लेक्स, स्नो बल	३०×३०	३०००	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपको १२० दिन पछि	४५००० स्टिक

श्रोत: पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी २०८१

१६. वाली संरक्षण

१६.१ विभिन्न वालीका रोग तथा किराहर र तिनको व्यवस्थापन

१६.१.१ अन्नवाली

धान वालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहर:

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. रिष्ट ट्वाँटी र कियो कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket)	वयस्क अवस्था चम्किलो कालो हुन्छ र लाभ्रे खैरो रडको हुन्छ। वयस्क र लाभ्रे दुवै माटो भित्र बस्दछन्। ट्वाँटी कीराको खुट्टा बढी मोटो र बलिया नाइया भएका हुन्छन् भने कीयोमा साधारण उफने किसिमका खुट्टा हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> बिरवाको कलिलो अवस्थामा माटो मुनि रहेको जरा र डौँठको भाग खाइदिन्छ र बिरवाहरू मर्दछन्। ट्वाँटी कीराले आलीमा दुलो पोरर पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन्। 	<ul style="list-style-type: none"> खेतमा पानी पटाउने। ल्यान्डा साइहालोब्रिन ४.९% सि.एस. ०.५ एम.एल./ लि. पानीमा तथा एसिफेट ७५% SP ०.७५-१ ग्राम/लि राखेर छर्ने।
२. गभारो (Borer)	वयस्क अवस्थामा विभिन्न आकार प्रकारका पुतली हुन्छन्। लाभ्रेहरू फिका पहेला अथवा गुलाबी रडका अथवा शरीरमा धर्का भएका हुन्छन् यिनीहरू बिरवाको डौँठ भित्र रहन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> बिरवाको कलिलो अवस्थामा आक्रमण भएमा मृत गावा (Dead head) देखिन्छन् यदि बिरवाको फूलफूलने अवस्थामा आक्रमण भएमा भुस मात्र भएको सेतो बाला (White head) देखिन्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> गभारोको क्षति कम गर्न हरेक वर्ष धान काटी सेके पछि रहेको सम्पूर्ण टुटा निकाली जलाइ दिने अथवा टुटा हुब्ने गरी पानी पटाइ दिने अथवा धान काटेपछि खेतलाई जोति दिने। बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फूलहरू लाई पातको टुप्पो चूँडेर नष्ट गर्ने। प्रकाश पासोको माध्यम बाट वयस्क पुतली लाई आकर्षण गरी मार्ने। ट्राइकोग्रामा परजीवी कीरा ५०,०००-१,००,००० प्रति हेक्टरका दरले रोपाई गरेको ३-४ हप्ता पछि छाड्ने।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			<ul style="list-style-type: none"> धान खेतको आलीमा भटमास लगाउने । ब्यासीलस थुरीनोजियन्सिस (बीटी) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने । गभारोहरूको धेरै प्रकोप भएको खेतमा कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४ % जी आर ४ (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप, आदि) वा फिप्रोनिनिल ०.३ % जी आर (जस्तै रीफ्री, रिजेन्ट, टाटाजेन्ट आदि) दाना विषादी कुनै एक १.२५ के.जी. प्रति रोपनी का दरले वा क्लोरानट्रानी- लीप्रोल ०.४ % जी आर (जस्तै फेरटेरा) खेतमा छिपे पानी जमाइ छर्ने विषादी छरे पछि ४ दिन सम्म खेतबाट पानी बगन दिनु हुँदैन । माकुरा, लामा सिंगो फट्याङ्ग्रा जस्ता मित्र जीवको संरक्षण गर्ने ।
३. धानको काँडादार खपटे हिस्सा (Rice Hispa)	वयस्क खपटे कीरा निलो-कालो रडको काँडा दार पखेटा भएको हुन्छ ।	यसले नोक्सान पुर्याएको पातमा सेता धर्सहरू र सेता धब्बाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फूलहरू लाई पातको टुप्पो चुडेर नष्ट गर्ने, व्याडमा टम्म पानी जमाएर पानीमा उत्रेका खपटे लाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । लाम्डासाइहेलोथिन ५ % इ सी (जस्तै एजेन्ट प्लस, ब्राभो ५०००, कराते, सूर्य एजेन्ट) ०.५ मिलि प्रतिलिटर वा मालाथियन ५० % इ सी (जस्तै साइथियन, अनु मालाथियन, सूर्याथियन) १.५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।
४. फडुके (कीराहरू)	कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खैरा	<ul style="list-style-type: none"> धानका बिरवाहरू सुकेर मर्दछन् । 	<ul style="list-style-type: none"> उपयुक्त जातको छनौट गर्ने । हिलो लगाइएको भन्दा

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
हरियो, खैरो र सेतो पिठ्यू भाएको (Hoppers)	<ul style="list-style-type: none"> • किसिमका फुत्त उफ्रने • किसिमका मसिना कीरा हरू हुन्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> • विरुवाहरू गाँजिन र बढ्न सक्दैनन् । • धानको बोटमा बाला नलागी पराल जस्तो भई बोट सुकेर जान्छ 	<p>छिटो लगाइएको र ढिलो पाक्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान बालीमा फड्के कीराको प्रकोप कम भएको पाइएको छ । गाँजको घनत्व कम गर्ने । धान रोप्ने समयमा प्रति गाँजमा २-३ वटा भन्दा बढी वेनहरू नरोप्ने । नाइट्रोजनयुक्त मलाखादको उचित प्रयोग गर्ने । समय समयमा गोडमेल तथा सरसफाई गरी कीराको बैकल्पिक आश्रयस्थल नष्ट गर्ने । ३-४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सतह बढाउने घटाउने र सुकाउने गर्नुपर्छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • धान खेतको पर्यावरणमा मित्र जीवको संख्या अत्यन्त कम वा शून्य र शत्रुजीवको संख्या अत्यधिक रहेको समयमा अन्तिम विकल्पको रूपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने । दैहिक विषादीहरू एसीफेट ७५ % एस पी (जस्तै एसीफेट, आस्ताफ, लेन्सर) र मिलिवा बुप्रोफेजिन २५ % एस सी (जस्तै बुप्रोलोड, डेमिफेजिन) १.५ मिलिवा फिप्रोनिन ५ % एस जी (जस्तै रिजेन्ट, स्टाल्कर, डेभिजेन्टप्लस) २-३ मिलिवा इमिडाक्लोप्रीड १७.८ % एस एल (जस्तै अनुमिदा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १ मिलिप्रति ४ लिटर पानीमा वा एजाडिराक्टीन ०.०३ % इ सी (जस्तै निम्बोसिडीन, मल्टीनीम) २ मिलि आलो पालो गरी एक-एक हप्ताको फरकमा छर्कनु पर्दछ । विषादी छर्कदा धानको विरुवा माथि बाट होइन विरुवाको फेदमा पर्ने किसिमले छर्कनु पर्दछ ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
५. धानको पतरो (Rice bug)	वयस्क पतरो खैरोमा हरियो मिसिएको हुन्छ भने वच्चा पतरो हरियो हुन्छ। यसलाई समातेर बिस्तारै थिच्दा नराम्रो गन्ध छोड्छ।	पातमा बढी आक्रमण भएमा बोट नै पहिलिने हुन्छ र बालामा आक्रमण गरेको छ भने दाना हरूमा खैरो दाग देखिने, दानाहरू फोसा हुने अथवा आधा फोसिएका दाना हुने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> • खेत भित्र था वरपरको झारपात गोडमेल गरी पतरोको वैकल्पिक आश्रय स्थललाई नष्ट गर्ने । • एकै समय पाक्ने धानका जातहरू छनोट गरी लगाउने । • प्रकाश पासोको माध्यम बाट वयस्क कीरालाई मार्न सकिन्छ। • डर्टीट्रयापको प्रयोग गर्ने । यसको लागि गाई बैसीको ताजा पिसावमा कपडा वा जुटको बौरा लाई भिजाएर एउटा घोचोको एक छेउमा बाँधेर उक्त घोचोलाई धान बारीको बीचमा लगेर गाड्ने गर्नुपर्दछ। ट्रयापमा आकर्षित भएका पतरोहरू लाई बाहिर पट्टी बाट प्लाष्टिकको झोलाले छोपी संकलन गरी मार्ने । • यो कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा कीटनाशक विषादी जस्तै मालाथियन ५० ५ इ सी (जस्तैसाइथियन, अनुमालाथियन, सूर्याथियन) २ मिलि प्रति लिटर अथवा साइपरमेथ्रिन २५ ५ इ सी (जस्तै अनुकील, साइपरसीड, केआइसाइपर) वा फेन्थेलेरेट २० ५ इ सी (जस्तै अनुफेन, फेनभल, कीफेन) ०।५ मिलि प्रति लिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी विरुवा राम्ररी भिज्ने गरी छर्नु पर्दछ।
६. पात वैरुवा (Leaf roller)	हल्का खैरो रडका वयस्क पुतली हुन्छन् । पखेटामा दुईवटा वाङ्गान-टिङ्गा धसीहरू हुन्छन् । लार्भा हल्का हरियो रडका हुन्छन् ।	पातलाई वैर भित्र पट्टि बसी पातको हरियो पदार्थ खाई दिन्छन् र पात सुक्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • धान रोप्ने बेलामा स्वस्थर बलिया बेनीहरूको प्रयोग गर्ने • नाइट्रोजनयुक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने । • धान खेतको राम्ररी गोडमेल गर्ने । • काँडदार डोरीलाई दुवै छेउमा समातेर खेतको दुई छेउमा

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			<p>बस्ने र धानलाई छुवाएर क्रमशः विपरीत दिशातिर जाने । यसो गर्नाले धानको पातमा रहेका पात बेरुवाका लाभहरू पानीमा खसेर नष्ट हुन्छन् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • बिटीक्रुस्टाकी नामक जैविक विषादी १।५ मिलि। प्रति लिटर पानीमा मिसाई खेतमा छर्कने । प्रतिहेक्टर जमिनमा ५००-६०० लिटर जैविक विषादी र पानीको झोल प्रयोग गर्ने । • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा एफिसेट ९५५ एस जि १ देखी १८४ ग्राम प्रति लिटर वा कार्टाप हाइड्रोक्लोराइड ४% जी आर (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप) १ मिलि प्रतिलिटर वा लाम्डासहोइलोथ्रिन ५ % इ सी (जस्तै एजेन्टप्लस, ब्राभो ५०००, कराते) ०।५ मिलि प्रतिलिटर वा अजाडीराक्टीन ०।१५% (जस्तै मल्टीनेमोर, निकोनिम) ३-५ मिलि प्रतिलिटर दरले छर्ने
७. मिलिवग (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलाबी रङको, नरम शरीर भएको, सेतो भैँन जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ । कुनै पखेटा भएका र कुनै पखेटाविहीन हुन्छन् ।	बिरुवा रोगाउने, बढ्न नसक्ने, जिङरिङ्ग परेर पहेँलिन्छन् । बिरुवामा बाला लाग्दैन ।	<ul style="list-style-type: none"> • खेतमा पानीको सतह बढाउने । • खेत भित्र र बरिपरी रहेका घाँसपातहरू हटाउने । • कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा गभारोमा बताइएका विषादी प्रयोग गर्ने ।

धान बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लाष्ट रोग (Blast)	पातमा स-साना सेता टीका बीचमा भएका लाम्बिला खैरा थोप्ला देखा	<ul style="list-style-type: none"> • रोग निरोधक जातहरू लगाउने । • कार्बोन्डाजिम ५०% डब्लुपी ९जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल० २-३ ग्राम प्रति

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	पर्दछन् । बाला देखि तलको डाँठको वरिपरि वा आँठलामा खैरो रङ भएको दाग पनि देखिन्छन् । थोप्ला जोडिँदै जादा पूरै पात डढेको देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने । सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने । खेतमा पानी जमाई राख्ने । ट्राइसाइकाजोल ७५% डब्लुपी (जस्तै बान, लोजिक, ट्रिप) ०।७५ ग्राम प्रति लिटर वा सुगामाइसिन ३% एस एल (जस्तै कासु-बी, किमाइसिन) १।५ मिलि। प्रति लिटर पानीमा, वा हेक्जाकोनाजोल ५% इ सी (जस्तै एभोन, कम्फोर्ट, हेक्जाप्रस) २ ग्राम प्रति लिटर वा क्रेसोक्विजम मिथाइल ४४.३ एस सी (जस्तै इजॉन) १ मिलि। प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।
१. व्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट (Bacterial leaf blight)	पातको किनाराबाट लामो पहेँला वा खैरा रङका धर्साहरू देखिन्छन्, पात टुप्पोबाट सुकेर मर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग निरोधक जातहरू लगाउने । सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने । रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाइ दिने । स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेट ९% टेट्रासाइक्लिन ट्राइड्रोक्लोराइड १% डब्लुपी एप्रिमाइसिन-१००, ०।२५ ग्राम प्रति लिटर पानीको झोलमा बीउलाई ३० मिनेट सम्म डुबाएर बीउ उपचार गर्ने ।
२. खैरो थोप्लेरोग (Brown leaf spot disease)	पात वा धानका गोडामा स-साना गोलाकार वा लाम्बिला खैरो थोप्लाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> काबॅन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने । सिंचाइ भएको ठाउँमा चैत्र महिनाको सुरुमानै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोप्ने । मेन्कोजेव ७५% डब्लुपी (जस्तै डाइथेन एम-४५.) विपादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा प्रोपिनेब ७०% डब्लुपी (जस्तै एनाट्राकोल, किण्ट्रा, एन्ट्रोगोल्ड) ३ ग्राम प्रति लिटर

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४. फेद कुहिने रोग (Foot rot)	रोगी बिरुवा अग्लो हुने, पहेलिन र अन्तमा फेद कुहिएर मर्दछन् । तल्लो आँखलाहरू बाट जरा निस्कन्छन् ।	पानीको दरले मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । <ul style="list-style-type: none"> रोगीबाट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने । कार्बोन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रतिक्विलो बीउका दरले उपचार गरी ब्याड राख्ने । रोगग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने । रोग अवरोधक जात लगाउने तर खुमाल(४ जस्ता रोग नसहने जात नलगाउने । नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । उन्नत जातको धान रोप्दा बोट देखि बोटको दूरी बढाउने । भेलिडामाइसिन ३% एल (जस्तै सिथमार्, भालिगन, ओजोरो) ३ ग्राम प्रतिलिटर पेनसाइक्लोरोन २२.९% एस सी (जस्तै मोन्सेरेन २५०) १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा कार्बोन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) दुसीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने वा प्रोपिकोनजोल २५% इ सी (जस्तै बम्पर, बोनास, टिल्ट) १ मि.लि. प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने ।
५. पातको फेद डडुवा रोग (Sheath blight)	पातको फेदमा अण्डाकार खैरा थोप्लाहरू भए पछि आकारमा वृद्धिहुँदै जान्छ र दुसीको कालो गिर्खाहरू (Sclerotia) देखा पर्दछ । बोटको माथिल्लो भागमा समेत फुध्र सुकेर डडेको जस्तो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> धान र उखुको घुम्ती वाली लगाउने । लक्षण देखापरेपछि २० ग्राम जिक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्कने । नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । लक्षण देखिएमा केही दिन सम्म खेतमा पानी सुकाउने ।
६. खैरा रोग (Khaira disease)	जिकको कमीले देखिने यो रोगमा रोगी बोटको फेदतिरको पात पहेलिएर जान्छ । पातमा खैरा थोप्लाहरू पनि देखिन्छन् । पछि पूरै पात खैरो वा रातो हुन्छ । गाँज थपिने र बढ्ने क्रम रोकिन्छ ।	

मकै बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने कीरा (Cut worm)	वयस्क पुतली धर्वासे रडको र मध्यम आकारको हुन्छ। लोभ्रे खरानी रडको हुन्छ र छोइदियो भने बटारिएर बस्दछ।	दिउँसो लोभ्रेहरू लुकेर बस्छन र राती बाहिर आई बोट लाई जमिनको सतह मुनि बाट वा माथि बाट काट्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> काटेको बिरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लोभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने। १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो हुसी भेटाराइजियम एनिसोप्लीएइ मकै छर्ने समयमा लाइनमा छर्ने। विाटीके। नामक जैविक विषादी वा मालाथियन ५% डी पी २ ग्राम प्रति केजी गहुँको चोक र मिसाएको चारा प्रति रोपनी आधा केजीका दरले साँझमा प्रयोग गर्ने। (मालाथियन ५% धुलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने
२. खुमे कीरा (White grub)	खुमे खपटेहरू विभिन्न रडका हुन्छन्। लोभ्रेहरूको टाउको खैरो रडको र शरीर सेतो रडको हुन्छ। छोइ दियो भने बटारिएर बस्छ।	यिनीहरूले माटो भित्रै बसी जराहरू खान्छन् जसले गर्दा बिरुवाहरू बढ्न सक्दैनन् मर्दछन्। मर्न लागेको बिरुवा उखलेर हेर्दा जराहरू सबै खाएको पाइन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> खेतबारीलाई गहिरा गरेर जोती दिनले यी कीराहरू सूर्यको तापले गर्दा मर्दछन् साथै परजीवी एवं चराहरूले खाई दिन्छन्। काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने। खपटे माउलाई विजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. फौजी कीरा (Army worm)	बयस्क पुतली धवीसे रडको हुन्छ र पूर्ण रूपले बढेका लाभेहरू गाढा हरियोमा अलि पहेलो रङ मिसिएको जस्ता हुन्छन् । पिठ्यु पट्टि अस्पष्ट धकाहरू हुन्छन् ।	लाभेहरूले मैकैको बिरुवाको सबै भाग खाइ दिन्छन् बाँकी केही राख्दैन ।	<ul style="list-style-type: none"> १ केजी प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो डुसी (Metarhizium anisopliae) मैकै छर्ने समयमा लाइनमा छर्ने । वा क्लोरान्ट्रानिलिप्रोल ०.४% जी आर (जस्तै फरटेरा) प्रति रोपनीका दरले मैकै छर्नु भन्दा अघि छर्ने । व्यासिलस थुरेजोसिस कुर्टाकी ब्याक्टेरिया (बीटीके.) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने । अर्को खेतमा जाने बाटो अवरोध हुने गरी खाडल खनि खाडलमा पानी र विषादी राखि दिने । इमिडाक्लोप्रिड १७।८% एस एल (जस्तै अनुमिवा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १ मिलि प्रति ४ लिटर पानीमा वा डेल्टामेथ्रिन २.८% इ सी (जस्तै डेसिस, डेल्लाइड, डिस) १.२ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिलाई छर्ने
४. गभारो (Borer)	कुनै हल्का खैरो रडका हुन्छन् शरीरमा चार वटा खैरो रडका धकाहरू हुन्छन्	भर्खर निस्केका लाभे हरूले पात खान्छन् पातहरूमा प्रशस्त छिद्राहरू	<ul style="list-style-type: none"> परजीवी कीरा ट्राइक्रोप्रासा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	कुनै लाभको रङ हल्का पहेलोमा गुलाबी रङ मिसिएको हुन्छ।	हुन्छन् । पछि यिनीहरू डाँट भित्र पसी गुवो खानाले गुभो मर्दछ। बिरुवाको टुप्पोमा लाभहरूले बिट्याएको पदार्थ देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> गभारो लागेको बोटहरू उखेले नष्ट गरी दिने । मकै भँचिर ढोड काटे पछि टुटाहरू नष्ट गर्ने । डाइमेथोयट ३०% इ.सी १.५ मिली प्रतिलितर वा थायामेथोजाम १२.६% इ सीलाम्डासाइलाथ्रिन ९.३% इ सी १ एम एल प्रति ४ लितर पानीमा मिसाई ५०० लितर मिश्रण प्रतिहेक्टर छर्ने ।
५ अमेरिकन फौजी कीरा (Fall Army Worm)	वयस्क लाभको निधारमा दुइवटा आखाको बीच भागमा अंग्रेजी अक्षरको उल्टो जस्तो चिन्ह र पेटको आठौं खण्डको माथितिर वर्गाकार रूपमा मिलेर रहेका ४ वटा काला थोप्ला देखिने र वयस्क भाले पुतलीको अधिल्लो पखेटा हरुको टुप्पो तिर ठूलो सेतो धब्बा र बीच तिर अण्डाकार हल्का खैरो धब्बा देखिने ।	अण्डावाट भर्खर निस्किएका साना लाभाले पातको बाहिरी सतहमा वसी कोत्रेर खाई पातमा सिसाको झ्याल जस्तो आकृति देखिने । त्यसपछि लार्भा कलिलो अवस्थाको मकैको गुभो भित्र ज्वाल पारी पस्दै खान थाल्छ । बिरुवा बढ्दै जाँदा पातमा लहरै स-साना ज्वाल परेको देखिन्छ। लार्भाहरू बढ्दै जाँदा आक्रमण भएको ठाउँमा विष्टा देखिने र धेरै आक्रमण भएको ठाउँमा पातहरू छिँट्या छिँट्या भएको हुन्छ। पछि धान	<ul style="list-style-type: none"> खेतबारीमा मकै उम्रेदेखि नियमित रूपमा अनुगमन गरी कीराको उपस्थिति र सम्भावित क्षतिको आँकलन गर्नुपर्दछ । मकैको घोगामा समेत नोकसान गर्न सक्ने भएकाले खोस्टाले पूरा घोगा छोपिने जातको मकै लगाउने, एउटा पकेट क्षेत्रमा सके सम्म एकै समयमा र अगाडि मकै रोप्ने, मकैको एकल बाली लगाउनु भन्दा कोसे बाली अन्तर बाली वा मिश्रित बालीको

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण चमरा जुँगा तथा घोगामा समेत नोक्सानी गर्छ।	व्यवस्थापन विधि
			<p>रूपमा लगाउँदा कीराको प्रकोप कम हुन्छ, डेरुमोडियम घाँस एक किसिमको गन्ध आउने जुन यो कीरालाई मन पर्ने हुनाले विकर्षक बालीको रूपमा मकैको बीच बीचमा लगाउने र छेउ छाउमा पासो बालीको रूपमा नेपियर घाँस लगाएर कीरालाई आकर्षित गरी नेपियरमा मात्र विषादी प्रयोग द्वारा मार्न सकिन्छ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • विरुवालाई स्वस्थ र कीराको क्षति सहन सक्ने बनाउन सिफारिस गरिए अनुसार सन्तुलित मलाखादको प्रयोग गर्ने, मकै रोप्नु अघि इमिडाक्लोप्रिड (Imidacloprid) ४८ प्रतिशत एफ एस विषादी प्रति किलोग्राम बीउमा ४ मिलिलिटर दरले बीउ उपचार गरेर रोप्दा सुरुको ३ हप्ता सम्मको विरुवाहरु लाई क्षति हुन बाट बचाउन सकिन्छ, निरीक्षणको क्रममा पातको तल्लो सतहमा झुण्डमा पारिएका अण्डाहरु संकलन गरी नष्ट

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			<p>गर्ने । पातमा सेता लाम्बा झिल्ली सहितका प्वाल (Papery window) हरु देखा परेमा नीमजन्य विषादी एजाडिराक्टिन १५०० पी पी एम (Azadirachtin 1500 ppm) ५ मिलीलिटर प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • मकैको पातमा लाभले क्षति गरेको प्वालहरु तथा गुभोमा क्षतिको लक्षण देखा परेमा अनिवार्य रूपमा सुरक्षित पहिरन लगाई निम्नानुसारका रासायनिक विषादीहरु आलो पालो गरी विषादी मिसाएको घोल प्रति रोपनी २५ लिटरका दरले प्रयोग गर्नुपर्दछ । • स्पाइनेटोराम (Spinetoram) ११.७ एस.सी. १ मि.लि. प्रति २ लिटर पानीका दरले वा इमामेक्टिन बेन्जोएट (Emamectin Benzoate) ५ प्रतिशत एस.जी. १ ग्राम प्रति २।५ लिटर पानीका दरले वा क्लोरएन्ट्रानिलीप्रोल

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६ मरभूमि सलह	यसको एकल र झुण्डमा रहने प्रवृत्ति अनुसार रङ पनि फरक फरक हुन्छन् । अपरिपक्व वयस्क गुलाबी हुन्छ र परिपक्व वयस्क पहिलो रंगको हुन्छ भने एकल प्रवृत्तिका सलहको वयस्कको रंग खैरो हुन्छ । झुण्डमा रहने प्रवृत्तिका सलहको पहिलो अवस्थाको वच्चा (निम्फ) कालो हुन्छ ।	सम्पूर्ण हरिया वनस्पतीहरू छोटो समयमानै सखाप पारी खाइदिने तथा विरुवाहरूका हाँगा एवं बोकालाई समेत सखाप पार्ने क्षमता भएकोले यो फट्याङ्ग्रा अन्य किरा भन्दा बढी क्षती गर्ने खालको देखियो	(Chlorantraniliprole) १८.५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि. प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा स्पाइनोस्याड (Spinosad) ४५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि. प्रति ३ लिटर पानीका दरले मिसाएर छर्ने । यो किरा रातभरि बास बस्ने र विहानपख घाम लाग्ने बित्तिकै यसको समूह नउड्ने हुनाले विहानपख निम्न विषादीहरू (मालाथियन ५० ई.सी.३ मि.ली/लि. पानी, ल्याम्डा साइहलोलोथ्रिन ५५ ई.सी. ०.७० मि.लि./लि. पानी, मध्ये कुनै एक उल्लेख भए अनुसार मात्रामा प्रयोग गर्न सकिन्छ आवाज आउने वस्तुबाट तर्साउने ।

मकै बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातमा लाग्ने डुढुबा (Leaf blight)	पातमा ठूला लाम्बिला आँखा आकारका खैरा दागहरू देखा पर्दछन् । पछि ती थोप्ल्याहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाइ दिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू: मनकामना-३, गणेश-१, गणेश-२ लगाउने - कार्बेन्डजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी रोप्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. घोगा कुहिने (Ear rot)	घोगाको टुप्पो बाट रातो वा गुलाफी रङ भई कुहिन थाल्दछ। कुनै बेला घोगाको फेदबाट पनि कुहिने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग अवरोधक जातहरू: गणेश-२, मनकामना-१ रोप्ने । - स्वस्थ घोगाहरू छनोट गरी बीउ राख्ने । - कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) दुसीनाशाक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने ।
३. कालो पोके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लट्टा परेको जस्तो देखिन्छ। घोगाभा दानाको सट्टा कालो बीजाणुको धुलोले भरिएको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - बारीमा कालो पोके रोग देखे बित्तिकै जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - धेरै रोग आउने क्षेत्रमा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) २ ग्राम प्रति केजी बीउको दरले उपचार गरी रोप्ने ।
४. डाँठ कुहिने (Stalk rot)	जमिन भन्दा माथि डाँठको दोश्रो आँखला नजिकैको भित्री भागको गुदीको रङ बदलिन्छ र डाँठ कुहिन गई बोट ढल्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> - सिफारिस मात्रामा मल प्रयोग गर्ने । - रोगको जीवाणु गभारोबाट सार्ने हुँदा उक्त गभारो नियन्त्रण गर्न विषादी प्रयोग गर्ने ।
५. डाउनी मिल्ड्यु (Downy mildew)	पातहरू पहेलिएर सानो हुने र पातमा धर्सहरू देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । - रोग अवरोधक जातहरू रामपुर २, रामपुर कम्पोजिट लगाउने । - मेन्कोजेव ७५ प्रतिशत डब्लुपि (जस्तै डाइथेन एम-४५।) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा मेटालेक्सिल ८% मेन्कोजेव ६४% (जस्तै क्रिनोक्सिल गोल्ड, रिडोमिल एम जेड, टयागमील) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।
६. धर्से शोप्ले रोग (Gray Leaf spot)	धान चमरा निस्कने बेलासा फेद नजिकका पातमा सुरूमा साना पहेला वा खैरा दाग बनाउँछ र दुइ-तीन हप्ता भित्र नशा सँगै समान अन्तरमा लाम्बिला धर्सेहरूमा परिवर्तन हुन्छ। धर्सेहरू जोडिँदै गई पूरै पात ध्वस्त हुन्छ। पातबाट डाँठ,	<ul style="list-style-type: none"> - गणेश १, मनकामना ३, मनकामना १, हिलपुल पहेलो र देउती जातका रोग सहन सक्ने जात लगाउने । - मकै छिटो रोप्ने र पातलो रोप्ने । घुम्ती बाली अपनाउने । - रोगीबोटका अवशेष जलाउने, रोगको लक्षण देखिना साथ पात

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	घोगाको खोस्टामा पनि लाग्छ । घोगाहरु साना, हलुका, थोते, टेडा हुने हुन्छ ।	हटाउने । सन्तुलित मलखाद प्रयोग गर्ने । - लुसीनाशाक विषादी कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन वा धनुष्टिन) १ ग्राम वा मेन्कोजेब (डाइथेन एम ४५) वा (कार्वाण्डिजम १२% मेन्कोजेब ७५ % डब्लु पि) जस्तै साफ) २ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने ।

गहुँ बालीमा लाग्ने कीराहरु

किराको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कीटकीट खपटे	लार्भा (Wire worm) ले जरा काटी दिन्छ र बोट सुक्छ ।	- मकैको फेद काट्ने कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने । - सिंचाइ सुविधा भएमा राम्रो संग सिंचाइ गर्ने ।
२. लाही कीरा	बाला पसाउने बेलामा यसले दुःख दिन्छ । लाही कीराहरुले कलीलो बालाको रस चुसी नोक्सान गर्दछन् ।	- लेडी विटल्स (मिन्चुखपटे) को संरक्षण गर्ने । - डायमथोएट ३०% ई.सी. को १ मि.लि. प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने ।
३. गुलाबी गभारो	यिनीहरुले गहुँको गुभो काटी नोक्सान गर्छन् ।	- धानमा नोक्सानी गर्ने गभारोको नियन्त्रणका उपायहरु अपनाउने ।

गहुँ बालीका मुख्य रोगहरु

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Leaf blight)	साना खैरो रङको थोप्लारू पातमा देखिन्छन् । पछि ती थोप्लारू बढ्छन् एक आपसमा जोडिई पात सुकेको वा डढेको जस्तो देखिन्छ ।	- कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने । वा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लुपी (जस्तै बेभिष्टिन)

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		<p>दुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने ।</p> <p>- सिफारिस मात्रामा पोटस मलको प्रयोग गर्ने ।</p> <p>- ठिक समयमा गर्नु छर्ने ।</p> <p>- रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।</p> <p>- रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।</p> <p>- सिफारिस गरिए अनुसार मलखादको प्रयोग गर्ने, ठीक समयमा गर्नु छर्ने ।</p> <p>- गर्नुको बोट ठूलो भएमा म्यान्कोजेव ७५% डब्लु पी (जस्तै डाइथेन एम-४५) नामक विषादी १।५-२ केजी प्रति हे। ७५० लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्कने । वा प्रोपिकोनजोल २५% इ सी (जस्तै बोनस, बम्पर, टिल्ट २५) ०।७५ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने ।</p>
२. खैरो सिन्दुरे (Brown rust)	पातको माथिल्लो सतहमा सुन्तला रङका फोकाहरू देखिन थाल्दछन् । ती फोकाहरू छुट्टा छुट्टै रहेका हुन्छन् ।	
३. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला, लाम्चिला फोकाहरू एक अर्का सँग मिलाई धर्सा परेर रहेका हुन्छन् ।	<p>- रोग अवरोधक जातहरू जस्तै: डब्लुके १२०४, पासाङ्गल्हामु लगाउने र ठीक समयमा गर्नु छर्ने ।</p> <p>- सिफारिस गरिए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने ।</p> <p>- माथि खैरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधि अपनाउने ।</p>
४. कालो पोके (Loose smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो दुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ ।	<p>- स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने ।</p> <p>- कार्बोक्सिन १७।५%थिराम १७।५% (जस्तै भाइटोभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम वा टेबुकोनाजोल</p>

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
५. गन्हाउने कालो पोके (Stinking smut or hill bunt)	रोगी दानाहरू गोलाकार हुन्छन् कालो रडको रोगको जीवाणुहरूले भरिएका हुन्छन् । तीजीवाणुहरू दाना फुटाएर बाहिर झर्दछन् । नजिकबाट सुँघ्दा माछा कुहिएको जस्तो गन्ध आउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> २% डिप्स (जस्तै क्याभियट, राक्सिल) १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । रोग लागेको बालाबाट धुलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाइदिने । अन्नपूर्ण-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने । दुई तीन वर्ष सम्म घुम्ती वाली लगाउने वा गहुँ नै नलगाउने । कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने ।

जौ बालीमा लाग्ने मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पहे लो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लाम्बिला फोकाहरू एक अर्का सँग मिली धर्सा भएर रहेका हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग अवरोधक जात लगाउने ।
२. धर्से रोग (Stripe rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेला धर्सा र धब्बाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले उपचार गरी लगाउनाले रोगको प्रकोप एकदमै कम भएको पाइएको छ ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. कालो पोके (Smut)	बालामा दाना लानुको सट्टा कालो ढुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। कार्बोक्सिन १७.५% थिराम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने। रोग लागेको बाला बाट धुलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाइदिने।

१६.१.२ कोसे बाली: चना, मास, भटमास, मुड, र रहरमा क्षति पुर्याउने किराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. झुसिलकीरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेला पखेटा भएको पुतली हुन्छ। यसका अधिल्ला पखेटामा मसिना र पछिल्ला पखेटामा अलिक ठूला काला थोन्ला हरू हुन्छन्। पुतलीको पेटको रङ रातो हुन्छ। पूर्ण विकसित लाभ्रेको शरीरमा राता काला झुसै झुसले भरिएको हुन्छ।	झुसिल कीराहरूले पातको सम्पूर्ण हरियो भाग खाइ दिनाले पातहरू सेतो पातलो काराज जस्ता हुन्छन्। अन्तमा बिरुवा पात विहीन हुने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> झुसिल कीराहरू झुण्डमा रहेकै अवस्थामा पातलाई टिप्ने र संकलन गरी नष्ट गर्ने। कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा कीटनाशक विषादी डेल्टामेथ्रिन २.८% ई.सी। (जस्तै डेसिस) १ मि.लि. वा साइपरमेथ्रिन १०% ई.सी. (जस्तै रिपकड, डेभिसाइपर) १ मिलि। प्रति लिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी छर्ने।
२. कोसामा लाग्ने गभारोहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेलो रडका हुन्छन। अन्य गभारोको वयस्क पुतलीको पखेटा मा सेता धब्बा भएका ध्वंसै खालका हुन्छन्। कुनै वयस्क पुतली नीलो रडका पनि हुन्छन्। पूर्ण विकसित लाभ्रेको शरीरमा रङ्गबिरङ्गी धर्सहरू हुन्छन् यिनले समय	कोसामा प्वालहरू देखिन्छन्। लाभ्रेले आघा शरीर कोसा भित्र पसाएर खाएको प्रष्ट देख सकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> यौन जन्य कीरा आकर्षण पदार्थ "हेलील्यूर" को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समात्न सकिन्छ। धेरै संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ। मसिना लाभ्रे देखिना साथ व्यासीलस

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	समयमा रङ बदली रहन्छन् ।		<p>थुरीजेन्सिस भेराइटी कुर्सटाकीको पानीमा मिसिने धुलो १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाएर बेलुकी पख छर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> - न्युक्विलयर पोलिहेड्रोसीस भाइरस, हेली (एन.पी.भी.) को १०० एला.ई. को १ मि.लि. वा २०० एला.ई.को ०।५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा २-३ थोपा नीर मिसाएर बनाएको झोल बेलुकी पख छर्ने । - निममा आधारित कीटनाशक विषादीहरू जस्तै मारगोसोम ०।१ ईंसीवा मल्टिनिम ०.०३ ई.सी. ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले बनाएको झोल छर्ने । - इमामेक्टिन बेन्जोएट ५% एस जी (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०।५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर बनाएको झोल छर्ने । - अरू विषादी गोलभेडाको गभारोमा जस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
३. लाही र पात खन्ने कीरा (Aphid and leafminer)	लाही सानो कीरा जस्तै बिरुवाको रस चुसेर खान्छ । पात खन्ने कीराको लाभाले बिरुवामा नागवेली आकारको सुरङ बनाएर पातको भित्र बसी हरियो भाग खान्छ ।	बोट रोगाउने, बढ्ने नसक्ने साथै पहेंलो हुने हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - गोलभेडामा बताए जस्तै व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने ।

मुसुरो बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओ इलाउने रोग (Wilt)	बेर्ना अवस्थामा बोट एक्कासी ओइलाउन थाल्दछ र पात सुक्दै जान्छ । फूल फुल्ने बेलामा पनि बोटको टुप्पो ओइलाउँदै जान्छ । पात पहेँल्लिँदै जान्छ र पूरै बोट ओइलाएर मर्दछ ।	- रोग नलाग्ने वा कम लाग्ने जातहरू सिमल, शिखर, खजुरा-१, खजुरा-२ लगाउने । - दुई वर्षको घुम्ती वाली अपनाउने । - चाडै रोपेमा रोग लाग्ने समय छल्ल सकिन्छ ।
२. जरा कुहिने रोग (Root rot)	बोटको तल्लो पातहरू पहेँल्लिँदै माथि तिरका पातहरू पहेँलिन थाल्दन् । रोग लागेको बोटको मुख्य जराहरू र सहायक जराहरू कुहिएका हुन्छन् ।	- रोग ग्रस्त क्षेत्रमा ३-४ वर्ष सम्म मुसुरो नलगाउने । - घुम्ती वाली प्रणाली अपनाउने ।
३. डुडुवा रोग (Blight)	पातका टुप्पाहरू खाद्यतत्त्वको कमी बाट भए जस्तो रङ बदलिँई सुक्दै जान्छ । माथिल्ला हाँगाहरू पहेला भई सुक्दछन् ।	- रोग देखा पर्ने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्लुपी (जस्तै डाइथेम एमा ४५, इन्डोफिल एम ४५, सूर्यएम ४५) नामक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई ७ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।

चना बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैर रोग (Botrytis grey mold)	पातका टुप्पाहरू रङ विहिन भएर सुकेर जान्छन् । फूल कुहेर कोसा नलाग्नुनै रोगको प्रमुख लक्षण हो । जीवाणुका लागि वातावरण सुहाउँदो भएमा बोटको सबै भागमा फुसो वा काला खैरा थोन्लाहरू देखा पर्दछन् ।	- चनाको बोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लगाउने । - कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छर्ने
२. फेद कुहिने रोग (Foot rot)	रोगी बेर्ना वा बोटहरू पहेँला हुन्छन् तर पात हरू ओइलाएका हुँदैनन् । माटोको सतह र तलतिर बोट कुहिएको हुन्छ र सेतो ढुसीले ढाकेको हुन्छ ।	- घुम्ती वाली प्रणाली अपनाउने । - कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (जस्तै बेभिष्टिन) ३ ग्राम प्रति केजी बीउको दरले उपचार गरेर रोप्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. कालो जरा कुहिने (Root rot)	यो रोग लागे पछि बोट पहेलिन्छन् र ओइलाउँछ । मसिनो जराहरू कुहेर झर्दछन् बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन् ।	- फेद कुहिने रोगको व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने ।

रहर वालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पोतिर प्या जी रडको धब्बा फैल्दै जान्छ । यो रोगमा कुनै कुनै हाँगा मात्र ओइलाउन पनि सक्छ । खास गरेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्नेबेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ ।	- रोग नलाग्ने जात जस्तै रामपुर रहर लगाउने । - रोग मुक्त खेतबाट बीउ छान्ने । - रहर र अन्नवाली मिश्रित खेती गर्ने । - बाली चक्र अवलम्बन गर्ने ।
२. बाँझोपन (Sterility mosaic)	खेतबारीमा ठाउँठाउँमा होचा, फूलका हाँगाहरू गुचमुच्च भई फूल फुलेको हुन्छ । उक्त हाँगाहरू फि क्वा हरियो कोसा नलागेका बोटहरू टाढैबाट सजि लै सँग देखि न्छन् । पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिबिरे पनि हुन सक्छ ।	- रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागोश्वरी, रामपुर रहर लगाउने । - रोगको स्रोतको रूपमा रहेको बहुवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने । - रोग सार्ने सुलसुलेको संख्या घटाउन घुम्टी बाली लगाउने । - प्रोपरजाइट ५७% एस पी (जस्तै कि माइट) सुलसुलेनासक विषादी छर्ने ।

१६.१.३ आलु बालीका हानिकारक किराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने लाभ्रे (Cut worm)	धर्बाँसे वा खैरो रङ चिल्लो शरीरको डाँड तर्फ अस्पष्ट धर्साहरू र चलाई दिँदा गुडुल्किने हुन्छ।	काटिएको बोटको फेद र आलुमा प्वाल हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - काटोको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने। - खेतमा विरुवा नजिक केही झारपात राखेमा रातमा लार्भा त्यहाँ वस्छन र बिहानीपख हेरी मार्ने। - क्लोरपाइरिफस १०% जी आर (जस्तै डर्सवान १०% रोडा) वा मालाथियन धुलो १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने।
२. रातो कमिला (Red ant)	भाले कमिलाको शारीरिक बनोटमा अरियालको जस्तो हुन्छ र पारदर्शक पखेटाहरूका नसाहरू काला खैरा देखिन्छन्। पोथी कमिला लामो बनावटको हुन्छ र यसका पखेटाहरू हुँदैनन्।	आलुमा माटो सहितका मसिना वा ठूला छिद्रहरू हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> - कमिला खेतमा देखासाथ सिचाइको व्यवस्था गर्ने। - गहुँत, असुरो, केतुकी, तीते पाती, खिरौं वा चिउरीको फीनाको प्रयोग गर्ने। - कमिलाका गोला नजिक भएको शंका लागेमा नष्ट गर्ने।
३. खुभ्रे (White grub)	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुडा भएको र छुँदा खुम्चिने हुन्छ।	माटो मुनि चपाइएका डाँठ देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> - खपटे माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। - १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो दुसी मेटाराइजियम एनिसोप्लीएड आलु रोप्ने समयमा लाइनमा छर्ने। - काँचो गोबर मल प्रयोग गर्ने। - रातो कमिलालाई जस्तै विषादी छर्ने।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४. थोप्ले खपटे (Epilachna beetle)	वयस्क खपटे, गोलाकार, खैरो र माथिल्लो पखेटाहरूमा १२ वा २८ वटा थोप्ला भएको । लाभ्रे, बाङ्गटिङ्गा काँडा र पहेलो शरीर भएको हुन्छ ।	पातको हरियो भागहरू कोत्रेको र आँखी परेका पातहरू देखिन्छन् ।	- डेल्टामेथ्रिन २८% इ सी १ मिलि। प्रतिलिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% इ सी १ मिलि। प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने
५. कागे खपटे	निलो, कालो शरीर र टाउको खैरो रातो हुन्छ ।	बोट भरि बसी पातहरू खाए पछि बोट नासिन्छ ।	- थोप्ले खपटेको जस्तै ।
६. आलुको पुतली (Potato tuber moth)	लाभ्रेको रङ हलुको गुलाबी, टाउको गाढा खैरो र छुँदा असाध्यै चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खैरो र सानो हुन्छ ।	पातमा हरियो, सेतो धब्बा, खैरो-डेढेको धब्बा, डाँठ र आलुमा सुरुङ्गहरू देखिने र आलुका आँबलाबाट खैरो पदार्थ निस्कन्छ ।	- लक्षण देखिएका पात चुडेर नष्ट गरिदिने । - बत्तिको पासो प्रयोग गर्ने । - गहिरोमा आलु रोप्ने र आलु को दाना छोपिने गरी उकेरा दिने । सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्ने । कीरा भएको शंका लागेका बीउ आलु मालाथियन ५०% इ सी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाइ ५-१० मिनेट हुवाएर छहरिमा सुकाएर भण्डार गर्ने । पि.टि.एम. लुरको प्रयोग गर्ने । वि.टि.के. जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने । नयाँ आलुलाई पुरानो कीरा लागेको आलुसँग नमिसाउने । - छहरिमा सुकाइएका तीतेपाती वा ठूला पाते बेंधे, पुदिना बोझोको धुलो बीच बीचमा राखि दिने हात्तीवार सिस्नुका पात टुक्रा पारी सञ्चित आलु माथि तह मिलाई राख्ने ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
७. लाही कीरा र लिफ माइनर (Aphid)/ Leaf minor)	कमलो, हरियो वा पहेलो, हरियो शरीर र पखेटा भएको वा नभएको हुन्छ।	लाहीको माउ र बच्चा दुवैले कलिला पातहरूको तल्लो सतहमा बसेर रस चुस्दछ। यसले गर्दा बोट ख्याउटे हुन्छ। पात पहेलो र गुजुमुजु परेको हुन्छ। लिफ माइनरले पातमा सुरङ बनाएर हरियो भाग खादा चराले लेखे जस्तो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - यसको प्राकृतिक शत्रु लेडी बडीबिटल वा जालीदार पखेटा भएको कीरा संरक्षण गर्ने । - पहेलो पासो (Yellow trap) को प्रयोग गर्ने । - रोपेको एक महिना पछि लाही देखिएमा डायमेथोएट ३०% इ सी को १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्कने । - मोलभेडामा जस्तै व्यवस्थापन गर्ने ।

आलु बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डडुवा रोग (Leaf blight)	पातको टुप्पा वा किनारमा सानो खैरो भिजेको जस्तो दाग देखापर्दछ। जुन चाँडै बढ्छ र दागको पछाडि हेर्दा सेतो भुवा जस्तो हुसी देखिन्छ। यो रोग डाँठ र दानामा पनि लाग्दछ पछि पूरै बोट सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग कम लाग्ने वा रोग अबरोधक जातहरू लगाउने । - खेतबारी सरसफाइ गर्ने, नाभो हटाउने, स्वस्थ बीउ प्रयोग गरी आलु खेती गर्ने । - रोग देखिने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्लु पी (जस्तै डाइथेन एम-४५) को २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने । वा कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (जस्तै अनुकप ५० ब्लाइटक्स ५०) को २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने वा । - डाइमिथोमर्फ ५०% डब्लु पी (जस्तै किंगस्टिमल ५०) १.५-२.५ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने । - रोग धेरै बढेमा मेटाल्याक्सिसल ८% म्यान्कोजेव ६४% डब्लु पी (जस्तै रिजमिल ७२% डब्लु पी) को २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. ऐजेर (Wart disease)	आलुको दानाको आँखाहरूमा स-साना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन् । जुन पछि विस्तारै बढेर काउली जस्तो फुक्क भई पूरा दानालाई नै घेरी आलुको आकार विभिन्छ । त्यस्तो आलु पछि कालो हुँदै जान्छ र कुहिन्छ ।	डब्लु पी वा क्रिनोक्सील गोल्ड७२% डब्लु पी) १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्ने । अरू विषादी गोलभेंडाको डडुवामा जस्तै गर्ने । - रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने । - रोग लागेको खेतमा आलु नरोप्ने ।
३. ओइलाउने वा खैरो पिप चक्रे रोग (Brown rot)	बोट एक्रासि पानी नभएको जमिनमा उम्रे जस्तो ओइलाएर मर्न थाल्दछ । रोगी दाना काट्दा नशा वरिपरी खैरो चक्रे हुने र पिप जस्तो निस्कन्छ ।	- रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने । - रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्नबाली सँग घुम्ती बाली लगाउनु पर्दछ । - रोग लागेको बोट जलाउने वा दाना जम्मा गरी गाड्ने ।
४. दादे रोग (Common scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडल परेका दादहरू देखा पर्दछन् ।	- रोग रहित स्वस्थ आलु रोप्ने । रोगी आलु नष्ट गर्ने । - रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती बाली लगाउने । - आलु बढ्ने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने ।

१६.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू

फूलकोबी समूह (फूलकोबी, बन्दाकोबी, ब्रोकाउली, मूला, रायो, सलगम, रयाँठकोबी आदि) का बालीलाई क्षति पुऱ्याउने प्रमुख

कीराहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. बन्दाकोपुतली (Cabbage butterfly)	वयस्क पुतलीको पखेटाको रङ सेतो र अधिल्ला पखेटाको करीव अग्र भागमा काला धब्बाहरू हुन्छन् । कुनै पुतलीका लाभहरूको शरीरमा पहेंला धर्साहरू हुन्छन् भने कुनै पुतलीका लाभहरू हरिया हुन्छन् ।	पातमा प्वाल भेटिन्छन् । प्रकोप बढी भएको खण्डमा सम्पूर्ण पातहरू खाइ दिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - कीराका पहेंला फूल र लाभहरू लाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - पुतलीहरू लाई हाते जालीले पक्रेर नष्ट गर्ने । - कीराको प्रकोप बढी भएमा साइपरमेथ्रिन १०% इ सी १ मि.लि. अथवा मालाथायन ५०% ई.सी. २ मि.लि. प्रतिलिटर वा इमामोक्टिन बेन्जवाइड ५% एस जी १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा बनाएको झोल छर्ने ।
२. ईटबुट्टेपुतली (Diamond Back Moth)	वयस्क पुतली खैरो रङको हुन्छ । पखेटाको भित्री किनारामा सेतो त्रिकोणाकार तीनवटा चिन्हहरू हुन्छन् । पुतली बसेको बेला उक्त चिह्नहरू मिलेर ईटको आकार बन्दछ ।	पातको हरियो भाग खाइ दिनाले पातहरू हरियो झिल्ली जस्तो बन्दछन् । प्रकोप बढी भएमा बिरुवाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढ्न सक्दैनन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - तरकारी लिइसके पछि बाँकी रहेका बोट र पातलाई नष्ट गर्ने । - फूलकोबी समूहका बाली र गोलभेंडा सँगै लगाउने । - प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटोसिया प्लुटेली, एपान्टेलिस, कमिला, माकुरा, चरा आदिको संरक्षण गर्ने । - यसको आकर्षण ल्यूरको प्रयोग गर्ने । - लाभ सांना हुंदा बी टी के. को प्रयोग गर्ने ।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. सुर्तीको पात खाने लाभ्रे (Tobacco caterpillar)	वयस्क पुतली खैरो रडको हुन्छ र यसका पखेटामा बाङ्गाटिङ्गा धसाहरू हुन्छन् । लाभ्रेहरू प्रायः गरी हरियो खैरो रडका हुन्छन् ।	सुरको आक्रमणमा पातहरूमा प्वालै प्वाल देखिन्छन् । प्रकोप बढी हुँदा सम्पूर्ण पात खाई विरवा पात बिहीन बन्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - एजाडिराक्ट्रीन ०.०३% इ सी (जस्तै मल्टिनीम, निम्बिसिडिन) ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा राखेर छर्ने । - ब्युभेरिया वेसियाना जैविक विषादी २-५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले साँझ पख छर्ने । - इमामेक्ट्रीन बेन्जाइट ५% एस जी (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्ने । - फुल र लाभ्रेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने । - खेतवारीमा पानी पटाउने । - माथि इंटवुट्टे पुतलीको व्यवस्थापन गर्न बताइएका निम जन्य विषादी प्रयोग गर्ने । - अडीरलाई पासो बालीको रूपमा लगाउन सकिन्छ । - स्पोजो ल्यूर वा स्पोजो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने । - गोलभेडामा बताए जस्तै गर्ने ।
४. उफ्रने खपटे (Flee beetle)	वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ	पातहरू मसिनाप्वालै प्वाल हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - माथि सुर्तीको पात खाने लाभ्रेलाई बताइएको निम जन्य पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने ।
५. माटो मुनि बसी क्षति गर्ने कीराहरू (खुमे, फेद काट्ने)	खुमे: वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभ्रे हँसिया आकारको हुन्छ । फेद काट्ने: वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभ्रे हँसिया आकारको हुन्छ ।	विरवा ओइलाउने र मर्ने । विरवा ओइलाउँछ र मर्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - काँचो गोबर प्रयोग गर्ने । - पानी पटाउने । - झारपातको थुप्रो राखी कीरा जम्मा हुने पासो

किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
कीरा, रातो कमिला, कीर्यो (Soil Insects)	फेद काट्ने: धर्से पुतली, लार्भा चिल्लो कालो रातो कमिला: जरा वरिपरी मसिना खैरा राता कीराको समूह		<ul style="list-style-type: none"> बनाउने । गहुँतको झोल बनाई माटो भिजाउने । सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु अगावै मालाथियन ५% डी पी (मालाथियन ५% धुलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने ।
६. लाही	पखेटा भएका र नभएका मसिना हरिया रडका हुन्छन् । लाखौंको संख्यामा देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> विरुवा रोगाउने । लाहीले आक्रमण गरेको देखिने । अन्य कमिला हिँडेको देखिने । 	<ul style="list-style-type: none"> सुतीको झोल बनाई छर्ने । पहेलो पासो प्रयोग गर्ने । गाईवस्तुको मुत्र र पानी (१/४) को अनुपातमा मिसाइ २-३ दिन फरकमा पटक पटक छर्ने । गोलभेंडामा बताए जस्तै गर्नु विषादी छर्ने ।

१६.१.५ फूलगोबी समूह बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. अल्टरनेरिया थोप्लो (Alternaria Leaf Spot)	खैरो वा कालो स-साना गोलाकार थोप्लाहरू पहिले पातमा देखा पर्दछन् । ती थोप्लामा पछि चक्रा विकास हुन्छ । त्यस्ता थोप्लाहरू डाँठ र कोसामा समेत देखा पर्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगीपात र अन्य झारपात बटुलेर जलाउने । स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने । म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, अनु एम-४५) डुसीनाशक विषादी ३ ग्राम प्रतिकिलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, अनु एम-४५) वा कपर अक्सील्कोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स, क्युरेक्स)

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. डाँठ कुहिने रोग (Sclerotinia Rot)	माटोको सतह निरको काउलीको डाँठ कुहिन्छ र सेतो दुसी उमेको देखिन्छ वा फूल फुलेको बेलामा बोट ओइलाउँछ । बोटको डुकुको रङ सेतो फुस्रो हुनुका साथै डाँठ भित्र काला गिर्खाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> दुसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर छर्ने । रोग मुक्त क्षेत्रको बीउ प्रयोग गर्ने । रोगी बोटहरूको डाँठ बटुलेर जलाउने । तीन हसा देखि एक महिना सम्म रोग ग्रस्त खेतमा बाली लगाउनु अगाडि पानी जमाउने । धानसँग घुम्ती बाली लगाउने । जमिन तयार गर्दा गहिरो खनजोत गर्ने ।
३. नसा कालो भई कुहिने (Black rot)	पातको छेउबाट लक्षण सुरु भई अप्ठेरी भि आकारको पहेलो लक्षण देखा पर्दछ र पछि नसाहरू कालो भई डाँठ सम्म पुगी बोट कुहिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नलागेको क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । रोगीबोट विरवा हटाई नष्ट गर्ने । क्रुसिफेरी परिवार बाहेक अन्यबाली सँग घुम्ती बाली लगाउने ।
४. डाउनी मिल्ड्यू (Downy mildew)	पातमा स-साना प्याजी रङका थोप्लाहरू देखिई तल्लो सतहमा सेतो दुसी उमेको देखिन्छ । रोग ज्यादा व्याडमा लाग्ने भएता पनि अनुकूल वातावरणमा काउली समेत कालो भई सुक्दछ । त्यस्तो पातको डाँठहरू समेत कालो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> बीउलाई कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (डिरोसाल) ले उपचार गरेर मात्र ब्याड राख्ने । ब्याड राबडा धेरै बाक्लो नराख्ने । रोगीपातहरू र झारहरू बटुलेर नास गर्ने । धेरै रोग लागेको खेतमा घुम्ती बाली लगाउने । म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, अनु एम-४५) वा कपर अक्सील्कोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स, क्युरेक्स) लगाउने ।
५. टर्निप मोज्याक भाइरस (Turnip mosaic)	पातमा गाढा हरियो र हल्का हरियो रङको छिगबिरे लक्षण देखा परे गाढा हरियो भागहरू माथि उठेका देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> दुसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर छर्ने । रोगी बोट देखा पर्नासाथ उखेली जलाउने । रोग सार्ने लाही कीरा नष्ट गर्ने । रालो जातको रायोमा यो रोग कम लाग्दछ ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६. क्लब रट (गदा जस्तो जरा हुने) (Club Root)	बिरुवाको वृद्धि रोकिन्छ, पहेलिन्छ, बढ्न सक्दैन । यस्ता बिरुवा उखेलेर हरेमा जरा गदा जस्तो डल्लो परेको आकार देखिन्छ । जरा बाक्लो, मोटो र ठूलो हुनाले जराको तलको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ । तर फेद जरा (जमिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ । यसरी वृद्धि भएका जराहरू कुहिएर काला भएर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - घुम्ती वाली लगाउने (३-४ वर्षमा मात्रै फूलकोबी वर्गका तरकारी लगाउने) - रोगीबोट जलाइ दिने वा गाडि दिने । - यो रोग कम पि. एच. भएको (अम्लीय) माटोमा धेरै छिटो फैलने भएकाले चून प्रयोग गरी माटोको पि.एच. ७.२ भन्दा बढी बनाउने - जीवाणु रहित नर्सरीमा बेर्ना हुर्काउने । - रोग लागेको ठाउँको बेर्ना अन्य ठाउँमा लैजाने रोक लगाउने । - लफुसल्फामाइड ०.३% डब्लु पी (नेभिजिन) १०-१५ केजी/रोपनी वा ३ ग्राम प्रति बोट । नर्सरी ब्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मिटर ।

भाण्टा, फर्सी, काँको, लौका, घिरौला, कोरला, चट्टेल आदि वालीमा लाग्ने किराहरु

बाली	किराहरु	किटनासक विषादीहरु	व्यवस्थापन विधिहरु	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
टमाटर	फलमा लाग्ने गवारो	<ul style="list-style-type: none"> - एन्डाइरेक्टिन ०.०३% इ सी (मल्डीनीम, निम्बोसिडिन) - जैविक विषादी हेली एन.पी.भी. (हेलीसाइड) १०० एल इ - जैविक विषादी बीटीके - नोभालुरन १०% इ सी (रिमोन) - लामडासाइहेलोथ्रिन ५% इ सी (सिल्भा प्लस, कराटे) - हेलिल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ मिलि. प्रतिलिटर पानीमा - १ मिलि. प्रतिलिटर पानीमा - १-३ मिलि. प्रतिलिटर पानीमा - १ मिलि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५-१ मिलि. प्रतिलिटर 	कहिले हाल्ने फुल पारेको देखा साथ

बाली	किराहर	कितनासक विषादीहर	व्यवस्थापन विधिहर	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने ।		देखासाथ
सुतीको पात खाने लार्भा		<ul style="list-style-type: none"> - एजाडिरेक्टिन ०.०३% इसी (मल्टीनीम, निम्बोसिडिन) - जैविक विषादी स्पोंडो एन पी भी १०० एल इ - जैविक विषादी बीटीकेनोभालुरन १०% इसी (रिमोन) - लामडासाइहेलोथ्रिन ५% इसी (सिल्भाप्लस, कराटे) 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ मिलि. प्रति लिटर पानीमा - १ मिलि. प्रति लिटर पानीमा - १-३ मिलि. प्रति लिटर पा - १ मिलि. प्रति लिटर पानीमा - ०.५-१ मिलि. प्रति लिटर पानीमा 	फुल पारेको देखासाथ
		स्पोंडो ल्यूर पासोको प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राइक्रोप्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने ।		
सेतो झिंगा/लाही/ / लिफ माइन्ड		<ul style="list-style-type: none"> - जैविक विषादी भटिसिलियम लेकानी १.१५ डब्लुपी (मिलक्रील, भटिजिन) - एजाडिरेक्टिन ०.०३% इसी (मल्टीनीम, निम्बोसिडिन) - इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस एल (एडमाइर, एटम, चेमिडा) - एसिटा मिप्रिड २०% एस पी (एक्रा, म्याजिक, मनिक) - थायमथोक्जाम २५% डब्लु जी (एरेभा, एरो, रेनोभा) - पहुँलो टाँसिने पासो प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ ग्राम. प्रति लिटर पानीमा - ५ ग्राम. प्रति लिटर पानीमा - १ मिलि. प्रति ५ लिटर पानीमा - १ ग्राम. प्रति १० लिटर पानीमा - २ ग्राम प्रति ५ लिटर पानीमा - १ मिलि. प्रति लिटर पानीमा 	
टुटा पात खन्ने कीरा		<ul style="list-style-type: none"> - बाली चक्र अपनाउने - प्रतियोपनी एउटा टिएलएम ल्यूर ओटाटी पासोमा राखी कीराको अनुपमन गर्ने र प्रतियोपनी ५ वटा राखी व्यवस्थापन गर्ने - स्टीकी टाप प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - ३ एम एल प्रति लिटरको दरले - ४ के जी प्रति हेक्टर प्रयोग गरी प्यूपहरको व्यवस्थापन गर्ने - १-५ को अनुपातमा मिसाई - १ एम एल/लिटर पानीमा मिसाई 	कीरा देखिएपछि ७/७ दिनको फरकमा छन् । ५/५ दिनको अन्तराल

वाली	किराहर	कितनासक विषादीहर	व्यवस्थापन विधिहर	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		<ul style="list-style-type: none"> - संक्रमित बिरुवाका भागहरु संकलन गरी जलाउने - निम्मा आधारित विषादीहर एजाडिरिक्टिन १ प्रतिशत ई सी - मेटाराइजियम एनिसाफि - गहुँत पानी - क्लोरोएन्टानिलप्रोल १८.५ प्रतिशत एस. सी. - स्पिनोस्याड ४५ प्रतिशत एस. सि. - फ्लुबिन्डियामाइड ३९.३५ प्रतिशत एस. सी. - इमामेक्टिन बेन्जोएट ५ प्रतिशत डब्लुडि जी 	<ul style="list-style-type: none"> - १ एमएल/ ३ लिटर पानी मा - मिसाइ - १ एमएल/ ३-५ लिटर पानीमा - मिसाइ - १ एमएल/ ३लिटरपानीमा - मिसाइ 	<ul style="list-style-type: none"> - १०-१५ दिन फरकमा छर्ने
भन्टा	<p>१) भण्टाको गभारो</p> <p>२) थोत्लेखपटे</p>	<ul style="list-style-type: none"> - एजाडिरेक्टिन ०.०३% इ सी (मल्टीनीमनि, म्बेसिडिन) - इमामेक्टिन बेन्जोएट ५% यस जी (किंग स्टार, एन स्टार) - साइपरमेथ्रिन २५% इ सी (नाग साइपर, साइपर हीट, अलसुपर) - लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५% इ सी (ब्राभो, एभोन, कराटे) - फेनभलेरेट २०% इ सी (फेनभल, नागफेन, डेभिफेन) 	<ul style="list-style-type: none"> - ५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ ग्राम .प्रतिलिटर पानीमा - ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा - ०.५-०.७५मि.लि.प्रतिलिटर पानी - ०.७५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा 	<ul style="list-style-type: none"> विरुवा हुकिसके पछि छर्ने र कीरा लागे पछि पनि छर्ने ।
		<ul style="list-style-type: none"> - फुल, लोभ्रे तथा वयस्क अवस्थाका कीराहरु बटुली नष्ट गर्ने । वयस्क खपटे बटुली नष्ट गर्ने । भन्टाको गभारोको पुतली ल्युसिनोडस फेरोमेन ट्रयापको प्रयोग गरी संकलन गर्ने र नष्ट गर्ने । जुनमा भान्टा रोपाइ गर्ने. गभारो लागेको मुना र फललाई नष्ट गर्ने 		
काँको, फर्सी, लौका,	फर्सीको रातो खपटे	<ul style="list-style-type: none"> - मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) - निम्मा आधारित कीटनाशक विषादी छर्ने। 	२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा	<ul style="list-style-type: none"> अन्य उपाय: कुहेर झरेको फललाई बटुली

वाली	किराहर	किटनासक विषादीहर	व्यवस्थापन विधिहर	
			मात्रा	कहिले हालने
धिरौला, करेला, चट्टेल				गहिरौ खडलमा हाली पुरिदिने
२) फसीको फल कुहाउने औंसा	- मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिसेडी, सायथियन, सुर्याथियन)		२ मि.ली प्रति लिटर पानीमा	औंसाको माउ झिगायता उता उडेको देखा साथ
	अन्य उपाय: क्युलियर फेरोमोन पासोको प्रयोग गर्ने, औंसा लागी कुहिएर झरेका फललाई बटुली गहिरौ खडलमा हाली पुरिदिने । वेक्ट्रोसेरा कम्पोजिटी ल्यूरको प्रयोग गर्ने ।			
	३) थोप्ले खपटे	भन्टामा जस्तै	भन्टामा जस्तै	कीरा लागे पछि
	४) लाही	बन्दा काउलीमा जस्तै	बन्दा काउलीमा जस्तै	वाली टिप्ने वेला नभएमा

काँक्रो फसी जातका वालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पाउडरी मिल्ड्यू (Powdery Mildew)	पातमा सेतो खरानी छरेको जस्तो लक्षण देखा पर्दछ र ज्यादा प्रकोप भएमा डाँठमा समेत सो लक्षण देखापरी पातहरू सुक्न थाल्दछन् ।	- खेतबारी सफा राख्ने रोग लागेको पातहरू र झारहरू नष्ट गर्ने । - दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धुलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको परेर राम्ररी छर्ने । अथवा डिनोव्याप ४८% ई.सी. (क्याराथिन) ०.५-१ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिजे गरी छर्कने । अथवा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लूपी (विभिस्टिन, धनुष्टीन, डेरोसल) १ ग्राम प्रति लिटर पानी अथवा सल्फर ८०% (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) २.५

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. डाउनी मिल्ड्यू (Downy Mildew)	यो रोगको प्रकोप कौकोमा धेरै देखा पर्दछ । पातमा हल्का खैरो रङको कुना परेका थोलाहरू देखा पर्दछन् । पातको तल्लो सतहमा हुसी उम्रेको देखिन्छ । पातहरू छिट्टै सुकाई बोटलाई समेत सुकाउँदछ । फलको आकारमा विकृति देखा पर्दछ ।	ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा थायोनैट मिथाइल ७०% डब्लु पी (कन्टल, हेक्जस्टप, किगसीन) १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्कने । - रोगरहित क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - उपचारित बीउबाट मात्र उत्पादित बेनी रोप्ने । - रोगी बोट र अन्य झारपातहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने । - थिराम ७५% डब्लु एस २ ग्राम प्रतिकिलोको दरले बीउ उपचार गर्ने । - फल नलागेको अवस्थामा भाए कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लार्डटक्स, क्युरेक्स) विषादी २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । अथवा - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, सुर्या एम ४५, अनु एम-४५) २ ग्राम अथवा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (विभिस्टिन, धनुष्ठीन, डेरोसल) १ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । अथवा - डाइमेथोमर्फ ५०% डब्लु पी (किगस्टीभल, एन ब्याट, रियल) १.५ ग्राम अथवा जिनेव (अल जेड ७८, इन्डोफिल जेड ७८) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने ।
३. कुकम्बर मोज्याक रस्ववास मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका पहिलो छिरबिरे लक्षण देखा परी बोट बढ्न सक्दैन । प्रकोप धेरै भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुजमुजिएको लक्षण देखा पर्दछ ।	- रोगी बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नाश गर्ने । - स्वस्थ बीउ रोप्ने । - रोग सार्ने खपटे कीरा र लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने ।

गोलभेंडा, भाण्टा र खुसीनी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र किराहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डहुवा रोग (Blight)	पातमा डढेको जस्तो लक्षण देखिन्छ । सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खैरो हुन्छ र गाढा खैरो वा कालो रङमा परिणत हुन्छ । अनुकुल वातावरणमा त्यस्ता थोप्ला हरूको वृद्धि भई बोटलाई डढाइ दिन्छ । ओसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो ढुसी देखिन्छ र फलमा खैरा काला दागहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको बोट, पुराना बोटहरू र झारपात बटुली जलाउने र खेतबारी सफा सुगन्ध राख्ने । - रोग सुरु हुने बेला देखि कपर अक्सिकलोराइड (ब्लाइटक्स ५०% डब्लु पी) १.५ ग्राम र मेन्कोजेब ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५) विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर ७-१० दिनको फरकमा ३-४ पटक बोट राम्ररी भिजिने गरी छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) १.५ ग्राम अथवा प्रोपिनेब ७०% डब्लु पी (एन्टकोल, एन्टगोल्ड) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने । - डाइथोमोर्फ ५०% डब्लु पी (किग स्टीभल, एन ब्याट, रियल) १.५ ग्राम वा फेनामिडन १०% + म्यानकोजेब ५०% डब्लु जी (किन टेन, सेक्टीन) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने । - साइमोक्सानील ८% + म्यानकोजेब ६४% (किगमील ७२, मोक्सीमेट) २ ग्राम वा मेटाल्याक्सील ८% + म्यानकोजेब ६४% (रिडोमिल, किगमील एमजेड, क्रिनोक्सील गोल्ड) २ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।
२. टोमाटो मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोपन भन्दा बेग्लै हरिया र हल्का हरिया भाग हरूमा छिग्रबिरे लक्षण देखा पर्दछ । त्यस्ता पातहरूमा खाल्डा खुल्डी परेको समेत देखिन सक्छ । बोट बेर्नाको वृद्धि राम्रो सँग हुँदैन र फल कम लाग्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ बोटमा फलेका फलबाट मात्र बीउ छान्ने । - रोगी बोट हटाई नष्ट गर्ने । - रोगीबोट छोएर हात राम्ररी नधोई स्वस्थ बोटलाई नछुने ।
३. लीफ कर्ल	यो रोग खुर्सानी र गोलभेंडाको लागि	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नष्ट गर्ने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
भाइरस (पात घुम्निने रोग) (Leaf Curl Virus)	महत्त्वपूर्ण छ । रोग लागेको बोटका पातहरू घुम्निएर माथितिर फर्कन्छ र पातहरू फिका पहेलो र साना साना हुन्छन् । खुर्सानीमा पातहरू डुंगाको आकारमा घुम्निन सक्छ । त्यस्तो रोग लागेको बोटहरूमा कम फुल्ने वा फलै नलाग्ने पनि हुन सक्छ । यस बाहेक पातहरूमा गुजमुजिएको लक्षण पनि देखा पर्दछन् ।	- यो रोग सेतो झिंगाबाट सने हुनाले डाईमेथोपेट (रोगर ३०% ई.सी.) क्रीटनाशक विषादी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने ।
४.डडुवा (Phomopsis Blight)	बेनीमा डाँठ कुहिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोलो खैरा थोप्लाहरू देखिइ बीच भागमा केही फिक्कापन देखिन्छ । मसिना काला काला मिनको टाउको जस्ता दागहरू हुन्छन् । त्यस्तै फलमा चक्का परेको ठूलठूला थोप्लाहरूको विकास भई कालो मसिना गिर्खाहरू देखिइ फललाई कुहाइदिन्छ ।	- स्वस्थबीउ मात्र प्रयोग गर्ने । - कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (बेभिष्टिन, डेरासल, धनुष्टीन) २ ग्राम प्रतिकिलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र बेर्ना राख्ने । - मेन्कोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेनएम-४५, इन्डोफिल एम ४५, सुर्या एम ४५) अथवा कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स, क्युरेक्स), २-३ ग्राम प्रतिलिटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । - घुम्ती वाली लगाउने ।
५.ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटहरू सलक्क ओइलाएको देखिन्छ । त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डाँठ डुबायो भने सेतो शाकाणु निस्केर पानीमा घोलिन्छ र धमिलो बन्छ ।	- सोलानेसी परिवारको बाहेक अन्य वालीसंग घुम्ती वाली लगाउने । - रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।
६.जरामा गाँठा	बोट सानो र ख्याउटे भई बढ्न सक्दैन र	- अन्नवाली संग घुम्ती वाली अपनाउने ।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
पर्ने रोग (Root Knot Nematode)	पातहरू पहेंलिएर झर्न थाल्छ । त्यस्ता बोटको जगमा साना गिर्खाहरू बनेका हुन्छन् जसले गर्दा पछि बोट ओइलाउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - खेतको खनजोत गहिरौ सँग गर्ने । - मुख्य वाली सँग सूर्यमुखी, सयपत्री जस्ता फूलको बोटहरू रोप्ने । - रोगी बोटहरू उचित तरिकाले नष्ट गर्ने ।
७. कोत्रे रोग (Anthracnose)	बोटको टुप्पा माथि बाट सुक्दै आउँछ । यसले गर्दा पूरै हाँगा वा बोट सुकेर मर्दछ । बोटको डाँठहरूमा काला काला स-साना गिर्खाहरू देखिन्छन् । खुर्सानीको फलमा खास गरी रातो हुने बेलासा दागहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ । त्यस्ता दाग हरूमा थुप्रै काला गिर्खाहरू बन्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी बोटको फलबाट बीउ नराख्ने । - क्याप्टान ५०% डब्लु पी (धानुटान) विषादिले बीउ उपचार गर्ने । - खेतमा सफासुगधर राख्ने रोग लागेका पुराना बोटहरू र झारपातहरू बटुलेर जलाउने । - रोगको लक्षण देखा पर्ना साथ कपर अक्सीक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स) म्यान्कोजेव वा ७५ डब्लु पी (डाइथेन एम-४५) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम अथवा क्याप्टान ५०% डब्लु पी (क्याप्टन, क्याप्ट) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।
८. गोलभेंडाको पात खन्ने कीरा Tomato leaf minor Tuta absoluta (Meyrick)	यसले कलिलो फल बढी नष्ट गर्छ । लाभाले पात, डाँठ, मुना र फलभित्र छेडेर क्षति गर्दछ । क्षतिग्रस्त पात लाई नियालेर हेर्दा सेतो झिल्ली भित्र लाभाला देख सकिन्छ । यो कीराको प्रकोप बढी भएमा पूरै पातहरू जलेर नष्ट भएको देख सकिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बत्तिको पासोको रूपमा प्रयोग वा टि एल एम ल्यूर फेरोमन ओटाटी ट्रयाप वा स्टीकी ट्रयापमा प्रति रोपनी एउटा प्रयोग गर्ने । - ब्यासिलस थुरिन्जीनेसीस कुस्टाकी -बीटी) १% डब्लुपी १-२ ग्राम प्रति ली. पानीमा सानो अवस्थाको लाभाला हुँदा साँझ पख छर्कने । - क्लोरएन्ट्रानिलिप्रोल १८.५% एससी ३ मिली प्रति १० लि. पानीमा राखी छर्कने । - स्पिनोसाड ४५% एससी १ मिलि प्रति ३ लि. पानीमा राखी छर्कने ।

सिसी र केराउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्दुरे रोग (Rust)	सुरुमा पातमा मसिना झन्डै सेता फोका हरू देखिन्छन् पछि ती फोकाहरू खैरो रङमा परिणत भई फुटेर धुलो निस्कन्छ । कोसामा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन् । रोग लागेका पातहरू सुकेर बोट चाँडै मर्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी बोटका भागहरू, टुटाहरू अनि झारपातहरू बटुलेर जलाई खेतबारी सफा राख्ने। - बीउ उत्पादन गर्ने बालीमा भए रोग देखा पर्नासाथ गन्धक र चून १/२ भागको अनुपातमा मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पोरेर छर्ने । - सल्फर ८०% डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।
२. धुले दुसी/ खराने (Powdery mildew)	सुरुमा पातहरूमा फिका रङमा बदलिएको भागहरू देखिन्छन् । त्यस्ता भागहरूमा सेतो धुलो छरेको जस्तो दुसी उम्रेको देखिई पछिबाट सबै भाग ढाकिन्छन् । त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लारदछ । रोग लागेको कोसा भण्डारणमा छिटो कुहिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी बोटहरू बटुलेर जलाउने र खेतबारी सफा सुग्घर राख्ने। - दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धुलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पोरेर राम्ररी छर्ने । अथवा डिनोक्याप ४८% इ सी (क्याराथेन) ०.५ १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने । अथवा कार्बेन्डजिम ५०% डब्लु पी (वेभिस्टिन, धनुषीन, डेरोसल) ०.५-१ ग्राम अथवा सल्फर ८०% डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) २..५ ग्राम अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लु पी (कन्टल, हेक्जास्पट, कींगसीन एम) १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा राखी छर्कने ।
३. मोज्याक भाइरस (Mosaic virus)	पात पहेलो, गुजमुज्ज परेको र सानो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - सम्भव भए सम्म रोग अवरोधक जात लगाउने। - स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने । - रोगी बोट उखलेर नष्ट गर्ने ।
४. एन्थ्राकनोज (Anthracnose)	सुरुमा पातमा खैरा थोप्ला देखिन्छन्, पछि गाढा खैरो बन्छ र बीचमा कालो खाल्डो परेको देखिन्छ । यस्ता थोप्लाको चारै तिर	<ul style="list-style-type: none"> - क्याप्टान ५०% डब्लु पी (धानुटान) विषादिले बीउ उपचार गर्ने । - रोगको लक्षण देखा पर्ना साथ कपर अक्सीक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५०% डब्लु पी) वा मेन्कोजेव (डाइथेन एम-४५, ७५% डब्लु पी) ३ ग्राम प्रतिलिटर

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	खरानी रडको हल्का खैरो देखिन्छ।	पानीमा मिसाएर ७/-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम अथवा क्याप्टन ५०% डब्ल पी (क्याप्टन, क्याप्ट) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।

१.६.१.६ फलफूलका किरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन आँपका किराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फड्के किरा (Hopper)	वयस्क किरा हल्का हरियोमा खैरो मिसिएको हुन्छ र उफ्रन्छन् ।	थिनी हरूले गर्दा बिरवामा कालोडुसी लाग्छ ।	- डाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १.५ मि. लि. प्रतिलिटर पानीमा वा बुप्रोफेजीन २५% एस सी (बुप्रोलोड) १-२ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% इ सी (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुयीथियन) १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा डेल्टामेथ्रिन २.८% इ सी (डेलिस, डाइस) ०.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा वा इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस एल (एडमाइर, एटम, चेमिडा) १ मि.लि. प्रति चार लिटर पानीमा वा थायमोथोक्जाम २५% डब्लु जी (एरेभा, एरो, रेनोभा) १ मि.लि. प्रति दश लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल झर्न सुरु हुँदा १/१ पटक छर्ने ।
२. आँप बीज/कोयाको घुन	वयस्क घुन आकारको, डल्लो र गाढा मध्यम	लाभेहरू आँपको गुदी खाँदै कोया सम्म पस्दछन् र	- बोट वाट झरेका फलहरू र किरा लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने ।

क्रिया	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
(Stone weevil)	खैरो रडको हुन्छ । द्योइ दिदा मेरेको जस्तै बहाना गर्दछ ।	फल खान लायक हुँदैन ।	- डाइमथोपेट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १.५ मि. लि. प्रति लिटर पानीमा वा मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) १.५ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।
३. आँपको साइलिट (Mango psyllid)	वयस्क कीरा सानो खरानी रडको पछेटा हुन्छ ।	यो कीराले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरूप यसमा गाँठारू निस्कन्छन् ।	- डायमथोपेट ३० प्रतिशत इ सी १.५ मिलिलिटर पानी वा डेल्टामेथ्रिव २.५ प्रतिशत इसी ०.५ मिलि लिटर पानी वा थायोमैथक्जाम २५ प्रतिशत डब्लु जी १ मि.लि. प्रति दश लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल झर्न सुरु हुँदा १-१ पटक छर्ने ।

आँपका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कोत्रे (Anthracnose)	पात कमलो डाँठ, फूलको झुप्पा तथा फलमा कालो दागाहरू देखा पर्दछन् मुन्टाको टुप्पो बाट सुक्दै जान्छ । फलमा रोग सुरुमै लागेमा फल झर्दछन् ।	- रोग लागेका भागहरू काँटछाँट गरी नष्ट गर्ने । वर्षा सुरु हुनु अगावै फूल फल्नु अघि ३ देखि ४ पटक सम्म कपर अक्सीक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५०%) छर्ने ।
२. सेतो धुले रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको झुप्पो र फलमा फुस्रो सेतो धुलो देखा पर्दछ । पछि ती सुकेर काला हुन्छन् ।	फूल फल्नु अघि दुसीनाशक डिनोक्वाप ४८% ई.सी. (केराथेन) १/२ ग्राम/लिटर पानीमा वा कार्बेन्डाजिम ५० % डब्लु पी (वैभिस्टिन, धनुष्पीन, डेरोसल) ०.५-१ ग्राम/लिटर पानीमा अथवा सल्फर ८० % डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलिटर र अथवा हेक्जाकोनाजोल ५ % इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट), १-२ मिलि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ १ पटक पूर्ण फूल फल्न सकेपछि र १०-१२ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्कने ।

स्याउका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. काउन गल (Crown gall)	माटोको सतह नजिक बोटको जरा र डाँठको जोर्नी बाट एजेरु जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ । डल्लो केराउको दाना जत्रो देखि ठूलो आकारमा ६ इन्च जति डायमिटर सम्मका हुन्छन् । डल्लो सुरुमा नरम फुस्रो हुने र पछि पुरानो हुँदा कडा र कालो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्याउ लगायत यो रोग लाग्ने कुनै पनि फलफूलको बिरुवा नलगाउने । - रोग देखापरेका बिरुवाहरू नष्ट गर्ने । - बोटबिरुवामा काम गर्दा सकभर घाउ, चोट नलगाउने गरी काम गर्ने । - रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र नर्सरी तयार गर्ने । - बिरुवा लगाइएको ठाउँमा पानी जम्न नदिने ।
२. दाद (Apple scab)	प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खैरा दागहरू बन्दछन् जुन पछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन् । रोग लागेका फलहरूका आकार विप्रेका, चिरा परेका दाना दाग हरूले गर्दा नराम्रो हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचा सफा राख्ने । - बोटमा पात झर्ने बेलामा युरियाको घोल बोटमा छर्कने । - म्यानकोजेव ७५% डब्लु पी (डाइथेन एम-४५, सुर्या एम ४५, अनु एम ४५) वा क्याप्टन ५०% डब्ल पी (क्याप्टन, क्याप्ट) ३ ग्राम प्रति लिटर वा क्लोरोथालोनिल ७५% डब्ल पी (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा घोलेर बोटमा फूलका कोपिलाहरूको झुप्पाहरू हरियो बनेका अवस्थामा, फूल फुल्नु अगाडि र फूलको पातहरू झरेपछि फलको चिचिलो अवस्था सम्म १०/११ दिनको फरकमा छर्कने ।
३. धुलेडुसी/ खराने (Powdery mildew)	त्यो रोग पात, कमलो डाँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लाग्दछ । पात सेतो घुम्निने हुन्छ । कमलो डाँठ नबढ्ने र फलमा जालो जस्तो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेका डाँठहरू काँटछाँट गरी हटाउने । - फूलको कोपिला बन्न थाले देखि टुप्पोका डाँठहरू आउन्जेल सम्म कार्बेन्डाजिम (बेभिष्टिन ५०% डब्लु.पी.) १/- २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा हाली वा केरोथेन १-२ ग्राम/लिटर पानीमा हाली छर्कने । आंपको धूले डुसी जस्तै गर्ने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४. गुलाबी रोग (Pink disease)	हाँगा बिगाँका डाँठका सतहमा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बन्दछ। पछि फिका गुलाबी रडका ढुसीका रचनाहरू देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> - हिउँदमा रोग लागेको भागहरू काँटछाँट गरी हटाउने। काँटछाँट पछि कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्ल्यू.पी (डब्लाइटक्स) ३ ग्राम प्रतिलिट्र पानीमा हाली छर्कने। - बोड्रो पेष्टको लेपले काटिएको सतहमा लेपिदिने।
५. बोक्रा खुइलिने (Papery bark)	सुरुमा हाँगाहरूमा गोलो दाग देखिन्छ। उक्त दागहरूमा स-साना खटिराहरू बाहिरी बोक्राको भित्रबाट उठेका देखिन्छन्। रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई वरिपरि घेर्दछ। रोग लागेका बोक्राहरू कागज जस्तो भई च्यातिपर उष्किन्छन्। रोगी हाँगा सुकेर मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> - धेरै रोग लागेर बोट नै सुक्न थालेमा बोटलाई नै नष्ट गर्ने। - हाँगामा रोग लागेको देखियो भने तुरन्त बोड्रोपेष्ट वा अन्य तौवायुक्त विषादीको पेष्ट बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने। - रोग लागेको हाँगा सुकि सकेको भए काट्ने र काटेको भागमा तौवायुक्त विषादी लगाउने।

स्याउका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुवादार लाही (Wolly aphids)	यो लाहीको शरीर बैजनी रडको र सेतो कपास जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ।	थिनीहरू सयकडौं संख्यामा स्याउ को हाँगा, मूल स्तम्भ र जरामा बसेर रस चुस्दछन् जसले गर्दा गाँठाहरूको विकास भै मसिना जराहरू निस्कन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> - जाडो याममा यो कीरा जरामा आई बस्ने हुनाले यसको निम्ति फिप्रोनील कार्बोप हाइड्रोक्लोराइड गोडा जाडो याममा फेदको वरिपरि माटो मुनि पर्ने गरी बोटको उमेर अनुसार १०-३० ग्राम प्रति बोटको हिसाबले राखी सिंचाइ गरि दिने। - कीरा लागेको नर्सरी बोटहरू लाई

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. गभारो (Borer)	वयस्क खपटे कीरा ठूलो र खैरो रङको हुन्छ। यसका सिंगहरू लामा, पखेटा सेतोमा मसिना थोप्लाहरू मिसिएको हुन्छ। लार्भा घिउ रङको, टाउको ठूलो र खुट्टा नभएको हुन्छ।	लाभ्राहरू कलिलो हाँगा छेउेर काठ खान थाल्दछ जसले गर्दा हाँगा सुकेर मर्दछन् । कीरा पसेको प्वालमा काठको धुलो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> - इमिलकोलपीट ०.५ एम. एल. / लिटर पानीको मिश्रणले उपचार गर्ने । - खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने । - परजीवी कीरा एफिलिनस मालीको चैत-वैशाख तिर प्रयोग गर्ने । - जाडोयाममा सुकेका हाँगाहरू र कीरा लागेका हाँगाहरू लाई काँटछाँट गरी जलाइदिने । - कीरा लागेको हाँगामा ढुलो पत्ता लगाई डाइक्लोरेक्स ७६% ई.सी (नुभान) १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीको झोलमा वा डाइमेटोथेट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने वा मट्टिलमा कपास चोपले र प्वाल टाली दिने ।
३. घनटाउके गभारो (Flat headed borer)	वयस्क खपटे कीरा कालो रङको र थैचो आकारको हुन्छ।	बोक्रा भित्र पट्टि बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरङ जस्तै खनेर टाउको पसाई बोट लाई नोकसान गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> - वैशाख तिर मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाइ छर्ने ।
४. गभारो (Short hole borer)	वयस्क खपटे कीरा सानो, कालो रङको र मुख तल तिर फर्केको हुन्छ।	यसले हाँगा भित्र सानो प्वाल बनाई बोटलाई नोकसान	<ul style="list-style-type: none"> - वैशाखतिर मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुर्याथियन) १.५ मिलि

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
५. कत्ले कीरा (Sanjose scale)	यो कीरा सानो, एकै ठाउँमा बसिरहने र कल्लाले ढाकिएको हुन्छ।	यो कीराले रुखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फष्टाउन सक्दैन। साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ।	अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई छर्ने। - कीरा लागेका बोटबिरुवाहरू एक ठाउँबाट अर्कोठाउँमा नलैजाने। - डाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ दुई दुई महिनामा एक पटक छर्ने।
६. पाल बनाउने लाभ्रे (Tent caterpillar)	लाभ्रेको शरीरमा झुस हुन्छ र कालो खैरो रङको हुन्छ।	हाँगा फाटिएको ठाउँका पातहरूमा जालोको पाल बनाई बस्दछन।	- मालाथियन ५०% ई.सी. (मालाथियन रिमेडी, सायथियन, सुयीथियन) १.५ मिलि प्रतिलिटर पानीमा झोल बनाई छर्ने।
७. रातो सुलसुले (Red Spider Mite)	साना धेरै खुट्टा भएकी रातो माउ सुलसुले एक ठाउँमा बस्दैन र हिडिरहन्छ भने बच्चा भने हाँगा वा रुखका कुना काच्चा पातको फेद आदिमा थुपेर बसी रहन्छ। हातले त्यसलाई मिच्यो भने रात जस्तै रातो हातमा लाग्छ।	बोटको कलिता भागहरूमा (हाँगा, पात) आदि स्थानको रस चुसी नोक्सान पुर्याउँछ। सुलसुले धेरै लागेका पातहरू प्याजी रडमा परिणत हुन्छ र समय अगावै झर्न थाल्दछन्।	- प्रोपरजाइट ५.७% इ सी (किगमाइट, अमाइट) ३ मिलि प्रतिलिटर पानीमा वा रोगर १ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ नयाँ पालुवा आउन साथ १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने।

भुईँकटहरका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कत्ले कीरा	यो सानो कल्लाले	डाँठ र पातमा बसेर रस चुस्दछन्। पातमा	- माथि उल्लेखित कल्लो कीरालाई जस्तै नियन्त्रण

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. मिलिबग (Mealy bug)	ढाकिएको कीरा हो । यो नरम, चेटो शरीर भएको कीरा हो ।	कालो दुसी जमेको देखिन्छ । कत्ले कीराले जस्तै लक्षण देखाउँछ ।	विधि अपनाउने । माथि उल्लेखित जस्तै विधि अपनाउने ।

केरा बालीका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. केराको थाम घुन (Stem weevil)	वयस्क खपटे कालो वा रातो रङको हुन्छ । यसको सुड निकै लामो हुन्छ । यसका लागि सेतो शरीर र रातो टाउको भएको हुन्छ ।	लाभ्रे थाम भित्रभित्रै खोतलेर खाने हुनाले थाम भित्र छिया छिया हुन्छ । विरुवा पहेलिन थाल्छ । साधारण हुरीबतासले पनि बोटढल्ले हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगाणुका बोटहरूलाई जरे देखि उखेलेर मसिना टुका गरी नष्ट गर्नुपर्छ । - एउटा गाँजमा ३ वटा सम्म मात्र बोट राखे । - लत्रेका वा लत्रन लागेका पातहरू केराको थामको सङ्गम बाटै काट्ने गर्नु पर्छ । - एउटा लामो चक्रुले कीरा लागेको थामलाई खोतलेर लाभहरूलाई नष्ट गर्ने । - काम नलाग्ने केराका बोटहरू काटेर टुक्राटुक्रा पारी केरा बाँचांमा यताउती राखि दिनाले त्यसमा वयस्क घुनहरू जम्मा हुन्छन् तिनलाई संकलन गरी नष्ट गर्न सकिन्छ ।
२. केरा गानुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क चम्किलो कालो हुन्छ ।	यो घुनका लाभ्रले केराको गानो खाई दिनाले जराहरू कमजोर हुने गर्दछन् । बोट सजिलै ढल्ले गर्दछ । केरा पसाउन सक्दैन र यदि पसाई हाले पनि फल पुष्ट हुँदैन ।	<ul style="list-style-type: none"> - घुनले आक्रमण गरेको गानु र थामलाई टुक्राटुक्रा पारी नष्ट गर्नुपर्छ । - घुन लागेको गाँजको विरुवा अन्यत्र रोप्नु हुँदैन । - केराको बोटमा लत्रेका पातहरू हटाई गाँजलाई सफा सुग्घराखु पर्छ ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			<ul style="list-style-type: none"> - घुन लाग्ने बारीमा नयाँ केराको बोट रोप्नु अघि सम्पूर्ण पुराना बोटहरूलाई जै देखि उखेलेर हटाउनुपर्छ । - केराको प्रत्येक गाँजमा क्लोरपाइरिफस (डर्सवान १० धुलो) ३० ग्रामका दरले बोटको बरिपरि छरेर माटोमा मिलाई विंदा घुनको नियन्त्रण हुन्छ।

केरा बालीका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पानामा ओइलाउने रोग फ्युजारियम ट्रोपिकलरेस ४ FOC	यो रोग लागेमा सुरुमा पुराना पातको फेद पहेलो हुन्छ। त्यसपछि, पातको किनारा पहेलिन थाल्छ र पात सुकेर डाँठहरू भौँचिन्छन्। यो रोगको दुस्रोले आक्रमण गरेको ४ देखि ५ महिना पछि विरुवामा लक्षण देखाउदछ। रोग संक्रमित विरुवा रोपण गरेमा रोग लागेको दुई महिना भित्र क्षणहरू देखिन सक्छन्। सुरुको अवस्थामा पुराना / तलका पातको किनाराहरू पहेलो हुने हुन्छ। पहेलो हुने क्रम विस्तारै विच तिर फैलिने र अन्त्यमा पूरै पात पहेलो हुने गर्दछ। विस्तारै यो लक्षण माथिका पातहरू तिर बढ्दछ। संक्रमित पात विस्तारै मेर लत्रिने गर्दछन् भने नयाँ पातहरू ठाडो देखिन्छन्। विस्तारै नयाँ पात आउने क्रम रोकिन्छ।	यो रोग माटो पानी कृषि औजार, उपकरण र रोग संक्रमित विरुवा एव विरुवाजन्य वस्तुहरूबाट फैलन सक्नु भएकाले संकास्पद केरा वगैचामा जादा जुत्ता चप्पललाई सुजकभर वा प्लाष्टिकले ढाकेर मात्र जाने र केरा वगैचाबाट निस्कनु पूर्व गहिरो खाडलमा गाड्ने वा सुरक्षित साथ जलाएर नष्ट गर्ने तथा संक्रमित वगैचाबाट केराका विरुवा तथा विरुवा जन्य उपजहरू जथाभावी अन्यत्र नलैजाने।
२. बन्धीटप	रोगी पातहरूको आकार साना, पहेला र किनारा माथितिर बटाएएका	- रोगी विरुवा जम्मा गरेर जलाइदिने।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
(Bunchy top)	हुन्छन् । रोगी पातमा मसिना हरिया थोप्ला र धब्बा पनि देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - यो लाही कीराबाट सरे रोग भएको डाइमेथोएट ३०% इ सी रोगर, अनुगर, रोगोहित) १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर छर्ने । - बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्वस्थ क्षेत्रको बोट बाट मात्र लिने । - फल र बिरुवालाई चोटपटक लाग्नबाट जोगाउने । - कपर अक्सिक्लोराइड ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले कोसामा छर्ने । - स्वस्थ ठाउँ बाट गानो ल्याई रोप्ने । - रोगी बोट जलाएर नष्ट गर्ने । - गानालाई स्ट्रेप्टोमाइसिनमा केही समय डुबाएर रोप्ने ।
३. कोत्रे (Anthracnose)	रोगी फलहरू पहिन्छ र बोकामा साना र खैरा थोप्ला देखा पर्दछ । यि थोप्लाहरू जोडिएर केही धप्सेको जस्तो हुन्छन् धेरै आक्रमण भएमा फल कालो भई चाउरिन वा सुक्न सक्छ ।	
४. गानो कुहिन (Rhizome rot)	गानामा सुरुमा पानीले भिजेको जस्तो खैरा धब्बाहरू देखा पर्दछ । पछि ती धब्बाहरू बाट नै कुहिन सुरु हुन्छ ।	

ओखरमा लाग्ने कीराहरू

क्रिया	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कडलिलङ्ग मथ (Codling moth)		बयस्क पुतलीले फलको भेटनोमा फुल पारी त्यसबाट विकसित लाभले फलको कलिलो अवस्थामा नै भेट्नो बाट भित्र छिरी फलको गुदी खाने गर्दछ । यसले क्षति पुर्‍याएका फलहरूमा स साना प्वालहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - नियन्त्रणको लागि मोहिनी पासो (Pheromone trap) राखी त्यसमा भाले पुतलीलाई आकर्षित गरी नष्ट गर्न सकिन्छ । - बगैँचाको सरसफाइमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । - दैहिक विषादी प्रयोग गर्ने ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. बोक्रे झिगा (Husk fly)		राता पहिला पखेटा भएका घरमा हुने झिगा भन्दा ठूला आकारका झिगाहरूले फलमा फुल पार्दछन् र त्यसबाट लाभ निस्किए फलको गुडीखाई नष्ट गर्ने र फल कुहाउने गर्दछ । यसको प्रकोप भएको ठाउँमा फल परिपक्व नभई झर्ने गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचा लाई सफा सुगन्ध राख्ने । - झरेका फलहरूलाई संकलन गरी गहिरो खाडल खनी गाड्ने । - स्पिनोस्याड विषादी २ मि.लि./ लि.पानीमा मिसाई छर्ने ।
३. खपटे कीरा (Weevil)		यसले नयाँ पात आए पश्चात् पालुवा तथा मुनामा बसेर खाई नष्ट गर्दछ । खपटेका प्रजाति अनुसार कुनै काला त कुनै खैरो वर्णका हुन्छन् । हाँगा तथा फलमा कोत्तेर फुल पार्ने गर्दछ जसबाट लाभ विकसित भई प्वाल पोरेर क्षति गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचा सरसफाइमा ध्यान दिने । - भुईँमा खसेका संक्रमित फल तथा हाँगाहरूलाई संकलन गरि जलाउने । - दैहिक विषादी जस्तै डायमेथोयट ३० प्रतिशत इसी रोगार २ र २ एम एल प्रति लि पानीमा मिसाएर छर्ने ।
४. डाँठमा प्वाल पाँने कीरा वा गभारो (Stem/shoot borer)		विशेष गरी मुख्य काण्ड र मुनामा पोथी खपटे कीराले फुल पार्दछ । फुलबाट लाभ विकसित भई उक्त लाभाले काण्डमा प्वाल पोरेर क्षति पुर्याउँछ । यसको प्रकोप धेरै भएमा काण्ड तथा हाँगामा प्वाल धेरै पर्दछ फलस्वरूप सानो हाँगाहरू भिचिने डर हुन्छ । यसको क्षति थाहा पाउन काण्ड तथा हाँगाबाट काठको धुलो र विष्टाहरू बाहिरै देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचा सफासुगन्ध राख्ने । - बोटको फेदको बरिपरि खपटे कीरा देखिएमा टिपेर नष्ट गर्ने । - गभारोले प्वाल पोरेको ठाउँमा कपासमा मट्टितेल, पेट्रोल वा मालाथियनमा चोपेर तारको सहायताले भित्र सम्म पुर्याउने र प्वाललाई माटोको लेप बनाई बन्द गरिदिने ।
५. लाहि कीरा (Aplids)		यो चुसुवा कीरा हो । यसले पातको तल्लो भागमा बसेर रस चुस्ने गर्दछ । कलिला मुना र कलिला पातबाट रस चुसी बढी क्षति पुर्याएको पाइएको छ । यसले छोडेको गुलियो र्यालमा कालो दुसी (Shooty mould) पैदा भई मुना तथा पातलाई क्षति	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचा सरसफाइमा ध्यान दिने । - दैहिक विषादी जस्तै इमिडाक्लोरोपिड ०.५ मि.लि./लि. पानीमा मिसाई छर्कने । - दुसी नियन्त्रण गर्न १ प्रतिशतको बोझोमिश्रण बनाई

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		पुर्याउँछ।	१५/१५ दिनको फरकमा छर्कने ।

आखर बालीका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरो पात थोप्लो रोग (Anthracnose/ Leaf blotch)	बढी आर्द्रता र गर्मी हुने मौसममा यसको आक्रमण बढी हुने गर्दछ। यो <i>Ganonomia leptostyla</i> भन्ने दुसीबाट हुने रोग हो । कलिला हाँगाहरूमा एवं ससाना फलहरूमा खैरा धब्बाहरू देखिन्छन् जुन पछि गएर ठूला धब्बाहरूमा परिणत हुन्छन् । रोगको प्रकोप बढ्दै जाँदा पात र फलहरू झर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - भुईँमा झरेका पात तथा फलहरूलाई सङ्कलन गरेर जलाउने । बगैँचा सफा सुगध राख्ने । - नयाँ पालुवा पलाउन सुरु भए पश्चात् १ प्रतिशतको बोझो मिक्चर वा कपर अक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने ।
२. टुप्पा सुक्ने रोग (Die back)	<i>Glomerella cingulata</i> नामक दुसीबाट लाग्ने यो रोगमा सुरुमा पातमा खैरा थोप्लाहरू देखा पर्दछन् । पछि डि स-साना थोप्लाहरू बढेर पूरै पात ढाक्छ तथा पूरै पातहरू झर्दछन् । कलिला हाँगाहरू टुप्पाबाट कालो हुँदै सुक्दै जान्छन् भने ससाना बोटहरू पूरै सुक्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचाको सरसफाइमा ध्यान दिने र पूरा सफासुगध राख्ने । - रोगीपात तथा हाँगाहरूलाई काटेर जलाउने । - एक प्रतिशतको बोझोमिक्चर वा कपरअक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३ पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने ।
३. डडुवा रोग (Blight)	<i>Xanthomonas arboricola</i> pv. <i>Juglandis</i> भन्ने ब्याक्टेरियाको आक्रमणबाट यो रोग लाग्दछ । पातमा पानीले भिजेको जस्तो दाग र पंहेलो तथा हरियो घेरा लिएको खैरो कालो धब्बा देखिन्छ । कलिला फलहरू झर्दछन् भने छिपिपिका फलहरू कालो र चाउरिएर जान्छन् । विशेष गरी यस रोगले पात, फूल तथा फलमा	<ul style="list-style-type: none"> - भुईँमा झरेका पात तथा फलहरूलाई सङ्कलन गरेर जलाउने । बगैँचा सफासुगध राख्ने । - नयाँ पालुवा पलाउन सुरु भए पश्चात् १ प्रतिशतको बोझो मिक्चर वा कपर अक्सिक्लोराईड २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २-३

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
आक्रमण गर्दछन् । बढी वर्षा, कुहियो तथा तुवाँलो भएमा यो रोग छिटो फैलन मद्दत गर्दछ ।	यो रोग Phytophthora नामक डुसीबाट लाग्दछ । फेदमा चोट पटक लागेमा, बढी चिस्यान भएमा तथा संक्रमित बिरुवाहरूको प्रयोग गरेमा यसको जोखिम बढी हुन्छ । यसबाट संक्रमित बोटहरू ओइलाउँदै जाने, एक पट्टिका हाँगाहरू सुक्दै जाने, बोटहरू टुप्पाबाट सुक्दै जाने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन् र अन्तमा पूरै बोटनै सुकेर नष्ट हुन्छ ।	पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने । - बगैँचाको सरसफाईमा ध्यान दिने । - बगैँचामा चिस्यान कायम राख्ने तर बढी चिस्यान हुन नदिने, पानीको निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने । - बगैँचा खनजोत गर्दा जरा तथा काण्डमा चोटपटक लाग्न नदिने । - हिउँदमा काँटछाँट तथा गोडमेल पश्चात् अनिवार्य रूपमा जरा भिजे गरी बोझो मिश्रणले ड्रेन्चिङ गर्ने र काण्डमा बोर्डोपिष्ट लगाउने ।

अमिला जातका फलफूलका कीराहरू

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. हरियो टूलो पुतली (Lemon butterfly)	वयस्क पुतली टूलो र रडी विरडी हुन्छ, पछ्याडिको पखेटाको तल पुच्छर जस्तो सानो भाग निस्केको हुन्छ । लार्भा सानो हुँदा खैरो रडको हुन्छ र पूर्ण विकसित लार्भा हरियो रडको हुन्छ ।	लाभ्रले बिरुवाको पात खाई बिरुवालाई नाझो पारि दिन्छ । वसन्तर शरद ऋतुमा यिनको आक्रमण बढी हुन्छ ।	- पातमा पुतलीको फुल देखिएमा टिपेर नष्ट गर्ने । - प्रकृतीमा पाइने विभिन्न प्रकारका परजिवि वारुलाहरूले कीराको लार्भा अवस्थालाई नियन्त्रण गर्दछन् अतः मीबु कीरा र तिनहरूको गतिविधिको पनि अनुगमन गर्दै रहने । - निमजन्म विषादी ३ देखी ५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने - सुरुका अवस्थाको लार्भालाई व्यवस्थापन गर्न जैविक विषादी विटि १ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. पातको झिँगा (Leaf miner)	वयस्क पुतली सानो सेतो रङको हुन्छ। लाभ्रे हल्का हरियो रङको हुन्छ।	लाभ्रेहरू आफूले बनाएको पातको सुरङ भित्र पसी हरियो भाग खर्दै जान्छन्। यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पट्टि सुरङ जस्तो धर्सा देखिन्छ।	- डेल्टामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ एम.एल. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने। - कीरा संक्रमित पातहरूलाई संकलन गरी नष्ट गर्ने। - पालुवा आउना साथ डेल्टामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने वा रोगर ०.०३ प्रतिशत छर्ने। - खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने।
३. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो धेरै सानो, एकै ठाउँमा बसी रहने कुनै लाम्बिलो र बोका सँग मिल्दो जुल्दो रङको हुन्छ।	यिनीहरू धेरै संख्यामा बसेर विरुवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा विरुवाहरू रोगाणु जान्छन्।	- कीरा लागेका बोटहरू नसार्ने। - फागुन र चैत्र महिनामा एक एक पटक डाइमेथोथेट ३०% ई.सी. १ एम.एल. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने। - मट्टिले र साबुनको झोल बनाई छर्ने, मेसिनको तेल कपडामा भिजाई पुछ्ने। एटसो १० मिलि प्रतिलिटर मिसाई छर्ने।
४. लाही कीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रङको हुन्छ।	यी कीराले विरुवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण गरेका विरुवाका पातहरूमा कालो दुसी देखिन्छ।	- यस कीराका धेरै प्रकारका प्राकृतिक सत्रुहरू छन जस्तै स्त्री स्वभावको खपटेको प्रयोगबाट पनि यो कीरा प्राकृतिक रूपमा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। - फूल फुल्नु अगाडि डाइमेथोथेट ३०% ई.सी. १ एम. एल. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने।
५. सिट्रस सिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो नरम र खैरो हुन्छ। पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो	विरुवाको कलिलो भागमा बसी रस चुस्दछन् र पातहरूमा दुसी फैलिएको देखिन्छ।	माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६. फल कुहाउने औंसा (Fruit fly)	थोप्ला हुन्छन् । बच्चाहरू मसिना र पहेलो रङका हुन्छन् । वयस्क कीरा करिव घरको झिंगा जस्तै हुन्छ । पखेटा बाहिरपट्टि तन्केका हुन्छन् । औंसाहरू सेतो रङका र टाउको तिखारिएका हुन्छन् ।	औंसा हरूले फलको भित्र भित्रै बसेर खान्छन् जसले गर्दा फलहरू कुहिएर भुईँमा झर्दछन् ।	- वैयाख जेठ असार साउन महिनामा विषाक्त प्रोटिन हाइड्रोक्लोराइड ठाँउ ठाँउमा मा उपचार गरेर झिङ्गाहरूलाई मार्न सकिन्छ । एक भाग प्रोटिन वेड (प्रोटिन हाइड्रोलाइसेट २५ सतिशत र एवमोक्टिन ०.१ सतिशत मा २ भाग पानी मिलाइ सुन्तला फलफुलको बोटको ०.५ देखी १ वर्ग मिटर क्षेत्रफल-पातलमा तल्लो पट्टि -प्रति रोपनी ७ देखी ८ बोटमा वा प्रत्येक उत्पदाशिल ३ बोट मध्ये १ स्पेट ०==५ देखी १ वर्ग मिटर पातमा पर्ने गरी ७.७ दिनको अन्तरालमा १० पटक छर्कनु पर्दछ । औंशा कीरा संक्रमित फलहरूलाई जथाभावी नफालेर औंसालाई प्युपा अवस्थामा जान नदिन सरसफाइमा ध्यान दिनु बुद्धिमानी हुन्छ ।
७. मिलि बग (Mealy bug)	सेता, कपास जस्तै जीउ भरी काँडे काँडा देखिएको नरम कीरा हो ।	पात र डाँठको रस चुस्दछ ।	- इमिडाकाल पीट ०.२ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा झोल बनाई छर्ने ।
८. काठ छेडने डाँठको गबरो (Borer)	माउले बोटको खुकुलो बोक्रा भित्र वा चर्केको स्थानमा फूल पाएँ गर्दछ । लार्भाहरू हाँगामा प्वाल बनाएर भित्र पर्ने र सुरुङ्ग बनाई गुदी खाने गर्दछन् । किरा संक्रमित हाँगाहरु पहेलिन र पछि पूरै बोट ओइलाउने हुन्छ ।		- हागा भित्र वा आफैले बनाएको खोल भित्र लुकेर बस्ने भएकाले यी कीरालाई विषादिको प्रयोगबाट नियन्त्रण गर्न मुश्किल पर्दछ । कीरा लागेको ठाँउ पत्ता लगाई यी कीरालाई किचकाच गरेर मर्नु नै सर्वोत्तम उपया हो ।

किरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१ पतेरो (Citrus bug)	पतेरो किराको माउ र बच्च दुवैले सुन्तलाजात फलफूलको कलिला फलबाट रस चुसी हानी गर्दछन । यसो त यसले बोटको सवै भागहरु जस्तै पात, हाँगा फल आदीमा आक्रमण गरी नोक्सानी पुर्याउदछन । पतेरोले चुसेका फलहरु रात्री नछिप्पिदै झर्दछन । यो किराको प्रकोप मुख्यतः असार, साउन, भदौ महिनामा ज्यादा हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - हाँग भित्र बसेको लार्भालाई एउटा लामो तारले घेचेर पनि गर्न सकिन्छ । अथवा प्वाल बाट हिलो वा गोबरले टम्म टाली दिदा पनि निसास्सिएर यी किराहरु मर्दछन । होसियारी पुर्वक कीटनासक विषादीको झोलमा डुवाई कपमासको टुक्रालाई पनि यस्ता प्वालमा टम्म हाली दिन सकिन्छ । - हागाँमा निकै नै नोक्सानी गरी सकेको पाइएमा त्यस्तो हाँगालाई काटेर चिरेर किरा मारु पर्दछ वा जलाउनु पर्दछ । - विहान र बेलुकीको समयमा पतेरोको बयस्क र बच्चाहरु समाई मारु उचित हुन्छ । - यिनिहरुलाई किरा समाउने जालीको मदतले सजिलै समात्र सकिन्छ । - पतेरोको फुलहरुलाई एक प्रकारको सुक्ष्म वारुलाले पराजिविकरण गर्ने, पतेरोको माउ बच्चालाई माकुरा कमिलाहरुले नष्ट गर्ने झिञ्जले पतेरोको माउ र बच्चालाई शिकारीकरण गर्ने हुदा पतेरोका यी प्राकृतिक सत्रुहरुलाई सुन्तलाजात फलफूल वगैचामा रासायनिक विषादीको प्रयोग नगरी यी वारुला झिञ्जा माकुरा र कमिलाहरु संरक्षण गर्ने । - किरुवालाई उचित काटछौट र मलजलको व्यवस्था गरी स्वस्थ किरवा हुकाउने - पतेरोको आक्रमण परेको बोटमा विहानी पख पारेर खरानी छुने - बगैचा तयार वरपर जंगली झारपात झाडीहरु लगायतका 	
१० फल	फल चुस्ने किराको माउ पुतली रातीमा सक्रिय हुन्छ । यसले		

किरा	पहिवान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
चुस्ने पुतली Fruit piercing Moth	फलको बोकामा सुड गाडेर रस चुस्दछ । जुनार जस्ता सुन्तलाजात फलफूलको फल चुस्ने कीराले चुसेको ठाँउमा सानो प्वाल र गोलाकार धव्वा देखिन्छ । फल नपाक्दै झर्दछ, कुहिन्छ ।		<ul style="list-style-type: none"> आश्रयखता वनस्पतीहरु नष्ट गर्ने र सरसफाइ गर्ने । थोरै क्षेत्र भएमा पुतलीलाई जालीले समातेर मार्ने र नष्ट गर्ने । कीराले आक्रमित फलहरुमा माउ पुतली आर्कीषित हुने हुदा संकलन गरी नष्ट गर्ने । सुकेको घासपात पातपतिङ्गर जलाएर धुवा निकाली कीरालाई भगाउन सकिन्छ । मध्य पासो - फलको टुक्रा राखी प्रयोग गरी माउ पुतली मार्ने । कीटनासक विषादी मालाथियन र मिलि प्रति लिटर पानी साथमा सख्खर मिसाइ छर्ने फललाई व्यागिङ्ग बार्ने - प्लाष्टिक थैलामा स साना प्वालहरु पारेर फललाई वेर्ने आदी विधिहरु एकीकृत एव सामुहिक रुपमा अवलम्बर गर्ने ।
११ सुलसुले Mites	सुन्तलाजात फलफूलमा लाग्ने सुलसुले चार जोडा खुट्टा हुने ज्यादै सानो आकारको हुन्छन । सुलसुलेले विरवाको विभिन्न भागमा चुसेर नोकसानी गर्दछ । सुलसुलेले आक्रमण गरेको बोट फुस्रो र निरस देखिन्छ धेरै संख्यामा आक्रमण भएमा सुन्तला र जुनारको फलको बोकामा खरो देखिन्छ भने कागती र निवुवाको फल हल्का सेतो रंगमा देखिन्छ ।		<ul style="list-style-type: none"> विरवालाई उचित काँटछाँट र मलजलको व्यवस्था गरी स्वस्थ विरवा हुकाउने । सुलसुलेनाशक विषादी - जस्तै प्रोर्पाजाइट वा अन्य पंजिकृत सिफारिस मात्रामा छर्ने ।

अमिलो जातका फलफूलमा फल टिपिसके पछि विशेष गरी वसन्त्याम सुरु पूर्व या जाडो याममा खनजोत मलजल रोग कीरा लागेका हाँगा या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुहेका झरेका फलफूल जलाउने वा गाड्ने तत्पश्चात् आवश्यकता हेरी छिटो नाशवान सुरक्षित/वातावरणमा कम हानिकारक विषादी प्रयोग गर्ने त्यस पछि फल लागि सके पछि बोटविरवाको निरीक्षण र आवश्यकता हेरी रोग कीरा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्याङ्कर (Canker)	पात, डाँट र फलमा सुरुमा बाटुलो पछि वेआकारका केही उठेको काठ जस्तो र पहेलो घेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - बगौचा सफा राख्ने । - हिउँदमा बोटका मेरका हाँगा बिगाहरू काँटछौट गरी हटाउने । कपर अक्सि क्लोराइड (ब्लाइटक्स ५० डब्लु पी.) ३ ग्राम प्रति लिटर झोल काँटछौट पछि छर्कने र फेद बरिपरी सफा पारी १ देखि १.५ हात सम्म बोझो पेट्लो लिपिदिने - वर्षासुरु हुनु अगावै नयाँ पालुवा आउन लागेको बेलासा एक पटक र वर्षा याममा २/-३ पटक १ प्रतिशतको बोझो मिश्रण स्प्रेगने ।
२. कालो ध्वँसे (Shooty mould)	पात, डाँट र फलमा कालो ध्वँसो जस्तो तहले ढाक्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बोटहरू सफा राख्ने । - कीराको प्रकोपले यो रोग लाग्ने हुँदा सुरुमा ती कीरा नियन्त्रण गर्ने । - अन्यरोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको ढुसी नाशकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ ।
३. कोत्रे (Anthracnose)	स-साना काला दागाहरू डाँट र पातमा देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी हाँगा बिगा काटेर नष्ट गर्ने । - वर्षा याममा रोग बढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा र हिउँदमा काँटछौट पछि १ प्रतिशतको बोझो मिश्रण वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५०% डब्लु.पी) ३ ग्राम प्रतिलिटरको झोल छर्कने ।
४. जरा कुहिन (Root rot)	पातहरू पहेलो भई मर्दै जान्छ र टुप्पाबाट बोट सुबदै जान्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने । - तीनपाते (जङ्गली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने । - खनजोत गर्दा जरामा चोट नपु-याउने । - माघ महिना तिर रोगी बोटको जरा निरको जरा हटाई कुहिएको जरा हटाउने र करिब १-२ हप्ता जरालाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
५. फेद कुहिन (Stalk rot)	फेद वरिपरि बोक्रा चर्किने कहिले सुक्खा हुने झर्ने र भित्रीडाँठ देखापर्ने गर्दछ । समयमै सावधानी लिइएन भने पात पहेंलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ ।	<p>राम्रो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुर्ने । रोगी बोटको फेद वरिपरि राम्ररी भिज्ने गरी बोझोमिश्रण (१ प्रतिशत) वा म्यान्कोजेव (इन्डोफिल एम-४४, ७५% डब्लु. पी) वा कपर अक्सक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५०% डब्लु. पी.) या कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई ड्रेन्च गर्ने साथै कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु. पी) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई पुरा बोट भिज्ने गरी छर्ने र १ दिन पछि फेरि एकपटक कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु. पी.) छर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> - वर्षात सुरु हुन थालेपछि माथि उल्लेख गरे बमोजिमको विषादी ड्रेन्च गर्ने र विरुवामा पनि छर्ने । - रोग सहन सक्ने जात लगाउने । - तिनपाते (जङ्गली सुन्तला) मा कलमी गरेको विरुवा लगाउने । - सडेको भाग हटाई बोझो लेप लगाउने । - तिनपातेको सहायक जरा दिने । - हिउँदको समयमा १ प्रतिशतको युरिया +४:४:५० को बोझो मिश्रण बोटमा स्प्रे गर्ने । - फेदमा कृषिचून् छर्ने र खरानी थुपर्ने । - पानी जम्न नदीने, निकास राम्रो बनाउने । - जैविक दुसिनासक विषादी ट्राइकोडर्माको घोल जार भिज्ने गरी माटोमा हाल्ने/डेबिचङ्ग गर्ने साथै ट्राइकोकम्पोष्टको प्रयोग गर्ने ।
६. गुलाबी रोग (Pink disease)	आर्द्रता बढी भए पछी बोक्रा चर्कने, फुट्ने र काठ माथि खटिरा निस्कने र सिँदुर रडको	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेको भागलाई काटेर जलाउने । - रोग लागेको भाग खुर्किएर चौबाटिया पेष वा बोझोलेप लगाउने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
७ ग्रीनीङ (Citrus greening)	धुलो देखिने, बिरुवा मर्दै जाने । सुन्तला जात फलफूल (जुनार) का पातहरू पूरै पहेलो हुने वा पहेलो पातमा हरियो नसाहरू हुनुका साथै हरिया दागहरू पनि देखिन्छन् । छिप्पिएको पातहरूको बीचको मुढ्यनशा असामान्य रूपमा प्रष्ट देखिन्छ । यो अवस्था बिस्तारै बिस्तारै पातका अरू नसाहरूमा सदै जान्छन् र पात पहेँलिई टुप्पाहरू सुकी अन्तमा बिरुवानै मर्छ । धेरै फूल फुल्नुका साथै बेमौसममा पनि फूल फुल्न सक्छ, दाना सानो हुँदै जाने, दाना एकतर्फी मात्र बढ्ने, असामान्य रूपमा फल झर्ने र कम फल्नेहुन्छ । छिप्पिएका फलहरूमा सूर्य तर्फ भएको भाग मात्र पहेँलो रङको हुन्छ अर्को पट्टि हरियो नै रहन्छ । उपरोक्त लक्षणहरू बोटको कुनै एक भाग वा एउटा हाँगामा पनि हुन सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - कार्बेन्डाजिम (डिरोसाल ५०% डब्लु.पी.) म्यान्कोजेब (इन्डोफिलएम-४५-७५% डब्लु.पी.) र बोड्रो मिश्रण पालै पालो छर्ने । - तराई र भित्री मधेश र रोगग्रस्त क्षेत्रबाट ल्याई रोपेका बिरुवाहरूमा यस्ता लक्षणहरू देखापर्ना साथ बोटहरू काटी जलाइदिने । - समुद्र सतह देखि १३०० मीटर भन्दा कम उचाइ भएको ठाउँमा बिरुवा उत्पादन गर्नु हुँदैन साथै त्यहाँबाट बिरुवा ल्याउनु हुँदैन । आधुनिक नर्सरी व्यवस्थापन स्क्रिनहाउसमा वेर्ना उत्पादन गर्ने, स्क्रिन हाउस भित्र उत्पादित स्वस्थ बिरुवा मात्र रोपण गर्ने । - यो रोग सिट्रस सिल्ला कराले सार्ने भएको हुँदा बगैँचामा संवाहक करीरा सिट्रस सिल्लाको अनुगमन निरिक्षण गर्ने र आवश्यकता अनुसार तालिका बनाई डाइमेथोयट ३०% ई सी १ एम एल प्रति लिटर पानीको दरले प्रयोग गर्नुपर्छ ।
टुप्पा सुक्ने रोग	Glomerella 32 inguulate नामक टुसीबाट	<ul style="list-style-type: none"> - बगैँचाको सरसफाइमा ध्यान दिने र पुरा सफा सुगन्ध राख्ने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
(Die back)	लाग्ने यो रोगमा सुरमा पातमा खैरा थोप्लाहरु देखा पर्दछन् । पछाडि ससाना थोप्लाहरु बढेर पूरै पात ढाक्छ तथा पूरै पातहरु झर्दछन् । कलिला हाँगाहरु दुप्पाबाट कालो हुँदै सुक्दै जान्छन् भने स साना बोटहरु पूरै सुक्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगीपात तथा हाँगाहरुलाई काटेर जलाउने । - एक प्रतिशतको बोझोमिक्चर वा कपरअक्सिक्लोराईड २ ग्राम/प्रतिलिटर पानीमा १०-१५ दिनको फरकमा २/-३ पटक बिरुवा पूरै भिजे गरी छर्कने ।
१. सिट्रस ट्रिस्टेजा भाइरस	यो रोग सिट्रस ट्रिस्टेला भाइरसले गर्दा लाग्ने भयानक रोग हो । यो रोग विभिन्न प्रजातीको लाही कीरा जस्तै डूधव लाही खैरो लाही हरियो लाही कीराले सार्ने गर्दछ । यो रोग जुन वेला बोटलाई पानीको अति आवश्यकता हुन्छ अर्थात गर्मी मौसममा वढी देखिन्छ । लक्षण: स्टेम पिटिड: करीब एक वर्ष मुनीका हाँगाहरुमा वोका छोडायर हेर्दा चाल्ने खोपको जस्ता खोपहरु देखिन्छ । यी लक्षण देखिएमा ट्रिस्टेजा निदान गर्न सकिन्छ । भेन क्लियरिङ्ग: पात टिपेर घामतिर फर्काएर हेर्दा पातका स साना नसा ठाँउ ठाँउमा पहेलिएका हुन्छन । पूरै बोट ओइलाउने: बोट २ देखी ३ दिन	<ul style="list-style-type: none"> - रोग लागेका बोटलाई तुरुन्त हटाई जलाउने वा नष्ट गर्ने । - रोग प्रतियोधक रटस्टकको प्रयोग गर्ने -ट्राइफोलिएट, ट्रोयर सिट्रेस, सिबुमेलो, रंगपुर लाइम आदी । - माउबोटलाई जाली घरमा राम्रो सँग व्यवस्थापन गर्ने । - लाहीको रोकथाम गर्ने, निमजन्य विषादी ३ देखी ५ मिलि लिटर प्रति लिटर पानीमा वा डाइमेथोएट विषादी १ देखी २ मिलिलिटर प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्ने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	भित्रीमा एकाएक ओइलाउछ । यस्ता लक्षण एकमद कडा स्ट्रेनबाट मात्र हुन्छ ।	

१६.१०.७ अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन

बाली तथा रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा ओइलाउने रोग (wilt)	रोगी बिरुवाका टुप्पा तिरका पातहरू पहेलिनध्यन ओइलाउछन् । ती पातहरू सुकेर झर्दछन् । डाँठमा वरिपरि खैरो रङले घेरिएर बोट मर्न थाल्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोप्ने र गोड्ने बेलामा जरामा चोटपटक नलगाउने । - बोटको वरिपरि चून छरी सिचाइ गर्ने । - बेर्ना रोप्नु भन्दा दुई हसा अगाडि फर्मलिनले माटो उपचार गर्ने ।
सुपारी मुना कुहिने रोग	बोटको टुप्पोको पातमा पहेलो घेरा भएको खरानी रङको थोप्वा बन्दछ । रोगी पातको नसाहरू कालो भएर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगीबिरुवा देखिएमा हटाउने । - स्ट्रेप्ट्रोमाइसिन ०.०५ प्रतिशतको झोल बनाएर छर्कने ।
कोले रोग वा महाली रोग (koleroga)	रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखा पर्छ र सेता ढुसीले छोप्छ र छिप्पिनु अगाडि नै फलको भेटना हुँदै पछि पूरै बोट सडेर मर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> - सडेका मुना र सरका भागहरू खुँकेर हटाउने । - कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम /लितर पानीका दरले १ देखि १.५ महिनाको फरकमा छर्कने । - बिरुवाको वरिपरि पानी जम्न नदीने ।
अदुवा गाने कुहिने (Rhizome rot)	बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहेल्लिँदै पातको किनार हुँदै रोग तलतिर बढ्दै जान्छ । पछि तल पातसँग जोडिएको ठाउँमा पानीले भिजेको जस्तो भएर गिलो हुन्छ बिरुवा तान्दा	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी गाना वा पाना बीउको लागि प्रयोग नगर्ने । - माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने । - घुम्तीबाली चक्र अपनाउने । - कार्बान्डाजिम ५०% डब्लु पी. (वेभिष्टिन/डेरोसाल) ले बीउ उपचार गर्ने ।

बाली तथा रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
पातको थोप्लो (Leaf spot)	सजिलै पातसँग छुट्टिएर आउँछ। पातमा साना, गोला अण्डाकार देखि हल्का पहुँला थोप्ला देखा पर्दछ र पछि सुकेर प्वाल पर्नसक्दछ। पात दोब्रिन्छ, लविन्छ र बोट होचो हुन्छ।	- ट्राइकोडर्मा भिरीडी जैविक विषादीले बिउ उपचार र कम्पोष्ट उपचार गर्ने - रोपीपात जम्मा पारी जलाइदिने। - कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम/लिटर पानीका दरले रोग देखापरे पछि छर्कने।
बदाम बेर्नी कुहिने (Seedling blight)	ओशिलो ठाँउमा भण्डार गरेका बीउहरु रोपदा बोटको फेद कुहिन्छ र मर्दछ।।	- सरला र स्वस्थ दाना छोनेर सुब्बा ठाँउमा भण्डारण गर्ने। क्याप्टान ५० प्रतिशत डब्लु पि विषादीले २ ग्राम प्रति के.जी. बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने।
टिका रोग (Tikka)	पातमा दुई किसिमको पहेंलो रंगको थोप्ला र मसिना गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रंगका थोप्लाहरु देखा पर्दछन्।	- रोपी ठुटा जम्मा गरी जलाइ दिने। - घुम्ती वाली अपनाउने। - क्याप्टान ५०% डब्लु पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी.का दरले बीउ उपचार गर्ने। - पातमा थोप्ला देखा पर्ने थाले पछि कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पि. (सेभिष्टिन) प्रति लिटर वा क्लोरोथारिन ७५% डब्लु पी (डिफरेन्स, कवाज, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने। वा सल्फर ८०% डब्लु पी (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फिन) ३ ग्राम प्रति लिटर अथवा हेक्साकोनाजोल ५% इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्साहीट) ३ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने।
ठिगुरे (Rossete)	बिरुवा असामान्य रूपमा ठिगुरिन गई बोट ज्यादै होचो र सानो हुन्छ। बिरुवाका पातका नसाहरू फक्रन पातहरू उल्टो दोब्रिएर जान्छन्। बोटमा कोसा लापर्दन।	- रोपीबाट उखेली जलाउने। - घुम्ती वाली लगाउने। डाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहित) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने।
सिँडुरे (Leaf rust)	पातको तल्लो सतहमा सुन्तला रङको पहुँला दानादार थोप्लार माथिल्लो तहमा खैरो थोप्ला	- क्लोरोथालोनिल ७५% डब्लु पी. (डिफरेन्स, कवाज, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने वा सल्फर ८०% डब्लु पी

वाली तथा रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	देखिन्छन् ।	(सल्फेक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलितर पानीमा अथवा हेक्जकोनोजोल ५% इ सी एभोन, कमफर्ट, हेक्जहीट) ३ मि.लि. प्रतिलितर पानीमा मिसाई छर्कने ।

अलैचीको रोग

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फुक्के (Footke)	रोगी बिरुवाको फेदमा धेरै स साना काण्डहरू निस्कन्छन् र बोटमा फूल फुल्दैन । बोट होचो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - रोगी बिरुवा बीउ उत्पादन नगर्ने । - रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने । - रोगका विषाणु सार्ने कीरा मार्नडाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगोहिट) १ मि. लि. प्रतिलितर पानीमा मिसाई छर्कने ।
२. छिक्के (Chirke)	सुरुमा पातका मुख्य नशामा पहेला धब्बाहरू देखा परी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेला थोप्लाहरू खैरो रङ भई पात सुकेर जान्छ र बोट होचो भई वृद्धि रोकिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> - बीउबाट उत्पादित बेर्ना लगाउने । - रोगीबिरुवा जम्मा गरी जलाउने । - मालाथिन ५०% इ सी १ मि लि वा डाइमथोएट ३०% इ सी (रोगर, अनुगर, रोगो हिट) १ मि लि प्रतिलितर पानीमा मिसाई छर्कने ।
३. जरा तथा गानो कुहिन (Rhizome rot)	बोटको गानो पानीले भिजेको जस्तो गिलो हुन्छ र कालो भएर कुहिन थाल्दछ । बोटको पातहरू टुप्पोबाट पहेलिनै सुकेर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> - स्वस्थ गाना वा बीउबाट बेर्नविनाई रोप्ने । - बोटको गोडमेल गर्दा गानोमा चोटपटक नलाग्ने गरी गर्ने । - ट्राइकोडर्माको प्रयोग गर्ने ।

कफिमा लाग्ने रोग

रोग	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातको सिन्दुरे	रोग लागेको पातहरूमा तल्लो पट्टी सुन्तले रङ्गका थोप्लाहरू मा धुलो (Powder) जम्मा	<ul style="list-style-type: none"> - वर्षको दुइपटक वर्षा सुरु हुन अघि चैत्र वैशाखमा र वर्षा समाप्त भएपछी भाद्र आश्विनमा साना बिरुवामा ०.५ प्रतिशत र ठुलो बिरुवामा १ प्रतिशत बोर्दो

रोग	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	भएको जस्तो देखिन्छ । फल लागेका पातहरू झैँ जान्छन । उत्पादनमा कमी आउछ । यो रोग अरधिक जातमा बढी लाग्ने गर्दछ ।	मिश्रण स्प्रे गर्नुपर्दछ र आक्रमण भएका पातहरू जम्मा गरेर जलाई दिएमा यो रोग लाई नियन्त्रणमा राख्न सकिन्छ ।

कफिमा लाग्ने किरा

किरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कफिको सेतो गवारो	<ul style="list-style-type: none"> - अन्डाबाट लार्भा वत्रे समयमा काण्डको वरिपरि चोक्रा उठेको र चर्केको हुने, - नया बोट भए पातहरू पहेला भई ओइलाउछन र खस्न थाल्दछ भने पुरानो बोटमा गवारो लागेको शुरुको अवस्थामा सुब्बा याममा मात्र पातहरू ओइलाएकी देखिन्छ । - जिवन चक्र पुरा गरेको खण्डमा काण्डमा प्वालहरू देखिन्छ । गवारो निस्केको प्वाल खासगरी बोटको फेदतिर देखिन्छ । - हाँगागाइ विस्तारै तान्दा पिटीक भईचिन्छ, - गवारो लागेको बोट चिरेर हेर्दा यसले खाएको प्वाल आफ्नै विष्टाले पुरेको 	<ul style="list-style-type: none"> - वयस्क गवारो निस्कनु भन्दा पहिले नै (वैसाख-जेष्ठ) र भदौ असोजमा किरा लागेको बोटहरू कोटर जलाउने वा पानीमा १० दिन सम्म डुवाउने जसले गर्दा काण्डमा रहेको गवारो नष्ट हुन्छन र अन्य बोटमा फैलिन पाउदैनन । - यो किराको वयस्कले पुर्ण पारिलो ठाउमा फुल पार्न मन पराउने हुनाले बाकी बगेचामा उचित छहारी (करिब ६० प्रतिशत) को व्यवस्था मिलाउने, एकै प्रकारको भन्दा मिश्रित २ तहको छहारीको व्यवस्थापन गर्ने । - कफिको नियमित काटछाट पछि वा वैशाख जेठतिर जुटको बोराले काण्ड चिन्नो हुने गरी राडेर भुइमा झार्ने, गहिरो गरी पुर्ने र १० प्रतिशत चुनको झोल छर्ने । - गवारोले फुलपार्नु अगावै सबकी बोगाभित्रको प्लाष्टिक वा तन्किने खालको प्लाष्टिकको फेटा बनाई कफिको काण्डमा सम्पूर्ण भाग छोपिने गरी बेनलि गवारोको आक्रमण न्यून गर्न सकिन्छ । - कफी बगेचामा पर्याप्त मात्रामा चिरयान, मलखाद्य र खाद्यतत्वको व्यवस्था गर्ने ।

किरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	<p>हुन्छ र भित्रि भाग खाएर छियाछिया परेको हुन्छ ।</p> <p>७/८ वर्षको बोटमा आक्रमण भएको १ वर्ष भित्रमा बोट मर्न पनि सक्छ तर बूढा बोटहरु केही समय बाँचे पनि उत्पादन घट्दै जान्छ ।</p>	<p>- नियमित वगैचाको अनुगमन गर्ने ।</p>

गुलाबमा लाग्ने रोग

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. धुलो बुसी/खराने	गुलाबका पात, मुनाहरूमा खरानीको धुलो झरेको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/पातहरू घुमिने हुन्छन् ।	<p>- यो रोगको लक्षण सुरु भएको थाहा पाउने डिनोक्याप ४८% ईसी (केराथेन) ०.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई वा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (वेभिस्टिन, धनुष्टीन, डेरोसल) ०.५ (१ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाई अथवा सल्फर ८० % डब्लु पी (सल्फक्स, सल्फर, सल्फील) ३ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा अथवा हेक्जाक्लोनाजोल ५% इ सी (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहीट) ३ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्कने ।</p>
२. कालो थोप्ले (Black leaf spot)	पातको सतहमा पहेलो घेरा भएका बीचमा कालो रडका बाटुलो आकारका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।	<p>- रोग सुरु हुनु लागेको थाहा पाउने बिल्टिकै म्यान्कोजेब डाइथेन एम ४५ (७५डब्लु. पी), ६ ग्राम प्रतिलिटर पानीमा मिसाएर । प्रत्येक वर्ष बोट काँट छाँट गर्ने र मेरेका भागहरू हटाउनाले रोगको स्रोत न्यून हुन्छ ।</p>

लिचीको पात गुजमुज्ज पार्ने सुलसुले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. यो कीरा एक दमै सानो र सेतो रङको हुन्छ	पातको तल्लो सतहमा बसी रस चुस्दछ, पातहरू गुजमुज्ज भै खैरो रङमा बदलिन्छ	- हेक्जिथियाजोक्स वा फेनपाइरोजीवा प्रोपरजाइट ५७% इ सी (किग माइट, अमाइट) ३ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने ।

१६.२ नेपालमा पञ्जिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरू

१६.२.१ नेपालमा पञ्जिकृत विषादीहरू (२०७९/३/३० सम्म)

क्र.स.	विषादीको प्रकार	साधारण नाम	व्यापारिक नाम
१	किटनासक	६६	१९६४
२	ढुसीनासक	४८	९४८
३	व्याक्टेरियानासक	१	११
४	झारनासक	३९	७५२
५	सुलसुलेनासक	५	२४
६	शंखेकिरानासक	१	३
७	मुसानासक	२	३१
८	जैविक विषादी	१५	७४
९	निमाटिसाईड	२	५
	जम्मा	१७९	३८१२

१६.२.२ प्रतिबन्धित विषादीहरू:

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१	क्लोरोडेन	२०५७/१२/२७
२	डी.डी.टी.	२०५७/१२/२७
३	डाइएलड्रिन	२०५७/१२/२७
४	इन्ड्रिन	२०५७/१२/२७
५	अल्ड्रिन	२०५७/१२/२७
६	हेप्टाक्लोर	२०५७/१२/२७
७	माइरेक्स	२०५७/१२/२७
८	टोक्साफेन	२०५७/१२/२७
९	वी.एच.सी.	२०५७/१२/२७
१०	लिनडेन	२०५७/१२/२७
११	फस्फामिडन	२०५७/१२/२७
१२	अर्गानो मर्करी कम्पाउण्ड	२०५७/१२/२७
१३	मिथाइल पाराथियन	२०६४/०९/१६
१४	मोनोक्रोटोफस	२०६४/०९/१६
१५	इण्डोसल्फान	२०६९/०७/२०
१६	फोरेट	२०७२/३/२० को विषदी समितिबाट निर्णय भएको । राजपत्रमा प्रकाशित हुन बाँकी ।

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१७	कावोफ्युरान	२०७५/०९/१६
१८	कार्बारिल	२०७५/०९/१६
१९	डाइक्लोरोभस	२०७५/०९/१६
२०	ट्राइजोफस	२०७५/०९/१६
२१	बेनोमिल	२०७५/०९/१६
२२	कार्बोसल्फान	२०७६/०४/१९
२३	डाइकोफल	२०७६/०४/१९
२४	एल्मोनियम फस्फाइड ५६% ग्राम टेबलेट	२०७६/०४/१९
२५	पाराक्वाइट/पाराक्वाट डाइक्लोराइड	२०८१/०८/२०
२६	क्लोरोपाइरिफस	२०८१/०८/२०

१६.३ पंजिकृत विषादीकोव सामान्य नाम तथा विषादी वालीमा प्रयोग गरिसकेपछि वाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागी पर्खनु पर्ने प्रतिक्षा अवधि

क्र.सं.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.सं.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)
१.किटनासक					
१	एवोमेक्टिन	१४	२२	इथियन	१४
२	एसिफेट	१५	२३	फेनभेलेट	७
३	एसिटामिप्रिड	१५	२४	फेनपाइरोक्सिमेट	३-७
४	अल्फासाइपरमेशिन	१४	२५	फिप्रोनिल	३२
५	अल्फामेशिन	७	२६	फ्लुवेन्डियामाइड	३०
६	एल्मुनियम फोस्फाइड संचित अनाजमा प्रयोग गरिने		२७	इमिडाक्लोप्रिड	४०
७	वेटासाइफ्लुरन	४	२८	इण्डोअक्जाकाव	१४
८	बाइफनथिन	६	२९	इटेफेनप्रोक्स	१५
९	बुप्रोफेजिन	५	३०	ल्याम्डासाइहालोथिन	१४
१०	कार्टाप हाइगोक्लोराइड	२१	३१	लुफेनुरोन	१४
११	क्लोअरफ्लुरान	७	३२	मालाथियन	१४
१२	क्लोरानट्राअलपोर	७	३३	निटेनपाइराम	१६
१३	क्लोअरपाइरिफोस	२८-३५	३४	नोभालुरोन	५
१४	साइफ्लुथिन	७	३५	फेनथोयट	५

१५	साइपरमेथ्रिन	७	३६	प्रोफेनफोस	१४
१६	साइरोमेजिन	७	३७	प्रोपोक्जर	३०
१७	डल्ट्रामेथ्रिन	७	३८	क्वनालफस	४०
१८	डाइफ्लुवेन्जुरोन	७	३९	स्पाइरोमेसिफेन	७
१९	डाइमेथोएरट	१५	४०	टेमेफस	३०
२०	डाइनोटफुरन	३८	४१	थायोमेथोक्साज	१४-२१
२१	इमामेक्विटन वेन्जोएट	१०	४२	थायोडिकार्व	७
२.सुलसुलेनासक					
१	फेनपाइरोक्विजमेट	२	३	प्रोपरजाइट	१४
२	हेक्विथियाजोक्स	२०			
३.दुसिनासक					
१	क्याप्टान	३०	१६	कासुगामाइसिन	३०
२	कार्वेन्डाजिम	१४	१७	किरोक्सिमिथाइल	१४
३	कार्वोक्सिन	२१	१८	मेन्कोजेव	१४-२८
४	क्लोरोथालोनिल	१४	१९	मेटालाक्सिन	४९
५	कपर हाइड्रोक्लोराइड	१४	२०	मेटिराम	६
६	कपर हाइड्रोअक्साइड	१४	२१	पेन्सिकोन	७९
७	कपर अक्सीक्लोराइड	२१	२२	प्रोविकोनाजोल	१५-३०
८	साइमोक्सानिल	१४	२३	प्रोपिनेव	३०
९	डाइफिनाकोजाजोल	३४	२४	सल्फर	१४
१०	डाइमिथोमोर्फ	१४	२५	थाइफोनेट मिथायल	१४
११	डिनोक्याप	२१	२६	थिराम	१४-३०
१२	फ्लुसल्फामिड	२८	२७	ट्राइसाइक्लाजोल	३०
१३	हेक्जाकोनाजोल	४०	२८	भेलिडामाइसिन	२१
१४	इप्रोभेलिकार्व	३०-९०	२९	जिनेव	१०
१५	इप्रोवेनफस	१४			
४.सुसानासक			५.मोलसिसाइड		
१	ब्रोमाडियोलोन		१	मेटलडिहाइड	
६.जैविक विषादी					
१	एजाडिरेक्विटन	३	४	स्युडोमोनास फ्लुरेन्स	३
२	व्युभेरिया वेसिआना	७	५	ट्राइकोडर्मा	७
३	मेटाराइजिम एनिसेपाली	३	६	भर्टिसिलियम लेकानी	७
७.न्याक्टेरियानासक					
१	स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेन+टेट्रासाइक्लिन	२४ घन्टा			
८. झारपातनासक					
१	२.४ डी सोडियम साल्ट	७	१०	मेटसल्फुरोन मिथाइल	१४

२	२.४ डि इथाइल इस्टर	२१	११	अक्सिडाजिल	९७
३	एमोनियम साल्ट अफ ग्लाइफोसेट	५६	१२	अक्सीफ्लोरफेन	१५
४	एट्रजिन	६०	१३	पारक्वाट डाइक्लोराइड	९०
५	बिसपर्विक सोडियम		१४	पेन्डिमिथालिन	७५
६	व्युटाक्लोर	९०	१५	पेट्रिलाक्लोर	७५
७	क्यालडिनफोप प्रोपार्जिल		१६	प्रोपाक्विजाफोप	२१
८	ग्लाइफोसेट	९०	१७	पाइराजोसल्फुरान इथायल	७
९	मेट्रिब्युजिम	७	१८	सल्फोसल्फुरोन मिथाइल	६०

नोट: विषादीको प्रतीक्षा अवधिलाई निम्न कुराहरुले असर गर्ने हुदा पर्खनुपर्ने अवधिमा केही फेरबदल हुन सक्दछ ।

१. बालीको प्रकार र यसको फिजियोलोजी ।
२. बाली लगाउने स्थानको मोहडा, उचाइ, हावाको गति ।
३. विषादीको प्रयोग मात्रा ।
४. विषादी प्रयोग गर्दाको मौसम तथा ऋतु आदि ।
५. विषादीलाई माटोमा प्रयोग गर्दा प्रतीक्षा अवधि केही लामो हुने ।

१६.४ एकीकृत शत्रुजिव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम.)

एकीकृत शत्रुजी व्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली विरुवाका शत्रुहरु (रोग, कीरा, झारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचित, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रूपमा स्वीकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो । यसमा एक भन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरुको एकीकृत रूपमा प्रयोग गरिन्छ जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरुको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ ।

एकीकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरु: (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन, (३) मित्र जीवहरुको संरक्षण (४) कृषकहरु लाई स्वयं दक्ष बनाऔं ।

एकीकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरु:

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties): रोग कीराले नोकसानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने ।
२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (Cultural Method): बाली चक्र, बिउ छर्ने वा रोपाईं गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाइ, उचित खनजोत, बाली कटानी पछि अवशेष नष्ट गर्ने ।
३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्ने, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि ।
४. जैविक तरिका (Biological Control Method): परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणु जस्तै ब्याक्टेरिया (बिटी), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग ।

५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Attractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तै: मिथाइल युजिनल, क्युलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तै: हेलील्यूर, स्पेडोल्यूर आदिको प्रयोग ।

६. घरेलु व्यवस्थापनका विधिहरू ।

७. हर्मोनको प्रयोग: विभिन्न हर्मोन जस्तै आफ्लोरको प्रयोग ।

८. विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method): अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानीपूर्वक प्रयोग गर्ने ।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाइसकेका केही आई.पि.एम प्रविधिहरू:

- नीम, टिमुर, बोझो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण ।

- काठको धुलो, गहुँत, साबुन पानी, सुर्तीको झोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण ।

- सुन्तलाजात फलफूल र लहरे तरकारीको औँसा कीरा नियन्त्रणका लागि फेरोमेन ट्रयाप, खेतबारीको सरसफाइ ।

- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने झोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग ।

- केही मात्रामा विभिन्न पासोहरूको प्रयोग ।

- केही मात्रामा दुसीजन्य, ब्याक्टरीया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग

- मित्रजीवहरूको संरक्षण ।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्रयापको प्रयोग:

क) लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स) जस्तै काँक्रो, घिरौला, लौका, आदि कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानि नोकसानी नियन्त्रणको लागि क्युलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । फेरोमेन ट्रयापको बट्टा भित्र राखिएको कपासमा ५/५ थोपा क्युलियर र मालाथायन ५० को झोल राखी जमिन बाट ५ फिट उचाइमा राख्नुपर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले झिंगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन् । पोथीले बतासे फुल पार्दछ । प्रति रोपनी ५ वटा ट्रयाप राख्नुपर्दछ ।

ख) फलफूल बाली: फलफूलमा लाग्ने औँसा कीरा नियन्त्रणका लागि मिथायल युजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । ट्रयापलाई बलियो हाँगामा झुन्ड्याउनु पर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले झिंगा आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन् । पोथी झिंगाले बतासे फुल पार्दछ । यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ । प्रति ट्रयाप ५/५ थोपाका दरले मिथायल युजिनल र मालाथायन झोल राख्नुपर्दछ । नोट: हरेक १/१ महिनामा मालाथायन झोल ५ थोपा प्रति ट्रयाप थप्ने ।

किरा व्यवस्थापनका लागि उपलब्ध हुन सक्ने केही पासोहरू

क्र.स.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइट ट्रयाप	रातीमा उड्ने किराहरू
२	एलो स्टीकी ट्रयाप	साना उड्ने किराहरू जस्तै लाही, सेतो झिङ्गा, लिफमाइनर

३	स्टेनर ट्रायाप	मिथाइल युजिनल, क्युलियर फेरोमन
४	फनेल ट्रायाप	हेलील्यूर, स्पोडो ल्यूर, ल्युसिनोडस ल्यूर, पेक्टिनो ल्यूर, सीप्रोल्यूर
५	डेल्टा ट्रायाप	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर
६	ओटा टी ट्रायाप	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर, पि.टि. एम १, २ ल्यूर
७	म्याकफल ट्रायाप	विभिन्न ल्यूरको लागि
८	पिटफल ट्रायाप	माटोको सतहमा हिडने किराहरु

वजारमा उपलब्ध हुन सक्ने केही फेरोमन/ल्यूर

क्र.स.	पासोको नाम	किरा	वाली
१	मिथाइल युजिनल	फल कुहाउने औसा	सुन्तला जात, आप फलफूल
२	क्युलियर	फल कुहाउने औसा	काक्रो फर्सि समुहका वाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिइ	फल कुहाउने औसा	माथिका दुवै वाली
४	हेली ल्यूर	गोलभेडाको फलको गवारो	गोलभेडा, चना, रहर
५	स्पोडो ल्यूर	सुतिको पात खाने लार्भा	सुति, काउली वर्ग, आलु गोलभेडा
६	डि.वि.एम/प्रोटोला ल्यूर	इट बुट्टे पुतली	काउली वन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्यूर	फल र डाँठमा लाग्ने गवारो	भाण्टा
८	पि.टि.एस.१,२ ल्यूर	जोताहा पुतलि	आलु
९	सिप्रो ल्यूर	पहेलो गभारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्यूर	दानामा लाग्ने गुलाबी गभारो	कपास
११	इरमित र इरमिन ल्यूर	दानामा लाग्ने छिर्के गभारो	कपास
१२	टिएलाएम ल्यूर	टमाटरको पात खन्ने टुटा किरा	टमाटर

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.स.	नाम	प्रयोग
१	एजाडिरेक्टिन (निममा आधारित)	विभिन्न किराहरुको लागि
२	व्युभेरिया वेसियाना (दुसिजन्य)	पुतलीका लार्भा, साना चुस्ने किरा
३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेई (दुसिजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्भाहरु (माटोमा बस्ने जस्तै खुम्मे)
४	भर्टिसेलियम लेकानी (दुसिजन्य)	सेतो झिङ्गा, लाही, लिफमाइनर
५	वेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (व्याक्टेरियान्य)	विभिन्न पुतली समुहका लार्भाहरु
६	न्युक्लियर पोलिहेड्रोसिस भाइरस क.हेली	क.गोलभेडाको फल खाने गभारो (हेलिकोभर्पा आर्मीजेरा) ख.सुतिको पात खाने लार्भा (Spodoptera litura)

	ख.स्पोडो	
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा वस्ने विभिन्न कीराहरू जस्तै खुमे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जोनियम	दुसिजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा विल्ट, ड्रयम्पिड अफ, धानको सीथ व्लाइट, उखुको रेड रट, चना र गोलभेडाको ओइलाउने रोग

जिवनासक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क. जिवनासक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गीकरण (WHO, 2009)

खतराको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलिग्राम प्रति के.जी. शरिरको तौलमा)	
	मौखिक	छालाबाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलिग्राम भन्दा कम	५० मिलिग्राम भन्दा कम
अति खतरनाक	५-५० मिलिग्राम	५०-२०० मिलिग्राम
मध्यम रूपले खतरनाक	५१-२००० मिलिग्राम	२००-२००० मिलिग्राम
सामान्य रूपले खतरनाक	२०००-५००० मिलिग्राम	२०००-५००० मिलिग्राम
सुरक्षित	५००० मिलिग्राम भन्दा माथी	५००० मिलिग्राम भन्दा माथी

(एल.डि. ५० विषादीको मात्रा जसले परिक्षण गरिएको जनावरको ५० प्रतिशत संख्यालाई मारिन्छ ।)

ख. जिवनासक विषादीको सुरक्षित प्रयोग: विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोग कर्ता, अरू मानिस, घरपालुवा पशुहरू, वन्यजन्तुहरू र लाभकारी कीराहरू लाई समेत हानि पुर्‍याउनुका साथै वातावरणलाई पनि नोक्सान गर्दछ ।

१. सामान्य सिद्धान्त:

- अनावश्यक रूपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस् ।
- सम्भावित खतराबाट सावधान हुनुहोस् ।
- विषादीको लेबल र अन्यपर्चाहरू पढ्नुहोस् ।
- केटाकेटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस् ।

२. किटनासक विषादी उपयोग गर्नु अगाडी:

- विषादी सुरक्षित ठाउँमा ताला बन्दी गरी राख्नु पर्छ ।
- स्प्रेयर/डिस्टर राम्रो अवस्थामा हुनु पर्छ ।
- उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिए पछि जाँच गर्नु पर्छ ।
- कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलीग्राम भन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३. मिश्रण बनाउदा र छर्दा:

- सुरक्षात्मक पहिरन लगाउनु पर्छ, जस्तै: पुरा बाहुलाको कमीज, लामो पतलुङ्ग, जुता वा बूट, चौडा किनारा भएको टोपी, हातमा रबरको पन्जा, मास्क, कृत्रिम श्वास उपकरण आदि ।
- चुरोट पिउन वा धुम्रपान गर्नु हुँदैन ।
- विषादी अन्य ठाउँमा फैलिन नपाओस् भन्नका लागि विषादीको प्याकेटलाई सावधानी पूर्वक खोल्नु पर्दछ ।

- हावाको बहाव कम भएको बेलामा छर्ने गर्नुपर्दछ ।
- बन्द भएको नोजल लाई मुखले फुक्नुहुँदैन ।

४. जिबनासक विषादीको प्रयोग पश्चात:

- विषादीको प्रयोग गरेका कागजी पदार्थलाई सुरक्षित स्थानमा जलाएर वा गाडेर नष्ट गर्नुपर्छ ।
- प्रयोग गरिएको भाडा कम्तीमा ३ पटक साबुन पानीले सफा गर्नुपर्दछ ।
- हात मुख राम्ररी साबुन पानीले धुनुपर्दछ ।
- उपकरण लाई राम्ररी सफा गरेर राख्नु पर्दछ ।

५. विष लागेका लक्षणहरू र प्राथमिक उपचार:

- ओर्गानो फस्फेट र कार्बमेट यौगिकहरू जस्तै मेटासिड, मेटासिस्टक्स, नुभान आदिले कोलिनेष्टेर रोकदछन्, जसले गर्दा स्नायु प्रणालीमा विकार उत्पन्न हुन जान्छ । टाउको दुख्ने, रिंगटा लाग्ने वाक वाकी हुने र त्यस पश्चात् जाडो भई पसिना आउने, झाडा लाग्नेर बान्ता हुने लक्षणहरू देखापर्दछन् । मांसपेशीहरू थर्कनु, भीषण कम्पन हुनु र अचेत नहुने अवस्था हरू समेत हुन सक्छ ।

प्राथमिक उपचार

- रोगीलाई आधा झुकेको रूपमा टाउको तल पर्ने गरी राख्नु पर्दछ ।
- बान्ता गराउने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- राम्ररी हावा आउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- छिट्टो अस्पताल लैजाने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- एट्रोफिन सल्फेटको २ मिलि ग्राम इन्ट्राभिनस सुई दिनुपर्छ ।

श्रोत: प्लान्ट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर २०८०१

१७ कृषि बजारका विवरणहरू

१७.१ सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेको कृषि थोक बजारको विवरण

क्र.सं.	बजारको नाम	जग्गाको क्षेत्रफल	जग्गाको स्वामित्व	सञ्चालन प्रक्रिया	केन्द्रमा दर्ता नं.	सटर संख्या (थोक/खुट्टा)	भाडामा लागेको सटर संख्या	कारोबार रकम (रु. हजारमा आ.व. २०७९/८०)	औषत वार्षिक आम्दानी (रु. हजारमा आ.व. २०७९/८०)	औषत वार्षिक खर्च (रु. हजारमा आ.व. २०७९/८०)	बजारको वर्गीकरण
१	कृषिवजार व्यवस्थापन समिति, अत्तरिया गोदावरी नगरपालिका-१, कैलाली, सुदूरपश्चिम प्रदेश	३ विगाहा १५ कट्टा	स्वामित्व बन् मन्त्रालय, भोगाधिकार कृषितथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	कृषिवजार विकास तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ अनुसार	९	४४	४४	१२००२	९८६९	७८७३	ख

१७.२ निजिस्तर तथा सहकारीबाट संचालित कृषि उपज बजारहरूको विवरण

क्र.सं.	कृषि उपज बजारको नाम	सम्पर्क नं.	क्र.सं.	कृषि उपज बजारको नाम	सम्पर्क नं.
१	महानगर फलफूल तथा तरकारी बजार, चितवन	९८४५०११८४	१५	धपकाल कृषिवजार, मंगलबजार, लतपुर	९८४१३३५१४२
२	मुना बजारलि.	९८४१६१७०५	१६	मनोहरा तरकारी बजार, कोटेश्वर, काठमाण्डौ	९८४१०३५८७०
३	मुक्तिनाथ कृषि कम्पनी, काठमाण्डौ	९८०२३५०१०५	१७	मनोहरा तरकारी बजार, कोटेश्वर, काठमाण्डौ	९८४३६६१९९०
४	चावहिल तरकारी बजार, गणेशस्थान, काठमाण्डौ	९८४१५९२०१४	१८	हाट बजार, गोरखा	९८०४६४९४५
५	नेपाल फलफूल तथा तरकारी व्यवसायी महासंघ, कूलेश्वर	९८४१३१०९०४	१९	कृषि उपज बजार व्यवसपन सहकारी सं. ली. फेदीखोला, स्याङ्जा	९८४६११७११९

६	लुम्बनी कृषि उपज थोक बजार प्रा.लि., मणिग्राम, रुपन्देही	१८४७०२८०६५	२०	जलजला कृषि बजार, पर्वत	१८५७६३३०४४
७	लुम्बनी कृषि उपज थोक बजार प्रा.लि., मणिग्राम, रुपन्देही	१८५७०३३७९१	२१	श्री कम्लेक्स प्रा.लि, पोखरा कास्की	१८५६०२९८४८
८	पैचो पसल प्रा.लि. गुल्मी	१८५७०७६०८०	२२	श्री कम्लेक्स प्रा.लि, पोखरा कास्की	१८५६०६६६०७
९	काभ्रे कृषि बजार मल्टिपॉज प्रा.लि.	१८५१०५७७२५	२३	कृषि उपज थोक बजार कास्की	१८५६०३९५२६
१०	धुम्बाराही तरकारी तथा फलफूल बिक्री केन्द्र, काठमाण्डौ	१८५११४४२१३	२४	वास्तोला कम्लेक्स, पोखरा	१८५६०७७५५०
११	धुम्बाराही तरकारी तथा फलफूल बिक्री केन्द्र, काठमाण्डौ	१८५११८७११२	२५	राष्ट्रिय फलफूल तथा थोक तरकारी ब्यसायी संघ, पोखरा	१८४६२८८०८८
१२	बल्खु कृषि तथा तरकारी बजार, काठमाण्डौ	१८५१०७४०७६	२७	हडकड बजार, पोखरा	१७४६३०३९०९
१४	कृषि उपज बजार संचालक समिति, चापागाउँ	१८५११४४२३०			

सहकारीबाट संचालित कृषि उपज बजारहरू

१	चाहविल तरकारी बजार, गणेशस्थान, काठमाण्डौ	१८४१४४३३२०	२	इच्छामती सामुदायिक कृषि बजार, टुकुचा	१८५११०६४३८
---	---	------------	---	--------------------------------------	------------

१८ कृषि औजार/उपकरणहरूको विवरण

१८.१ राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रूपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरू

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	मेसिनको प्रकार	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
१	कोदो चुटने र फल्ले मेसिन (Milliet thresher)	कोदो चुटने र फल्ले कोदो चुटने र फल्ले मेसिन खुट्टा वा विद्युत हुँवैले संचालन गरी कोदो चुटने र फल्ले सकिन्छ	खुट्टाले चलाउने विद्युतबाट चलाउने	एक घण्टामा ४० देखि ६० के.जी. सम्म कोदो चुटने र फल्ले सकिने एकघण्टामा ६० देखि ८० के.जी.	जे.बी. बर्कशप, रवाको, ललितपुर फोननं. १८५१०३७११६

२	सिट्रस ग्रेडर (Citrus Grader)	यस मेसिनको प्रयोगले सुन्तला, स्याउ, जुनार जस्ता फलफुललाई ग्रेडिङ गरिन्छ	हातले चलाउने	हातले चलाउने	यसको क्षमता ६०० किलो प्रति घण्टा	सम्म कोदो चुटन र फलन सकिने			राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५४२१३०७
३	ए.इ.डी. कफी पल्पर (A.E.D. Coffee Pulper)	यस मेसिनको प्रयोगले कफीका बोक्रा छोड्याउने गर्छ ।	हातले चलाउने	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ५० देखी ६० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोड्याउन सकिन्छ	एक घण्टामा १०० देखी १२० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोड्याउन सकिन्छ	एक घण्टामा १२० देखी १५० किलो सम्म कफीका बोक्रा छोड्याउन सकिन्छ	एक घण्टामा १२ देखी १५ किलो सम्म छोडाउने सकिन्छ ।	जे.बी. बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८५१०३७११६
४	युरिया मोलासिस मिनरल ब्लक (Urea Molasses Mineral Block)	यस मेसिनको प्रयोगले चौपाया गाई, भैसीहरूका लागि युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।	हातले चलाउने	हातले चलाउने	यस मेसिनले १६*१२*६ सेन्टिमिटरको ५ मिटरमा एकै पटकमा तिनवटा युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।	यस मेसिनले १६*१२*६ सेन्टिमिटरको ५ मिटरमा एकै पटकमा तिनवटा युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।	यस मेसिनले १६*१२*६ सेन्टिमिटरको ५ मिटरमा एकै पटकमा तिनवटा युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।	यस मेसिनले १६*१२*६ सेन्टिमिटरको ५ मिटरमा एकै पटकमा तिनवटा युरिया मोलासिस ब्लक बनाईन्छ ।	
५	मकै छोड्याउने मेसिन (Corn sheller)	मकै छोडाउने मेसिन कुनै काठ वा टेबल जस्तो ठाउँमा जडान गरि मकै छोड्याउन सकिन्छ ।	हातले चलाउने	हातले चलाउने	एक घण्टामा १३ देखी १५ किलो सम्म छोडाउने सकिन्छ ।	एक घण्टामा १३ देखी १५ किलो सम्म छोडाउने सकिन्छ ।	एक घण्टामा १३ देखी १५ किलो सम्म छोडाउने सकिन्छ ।	एक घण्टामा १३ देखी १५ किलो सम्म छोडाउने सकिन्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, नार्क खुमलटार ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
६	धान र गहुँ चुटने थ्रेसर (Rice and Wheat Thresher)	हलुका वजन भएको यस मेसिनको प्रयोगले धान र गहुँ खुट्टाले चलाएर चुटन सकिन्छ	खुट्टाले चलाउने	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ५० देखी ६० किलोसम्म गहुँ चुटन सकिन्छ ।	एक घण्टामा ५० देखी ६० किलोसम्म गहुँ चुटन सकिन्छ ।	एक घण्टामा ५० देखी ६० किलोसम्म गहुँ चुटन सकिन्छ ।	एक घण्टामा ५० देखी ६० किलोसम्म गहुँ चुटन सकिन्छ ।	जेन्यून इन्जिनियरिङ्ग बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२११२२३

७	धानको झार गोडने कौनो (Cono Paddy weeder)	यस मेशिनको प्रयोगले लौडिनमा रोपेको धानलाई गोडभेल गरि झारलाई माटोमा नै मिलाउने गर्छ ।	हातले चलाउने कौनो विडर	एक रोपनीको झार ५ देखी ६ घण्टामा गोडन सकिन्छ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क खुमलटार ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
८	धानको झार गोडने (Rotary Paddy Weeder)		हातले चलाउने रोटरी विडर		
९	मकै रोप्ने मेशिन (lab seeder)	मकैको बीउ र मल एकै पटकमा खनजोत भएको वा खनजोत नभएको खेतमा रोप्न सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा १ रोपनी जग्गामा मकै रोप्न सकिन्छ ।	जेन्यून इन्जिनियरिङ वर्कशप, र्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
१०	बीउ सफा गर्ने मेशिन (Seed cleaner)	यस मेशिनको प्रयोगले रायो, मूला, केराउ, भिन्टि, गहु जस्ता अन्य बीउहरूलाई सफा गर्ने गर्दछ ।	हातले चलाउने	बीउको आकार तथा तौल अनुसार एक घण्टामा ६० देखि ८५ के.जी. विऊ सफा गर्न सकिन्छ	जेन्यून इन्जिनियरिङ वर्कशप, र्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
११	अडुवा सफा गर्ने मेशिन (Ginger washer)	अडुवा वा वेसारमा टासिएका माटोलाई पानीको फोहराले सफा गरिन्छ ।	विधुतबाट चलाउने	एक घण्टामा ४०० किलो सम्म अडुवा सफा गर्न सकिन्छ र एक घण्टामा १.५ युनिट विधुतको खपत हुन्छ ।	जेन्यून इन्जिनियरिङ वर्कशप, र्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
१२	सुधारिएको फलामे हलो (Improved metallic plough)	खेतवारी जोत्ने काम गरिन्छ	गोरुले तान्ने	परम्परागत हलो को तुलनामा टिकाउ हुने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोननं. ०१-५५२१३०७
१३	प्लाष्टिक पोखरी (Plastic pond)	वर्षातको पानी संकलन गरी प्रयोग गर्ने सकिन्छ ।	२५० देखि ३५० जी.एस.एम.को रंगीन सिल पोपलिनप्लाष्टिकको	६०००० लि. क्षमताको पोखरीको पानी बाट करिब २ देखि ३ रोपनीको जमिनमा तरकारी खेती गर्न सकिन्छ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोननं. ०१-५५२१३०७

१४	सोलार टनेल ड्रायर (Solar Tunnel Dryer)	छिटो कुहिने कृषि उपजहरू व्यवसायिक रुपमा कृषि उपज सुकाउन सकिने ठूलो क्षमताको सोलार ड्रायर प्रविधि को प्रयोग गर्न सकिन्छ	प्रयोग गरिन्छ । सौर्य शक्तीको प्रयोग गरेर ५५ डिग्री सेन्टिग्रेड सम्म तापक्रम पुग्दछ	५.२ मिटर साइजको ड्रायरमा एक पटकमा १५० देखि २०० के.जी. कृषि उपज सुकाउन सकिन्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१५	हुसे चुलो (Rice Husk Stove)	धानको भुसलाई इन्धनको रुपमा प्रयोग गरी खाना पकाउन सकिन्छ	इन्धन वा दाउरा अभाव भएको ठाँउमा सानो परिवारका घरायसी प्रयोजनको लागी	यसको तापिय क्षमता १३०० वाट पुग्दछ	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१६	सुधारिएको प्लाष्टिकको घर (Improved Plastic house)	बेमौसमी (बर्षायाम र हिउँदमा पनि तरकारी खेती गर्न सकिन्छ	१२० जि.एस.एम सेतो सिल्योलिन प्लाष्टिक र बाँसको प्रयोग गर्न सकिन्छ	समुद्र सतहवाट ६०० देखि १२०० मिटर सम्मको उचाइमा ठाउहरूको लागि उपयोगी हुने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१७	भुसा काटने मेसिन (chaff cutter)	हरियो र सुकेको घास लाई सजिलै सानो-सानो टुकामा काटने गर्दछ ।	हातले चलाउने साना च्याउ खेती तथा पशुपालन किसानका लागि उपयुक्त	एक घण्टामा ३० देखि ३५ किलो सम्म एक जनाले भुस काटन सक्छन ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७
१८	सरल ध्याचो सोलार ड्रायर (Simple Thyapcho Solar Dryer)	सौर्य शक्तीको प्रयोग गरी कृषि उपजहरू: माछा, मासु, स्याउ, च्याउ, कफी, मसला, अडुवा, वेसार, तरकारी इत्यादी	साना किसान, व्यवसायिक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	१*२ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: १० किलो कृषि उपज सुकाउन १ देखी २ दिन लाग्ने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२२१३०७

१९	हाइब्रिड सोलार ड्रायर (Hybrid Solar Dryer)	सुकाउनको लागि उपयोगी सौर्य शक्ति वा दाउराको प्रयोग गरी कृषि उपजहरु: माछा, मासु, स्याउ, कफी, मसला, अडुवा, वेसार, तरकारी इत्यादीको सुकाउन उपयोगी हुने	साना किसान, व्यवसायिक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	१*२ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: २५ किलो कृषि उपज सुकाउन १ दिन लगाने	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२०	ड्याङ्ग बनाउने मेशिन (Ridge Maker)	यस मेशिनको प्रयोगले आलु र मकै रोप्नलाई ड्याङ्ग बनाइन्छ	पावर टिलर जडित मेशिन	६० से.मी. चौडाई तथा १३ से.मी. उचाईको ड्याङ्ग ५.०० वर्ग मिटर प्रति घण्टामा	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२१	बारीको झार गोडने औजार (Dry Land Weeder)	लाइनमा लगाएको (तरकारी, मकै वाली इत्यादी) वालीको झारपातलाई गोडन सकिन्छ ।	हातले चलाउने	एकजना ज्यामीले १ दिनमा २ देखि २.५ रोपनी खेतबारीको गोडमेल गर्न सकिन्छ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२२	बाँदर धपाउने (Monkey Repeller)	यस मेशिनको प्रयोगले बाँदरहरुलाई ठुलो आवाजको माध्यममले धपाउने गरिन्छ	बाँदरको समस्या भएको ठाँउको लागी उपयुक्त	यस मेशिनले १० डि.वि. सम्मको आवाजले बाँदरहरुलाई धपाउने काम गर्दछ ।	राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ अनुसन्धान केन्द्र, नार्क, खुमलटार, ललितपुर, फोन नं. ०१-५५२१३०७
२३	मल्टि-याक सोलार ड्रायर (Multi Rack Solar Dryer)	सौर्य शक्तिको प्रयोग गरी कृषि उपजहरु: माछा, मासु, स्याउ, च्याउ, कफी, मसला, अडुवा, वेसार, तरकारी इत्यादी सुकाउनको लागि उपयोगी	साना किसान, व्यवसायिक तथा दुर्गम क्षेत्रका लागि उपयुक्त	१*२ मिटर साइजको ड्रायरको क्षमता: २५ किलो कृषि उपज सुकाउन १ देखी १.५ दिन लगाने ।	सनवक्स नेपाल, बल्खु, काठमाण्डौ फोन नं. ०१- ४३३०८५४ मोबाइल ९८५१०४८९७१

१८.२ कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, विरगञ्ज पर्सिबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरु

क्र. स.	मेशिन/प्रविधिकको नाम	मेशिनको काम	किसिम/शक्तीको श्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
१	ड्रम सिडर (Drum Seeder)	हिल्याइएको खेतमा छरवा धान (टुसाएको) लाइनमा लगाउने	हातले चलाउने	३-४ कट्टा प्रति घण्टा अर्थात २ जनाले ८ घण्टामा १ हे. छर्न सकिने	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२२३०
२	जिरो टिल सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (Zero Till seed cum fertilizer Drill)	सुख्खा अवस्थामा विना खनजोत धान, गहुँ, मुह, मसुरो लगाउने	पावर टिलरबाट सञ्चालित	५-६ कट्टा प्रति घण्टा लगाउन सकिने	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
३	बेलर मेशिन (Round Baler)	कम्बाईन हार्भेष्टरबाट काटिएका वालीका पराल वा नल आदिलाई जम्मा गरेर गोलो बण्डल बनाउने	चार पाइग्रेट्टरबाट चालने	एक घण्टामा ३० देखि ४० वटा परालको बण्डल तयार गर्ने (परालको घनत्व, चिस्यान तथा कडापनमा आधारित)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
४	लेजर ल्याण्ड लेभलर (Laser Land Leveler)	लेजर प्रविधिबाट जग्गा सम्याउने	चार पाइग्रेट्टरबाट चालने	२ देखि ३ हे./दिन (जग्गाको अवस्था नुसार)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
५	टर्बो हेप्पी सिडर (Turbo Happy Seeder) अवशेष व्यवस्थापन प्रविधि	कम्बाईन हार्भेष्टरबाट वाली काटि ४०.५०cm टुटो रहेको खेतमा धान रागहुँ छर्ने	चार पाइग्रेट्टरबाट चालने	०.३ हे. घण्टा	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
६	जिरो टिल सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल (Zero Till seed cum fertilizer Drill) शुन्य खनजोत प्रविधि	सुख्खा अवस्थामा शुन्य खनजोत गरी धान, गहुँ, मुग, मसुरो लगाउने	चार पाइग्रेट्टरबाट चालने	७ देखि १० कट्टा घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ३०% खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
७	मकै लागउने मेशिन (Precision Maize Planter)	मकै लगाउने	चार पाइग्रेट्टरबाट चालने	०.३ हे. घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ४६% मकै लगाउने खर्चमा	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०

क्र. स.	मेसिन/प्रविधिकको नाम	मेसिनको काम	किसिम/शक्तीको श्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
८	खेत हिल्याउने हलो (Field Puddler)	धान रोप्न खेत हिल्याउने	चलने पशु चालित	१.३ हेक्टर प्रति दिन (हुटो नभएको अवस्थामा) ०.६ हेक्टर प्रति दिन (हुटो भएको अवस्थामा)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
९	मकै रोप्ने हलो (Maize Planter)	मकै लगाउने	पशु चालित	१०-१२ कट्टा प्रति दिन एक जोडा गोरुको प्रयोगले	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१०	धान रोप्ने मेसिन (Rice Transplanter)	धान रोप्ने	हातले चलाउने	९-१२ कट्टा प्रति दिन (६ लाइनको) ६-९ कट्टा प्रति दिन (४ लाइनको)	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
११	मकै लगाउने मेसिन (Maize Planter)	मकै लगाउने	पावरटिलर बाट सञ्चालित	१.१ हेक्टर प्रति दिन	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१२	बुम स्प्रेयर (Boom Sprayer)	विषादी छर्ने	४ पाइप्रे ट्रयाक्टर बाट सञ्चालित	०.१६ हेक्टर प्रति घण्टा १० बटा बुम नोजल भएको	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१३	गोडमेल गर्ने औजार (Manual Bicycle Weeder)	मकै तथा लाइन मा लगाइएको तरकारी बालीमा गोडमेल गर्ने	हातले चलाउने	३ घण्टामा लगभग १५ कट्टाको गोडमेल गर्ने	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्सा, फोन नं. ०५१-५२२२३०

क्र. सं.	मेशिन/प्रविधिकको नाम	मेशिनको काम	किसिम/शक्तीको स्रोत	कार्य क्षमता/विशेषता	सो सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध हुने स्थान
१४	आलु लगाउने मेशिन (Automatic Potato Planter)	आलु लगाउने	चार पाइप्रे ट्रेक्टर वाटचलने	०.२ हे. अर्थात् ६ कट्टा/घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ५७% आलु लगाउने खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१५	उखु लगाउने मेशिन (Semi-Automatic Sugarcane Planter)	उखु लगाउने	चार पाइप्रे ट्रेक्टर वाटचलने	०.१५ हे./घण्टा, कृषकको तरिका भन्दा ५६% उखु लगाउने खर्चमा बचत भएको	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०
१६	आलु खन्ने मेशिन (Potato Digger)	आलु खन्ने	चार पाइप्रे ट्रेक्टर वाटचलने	०.२३ हे./घण्टा अर्थात् ७ कट्टा घण्टा	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट वीरगन्ज पर्स, फोन नं. ०५१-५२२२३०

स्रोत: राष्ट्रिय कृषि इन्जिनियरिङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार ललितपुर २०८१

१९ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका निकायहरुबाट उपलब्ध हुने सेवाहरुको दररेट
१९.१ कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयका निकायहरुबाट उपलब्ध हुने सेवाहरुको दररेट सम्बन्धी सूचना

नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको सूचना

यस मन्त्रालयको मिति २०८१।१०।०८ (मा. मन्त्रीस्तर) को निर्णयानुसार आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ को नियम १२७ को उपनियम १ को व्यवस्था बमोजिम यस मन्त्रालय अन्तर्गत उत्पादन हुने कृषि जन्य, पशुपन्छीजन्य, खाद्यन उत्पादन एव उत्पादन सामग्री तथा सेवाहरुको तपशिल बमोजिम मुल्य दररेट निर्धारण गरी यो सूचना प्रकाशन गरिएको छ । मिति २०८१।११।२३ (मा. मन्त्रीस्तर) निर्णय अनुसार मिति २०८१।११।१३ देखि नै लागु उक्त दररेट कार्यान्वयन हुने व्यहोरा जानकारी तथा आवश्यक कार्यथका लागी निर्देशानुसार अनुरोध छ ।

तपशिल:

१ कृषि विभाग र अन्तर्गतका निकायहरुबाट उपलब्ध हुने सेवाहरुको नयाँ दररेट

१.१ केन्द्रिय कृषि प्रयोगशाला

क बीउ परिक्षण सेवा शुल्क

सि.न.	परिक्षणको किसिम	सेवा शुल्क रु	
		साविक	नया दररेट
१	उमारशक्ती परिक्षण	२२९।००	२३०।००
२	टेट्राजोलियम परिक्षण	२८९।००	२९०२००

ख माटो परिक्षण सेवाशुल्क

सि.न	परिक्षणको किसिम	सेवा शुल्क रु	सेवा शुल्क रु
		साविक	साविक
१	प्राङ्गारिक पर्दाथ विश्लेषण	१००।००	१००।००
२	माटोको पि.एच. विश्लेषण	१०।००	१०।००
३	टेक्स्चर विश्लेषण	३०।००	३०।००
४	नाइट्रोजन विश्लेषण	८०।००	८०।००
५	फोस्फरस विश्लेषण	१००।००	१००।००
६	पोटासियम विश्लेषण	८०।००	८०।००
७	सुक्ष्म तत्व विश्लेषण -बोरोन, मोलिब्डेनम , प्रति शुक्ष्म तत्व	४००।००	४००।००
८	सुक्ष्म तत्व विश्लेषण जिङ्क आयरन कपर र म्याङ्गजिन प्रति शुक्ष्म तत्व	२५०।००	२५०।००

ग रासायनिक मल परीक्षण सेवा शुल्क

सिन	परीक्षणको किसिम	सेवा शुल्क रु	सेवा शुल्क रु
		साविक	साविक
१	कुल नाइट्रोजन विश्लेषण	३००।००	३००।००
२	नाइट्रेड नाइट्रोजन विश्लेषण	३००।००	३००।००
३	एमोनिकल नाइट्रोजन विश्लेषण	१५०।००	१५०।००
४	कुल फस्फोरस विश्लेषण	५००।००	५००।००
५	फ्रयाक्सनल फस्फोरस विश्लेषण (पानीमा घुलनशिल साइट्रिक एसिडमा घुलनशिल अघुलनशिल)	१२००।००	१२००।००
६	पोटास STPB तरिका	६५०।००	६५०।००
७	पोटास फ्लेम फोटोमिटर तरिका	४००।००	४००।००

१.२ राष्ट्रिय फलफूल विकास कार्यक्रम

क) विभिन्न फलफूलका कलमी विरुवाहरूको न्युनतम मापदण्ड र सेवा शुल्क दर

सि.नं.	फलफूलको नाम	कलमी गरे पछीकोउमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर (रु)	
				साविक	नया दररेट
१	स्याउ (Apple)	१-२	२-३	७०/-	१००/००
	स्याउ (Apple) (SP र M-9 मा कलमी गरिएको)	१-२	२-३	१००/-	१२०/००
	स्याउ उच्च घनत्वको लागी न्युनतम चार बटा Feather Branch सहित	१-२	२-३	-	४००/००
२	नासपाती (Pear)	१-२	२-३	७०/-	१२०/००
३	आरु (Peach)	१-२	१.५-३	५०/-	६०/००
४	आरुवखडा (Plum)	१-२	१.५-३	५०/-	६०/००
५	चेरी (Sweet Cherry)	१-२	१.५-३	१००/-	१२०/००
६	खुर्पानी (Apricot)	१-२	१.५-२.५	५०/-	८०/००
७	कागजी बदाम (Almond)	१-२	१-२	६०/-	१००/००
८	जापानी हलुवावेद (Persimmon)	१-२	१.५-२.५	६०/-	१००/००
९	ठूलो कटुस (Chest Nut)	१-२	१-२	१००/-	१५०/००
१०	दाँति ओखर (Walnut)	१-२	१-२	१००/-	२५०/००
११	चुच्चे ओखर (Picanut)	१-२	१-२	१००/-	२५०/००
१२	लप्सी (Monbin)	१-२	२-४	७५/-	१००/००
१३	फलावरिङ्ग पिच	१-२	१.५-३	५०/-	७५/-
१४	किवीफ्रुट (Kiwifruit)	१-२	१-२	१००/-	१५०/००
१५	सुन्तला (Mandarin)	१-२	१-२	४५/-	७५/००
१६	जुनार (Sweet Orange)	१-२	१-२	४५/-	७५/००
१७	कागती (Acid Lime)	१-२	१.५	४५/-	७५/००

सि.नं.	फलफूलको नाम	कलमी गरे पछीकोउमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर (रु)	
				साविक	नया दररेट
१८	भोगटे (Pummelo)	१-२	१-२	४५/-	७५/-
१९	निबुवा (Lemon/Hill Lemon)	१-२	१-२	४५/-	७५/-
२०	चाक्सी (Sweet Lime)	१-२	१-२.५	४५/-	७५/-
२१	बिमिरो (Citron)	१-२	१-२	४५/-	७५/-
२२	किन्नो	१-२	१.५-२.५	४५/-	७५/-
२३	मुन्तला (Kamquat)	१-२	०.७५-१.५	७५/-	१००/-
२४	आंप (Mango) (अवेहयात)	१-२	१.५-३	१००/-	११५/-
२५	आंप (Mango) (आम्रपाली, मल्लिका)	१-२	१.५-३	१००/-	११५/-
२६	आंप (Mango) (अन्यजात)	१-२	१.५-३	७५/-	८५/-
२७	एभोकाडो (Avocado)	१-२	१.५-३	१००/-	२५०/-
२८	लोकवाट	१-२	१.५-३	१००/-	१००/-
२९	मेकाडमियान्ट (Macadamianut)	१-२	१.५-३	१००/-	२५०/-
३०	फेजुवा	१-२	१.५-३	८०/-	१००/००

ख विभिन्न फलफूलको विजु विरुवाको न्यूनतम मापदण्ड

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर रु	
				साविक	नया दर रेट
१	दाँत ओखर (Walnut)	१-२	१-२	४०/-	७५/-
२	चुच्चेओखर (Picanut)	१-२	१-२	४०/-	७५/-
३	कागजीवदाम (Almond)	१-२	१.५-२.५	३५/-	५०/-
४	कटुस (Chestnut)	१-२	१.५-२.५	४०/-	६०/-
५	सुन्तला कागती(Mandarin)	१-२	१.५-२.५	२५/-	४५/-
६	सुन्तला कागती (स्क्रिन घर भित्र उत्पादित)	१-२	१-१.५		१००/-
७	निबुवा (Lemon/Hill Lemon)	१-२	१-२	२५/-	४०/-
८	चाक्सी (Sweet Lime)	१-२	१-२	२५/-	३०/-
९	रुखकटहर (Jackfruit)	१-२	१-२	३०/-	४०/-
१०	अम्बा (Guava)	१-२	१-२	२५/-	४०/-
११	अमला (Gooseberry)	१-२	१-२	३०/-	४०/-
१२	काफल	१-२	१-२	१०/-	२०/-
१३	सरिफा (Custard apple)	१-२	१-२	२५/-	३५/-
१४	एभोकाडो (Avocado)	१-२	१-२	५०/-	७०/०
१५	बयर (Jujube)	१-२	१-२	२५/-	३५/-
१६	बेल (Wood apple)	१-२	१-२	५०/-	६०/-
१७	जैतुन (Olive)	१-२	१-२	२०/-	३०/-

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुलक दर रु	
				साविक	नया दर रेट
१८	काजु (Cashew nut) वर्णसङ्कर	१-२	१.५-२.५	५०/-	६०/-
१९	सुपारी (Areca nut)	१-२	१-२	५०/-	६०/-
२०	मेवा वर्णसंकर पोलीव्याग	६ महिना	१-१.५	३५/-	४५/-
२१	मेवा स्थानिय पोलीव्याग	६ महिना	१-१.५	१५/-	२५/-
२२	कफी (Coffee) पोलीव्याग	१-२	१-२	३५/-	४०/-
२३	मेकाडमियानट (Macadamia nut)	१-२	१-२	५०/-	७५/-
२४	नरिवल (Coconut)	१-२	१-२	१५०/-	२००/-
२५	लोक्वाट (Loquat)	१-२	१.५-२	५०/-	६०/-
२६	फेजुवा (Feijoa)	१-२	१.५-२	२५/-	३५/-
२७	आरु फल	१-२	१.५-३	५०/-	५०/-
२८	अंगुर	१-२	१.५-३	१००/-	१००/-

ग. विभिन्न फलफूलको कटिङ्ग (जरावाल विरुवा)

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुलक दर रु	
				साविक	नया दर रेट
१	अङ्गुर (Grapes)	१-२	१.५-२.५	३५/-	४५/-
२	अनार (Pomegranate)	१-२	१.५-२.५	७५/-	८५/-
३	अंजिर (Fig)	१-२	१.५-२.५	५०/-	६०
४	हेजलनट (Hazelnut)	१-२	१.५-२.५	५०/-	६०/-
५	जैतुन (Olive)	१-२	१-२	५०/-	६०/-
६	ब्लूबेरी (Blueberry)	१-२	१-२	१००/-	१५०/-
७	ड्रागन फ्रुट (Dragon fruit)	६ महिना १ वर्ष	१-२	१००/-	१००/-
८	लहरे आप	६ महिना १ वर्ष	१-२	-	५०/-

घ कटिङ्ग र कलमी बाहेक अन्य वानस्पतिक तरिकाबाट उत्पादन गरिएका फलफूलका विरुवा:

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुलक दर रु	
				साविक	नया दर रेट
१	लिचि गुटी	१-२	१-२	७५/-	८५/-
२	अम्बा गुटी	१-२	१.५-२.५	५०/-	६०/-
३	केरा सकर्स	३-६ महिना	१-२	२५/-	३५/-
४	केरा टिस्यूकल्चर	४-६ महिना	०.५-१	३५/-	५०/-
५	भुइकटहर	४-६ महिना	०.७५-१.५	२५/-	३५/-
६	भूइ ऐसेलु (स्ट्रबेरी) रनर पोलीव्याग)	३-६ महिना	१	२५/-	३५/-

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर रु)	
				साविक	नया दर रेट
७	सपोटा गुटी	१-२	१-२	५०/-	७५/-
८	भुइकटहर (सकर्शा)	६ महिना	१	२५/-	३५/-

ड. संरक्षित जालीघर (प्रोटेक्टेटेड स्क्रीन हाउस) भित्र उत्पादन गरिएको सुन्तला जातको फलफूलको कलमी बिरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर रु)	
				साविक	साविक
१	सुन्तला, जुनार	१.५-२.५	१.५-२.५	-	१५०/-
२	कागती	१.५-२.५	१.५-२.५	-	१५०/-

च वडउड सर्टिफिकेसन प्रविधि अपनाई प्रमाणीकरण गरी उत्पादन गरिएको सुन्तलाजात फलफूलको कलमी बिरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर रु)	
				साविक	साविक
१	सुन्तला, जुनार	१.५-२.५	१.५-२.५	-	२००/-
२	कागती	१.५-२.५	१.५-२.५	-	२००/-

छ फलफूलको बीउ तथा रुटस्टक बिरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	सेवा शुल्क दर रु)	
				साविक	साविक
१	स्याउ एम ९, एम एस १११, १०६, लप्सी	१-२	१.५-२.५	३५/-	४०/-
२	इडिमयल, हाडे ओखर, हलुवावेद, क्रेव एप्पल, जैतुन, कागजी वदाम, स्थानिय खुर्पानी, पैयू चेरी, चिली	१-२	१-२	२५/-	३५/-
३	आप	८-१० महिना	१-२	१५/-	२५/-
४	अंगुर	१	२	२५/-	३०/-
५	तिनपाते सुन्तला (खुन्ला)	१	१	१०/-	२५/-
६	तिनपाते सुन्तला संरक्षित जालीघर (प्रोटेक्टेटेड स्क्रीन हाउस) भित्र	१	१ फिट भन्दा बढी	-	३५/-
७	तिनपाते सुन्तला बीउ	प्रति केजी		१०००/-	१५००/-
८	आरु, आरुवखडा, स्थानिय किवि, लप्सी			२५/-	२५/-

च. वभिन्न फलफूलका कलमी विरुवा उत्पादनका लागी प्रयोग गरिने हाँगा (सायन ष्टीक) को मापदण्ड

सि. नं.	फलफूलको नाम	सायन लिने हाँगाको उमेर (महिना)	सेवा शुलक दर रु)	
			साविक	साविक
१	स्याउ, नास्पाती, आरु, आरुबखडा, किबी	६ महिना- १ वर्ष	५/-	१०/-
२	हलुवाबेद, कागजीबदाम, चेरी, एभोकाडो, जैतुन	६ महिना- १ वर्ष	२०/-	३५/-
३	ओखर, चुचेओखर	६ महिना- १ वर्ष	३०/-	६०/-
४	लप्सी	६ महिना- १ वर्ष	३०/-	४०/-
५	सुन्तला, जुनार संरक्षित जालीघर (Protected screen house) भित्रको	६ महिना- १ वर्ष	२५/-	३५/-
६	कागती संरक्षित जालीघर (Protected screen house) भित्रको	६ महिना- १ वर्ष	३०/-	३५/-
७	सुन्तला, जुनार, भोगटे, आप, अंगुर, अनार	६ महिना- १ वर्ष	१०/-	१५/-
८	आँप (अवेहयात, आम्रपाली मल्लिका)	६ महिना- १ वर्ष	२५/-	३५/-
९	कागती, सुन्तला	६ महिना- १ वर्ष	२०/-	३०/-

नोट: सदबहादर फलफूलमा खुला जरा राखी विक्री-वितरण गर्दा विरुवा मने दर (मोटालिटी) बढी हुने भएकाले सदाबहादर फलफूलको हकमा पोली ब्यागमा उत्पादन गरेको हुनुपर्नेछ र पतझड फलफूलको हकमा झ्याउ वा परालमा राखी जटचट्टीले प्याकिड गरेको हुनुपर्नेछ । प्याकिङ्ग चार्ज विरुवाको मुल्यामा समावेश गरिएको छ

२० सुदूरपश्चिम प्रदेशको कृषि विकास रणनीति PADS (२०७९/८० - २०९३/९४)

कार्यकारी सारांश:

सुदूरपश्चिम प्रदेशको झण्डै २९ लाख जनसंख्यामध्ये करिब ८० प्रतिशतको मुख्य पेशा कृषि रहेको छ । समग्र आर्थिक विकास, रोजगारी सृजना र गरिबी न्यूनीकरणमा कृषि क्षेत्रको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । राष्ट्रिय कृषि कूल गार्हस्थ्य उत्पादन (AGDP) मा यस प्रदेशमा कृषि क्षेत्रको योगदान ६.९ प्रतिशत रहेको छ । प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको हिस्सा ३६.१ प्रतिशत रहेको छ भने सेवा र उद्योग क्षेत्रको अंश क्रमशः ५०.७ प्रतिशत र १३.२ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक, जनसांख्यिकीय, भौगोलिक, जलवायु र सम्बद्ध कृषि वस्तुस्थितिका हिसाबले प्रदेशहरूमा विभिन्नता रहेको छ । यो अवस्थालाई दृष्टिगत गरी सुदूरपश्चिम प्रदेशको लागि प्रादेशिक कृषि विकास रणनीति तर्जुमा गरिएको छ । ADS (कृषि विकास रणनीति) को जगमा रही सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारले वि.सं. २०७९/०८० देखी २०९३/०९४ सम्म कार्यान्वयन गर्न १५ वर्षे सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रादेशिक कृषि विकास रणनीति (PADS) तर्जुमा गरिएको छ ।

मागमा आधारित कृषि प्रविधिहरूको विकास तथा विस्तार, उत्पादकत्व वृद्धि तथा बजार एवं व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्म क्षमता वृद्धि, खाद्य र पोषण सुरक्षामा सुधार र सुशासन तथा संस्थागत सुदृढिकरण गर्ने चार स्तम्भ मा आधारित रही PADS को ढाचा तयार गरिएको छ ।

PADS कार्यान्वयन गर्न लगभग रु. १.७६ खरब वित्तीय आवश्यकता पर्ने अनुमान गरिएको छ । चार वटा परिमाणहरू (Outcomes) र ४९ वटा प्रतिफल (Outputs) लाई समुहगत रूपमा राखी

कृयाकलापहरू प्रस्ताव गरिएको र सोही आधारमा लागत अनुमान गरिएको छ । PADS को लागी तयार गरिएका लागतहरू प्रचलित मुल्य अनुमानमा आधारित छन् । यसमा प्रस्तावित लागत प्रायः तलबाट माथि (Bottom-Up) योजना पद्धति र प्रचलित अभ्यासहरूलाई दृष्टिगत गरी अनुमान गरिएको छ ।

PADS मा कुल वित्तिय आवश्यकताको ३३.७% संघिय सरकार, ४७.४% प्रदेश सरकार, ८.८% निजि क्षेत्र र ५.४% स्थानिय तह, ३% किसान समुदाय र १.८% सहकारी संस्थाले खर्च गर्ने प्रक्षेपण गरिएको छ ।

PADS को दुरदृष्टि:

सुदूरपश्चिम प्रदेशको सम्वृद्धिको लागि आत्मनिर्भर, समावेशी, प्रतिस्पर्धि र जलवायुमैत्री/समानुकुलित (Resilient) कृषि क्षेत्रको वृद्धि ।

PADS को ध्येय (Mission)

प्रभावकारी, प्रतिस्पर्धि र दिगो कृषि क्षेत्र प्रवर्द्धन गरी आयस्तर वृद्धि र खाद्य एवं पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

PADS को उद्देश्य:

- कृषि पेशालाई मर्यादित बनाउने ।
- कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धि क्षमता वृद्धि गर्ने ।
- कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्ने ।
- जिविकोपार्जन सुधार र खाद्य एवं पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

PADS को प्रभाव, परिणाम, लक्ष्यहरू र प्रभाव (Impact)

१. खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा सुधार
२. आय वृद्धि र गरिबी न्यूनिकरण
३. कृषि व्यापारको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि
४. सुदृढ संस्थाहरू र सुशासनमा सुधार
५. उत्पादन प्रणालीको समानुकुलित विकास

PADS परिणामहरू (Outcomes)

परिणाम १: मागमा आधारित कृषि प्रविधि विकास र प्रसार ।

परिणाम २: उत्पादकत्व वृद्धि र उत्पादन, बजार एवं व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि ।

परिणाम ३: खाद्य र पोषण सुरक्षामा सुधार ।

परिणाम ४: संस्थागत सुदृढिकरण र सुशासनमा सुधार ।

PADS का प्रभावहरू (Impacts)

- खाद्य र पोषण सुरक्षामा सुधार
- आय वृद्धि र गरिबी न्यूनिकरण
- कृषि व्यापारको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि
- सुदृढ संस्थाहरू र सुशासनमा सुधार
- उत्पादन तथा बजार प्रणालीको समानुकुलता विकास

PADS मा योजना तर्जुमाका चरणहरू

चरण	चरणहरूको बर्णन	समय	जिम्मेवारी
चरण -१	कृषक, कृषक समूह, कृषि सहकारी तथा निजी फर्महरूबाट आगामी आर्थिक वर्षको लागि कृषि विकास कार्यक्रमको लागि माग गर्न सूचना प्रकाशन गर्ने समय अवधि: ४५ दिन	आश्विन १०	पालिकाको कृषि/पशु विकास शाखा
चरण -२	प्राप्त मागहरूको सूची तयार गरी सम्भावित लगानी, प्राविधिक सम्भाव्यता, वर्तमान नीति, प्राथमिकता का आधारमा बडा स्तरमा कार्यक्रम तथा योजनाहरूको प्राथमिकिकरण गर्ने	मार्ग १५	पालिकाको कृषि/पशु विकास शाखा
चरण -३	पालिकास्तरमा योजनाहरूको वर्गिकरण र प्राथमिकीकरण गर्ने । पालिकाले सम्पन्न गर्ने योजना बाहेकका योजनाहरूलाई जिल्ला समन्वय समितीमा पठाउने	पुष १५	पालिका
चरण -४	पालिकाबाट प्राप्त योजनाहरूको प्रमाणिकरण, प्राविधिक सम्भाव्यता र अनुमानित लगानी सम्पन्न गर्ने ।	माघ १५	AKC/VHLSEC को सहयोगमा जि.स.स.
चरण -५	कार्यक्रम लागत र समय सीमाको अन्तिम सूची तयार गर्ने सालवसाली र बहुवर्षीय योजनाहरूको वर्गीकरण गर्नेस्थानीय तहले सम्पादन गर्ने कार्यक्रम सम्बन्धित स्थानिय तहलाई सिफारिस गर्ने ।बाँकी कार्यक्रमहरू प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालयमा सिफारीस सहित पठाउने ।	फाल्गुन ३०	AKC/VHLSEC को सहयोगमा जि.स.स.
चरण -६	MoLMAC मार्फत उप-परियोजनाहरू (सशर्त अनुदान वा संघीय कार्यान्वयनको लागि) संघीय स्तरमा अनुरोध गर्ने । प्रदेशले संचालन गर्न सकिने कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्ने।	चैत्र १५	MOLMAC
चरण -७	MoLMAC द्वारा अन्तिम सूची बनाउने (नीति, प्राथमिकता, लगानी, लागत लाभ र अन्य मापदण्डहरू) । सरोकारवालाहरूबाट प्रतिक्रिया संकलन गर्ने ।	बैशाख १५	MOLMAC
चरण -८	परियोजनाहरूको सूचीलाई अन्तिम रूप दिने (आउँदो आर्थिक वर्षको नीति र कार्यक्रम ढाँचासहित)	बैशाख ३०	MOLMAC
चरण -९	सम्बन्धित कार्यालयहरूद्वारा PLMBIS प्रविष्ट गर्ने	जेष्ठ २०	MOLMAC

PADS कार्यान्वयन संयन्त्र

१. **PADS समन्वय समिति (PADSCC):** PPPC उपाध्यक्षको अध्यक्षको अध्यक्षतामा DCC का अध्यक्ष र उपाध्यक्षहरू प्रादेशिक समन्वय समितिकाका सदस्यहरू हुनेछन् । यसले कृषि नीति तथा कार्यक्रमहरूको समग्र समन्वय गर्ने गर्दछ ।
२. **प्रादेशिक एडीएस कार्यान्वयन समिति (PADSIC):** MoLMAC को माननिय मन्त्री अध्यक्ष रहने, - सह-अध्यक्षको रूपमा PPPC का उपाध्यक्ष र सदस्यहरूमा PPPC का कृषि क्षेत्र हेर्ने सदस्य, कृषि कलेज (हरू) का डीन, सचिवहरू-आर्थिक मामिला मन्त्रालय, भौतिक पूर्वाधार (सिँचाई), उद्योग, पर्यटन, वन र वातावरण मन्त्रालय, सामाजिक विकास मन्त्रालय, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालय, FNCCI का प्रदेश अध्यक्ष, राष्ट्रिय किसान गठबन्धनको प्रतिनिधि रहने र सदस्य-सचिवको रूपमा MoLMAC का सचिव रहने व्यवस्था रहेको छ । PADSIC ले PADS कार्यान्वयन सहयोग इकाई (ADSISU) को लागि संचालक समितिको रूपमा काम गर्नेछ, जुन MoLMAC अन्तर्गत स्थापित हुनेछ

PADS कार्यान्वयन सहयोग इकाई (ADSISU) को कार्य:

- ✓ PADS को सहज कार्य सुनिश्चित गर्न PADSCC लाई सहयोग गर्ने ।
  - ✓ प्रदेशका सम्बन्धित कार्यान्वयन निकायहरूको नीति विश्लेषण, नीति अनुगमन, र एकीकृत योजना तर्जुमाका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
  - ✓ PADS अनुगमनको लागि डाटाबेस प्रणाली व्यवस्थापन विकासको लागि सहयोग गर्ने ।
  - ✓ PADS को कार्यान्वयनकालागि नीति नियमहरूको तर्जुमा र संशोधनमा सहयोग गर्ने ।
  - ✓ एकीकृत आवधिक योजनाहरू (वार्षिक र ५-वर्षीय योजनाहरू, र PADS योजनाको संशोधन/अध्यावधिक) को निर्माणमा सहयोग गर्ने ।
  - ✓ क्षमता, लजिष्टिक्स र विश्लेषणात्मक ईकाइहरूको सन्दर्भमा समन्वय संयन्त्र (PADSCC, प्रादेशिक निर्देशनालय-कृषि र पशुधन, ABSTC, LSTC) मा सहयोग गर्ने ।
  - ✓ सम्बन्धित नीतिहरूको अनुगमन सहित PADS कार्यान्वयन र संस्थागत अनुगमनमा सहयोग गर्ने ।
  - ✓ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।
  - ✓ PADS को लागि कार्यसम्पादनमा आधारित व्यवस्थापन प्रणालीको विकास र संस्थागत गर्न र PADS कार्यान्वयन संस्थाहरूको लागि कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहनहरूलाई संस्थागत गर्न मद्दत गर्ने ।
  - ✓ PADS कार्यान्वयनको लागि रणनीतिक महत्वको डाटा सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने एवं आवश्यकता अनुरूप विद्यमान डाटा सङ्कलन प्रणालीहरूसँग तालमेल मिलाउने ।
  - ✓ PADS ढाँचा भित्रका गतिविधिहरूलाई सुव्यवस्थित गर्न विकास साझेदारहरू बीच समन्वय गर्ने ।
३. **जिल्लास्तरीय PADS समन्वय समिति (PADS DCC):** जिल्ला समन्वय समितिको अध्यक्षको अध्यक्षतामा जिल्ला स्तरका संस्थाहरू, नगरपालिका/गाउँपालिका, DCCI का प्रतिनिधि, किसान सँगठनहरू, कृषि तथा पशुपंक्षीसँग सम्बन्धित शैक्षिक संस्थाहरू, परियोजनाहरू तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने विकास साझेदार र नागरिक समाज सम्मिलित समिति

रहनेछ । यसको सदस्य सचिवको रूपमा कृषि ज्ञान केन्द्र वा भेटरीनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रको प्रमुख हुनेछ ।

४. **नगरपालिका/गाउँपालिका स्तर कार्यान्वयन समिति (PADS M/RM IC):**
नगरपालिका/गाउँपालिकाको मेयर/अध्यक्ष को अध्यक्षतामा रहने यो समितिमा कृषि शाखा/पशुशाखा शाखा/इकाई प्रमुखले सदस्य-सचिवको रूपमा काम गर्नेछन । - PADS M/RM IC मा वार्ड अध्यक्ष, किसान सँगठनका प्रतिनिधि, उपभोक्ता समिति(हरू), कृषि सम्बन्धि शैक्षिक/ट्रेड स्कूलहरू, कृषि उद्यमीहरू र निजी क्षेत्र, गै.स.स. तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू एवं कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने विकास साझेदारको प्रतिनिधित्व हुने गरि गठन हुनेछ ।

२१ किसान सूचीकरण कार्यक्रम

किसान सूचीकरण कार्यक्रमले किसानको हक हितको लागी तिनै तहबाट संचालन हुने कृषि विकासका कार्यक्रमलाई वैज्ञानिक,पारदर्शि र प्रभावग्राही बनाई कृषि अनुदानका कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित गर्न एवम कृषकहरूको मनोबल उच्च बनाउदै कृषि विकासमा उत्प्रेरित गर्नको निम्ती सहयोग पुयाउछ । यस कार्यक्रमले राष्ट्रिय तथ्याङ्क प्रणालीलाई मजवुत बनाई समग्र कृषि क्षेत्रलाई प्रविधि सँग जोडन र Digital Agriculture System को रूपमा विकास गर्न सहयोग पुर्याउछ । यस प्रणालीबाट वालीनाली, पशपन्छी, जमिन तथा सिचाइको अघावधिक विकरण संकलन भई तिनै तहका सरकारका लागी अलग पहिचना सहित कृषकहरूको पहिचान गर्न सकिन्छ । यस प्रणालीमा कृषक स्वयंमले आवेदन दिन सक्ने वा पालीका द्वारा नियुक्त सहजकर्ताहरूद्वारा कृषकहरूको विवरण farmer.moald.gov.np मा सप्टवेयरमा गई भर्न सक्ने व्यवस्था छ । प्रणालीमा प्रविष्ट कृषकको विवरणको आधारमा वडा समितिद्वारा कृषकको विवरण प्रमाणिकरण गरी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता नियमावली २०८० बमोजिम कृषकको वर्गिकरण गरिने व्यवस्था छ । कृषकको सेवा सुविधाको लागी किसान सूचीकरण प्रणाली व्यवस्थापन तथा संचालन निर्देशिका २०८१ बमोजिम तोकिएको ढाँचामा कृषकको परिचयपत्र पालिकाबाट जारी गरिनेछ । यस प्रणालीको विकासले कृषि विकास रणनिति (ADS) को अन्तरनिहित आशयलाई पुरा गर्नुका साथै कृषि सम्बन्धि योजना, कार्यक्रम तथा निति निर्माण गर्न र कृषकहरूले प्राप्त गर्ने सुविधाहरूको दोहोरोपन न्यूनिकरण गरी सम्पूर्ण वर्गिकृत किसानलाई सुविधामा वाघ्न सहयोग पुगदछ ।

किसान सूचिकरण

सम्पर्क व्यक्ति: ९८५१३१०६१६

Farmers.reg@gmail.com

किसान सूचिकरण सम्बन्धि वारम्बार सोधिने केशी प्रश्नहरू(FAQS)

१ किसानको परिभाषा के हो ?

खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५ बमोजिम किसान भन्नाले कृषिलाई मुख्य पेशा वा व्यवसाय बनाई न्यसबाट नै आफ्नो जिविकोपार्जन गर्ने नागरिक सम्झनु पर्दछ र सो शव्दले त्यस्तो नागरिकमा आश्रित परिवारका सदस्य वा वर्षको छ मिहना वा सो भन्दा

वढी अवधि कृषि कार्यमा श्रम गर्ने वा परम्परागत कृषि औजार निर्माण गर्ने नागरिक वा त्यस्तो नागरिकमा आश्रित परिवारका सदस्यलाई समेत जनाउदछ ।

२ किसान सूचिकरण कार्यक्रम के हो ?

किसानको पहिचान गरी सरकारी तवरबाट तथ्यपरक योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गर्न र किसानहरूलाई उपलब्ध गराइने सेवा सुविधाको पारदर्शिता तथा सुशासन अभिवृद्धि गर्न तीनै तहको साझेदारीमा सञ्चालनमा ल्याइएको कार्यक्रम किसान सूचिकरण कार्यक्रम हो ।

२ किसान सूचिकरण प्रणाली भनेको के हो ?

किसानलाई उपलब्ध गराइने सेवा सुविधाको पारदर्शिता तथा सुशासन अभिवृद्धि गर्न तीनै तहको साझेदारीमा किसानहरूको वैयक्तिक तथा कृषि व्यवसाय सम्बन्धी विवरणहरू सङ्कलन गरी किसानको पहिचान तथा वर्गिकरण गर्ने एक विधुतिय प्रणाली हो ।

३ किसान सूचिकरण हुन किन आवश्यक छ ?

किसानलाई किसान हुनुको पहिचान दिन र किसानले प्राप्त गरेका सेवा, सुविधा वा सहूलियत सम्बन्धी विवरण प्रविष्ट भई किसानको खातामा समेत अद्यावधिक गर्न किसान सूचिकरण आवश्यक छ ।

४ किसान सूचिकृत कार्यक्रमबाट किसानले के सुविधा लिन सक्नेछन् ?

किसान सूचिकरण प्रणाली मार्फत परिचयपत्र प्राप्त किसानलाई नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानिय तहले दोहोरो नपर्ने गरी कृषि उत्पादन, मल, बीउ, नस्ल, पुर्वाधार निर्माण, उपकरण जस्ता उत्पादन सामग्री वा वीमा प्रिमियममा सहूलियत, छुट, सुविधा तथा अनुदान उपलब्ध गराउन सक्नेछन् । साथै किसान परिचय पत्रलाई राष्ट्रिय परिचय पत्र सँग आवद्ध गरिनेछ ।

५ किसान परिचय पत्र भन्नाले के बुझिन्छ ?

सफटवेयरमा आधारित किसान सूचिकरण प्रणाली मार्फत किसानको विवरण प्रमाणित गरे पश्चात प्रदान गरिने परिचयपत्र लाई किसान परिचय पत्र (FID-Farmers Identity Card) भनिन्छ । यस परिचयपत्रको प्रमाणीकरण सम्बन्धित स्थानिय तहको प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत वाट हुनेछ ।

६ किसान सूचिकरण हुन काहा सम्पर्क गर्ने ?

आफ्नो कृषि पेशा सञ्चालन भएको गाँउपालिका/नगरपालिका/उप महानगरपालिका/ महानगरपालिकाका वडा कार्यालयमा सम्पर्क गर्नु पर्दछ ।

७ किसान सूचिकरणको लागी के के कागजात आवश्यक पर्दछ ?

नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र तथा राष्ट्रिय परिचयपत्र (उपलब्ध भएमा) , स्थायी बसोवासको प्रमाण वा कृषि कर्म गरेको प्रमाण, जमिनको स्वामित्वको प्रमाण वा करारमा कृषि कर्म गरेको भए सोको प्रमाण आवश्यक पर्दछ ।

८ किसानले सूचिकरण प्रणालीमा प्रविष्ट हुन चाहेमा के गर्नुपर्दछ ?

किसान सूचिकरण प्रणालीमा आवद्ध हुन चाहेने किसानले सम्बन्धित वडा कार्यालयमा सो प्रणाली मार्फत आफ्नो विवरण प्रविष्ट गर्नु पर्दछ । एक भन्दा वढी स्थानिय तहमा कृषि कार्य गरेको किसानको हकमा निजले रोजेको कुनै एक स्थानिय तहको वडा कार्यालयमा विवरण

प्रविष्ट गर्नु पर्दछ । किसानले आफै पनि सूचिकरण प्रणाली मार्फत सूचीकरण हुन वैयक्तिक तथा कृषि कर्म सम्बन्धित विवरण भर्ने काम गर्न सक्नेछन ।

- ९ अरुको जग्गा भाडामा/लिजमा वा करारमा लिएर खेती गरेको किसान सूचीकरण प्रकृत्यामा कसरी समावेश हुन मिल्छ ? अरुको जग्गा भाडामा/लिजमा वा करारमा लिएको भएमा कृषि कर्म गरेको प्रमाण सम्बन्धी विवरण पेश गरी सूचीकरण प्रकृत्यामा समावेश हुन सक्दछन । किसान सूचीकरण सम्बन्धी थप जानकारी कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्रको वेबपेज www.aitc.gov.np बाट डाउनलोड गरी प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

२२ NAFHA (पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना)

आयोजना संक्षेप:

आयोजनाको नाम: पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (Nuts and Fruits in Hilly Areas Project-NAFHA)

आयोजनाको केन्द्रिय कार्यालय: किर्तिपुर, काठमाण्डौ

आयोजना सुरु मिति: वि.सं. २०७९/०७/०१

आयोजना अवधि: ७ वर्ष

श्रोत/वजेट: एसियाली विकास बैंक (Asian Development Bank-ADB), विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रम (Global Agriculture and Food Security Program-GAFSP) र नेपाल सरकार

आयोजनाको कुल लागत: ९३.४५ मिलियन अमेरिकि डलर

परिचय: नेपाल सरकार, एसियाली विकास बैंक तथा विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको लगानीमा नेपालका पहाडी क्षेत्रमा १० प्रजातीका फलफूल वालीको विकास तथा विस्तार गर्न नेपाल सरकारले पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना संचालन गर्न लागेको छ । आयोजनाको लगानी ९३.४५ मिलियन अमेरिकि डलर रहेको छ भने दातृ निकाय तथा नेपाल सरकारको देहायअनुसारको सहलगानीमा यो योजना संचालन हुने क्रममा रहेको छ ।

क्र.स	लगानीको श्रोत	लगानी रकम (अमेरिकि डलर)
१	एसियाली विकास बैंकको सहुलियतपूर्ण ऋण	६ करोड
२	एसियाली विकास बैंकको अनुदान	१ करोड
३	विश्व कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको अनुदान	९० लाख
४	नेपाल सरकार	१ करोड ४४ लाख पचास हजार
	जम्मा	९ करोड ३४ लाख पचास हजार

नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा फलफूल वालीको बगैचा विस्तार गरी फलफूल तथा काष्ठफलको उत्पादन वृद्धि गर्दै मुल्य शृंखला प्रवर्द्धन मार्फत ग्रामिण रोजगारी सृजना गर्दै कृषकहरुको आयस्तर वृद्धि गर्ने उदेश्यका साथ नेपाल सरकार, एसियाली विकास बैंकको सहुलियत ऋण तथा अनुदान

सहयोग, विद्युत कृषि तथा खाद्य सुरक्षा कार्यक्रमको अनुदान सहयोग र नेपाल सरकारको सहलगानीमा आ.व. २०७९/०८० देखी २०८६/०८७ सम्म संचालन हुने गरी पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना (Nuts and Fruits in Hilly Areas Project-NAFHA) लागु भएको छ । यस आयोजनाको निम्नानुसार तिन वटा प्रतिफल प्राप्त गर्ने लक्ष्य राखी कार्यक्रमहरूको योजना बनाएको छ ।

१. वागवानी क्षेत्र व्यवस्थापन तथा नर्सरी क्षमताका लागी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि

यस लक्ष्य प्राप्तीका लागी आयोजनालर् निम्ननुसारका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने योजना तय गरेको छ ।

- निजि क्षेत्रका नर्सरीहरूको गुणस्तरीय बिरुवा उत्पादन गर्ने क्षमता वृद्धि गर्न अनुदान तथा प्रविधि सहायोग प्रदान गर्ने,
- रोग तथा अन्य जैविक समस्या रहित गुणस्तरीय बिरुवा उत्पादन गर्न निजि क्षेत्रलाई सक्षम तुल्याउने,
- नर्सरी सम्बन्धि मापदण्ड तथा कानुनि व्यवस्था तथा सो को निरीक्षण प्रणालीको विकास गर्ने,
- अन्तराष्ट्रिय स्तरमा स्वीकार्य हुन सक्ने sanitary and phytosanitary मापदण्ड पुरा गर्न सक्ने गरी फार्म केन्द्रहरूको क्षमता विकास गर्न केन्द्र अन्तर्गत कार्यरत प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- निजि नर्सरीहरूमा नविन तथा उत्कृष्ट जम्प्लाज्मको विस्तार,
- फलफूल बालीहरूमा जलवायु परिवर्तन अनुकूल प्रविधिहरूको विकासका लागी अनुसन्धान गर्ने,
- नर्सरी प्रमाणीकरण प्रणालीको विकास गरी निजि नर्सरीहरूको प्रमाणीकरण गर्ने,
- कृषि सामाग्री तथा सेवा प्रदायक निजि क्षेत्रका सेवा प्रदायक तथा सहकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि,

२. आयोजनामा संलग्न हुने कृषकहरूको फलफूल तथा काष्ठफल बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि

यस लक्ष अन्तर्गत आयोजनाले ३४ जिल्लाका १०० वटा स्थानीय तहहरूमा १० वटा फलफूल बालीहरू: सुन्तला, जुनार, कागती, स्याउ, ओखर, किवी, एभोकाडो, पिकानट, मेकाडेमिया नट र कागजी बदामका १०००० हेक्टर क्षेत्रफलमा ३०००० कृषकहरूको सहभागितामा बगैँचा विकास गर्ने तथा १००० हेक्टर जमिनमा १०००० कृषक हरूको सहभागितामा फलफूल बगैँचा विस्तारमा सहभागी हुन नसक्ने कृषकहरूलाई तरकारी तथा अन्य रैथाने बालीका फार्म विकास गर्नका लागी निम्नानुसारका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने:

- ✓ बालीहरूको खेति पद्धति, समग्र बगैँचा व्यवस्थापन, असल कृषि अभ्यास, एकीकृत रोग तथा कीरा व्यवस्थापन,
- ✓ उत्पादनोपरान्त प्रविधि लगायतको प्रवर्धन गर्ने
- ✓ करिब ३०००० कृषकहरूलाई फलफूल बालीहरूको खेति प्रविधि सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- ✓ फलफूल बगैँचा विकास गर्न इच्छुक कृषि उद्यमी, कृषि सहकारी तथा कृषक समूहहरूलाई बगैँचा विकासका लागि कुल लागतको ५०% अनुदान प्रदान गर्ने
- ✓ विकसित बगैँचामा लगाईएका फलफूल विरुवाहरू हुर्काएवापत प्रति विरुवाका हिसाबले प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गर्ने
- ✓ बैँकहरूमा आयोजनाको तर्फबाट ६० मिलियन अमेरिकी डलर बराबरको क्रेडिट ग्यारेन्टी फण्ड स्थापना गरी सोको व्यवस्थापन मार्फत आयोजनाका कृषकहरूको वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि गर्ने
- ✓ बाँझो रहेका पहाडी जमिनमा फलफूल बगैँचा विस्तार गरी सो मार्फत हुन सक्ने कार्बन कारोबारको सम्भावनाका लागि आवश्यक अध्ययन तथा अभिलेखीकरण प्रणाली विकास गर्ने

३. पहाडी क्षेत्रका बागवानीजन्य उत्पादनहरूको मुल्य अभिवृद्धि

बागवानी मूल्य शृंखलामा कृषकहरूको प्रत्यक्ष सहभागिता मार्फत नाफामुलक बजारीकरण अवसरहरूको उपयोगमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्थानीय तहहरू, कृषि सहकारीहरू तथा स्थानीय सेवा प्रदायकहरू मार्फत:

- ✓ बालीहरूको व्यावसायिक योजना तयार गरी बाली विशेष बजारीकरणका लागि संस्थागत क्षमता विकासका लागि सहयोग गर्ने
- ✓ कृषक सहकारीहरू तथा स्थानीय कृषक संस्थाहरूलाई असल कृषि अभ्यास, खाद्य स्वच्छता तथा अन्य मान्यताप्राप्त गुणस्तर प्रमाणीकरण पद्धतिहरूका विषयहरूमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- ✓ खरिदकर्ता तथा उत्पादक सहकारीहरू विच खरिद सम्बन्धि सम्झौता तथा सो को दिगोपनका लागि सहजीकरण गर्ने
- ✓ बागवानीजन्य वस्तुको उत्पादनोपरान्त व्यवस्थापनका लागि आवश्यक प्रविधि, पूर्वाधार तथा औजार उपकरणहरूमा अनुदान सहयोग गर्ने
- ✓ फलफूल मूल्य शृंखलामा उपयोगी स्थानीय पूर्वाधार विकासमा सहयोग गर्ने

आयोजना कार्यन्वयन गर्ने निकायहरू

क) केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ (Central Project Management Unit)

राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र अन्तर्गत यसै केन्द्रका प्रमुख (सहसचिव) को नेतृत्वमा एक केन्द्रिय आयोजना व्यवस्थापन एकाइ रहने छ । आयोजनाको समग्र व्यवस्थापन, वार्षिक कार्यक्रम तथा योजना, ठुला किसिमका अनुदानका कार्यक्रम संचालन, श्रोत

केन्द्रको विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि, जर्मप्लाज्म खरीद तथा आयात लगायत आयोजना सम्बन्धि नीतिगत व्यवस्थापन गर्न यस एकाइले कार्य गर्नेछ ।

ख) आयोजना कार्यान्वय एकाइ (Project Implementation Unit)

आयोजना लागू भएका ५ वटा प्रदेशहरू (कोशी, बागमती, गण्डकी, कर्णाली र सुदूरपश्चिम प्रदेश) स्थित कृषि मन्त्रालय अन्तर्गतका कृषि विकास निर्देशनालयका निर्देशकको नेतृत्वमा ५ वटा आयोजना कार्यान्वयन एकाइ रहने छन् । आयोजना लागू भएका स्थानीय तहहरूमा लक्षित बालीका बगैँचा विस्तार गर्न अनुदानका कार्यक्रम संचालन तथा सो को समग्र व्यवस्थापन यी एकाइहरूले गर्नेछन् ।

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत लक्षित बालीमा आवश्यक प्रविधि विकास समस्यामा आधारित अनुसन्धान तथा प्रमाणीकरण लगायत श्रोत सामग्रीको व्यवस्थापन गर्न नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद अन्तर्गत एउटा आयोजना कार्यान्वयन एकाई रहनेछ । आयोजना अन्तर्गत कुल जम्मा ६ वटा आयोजना कार्यान्वयन एकाई (PIU) हरू रहनेछन् ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आयोजना लागू हुने जिल्ला, स्थानिय तह र कार्यक्रम संचालन हुने बालीहरू

जिल्ला	क्र. स.	स्थानिय तह	बालीहरू	कैफिय त
अछाम	१	वात्रीगढी जयगढ गाँउपालीका	Orange, Almond, Lime, Walnut	
	२	कमलबजार नगरपालिका	Pecan, Almond, Orange, Walnut	
	३	मंगलसेन नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Lime	
	४	पञ्चदेवल विनायक नगरपालीका	Pecan, Almond, Orange, Walnut	
	५	तुर्माखाद गाँउपालीका	Orange, Pecan, Almond	
वाजुरा	६	वुढिनन्दा नगरपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
	७	जगन्नाथ गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
	८	स्वामीकार्तिक गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Apple	
वैतडी	९	दशरथचन्द नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Orange	
	१०	पाटन नगरपालीका	Pecan, Almond, Walnut, Orange	
वझाङ्ग	११	छविशपाथिभारा गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan, Orange	
	१२	मष्टा गाँउपालीका	Almond, Walnut, Pecan	
	१३	जयपृथ्वी नगरपालीका	Almond, Pecan, Walnut, Orange	
	१४	बुङ्गल नगरपालीका	Walnut, Almond, Pecan, Orange	
दार्चुला	१५	शैल्यशिखर नगरपालीका	Orange, Pecan, Almond, Walnut	
	१६	लेकम गाँउपालीका	Orange, Lime, Pecan	

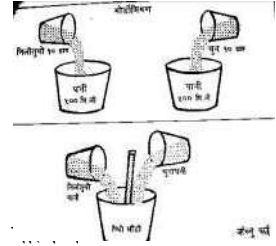
श्रोत: राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, किर्तिपुर, काठमाण्डौ: www.ncfd.gov.np

२३ बोर्डो मिश्रण बनाउने र प्रयोग गर्ने तरिका

(१ प्रतिशत वा ५:५:५०को बोर्डो मिश्रण बनाउनको लागि)

आवश्यक सामग्रीहरू :

नीलो तुथो	१० ग्राम
चून	१० ग्राम
पानी	१ लिटर
प्लाष्टिकको बाल्टिन	३ थान
काठको लठी	१ थान

तरिका :

१. १० ग्राम नीलोतुथो ५०० एम.एल(आधा लिटर) पानीमा . . . . .
२. अर्को भांडामा १० ग्राम चून ५०० एम.एल.(आधा लिटर) पानीमा घोलने ।
३. दुबै घोललाई तेश्रो भांडामा हालेर मिसाउने ।
४. बोर्डो मिश्रणको घोल लाई ठीकसंग बन्थो बनेन भनेर जाँचनको लागि एउटा सफा ब्लेड वा चम्किलो फलामको टुक्रा केही छिनको लागि घोलमा डुवाउने । यदि खैरो तावारंग पोतिएको देखियो भने नीलोतुथो बढी भयो भन्ने बुझ्नु पर्छ र चुन थप्दै जानु पर्छ र खैरो तावारंग आउन छाडेपछि बोर्डो मिश्रण तयार भयो भन्ने बुझ्नु पर्छ ।
५. तयार भएको बोर्डो मिश्रण २० घण्टा भित्र छरिसक्नु पर्छ ।

बोर्डो पेष्ट बनाउने तरिका र प्रयोग

आवश्यक सामग्रीहरू :

नीलो तुथो	१०० ग्राम
चून	१५० ग्राम
पानी	१ लिटर
आलसको तेल	२० एम.एल
प्लाष्टिकको बाल्टिन	३ थान
काठको लठी र ब्रस	१/१ थान

तरिका :

१. १०० ग्राम नीलोतुथो ५०० एम.एल(आधा लिटर) पानीमा घोलने ।
२. १०० ग्राम चून ५०० एम.एल.(आधा लिटर) पानीमा घोलने ।
३. दुबै घोललाई तेश्रो भांडामा हालेर मिसाउने र उक्त घोलमा २० एम.एल. आलसको तेल मिसाउने ।
४. ब्रसले विरुवाको फेदको वरिपरि ४० से.मी.माथि सम्म लगाउनु पर्छ ।

श्रोत: गवर्धन अधिकारी, वरिष्ठ वाली संरक्षण अधिकृत,
रा.सु.वा.वि.कार्यक्रम, किर्तिपुर, www.ncdf.gov.np

२४. SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation:

- Kilogram per Hectare = $\frac{R \times L}{N} \times 100$
- Kilogram per Ropani = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{20} \right)$
- Kilogram per Katha = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{30} \right)$

Where R = Recommended dose of fertilizers
L = Land area
N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$$TV = \frac{G \times P}{100}$$

TV = True value

G = Germination capacity

P = Purity

- Seed Germination % = $\frac{\text{Number of seeds germinated}}{\text{Number of seeds put for germination}} \times 100$
- Amount of seed required (kg) = $\frac{\text{seed rate (kg/ha)} \times \text{Area in sq.m.}}{\% \text{ germination} \times \% \text{ filled grains}}$
- Grain yield (Y) = $\frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$
- Adjusted Grain Yield (Weight) = A x Y
Where A = $\frac{100 - M}{86}$

Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at 14% in rice)

Live Weight Estimation :

- **Cattle / Buffalo**

$$\text{Live weight (lbs)} = \frac{(\text{girth inch})^2 \times \text{body length (inch)}}{300}$$

$$\text{In kg (LW)} = 1.74 \times \text{body length (cm)} + 1.05 \times \text{girth (cm)} - 71.1$$

○ **Goat**

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{10,500}$$

○ **Sheep**

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{12,000}$$

Dry Matter (Animal Nutrition)

○ $\% \text{ DM} = \frac{\text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

○ $\% \text{ Moisture} = \frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

• $\text{Digestibility of nutrient} = \frac{\text{Kg nutrient eaten} - \text{Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \times 100$

• $\text{Protein efficiency ratio (PER)} = \frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$

• $\text{Biological value (BV)} = \frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \times 100$

• $\text{Net protein utilization (NPU)} = \frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \times 100$

$\text{Degradability of dietary protein} = 1 - \frac{\text{Dietary protein entering duodenum}}{\text{Total dietary protein intake}}$

Pesticide Application Formulae

$$\text{WP required (kg)} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in WP}}$$

$$\text{Liters of EC required} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC}}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules}} \text{ or}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq.m.)}}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules} \times 100}$$

$$\text{Liters EC required} =$$

$$\frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in commercial EC}} \text{ or}$$

$$\frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq m)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC} \times 100}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq m)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC} \times 100}$$

Where, WP = Wettable Powder

EC = Emulsifiable Concentrate

a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a - b}{c}$$

Where, a = Original cost

b = Junk value

c = Expected life of asset (useful years).

- Depreciation (Sinking Fund Method)

$$D = \frac{R(C - S)}{(1 + R)^N - 1}$$

Where, D = Rate of depreciation per year

R = Rate of interest on accumulated fund

C = Total cost of machine

S = Scrap value

N = No. of years of life of machine

• Discounting Income $PV = \frac{q}{(1+r)^n}$

Where, Pv = Present Value of the future amount

q = Amount to be spent at a future date

r = Rate of interest

n = Number of years in future when money is to be spent

$$\text{Net Present Value (NPV)} = \sum_{t=1}^{t_n} \frac{Bt - Ct}{(1+i)^t}$$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)

C_t = Costs in each year or at year t

t = 1,2,.....n (number of years)

i = Interest rate or discount rate

• Internal Rate of Return (IRR) = $Li + \frac{(Hi - Li)NPVatLi}{NPVatLi - NPVatHi}$

Where Hi = higher discount rate

Li = Lower discount rate.

रूपान्तरण तालिका

नाप

१ से.मी.	= १० मि.मी.	१ फूट	= १२ इन्च
१ मीटर	= १०० से.मी. = ३९.३७ इञ्च	१ गज	= ३ फूट = ९१.४४ से.मी.
१ कि.मी.	= १००० मीटर	१ माइल	= १७६० गज = १.६ कि.मी. = ८ फर्लाड
१ इञ्च	= २.४५ से.मी.		

तौल

१ ग्राम	= १००० मि.ग्रा.	१ मे. टन	= १० क्विन्टल
१ कि.ग्रा.	= १००० ग्राम = २.२ पाउण्ड	१ मन	= ३७.३२ कि.ग्रा. = ४० सेर
१ पाउण्ड	= १६ औंस	१ धानी	= २.२७ कि.ग्रा. = ५ पाउण्ड
१ औंस	= २८.३५ ग्राम		= ४ पाउ
१ क्विन्टल	= १०० कि.ग्रा.	१ सेर	

आयतन

१ लिटर	= १००० मि.लि. = ०.२२ ग्यालन	१ पाथी	= ४५४६ मि.ली. = ४.५ लिटर
--------	--------------------------------	--------	-----------------------------

$$1 \text{ मुरी} = 20 \text{ ग्यालन} = 2 \text{ माना} = 90.9 \text{ लिटर}$$

क्षेत्रफल

$$1 \text{ हेक्टर} = 10,000 \text{ व.मी.} \quad 1 \text{ धुर} = 122.25 \text{ वर्ग फीट}$$

$$= 2.47 \text{ एकड} \quad 1 \text{ कठ्ठा} = 20 \text{ धुर}$$

$$= 1.41 \text{ बिघा} \quad 1 \text{ बिघा} = 20 \text{ कठ्ठा}$$

$$= 19.66 \text{ रोपनी} \quad = 13.31 \text{ रोपनी}$$

$$= 30 \text{ कठ्ठा} \quad 1 \text{ एकड} = 0.4 \text{ हेक्टर}$$

$$= 4706 \text{ वर्ग फीट} \quad = 43560 \text{ वर्ग फीट}$$

$$= 1 \text{ रोपनी} = 4706 \text{ वर्ग फीट} \quad = 2 \text{ रोपनी}$$

$$= 401.4 \text{ वर्ग मीटर}$$

$$= 16 \text{ आना}$$

$$1 \text{ आना} = 4 \text{ पैसा} \quad 1 \text{ पैसा} = 4 \text{ दाम}$$

तापक्रम

$$1 \text{ सेन्टिग्रेड} = (\text{फरेनहाईट} - 32) \times 0.5556$$

$$\text{फरेनहाईट} = (\text{सेन्टिग्रेड} \times 1.8) + 32$$

मलखाद:

$$1 \text{ किलो नाइट्रोजन} = 4.1 \text{ किलो चिनी मल} = 2.2 \text{ किलो यूरिया मल}$$

$$1 \text{ किलो फस्फोरस} = 6.3 \text{ किलो सिंगल सुपर फस्फेट} = 2.2 \text{ किलो ट्रिपल सुपर फस्फेट}$$

$$1 \text{ किलो पोटास} = 1.7 \text{ किलो म्यूरैट अफ पोटास} = 2.1 \text{ किलो सल्फेट अफ पोटास}$$

अन्य:

$$1 \text{ पि.पि.एम} = 1 \text{ मिलिग्राम प्रति लिटर} = 1 \text{ ग्राम प्रति } 1000 \text{ लिटर} =$$

$$1 \text{ पि.पि.एम} = 1 \text{ ग्राम प्रति } 1000 \text{ लिटर}$$

$$= 0.0001 \text{ प्रतिशत}$$

$$= 0.0001 \text{ प्रतिशत} \quad 1 \text{ चिया चम्बा} =$$

10 थोपा

$$1 \text{ प्रतिशत} = 1000 \text{ पि.पि.एम} = 4 \text{ मिलिलिटर}$$

$$= 10 \text{ ग्राम प्रति लिटर} \quad 1 \text{ टेबुल (ठुला) चम्बा}$$

= 3 चिया चम्बा

$$1 \text{ ग्राम प्रति लिटर} = 1000 \text{ पि.पि.एम} = 15 \text{ मिलिलिटर}$$

$$= 0.1 \text{ प्रतिशत} \quad 1 \text{ कप}$$

$$= 16 \text{ टुलो चम्बा}$$

$$= 1 \text{ औंस (1/2 पिन्ट)}$$

रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनबाट प्रसारण हुने कृषि कार्यक्रमको समय तालिका

क्र.सं.	बार/दिन	रेडियो कृषि कार्यक्रम (साँझ ६:४० – ६:५५)	टेलिभिजन कृषि कार्यक्रम (साँझ ६:४० – ६:५७)
१	आइतबार	साप्ताहिक कृषि गतिविधि	कृषि संवाद
२	सोमबार	पौरखी कृषक	नविन कृषि प्रविधि
३	मंगलबार	नविन कृषि प्रविधि	किसान प्रश्न मञ्च
४	बुधबार	कृषि संवाद	सफल कृषक
५	बिहीबार	किसान प्रश्न मञ्च	कृषिमा महिला
६	शुक्रबार	जे.टि.ए. र बूढी आमा	कृषि गतिविधि
७	शनिबार	रेडियो पत्रिका तथा कृषि नाटक	कृषि टेलि सिरियल "भरोसा"

सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार
भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी

फोन: ०९४-४४०९ ८७, ४४००९०
E- mail :addipayal@gmail.com,
add@sudurpashchim.gov.np
Website: add.sudurpashchim.gov.np